

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

41-

DANTIS ALLIGHERII
DIVINA COMOEDIA

HEXAMETRIS LATINIS REDDITA

AB

ABBATE DALLA PIAZZA

VICENTINO

PRAEFATUS EST ET VITAM PIAZZAE

ADIEGIT

CAROLUS WITTE

ANTUVERPIONENSIS

✓ 51. n. 7

DANTIS ALLIGHERII
DIVINA COMOEDIA

HEXAMETRIS LATINIS REDDITA

AB

A B B A T E D A L L A P I A Z Z A

VICENTINO

DANTIS ALLIGHERII
DIVINA COMOEDIA

HEXAMETRIS LATINIS REDDITA

AB

ABBATE DALLA PIAZZA .

VICENTINO

PRAEFATUS EST ET VITAM PIAZZAE

ADIECIT

CAROLUS WITTE

ANTECESSOR HALENSIS

LIPSIAE MDCCCXLVIII

SUNTIBUS IOAN. AMBROS. BARTH

PRINCIPI SERENISSIMO

I O A N N I

DUCI SAXONIAE

**ARTIUM LITERARUMQUE CULTORI
ET PATRONO**

SUMME VENERABILI

Quoad longissime possum mente respicere spatium praeteriti temporis et rerum Saxonicarum memoriam recordari ultimam, inde usque repetens gloriosissimos, quibus, PRINCEPS SERENISSIME, jure Tuo gaudes, majores video et ipsos in studiis humanitatis ac literarum praecipue versatos fuisse et aliis ad artes ingenuas rite colendas auctores et duces exstitisse. Qua de caussa id fecisse putandi sint, facile profecto est judicare, si quis, qui fructus ex illis studiis petantur, animum induxerit. Per artes nimirum regna civitatesque otio, opibus et virtute florent; per artes prope omnes, quibus administrandae reipublicae munus obtigit, rectis lineis ad sapientiam, justitiam, curam salutis publicae et ad omne genus laudum eximiarum ducuntur et applicantur; per artes denique reges, ut, quibus praesunt, populos omnibus fortunae bonis locupletes et copiosos, viribus et auctoritate praestantes et, quod caput est, animi virtutibus instructos ornatosque reddant, studio incendi solent vehementissimo.

Sed quid tandem est, cur hoc modo in laudes majorum Tuorum, PRINCEPS SERENISSIME, excurram et felicitatem, qua Saxonia prae tot ac tantis Europae civitatibus ab antiquissimis inde temporibus ad hunc usque diem viguit, quasi praconis voce praedicem? Quid est, quod artium liberalium utilitates Tibi explicem et recenseam, quippe qui ipse omnium

doctrinarum summe studiosus sis et cum omnibus Musis rationem habeas eam, ut Te ad conspicuum aliquem eruditionis locum evectum omnes admirentur et suspiciant? Quid est, quod artes ingenuas et elegantes Te audiente laudandi et celebrandi provinciam suscepisse videar, quippe quem ipsum tanquam exemplar summae tum in sacris, tum in humanis literis scientiae jamdudum veneremur et amemus?

Si non plane alieni, at certe superflui quid proposuisse persuasissimum mihi haberem, nisi, cur opus, quod omnia omnium, qui plus quam vulgus sapiunt egregieque cordati sunt homines, suffragia tulisse constat, Tibi potissimum consecrare Tuisque auspiciis credere et commendare voluerim, aliquo modo inde pateret. Dico opus, quod, quo quis brevius atque aptius loqui consuevit, eo libentius ac confidentius nominaverit poeticum quoddam omnium rerum et terrestrium et coelestium *σύνταγμα* vel doctam quandam omnium de conditionibus humanis, iisque, interveniente religione Christiana, cum providentia divina connexis, *φιλοσοφημάτων συμπλοκήν*. His vero praemissis num quid est necesse disertis verbis addere, me dicere Divinam divini Dantis Alligherii Comoediam, quam Te ipsum, PRINCEPS SERENISSIME, qua es linguae Italicae saeculi Dantei cognitione et in reserandis aperiendisque sensibus reconditis dexteritate, in linguam patriam multo elegantissime transtulisse

et, qua es ingenii sagacitate rerumque humanarum et divinarum intelligentia, doctissimis excursibus enodasse, quis est, qui non cognitum habeat ac grato erga Te animo agnoscat?

Hanc igitur, de qua tantopere meruisti, Dantis Alligherii Divinam Comoediam, et eam nova, qua faciliorem ad coetus virorum *φιλολόγων* nanciscatur aditum, veste indutam, omni, qua par est, reverentia Tibi offero et tutelae Tuae vehementer etiam atque etiam commendo. Vestis illa nova (novam vocare liceat cum tempore, tum perfectione et absolutione) est interpretatio, versibus hexametris Latinis ab *Abbate dalla Piazza*, qui Professor Vicentiae obiit, diligentissime confecta, ita ut vix ac ne vix quidem durius quoddam de novo hoc conatu iudicium ab ullo aequo peritoque harum rerum arbitro exspectari liceat.

Jam voluit interpretes ipse, ut opus, in quo quasi tabernaculum vitae suae collocaverat, typis describeretur et publici juris fieret in Saxonia, ubi rara principum liberalitas tutelam mercaturae literarum adhuc gesserit. Consentientes habuit in eo familiares et amicos, quorum in virum vita defunctum pietas Lipsiam, tanquam emporium bibliopolarum longe celeberrimum, ubi monumentum studii gloriosissimi ad memoriam aeternitatis exstrueretur, elegit atque designavit.

Inde factum est, PRINCEPS SERENISSIME, ut mihi cura editionem Divinae Comoediae a *Piazza* Latine redditam adornandi

et divendendi honorificentissime offerretur et mandaretur. Quod quidem munus, et quod ipse divinae poesis amore mirum quantum teneor et quod nullo non tempore studia optimarum artium partè pro virili juvi et promovi, animo libentissimo susceptum ita exsecutus sum, ut nulli officio me defuisse profiteri possim.

Accipe igitur, PRINCEPS SERENISSIME, hanc, quae mea qualicumque opera in publicum prodit, maximi poetae Italici interpretationem Latinam, accipe serena fronte, aequi bonique consule, rebus meis favere perge atque in nominis Saxonici ornamentum, incrementum, emolumentum diu salvus et incolumis vive, vige, flore!

Scripsi Lipsiae Idibus Januariis a. 1848.

Guil. Ambros. Barth.

PRAEFATIO.

Qui omnes conatus divini carminis in aliam linguam vertendi irritos esse dixerit, ei haud spernenda argumenta ipse Comoediae auctor possit suppeditare. Ait enim Dantes in libro, cui titulus est Convivium (I, 7.):

Sappia ciascuno, che nulla cosa per legame musico*) armonizzata si può della sua loquela in altrà trasmutare senza rompere tutta sua dolcezza e armonia. E questa è la ragione per che Omero non si mutò di greco in latino, come l'altre scritture che avemo da loro**); e questa è la ragione per che i versi del Psaltero sono senza dolcezza di musica e d'armonia, chè essi furono trasmutati d'ebreo in greco, e di greco in latino, e nella prima trasmutazione tutta quella dolcezza venne meno.

Si vero negari nequit, magnam suavitatis illius partem, quae in carminibus audiendis nos mulcet, transferendo exstingui,

---

*) Ita pro *musaico*, quod est in editis, ad sequentia (*dolcezza di musica e d'armonia*) respicientes jamdudum correximus. Simillima enim, si desiderantur, exempla leguntur in epistola, quae Hilario monacho tribui solet: „sermone vulgari ... non simplici, sed *musico*.“ Sunt quidem, qui vocem *musaico* pro adjectivo a *Musis* derivato accipere jubeant, sed auctoribus, apud quos eam hoc sensu usurpari constet, destituantur.

**) Puta a Graecis.

per solas tamen conversiones ad illam literarum communionem pervenire licet, quae hodie non doctos solummodo viros, sed cultiores quosque per universam fere Europam consociat. Quibus igitur carere nescimus, eas ingenito quodam vitio laborare, earumque ne optimam quidem justam metam contingere posse, fateamur. Quae enim in operis poetici interpretatione desideramus, ut auctoris sententiam presse pleneque sequatur, et ut insimul dulci versuum concentu ipsius exempli imaginem exhibeat, ea invicem secum pugnare, nemo est, qui non videat. Ad metam vero, quam assequi nemini est concessum, accedere certe possumus, et longe propius sine dubio accesserunt, quorum opera nostris temporibus scriptores alienas linguas loquuntur, quam qui apud veteres eandem in se susceperant provinciam. At sacrum carmen, longe nobilissimum, quem tot saecula Christianae poeseos tulerunt, fructus, prae caeteris dignum est, quod in omnium populorum Christianae fidei addictorum communione habeatur; Divina Comoedia, opus tot tantisque difficultatibus impeditum, si quod aliud, poscit interpretem, qui vel Italicae linguae peritis in intelligendo carmine subveniat. Tantum vero abest, ut unius alteriusve, quantumlibet docti et ingeniosi, interpretis opera ad expediendos omnes, quibus abundat carmen, nodos sufficiat, ut ardui hujus propositi assequendi causa doctorum, qui sunt apud omnes cultiores populos, labores in unum collati requirantur. Sed haec diversarum gentium studia non ita facile poterunt consociari, nisi operi communibus viribus illustrando eam prius dederimus linguam, quae omnibus doctis est communis. Et, si accuratius inspexerimus, carmen divinum Latinitate donare minus desperatam rem fortasse dicemus, quam, quas complures moliti sunt, conversiones in linguas vernaculas. Recentiorum enim linguarum natura in compito quasi nos tenet ancipites, utrum in transferenda Comoedia Dantis rhythmo magis, an sententiae inhaereamus. At qui sacri carminis formam poeticam in homoeoteleutorum concatenatione omni numero red-

dere conati sunt, quod praeter Germanicos a nemine ausum esse puto, eam insimulationem vix et ne vix quidem effugient, se non modicam dicendorum partem formae studio concessisse. Qui vero a simili versuum exitu vel prorsus abstinere, vel ut parciores in eo sint licere putant, ad solutam potius orationem accedere videntur, quam ad versum ternarium Divinae Comoediae solemnem, vel — quod praecipue in Gallicis versionibus, Alexandrino, quem vocant, versu constantibus, nos offendit — orationem aliter exhibent incisam, quam in ipso, quod imitandum sibi proposuerunt, carmine.

Alia profecto est ratio Latini sermonis, proxima cognatione cum Italico, et maxime quidem cum illo antiquiore, quo Dantes usus est, conjuncti, cujus versus hexameter, jam apud Romanos prolixioribus cujuslibet argumenti carminibus proprius, etiam altissimae sacri carminis poesi sese accommodat. Ipsi Alligherio heroicum versum ad explanandas Divinae Comoediae graves sententias aptum esse visum, fidem facere videntur, quae de primo et mox mutato ejus consilio Latine scribendi referunt auctores *). Legimus enim in epistola, quam Hilarius monachus Hugucioni Fasiolano scripsisse volunt **):

Quum exhibuisset (Dantes), quem ***) libellum ego in gremium gratanter accepi, aperui, et in ejus praesentia oculis cum affectione defixi. Quumque verba vulgaria percepissem, et quodammodo me me admirari ostenderem, cunctationis meae causam petivit. Cui me super qualitate sermonis admirari respondi: tum quia difficile, imo inopinabile videtur, intentionem tam arduam vulgariter exprimi potuisse, tum quia inconueniens videbatur con-

*) Cf. quae de hac quaestione in transitu, sed docte, monuit illustr. Vicecomes Columbus Batinensis in Bibliogr. Dant. I, 243.

**) Disputationem de fide hujus epistolae propediem persequar in nova epistolarum Dantis editione.

***) Ita cum doctissimo Troya interpungendum esse puto. Abbreviationis signum, quod unicus Florentinus codex exhibet, non *quem*, sed *quam* dicere solet.

unctio tantae sententiae amictu *) populari. Inquit **) enim ille respondens: rationabiliter certe pensaris; et quum a principio coelitus fortasse semen infusum in huiusmodi propositum germinaret, vocem ad haec ***) legitimam praelegi; nec tantum praelegi, quinimmo cum ipsa more solito poetando incoepi:

Ultima regna canam fluvido contermina mundo,
Spiritus quae lata patent, quae praemia solvunt
Pro meritis cuiuscumque †) suis.

Sed quum praesentis aevi conditionem rependerem, vidi cantus illustrium poetarum quasi pro nihilo esse abjectos ††), et hoc aevo †††) generosi homines, quibus talia meliori tempore scribebantur, liberales artes, proh dolor, dimisere plebejis. Propter quod lyrulam, qua fretus eram, deposui, aliam praeparans convenientem sensibus modernorum: frustra enim mandibilis cibus ad ora lactentium admovetur.

Verba, quibus Boccatus binis locis eandem rem refert, tam exacte conveniunt narrationi Hilarianae, ut alterum ab altero esse exscriptum dubitari nequeat. Ita enim in vita poetae (cap. 14. p. 92. 93. edit. Gambanae):

*) In codice legitur *amiclo*, cum lineola, quasi abbreviationis signo. Verba *l* trajecta. Hanc libri scripturam proxime secutus, qui nuper epistolam *et* *Alpso* codice accuratissime edidit, celeberrimus Mutius (*Tre epistole latine di D. Alighieri. Prato* 1845. p. 40) dedit *amiculo*. Retinendam tamen puto facillimam Dionysii emendationem.

**) In *quid*, quod (per non dubiam abbreviationem) est in codice, in textu retinuit Mutius. Etiam enim (*ei* cum linea superposita) videtur suspectum.

***) Hanc codicis scripturam (*hec*) deserentes editores Dionysio recentiores dederunt *hoc*.

†) Boccatus in commentario Div. Com. *utcumque*.

††) Codex *objectos*.

†††) Codex *io* cum lineola superposita, quod Mutius minus recte per *imo* (hoc enim verbum *ymo* scribere solet amanuensis) interpretatus est, quum sit abbreviatio verbi *ideo*. Sed ne hoc quidem potest defendi. *Consilio* inserunt Dionysius (*hoc consilio*) et Troya (*hoc ipso consilio*), quod unde hauserint, nescio. Nostram certe emendationem sensui codicisque scripturae magis convenire concedes.

Muovono molti, e intra essi alcuni savj uomini, generalmente una quistione così fatta: che conciosussecosachè Dante fusse in iscienza solennissimo uomo, perchè a comporre così grande di sì alta materia e sì notabile libro com' è questa sua Commedia nel fiorentino idioma si disponesse e perchè non più tosto in versi latini come gli altri poeti precedenti hanno fatto? A così fatta domanda rispondere, tra molte ragioni, due tra le altre principali me ne occorrono .... La seconda ragione, che a questo il mosse, fù questa: veggendo egli i liberali studj del tutto abbandonati, e massimamente da' principi e dagli altri grandi uomini, a' quali si solevano le poetiche fatiche intitolare .... avendo egli incominciato, secondochè l'altezza della materia richiedeva, in questa guisa:

Ultima regna etc.

il lasciò stare, immaginando in vano le croste del pane porsi alla bocca di coloro che ancora il latte suggono, e in istile atto a' moderni sensi ricominciò la sua opera e proseguilla in. vulgare *).

Et in prooemio Commentarii ad Divinam Comoediam (Ed. Moutier p. 22):

Dante ... cominciò il presente libro in versi latini, così:

Ultima regna etc.

E già era alquanto proceduto avanti, quando gli parve da mutare stilo: e il consiglio che il mosse fù, manifestamente conoscere i liberali studj e' filosofici essere del tutto abbandonati da' principi e da' signori e dagli altri eccellenti uomini,

---

*) Justam rationem fortasse rectius a Leonardo Aretino dices expressam: Chi mi dimandasse per qual ragione Dante piuttosto elesse scrivere in vulgare che in latino e letterato stile, risponderei quello che è la verità, cioè che Dante conosceva se medesimo molto più atto a questo stile vulgare in rima che a quello latino e letterato. E certo molte cose sono dette da lui leggiadramente in questa rima vulgare che né avrebbe saputo né avrebbe potuto dire in lingua latina e in versi eroici.

i quali solieno onorare e rendere famosi i poeti e le loro opere; e però veggendo quasi abbandonato Virgilio e gli altri, o essere nelle mani d'uomini plebei e di bassa condizione estimò così al suo lavorio dovere addivenire, e per conseguente (inserendum videtur non) conseguirgli quello, per che alla fatica si sottomettea. Di che gli parve dovere il suo poema fare conforme, almeno nella cortecchia di fuori, agl'ingegni de'presenti signori.

Simillima leguntur et in prooemio elegantis illius commentarii anonymi, qui habetur in codicibus Riccardiano 1016, Gaddiano XC. sup. 123. et Medic. Palat. ¹¹⁷/₁₈₃, et cujus specimina dedit Taeffius:

Aveva l'autore della presente opera cominciato questa tripartita commedia in questi versi latini, cioè Ultima regna canam etc., e già distesa la materia alquanto inanzi, quando mutò consiglio, avendo rispetto, che i signori e gli altri uomini potenti aveano quasi del tutto abbandonati gli studj liberali e filosofici, e quasi veruno v'era, che a scienza attendesse; e se pure veruno v'attendeva, faceva i libri degli autori traslatare in volgare.

Nō defuerunt igitur, qui inde ab ipso Dantis saeculo usque ad nostros dies sacrum summi poetae carmen Latinitate donare molirentur. Horum conatum una Caroli Aquinatis versio integram complectitur Comoediam typisque exscripta est (Neapol. 1728 *), cui operi, etsi fidei, non tamen elegantiae laudem denegaverunt utriusque linguae periti. Caeterarum conversionum, quae vel unam tantum alteramve Comoediae partem complectuntur, vel prelo nondum sunt commissae, accuratum dedit catalogum diligentissimus Columbus Batinensis. Nos vero rem a proposito nostro non alienam facere credimus, in eorum commodum, qui cum novissimis PIAZZAE curis eorum

*) Cf. doctissimam illustrissimi Vicecomitis Columbi Batinensis bibliographiam operum Dantis et ad Dantem spectantium I, 243—45.

labores conferre desiderant, qui tempore eum praecesserunt, unius ejusdemque loci (celebrem de Francisca Ariminensi narrationem selegimus), quotquot nancisci potuimus, versiones Latinas hic exhibentes. Qua in re abstinere non possumus, quin viris doctis atque benevolis, quorum liberalitati magnam hujus apparatus partem debemus, gratias agamus quas possumus maximas. Nominasse sufficiat Seymourium Kirkup Anglum et Vogelium de Vogelstein Dresdensem, elegantissimos Dantisque studiosissimos pictores, Franciscum Longhenam, Professorem Mediolanensem, virum literatissimum, et Petrum Mugnam, eruditissimum apud Vindobonenses Professorem, quo intercedente postumum etiam, quod edimus, PIAZZAE opus manibus nostris commissum est.

Primum vero inter hasce conversiones locum ea obtinet, quam MATTHAEUS RONTUS, monachus Olivetanus, poetae aequalis († 1343), composuit*). Ex codice Magliabecchiano**) a Kirkupio accuratissime exscripta haec est:

INFERN. V, 73 SEQQ.

- Dicere tunc coepi, vates o clare ***), libenter
 Nempe duabus eis, coeunt quae, verba referrem,
 75 Sic et ad id flamen faciles quae stare videntur.
 Ac ait ille mihi, sis cautus, quando propinquas,
 Hae magis efficient se nobis, tuncque rogato
 Quem †) vehit igne duas ipsas, venientque repente,
 Quam cito flectit eas ad nos caliginis aura.
 80 Heus, sonui vocitans, animae per semper anhelae,
 Oro, venite loqui nobis, nisi deneget alter!
 Qualiter a voto genitorum cita columba
 Advolat ad nidum lepidum sublimibus alis
 Et solidis, a velle suo devecta per altum,

*) Vide Columbum Batinensem p. 237—43.

**) IV. 82. Colomb de Batines p. 240.

***) Cod. dare.

†) Per quem erat dicendum, sed obstitit numerus hexametri.

- 85 Eminuere modo Didonis ab agmine tali
 Atque palam nobis patuere per aëra pravum;
 Tanta fuit validae mihi tunc affectio vocis.
 O animalis homo, qui gratus es atque benignus,
 Visere quique venis Inferna per aëra pullum,
 90 Si Deus omnitenens nostri constaret amicus,
 Sanguine*) letifero qui mundum tinximus olim,
 Nostra preces pro pace tua vox funderet illi;
 Ast ubi te pietas de nostris mortibus icit,
 Quomodo tu cupias audire vel omnia fari,
 95 Nos capiemus enim, nos et tibi sponte loquemur,
 Donec amoena, velut facit, aura silentia servat.
 Urbs, ubi nata fui, residet penes aequoris undas,
 Defluit Eridanus quo, sumat ut ipse quietem
 Cum fluviis reliquis rivisque sequentibus illum.
 100 Ast amor, ingenuo cordi qui protinus haeret,
 Hunc rapuit, junxitque meo cum corpore pulchro,
 Jam mihi sublato, sed adhuc modus officit umbrae.
 Qui sed amor nulli peramato parcit amore.
 Hunc mihi, vae miserae, tam gratum praetulit arte**),
 105 Quod, velut ipse vides, nondum me linquere novit.
 Nos amor, unde duos letum connexit ad unum;
 Poena Caina manet, qui nos a luce diremit. —
 Ista fuere, sui nobis quae verba dederunt.
 Has ubi percepi laesas immaniter umbras,
 110 Mox faciem flexi, tenui tantumque subuncam,
 Donec ait vates mihi: quid nunc pectore tractas?
 Quum sibi respondi ratus, heu me, dicere coepi,
 Quot lepidae curae, flagrans et quanta cupido
 Hos fragiles duxere duos moeroris ad actum!
 115 Hic ad eos conversus, ego mea dirigo verba,
 Occipiens, Francisca, tui tormenta doloris
 Ad lacrimas, tristemque pium, me maxime ducunt;
 Sed mihi dic, quando suspiria dulcia flabant,
 Ad quid, quoque modo tunc ars concessit amoris,
 120 Vota quod ambigua fierent notissima vobis?

---

*) Cod. A sanguine.

**) Num arte?

- Tunc ait illa, mihi nullus dolor altior exstat,
 Tempore felici *), quam quum reminiscitur annis
 In miseris aliquis! Tuus hoc tentavit et auctor.
 Si modo radicem quoque causam discere primam
 125 Ignis, homo, nostri tantis affectibus optes,
 Sicut agunt, faciam, qui flent simul atque loquuntur:
 Nos legitabamus, quadam spatiando dierum,
 De Lancelocto, se strinxit qualiter ardor,
 Nos et eramus ibi soli, suspectibus absque.
 130 Compulit alternos oculos nos cernere nostrum
 Lectio saepe libri, et facies pallere coëgit.
 Denique nos solus punctus connexuit ultro,
 Quumque peroptatam faciem, nos legimus, illam
 Basia ab ore proci talis sumsisse faventis,
 135 Iste, mihi sublatus erit qui tempore nullo,
 Grata, labante meis malis dedit oscula corde,
 Leno fuit Galeoctus eis; sed lectio noster **).
 Ast in ea nos plura die non legimus ipsi! —
 Panderet ista mihi querule dum spiritus alter,
 140 Alter inops flebat, quasi pietate fatiscens.
 Ipse sui veluti moriturus protinus essem,
 Qualiter, et cecidi, ruit hinc ex ense cadaver.

Rontoniana paulo recentior et minus barbara videtur versio aliquot capitulorum Inferni, quam ex unico *Fontaniniano* codice protraxit *Vivianus* ***), cujusque particulam doctis notis illustratam recudi curavit celeberrimus *Orellius* †). Quam exhibentes a refutatione eorum abstinendum credimus, qui hos versus inconditos sententiamque Italici carminis mendose reddentes legitimam aliquando *Alligherii* partum primosque *Divinae Comoediae* conatus judicaverunt; neminem enim hujus opinionis sectatorem hodie superesse putamus.

*) Sensus genitivum poscere videtur.

**) Cod. nostri. Num nobis?

***) *La Div. Com giusta la lex. del cod. Bartoliniano* I, 301—30.

†) Index lectionum in Acad. Turicensi per sem. aestiv. 1839. habend.

- Tunc ego sic coepi: venerande poeta, libenter .
 75 Illos, qui pariter tanta levitate feruntur,
 Alloquerer paullum. Maro sic ait: ergo videto,
 Quum nobis volitando quidem fuerint propiores,
 Tunc illos per eum dulcem rogabis amorem,
 Qui sic hos pariter binos conducit, et illi
 Mox venient. Igitur persta vigilanter,
 Quumque illos nobis ventus facit esse propinquos,
 80 Labra movens, o, dic, animae, quibus anxia sors est
 Nostrum ad colloquium, nullo prohibente, venite.
 Quumque haec dixissem, quales in amore columbae,
 Quas dulces nidi revocant, stridentibus alis,
 Mox ad nos pariter volitant per inane malignum,
 85 Tristem linquentes dictam a Didone cohortem.
 Tanta fuit nostris vis ac substantia verbis.
 Seque simul sistunt, quarum sic una locuta est:
 O cui multa data est coelesti gratia dono,
 Oque benignum animal, cui nostra videre per atrum
 Aëra collibuit mala fata statumque profanum,
 90 Vulnere sanguineo qui pulchrum tinximus orbem,
 Aeterni regis si te nossemus amicum,
 Huic pro pace tua repetitas porrigeremus
 Nempe preces, nostrae quoniam miserere ruinae.
 Dic, quid nunc audire velis, et themate sub quo
 95 Sermonem fieri; nobis audire placebit
 Vos vobisque loqui, dum sic tacet, ut modo ventus.
 Urbs, ubi nata fui, est sita litore, qua Padus ingens
 In mare praecipitat, sibi firma sequacibus ut pax
 100 Sit cum finitimis. Amor hunc, qui nobile carpit
 Cor hominis, subito corpus dum cerneret illud,
 Cui subjecta fui, cuique innata venustas
 Sic me *) prostravit, cepit captumque peremit,
 Meque simul, pariter famam laedendo decoram,
 Idem me cepit, qui nulli parcit amato,
 Aurataque meum tetigit sic cuspide pectus,
 105 Ut nos, ut cernis, semper comitetur amantes.
 Hic amor incestus mortem conduxit ad unam

---

*) Sub me corrigit Orellius.

Nos pariter, geminos hic, et nunc fine sine ullo
Coniunctos agitat poena pro crimine digna.
Uno qui gladio binos confixit in ira,
Suppliciiis cruciat meritis inferna Caina.
Talia sunt nobis geminas porrecta per umbras.

- Has animas laesas sua pessima fata loquentes
110 Postquam intellexi, vultum pensando deorsum
Tam longe tenui, dum dux mihi diceret ipse:
Quid pensas? Cui mox respondens: proh dolor, inqui,
Quam dulces curae, quam dulcia vota ruentes
Duxere ad praesens barathrum, tantosque dolores!
115 Post ad eos faciem verti sic ore loquutus:
O Francisca, tuum me martyrium lacrimantem
Efficit, atque pium, nec non tibi compatiensem;
Dic mihi nunc, inter suspiria dulcia, vobis
Quomodo concessit furor inconcessus amoris
120 Ancipitis voti letale agnoscere virus?
Illa refert: misero major non est dolor unquam.
Quam jam praeteritae reminisci prosperitatis,
Quum miser est, istudque tuus doctor bene novit.
125 Sed si radicem nostri cognoscere amoris
Tanta cupido animum tangit, dicam velut illa,
Quae plorans loquitur. Nam quum librum legeremus,
Qui Lancillotti insanum pertractat amorem,
Et soli essemus, foret et suspectio nulla,
130 Multotiens scriptura oculos hinc inde placentes
Illa percussit, nos et pallere coëgit,
Unicus at punctus nos expugnavit ad imum:
Namque legendo locum quum pervenisset ad illum,
Quando tantus amans ori exoptata genisque
135 Oscula defixit, tremulis tunc basia nostris
Iste genis fixit; liber inter nos Galeotus
Compositorque suus fuit, et non legimus ultra
Illo plura die. Verba haec dum spiritus unus
140 Diceret, illorum plorabat spiritus alter,
Et me prostravit tantum pietasque dolorque,
Quod mox deficiens cecidi, quasi mortuus essem.

Saeculum sedecimum literis Latinis prae caeteris deditum, et sacri carminis cultu, praeter nostrum, nulli secundum, ne unam quidem Divinae Comoediae versionem Latinam tulisse, est quod miremur. Chiabrerae vero Marinique sectatores a Dantis studio fuisse alienos, commemoratione vix indiget. Reviviscente circa initium saeculi decimi octavi castarum Musarum et priscae poeseos amore, feliciora ingenia novis conatibus ad Alligherium patrem sese converterunt. In quorum numero non infimum certe locum CAROLO AQUINATI tribuendum esse censemus, licet, Latinam quum faceret Divinam Comoediam, aemulationi elegantiarum Nasonis plus aequo dederit *).

- — — Geminas tamen anxia cura,
 75 Sollicitat novisse umbras, quas impete raptas
     Turbineo huc adigit ventus; sed cominus adsunt:
 80 Aggredior fari, monuit quo carmine Vates.
     Oh, agite unanimes animae, quas ipsa volutat
     Poena pares; fandi est si copia, sistite cursum.
     Ut, studiosa vocat sobolis quas cura, columbas
     Immotis reduces ad nota cubilia pennis
     Prolis amor vehit, occultas et sufficit alas:
 85 Non secus, excitaе blando sermone vocantis,
     Exsiluere leves umbrae, sociisque relictis
     Aëra per coecum approperant; mox altera fatur:
     Quisquis es, informes Erebi lustrare recessus
     Quem pietas tetigit, nostrosque ediscere casus,
 90 Quorum fumat adhuc fuso de sanguine tellus,
     Optarim, nisi laeva forent mihi Numina, tanti
     Sedibus in superis maneat te gratia facti.
 95 Nunc liceat gratas audire, et reddere voces,
     Dum venti posuere. Dies mihi prima refulsit
     Tabificis horrent ubi foeda paludibus arva,

---

*) Sufficiens, quos recudimus versus, ad refutandum doctissimi Columbi Batinnensis errorem (Bibliogr. p. 245), narrationes de Francisca et de comite Ugolino_a Carolo Aquinate praetermissas esse putantis.

- Eridanusque pater, fluviis socialibus auctus,
 Mole fatigatas, longoque errore viarum,
 100 In mare volvit aquas. Haurire cupidinis ignes
 Continuo generosa solent ut corda, flagrantem
 Hunc rapuit poena socium mea forma cruenti.
 Forma, cheu! meminisse dolet, mox victima ferri.
 Utque suas in amore vices amor ipse reposcit,
 Me petit igne pari; modo quo nil segnius urit,
 105 Horrisonoque sequi socium cum turbine cogit.
 Morte pari nos junxit amor; qui stringere ferrum
 Non timuit, solvet meritas sub Tartara poenas. —
 Talia dum memorat, demisso lumina vultu
 110 Multa movens animo, terrae defixa ferebam;
 Quum mihi Minciades: tacita quid mente volutas?
 Quantus amor, dixi, venis quam fervidus ignis
 Arsit, et adstrictos ad funera traxit amantes!
 115 Vix ea, quum fari, tenuem conversus ad umbram,
 Aggredior: longo viden' ut tristissima luctu
 Sors tua facta mea est? cupidis sed fervida pennis
 Quum dulces aestus suspiria sola notarent,
 Fare, age, qui pavido celatus corde latebat,
 120 Quo demum monstrante viam se prodidit ardor?
 Qui miser est, ait illa, magis tristatur in horas,
 Fluxerunt laetae reputat si tempora vitae;
 Non dubitanda tuus dedit haec documenta Magister.
 125 Quod si nosse flagras nostras ab origine flammam,
 Verba, licet rigui fletus sine lege fluentes
 Praepediant, repetam. Tenerorum scriptor amorum
 Blandiloquis chartis semotos forte tenebat:
 Illapsu tenero serpens in viscera mollis
 130 Pagina, nescio quas creat illecebrosa favillas,
 Cordaque pertentans fibris inolescit in imis.
 Tum vero abrupti nutus, oculique madentes
 Multa inter sese trepida formidine nutant.
 Verum ubi sedatas alterna per oscula flammam
 135 Pagina monstravit; nimirum exarsimus ambo;
 Dulcia perque vices libavimus oscula: nostri
 Causa fuit liber ille, simulque minister amoris;
 Distulimus post haec sontes evolvere chartas.

Sontes? heu miseram! gravius nocuere remotae.
 Altera singultu crebro dum talia fatur,
 140 Altera conficitur lacrimis undantibus umbra.
 Tunc ego multa gemens, sortem miseratus acerbam
 Languida letifero districtus pectora morsu,
 Collabor, veluti subito quem vita reliquit.

Alia ejusdem saeculi versio ad hunc usque diem in bibliotheca Seminarii Florentini jacet inedita. Versionem dico COSIMI DELLA SCARPERIA, qui vixit inter annos 1720 et 1778*), elegiacis versibus non ineleganter compositam et sententiam auctoris accuratius quam superior illa Caroli Aquinatis reddentem, cujus specimina exhibuerunt Memoriae historicae societatis Columbariae p. 95—98, et, ad quem jam provocavimus, Mediolanensis Polygraphus p. 328, 29**).

Tum vati: o liceat geminas affari umbras,
 75 Una tam rapide quas fera raptat hyems.
 Hic mihi: quum propius fuerint, hos advoca, et ingens,
 Qui transfert miseros, hos tibi sistet amor.
 80 Tum simul hos nobis turbo offert, si licet, inquam,
 Vos nostrum, manes, sistite ad alloquium.
 Ut volat erectis alis, firmisque columba
 Ad nidum cupiens laeta volensque suum;
 85 Aëra per tetrum sic hae, Didone relicta,
 Se teneris praestant vocibus unanimes.
 O bone, qui miseros per subterranea visis,
 90 Quorum forte et adhuc sanguine terra rubet.
 Taedet, ab hoste deo, dum sic miserare dolentes,
 Quod petere haud liceat prospera cuncta tibi.
 95 Quod datur, alternis sermonibus, ut placet, ultro
 Citroque utamur, dum sinit aura tacens.

---

*) Biographicas Cosimi notitias dedit Polygraphus Mediolanensis Ann. III. (1813.) No. 21. (D. Dominic. 23. Maj.) p. 323—26.

**) Columbus Batinensis Bibliogr. p. 242.

- Qua Eridano fluviisque suis dant aequora pacem,
Limina me ad vitae prima Ravenna tulit.
100 Corporis ille mei, dein caesi, ut mollis amator
Esset, quod taedet dicere, jussit amor.
Et nulli ut parcit, placido me ardere coëgit
105 Igne, viro ut nequeam, vel procul ire volens.
Ipse uni morti nos tradidit. At manet ultrix
Poena Cain saevum. Sic mihi fata, silet.
110 Ora solo ad vices miseras defixa tenebam;
Tum: quid mente agitas? dux ait attonito.
Tunc ego, quam multa, heu! miseros praedulcia vota,
Quam blandi sensus prostituere neci!
115 Alloquor hinc ipsos: nimium, Francisca, dolentem,
Ut misere adlacrimer, me tua poena facit.
Dic tamen, ancipiti si quam venistis ad oram
120 Spe, quoque hausistis dulcia furta modo.
Infandum miseris, inquit, meminisse secundi
Temporis, ut potuit te docuisse Maro.
125 Si tamen et miserae vis nosse exordia flammae,
Accipe cum lacrimis tristia verba meis.
Securis, solis, quo Lancillottus amore
Deperiit, legere et scire fuit volupe.
130 Saepius hinc oculos utriusque accendit, et ora
Pallere alternis pagina blanda jubet.
Vincimur at penitus, quum dulcia in oscula amantes
Optatum ad risum legimus irruere.
135 Tum primum tremulis impressit basia labris
Hinc mihi perpetuus, sed miser, usque comes.
O liber, o scriptor miserandi fomes amoris!
Haud plura ad solidum legimus inde diem.
140 Haec dicens, alterque gemens sic concutit ima
Viscera, ut exanimis sterner ad instar humi.

Cujus nunc subjicimus specimen, versio ANTONII CATELLACCHI, Professoris Pisani, ultra Infernum (anno 1819 editum*)

---

*) Columbus Batinensis Bibliogr. p. 246.

non est progressa, neque eorum tulit suffragia, quibus his de rebus sententiā dicere competit.

- Coepti ego, mi vates, utinam nunc hisce duobus
 Colloqui ego possem sic procedentibus una,
 75 Tam celeres vento qui flante, levesque videntur.
 Is mihi: quum nobis magis advenisse propinquos
 Percipies oculis, simul ipse precaberis illos,
 Per, qui ducit eos, quemque experiuntur, amorem,
 Atque illi venient, ad nos vix ventus eosdem
 80 Torquet. Egoque, animae, incipio; quibus anxia cura est,
 Adventate loqui cupidos, nisi quis vetet istud.
 Expansis alis velut immotisque columbae
 Ad dulces veniunt, stimulante cupidine, nidos
 Aëra per liquidum, sic illi ex agmine, Dido
 85 Est ubi, nos versus venere per aëra fuscum;
 Sollicitavit eos adeo vox illa potenter,
 Qua compellaram, praedulceque nomen amoris.
 O vivens, cui gratia multa, benignaque mens est,
 Qui per subnigrum nos visens aëra pergis,
 90 Sanguine qui misere effuso maculavimus orbem;
 Rex si universi nobis foret ille secundus,
 Nostra adhiberemus vota, ut tu pace fruaris,
 Quem tangit pietas nostrorum tanta malorum.
 Quaecumque exaudire tibi placeatve, loquive
 95 Nos sumus auscultare parati, aut dicere vobis,
 Dum, solet ut cessare, silet modo in aëre ventus.
 Terra jacet, quā vitales ego prodii in auras
 Ad mare, ubi Eridanus properans reperire quietem
 Descendit, fluvii comitesque sequuntur euntem.
 100 Coepit amor, qui succendit cito mitia corda,
 Hunc pulchra illectum forma, quae barbare adempta
 Est mihi; quoque modo sit adempta, perhorreo vel nunc.
 Me quoque, qui quemvis bene amatum reddit amantem,
 Cepit amor desideriiis tam fortibus hujus,
 105 Qui, velut ipse vides, vel adhuc me linquere nescit;
 Idem amor ad mortem nos ipsam duxit utrosque.
 Poena Caina manet, vitae qui lumen ademptae
 Exstinxit nobis. — Dederunt hi talia dicta.

- Vix umbras sensi infensas has mente animoque,
 110 Demisi vultum, et tam longo tempore pressi,
 Ut vates mihi dixerit: ecquid mente volutas?
 Quumque ego respondi: oh miserum, tum dicere coepi,
 Me! quam praedulces sensus et quanta cupido
 Ad letum hos ambos misere perduxit acerbum!
 115 Deinde ad eos me converti, et sum talia fatus,
 Incipiens: Francisca tibi, quod fata dederunt
 Martyrium, me animo tristem facit esse, piumque
 Ut lacrymem: at memora qui, dulci aetate calorum
 Est ab amore datum vobis, potuistis ut ambo
 120 Concipere, et dubios animi cognoscere sensus.
 Dixit et illa mihi: dolor haud crudelior ullus,
 Quam felix misera in re mente revolvere tempus;
 Idque tuus putat et Doctor, qui talia novit.
 Quod si animo sedit noscendi tanta cupido
 125 Principium nostri, et primum quasi fomitem amoris,
 Id faciam, quod qui lacrymat, dum verba profatur.
 Historiam Lancellotti solaminis ergo
 Forte legebamus, fuit ille ut captus amore,
 Ambo ullo sine teste, et suspicione sine ulla.
 130 Lectio saepe oculos per mutua compulit illa
 Nostros, et tinxit vultus pallente colore;
 Temporis at momentum unum nos vicit utrosque.
 At simul optatum risum perlegimus esse
 A tanto exceptum per suavia basia amanti,
 135 Iste, a quo non sit sors ut me dividat ulla,
 Osculum in ore mihi impressit cupidusque, tremensque.
 Vere leno fuit liber, et qui scripsit eundem:
 Illo lecta die nulla altera pagina nobis.
 Haec dum dicta dabat Franciscae spiritus alter,
 140 Alter lugebat Pauli, ut pietate benigna
 Deficerem, ferme velut ac si mortuus essem,
 Et cecidi, extinctum solet ut procumbere corpus.
-

Novissimum obtineat locum eadem narratio, quam cum aliis quibusdam Divinae Comoediae particulis Latinitate donavit doctissimus FRANCISCUS TESTA*):

- 70   Ut comitem audiavi matresque virosque docentem
        Antiquum genus et dicentem nomina, vicit
        Me pietas miserans externatumque reliquit
        Paene animus. Tum ego: fert, vates, mihi corde cupido
        Compellare duos, qui unaque levesque videntur
- 75   Usque adeo instantis compelli flamine venti.
        Hoc, inquit, propius quum aderunt. Tunc tute rogato
        Coram adstent, illum per, quo ducuntur, amorem:
        Advenient. Ad nos ergo quum ventus euntes
        Flexit agens, ego talem emisi pectore vocem:
- 80   O animae, exercet crucians quas anxia poena,
        Si fari haud vetitum vobis, huc vertite gressus!
        Quales, quos revocat natorum cura, columbae
        Ad nidum pandis dulcem immotisque feruntur
        Alis, sponte cito findentes aëra lapsu;
- 85   Tales extemplo digressi ex agmine, Dido
        It quocum regina, malas properata per auras
        Ambo nos juxta ponunt vestigia. Tantum
        Clamores blandi potuere et amantia dicta!
        O animans comis, qui invisis mente benigna
        Per loca subrubra horrendum nigrantia luce
- 90   Nos, fuso superas qui sanguine tinximus oras:
        Si nobis facilis magni Rex orbis adesset,
        Laeta precaremur tibi, nostro quippe dolori
        Ipse dolens tantorum animo miserere malorum.
- 95   Quae dici, audirive velis, dicemus et iisdem
        Rursum aures dabimus dictis, fera murmura venti
        Dum sileant ut nunc. Urbs, in qua hausi aetheris almi
        Auras primum ego nata, sedet, promptus in aequor
        Qua sese Eridanus volvitur fluviosque sequaces,
- 100   Una ut cesset. Amor tenero qui in corde repente
        Insinuans haeret, hunc forma coepit honesta,
        Quae mihi rapta nece est; et adhuc dolor illius ingens

---

*) Columbus Batinensis l. c. p. 245.

- Me necis urit. Amor qui amatum cogit amare
Haud ulli parcens, hujus me ardore subegit
105 Tam placito, ut neque, quod cernis, tellure sub ima
Me nunc linquat. Amor nos funus adegit ad unum;
Crudeli Caina manet qui morte peremit.
Haec ego quum audiui commotus dicere, vultum
110 Demisi, et tacito despexi lumine terram:
Dum mihi sic vates: Tecum quid mente volutas?
Cui quum respondi, tum incoepi talibus: eheu!
Quot dulces miseros curae, quot vota dolores
Mersere in tantos! Me, sic effatus, ad illos
115 Denique ego converti, et his sum vocibus orsus:
Vestrarum, o Francisca, gravis labor aerumnarum
Tangit me, et cogit tristes effundere fletus.
Dulcia sed quum aderant praesto suspiria quondam,
Dic, vobis qua indulsit amor ratione modoque,
120 Alter ut alterius dubios cognosceret ignes?
Nil est tam grave, quam sortis meminisse beatae
In rebus miseris, ait illa. Tuo bene Vati
Notum hoc. Sed nostrum a primo si discere amorem
125 Tantum sollicito studium est, dicamque, gemamque.
Forte legebamus jucunda per otia casus
Lancellotti, utque is fuerit devinctus amore.
Una nos soli, et securi, in nosque vicissim
130 Adspectus iterare crebro et pallescere charta
Impulit illa ambos. Sed temporis unus utrosque
Articulus vicit subiti. Quum legimus illic,
Tantus amans cupidum os ut tandem junxerit ori
135 Ridenti dulce; hic, quem nulla a me abstrahet hora,
Pressa meis hic usque tremens tulit oscula labris.
Et liber et scriptor libri Galeottus. Ibidem
Illa luce ultra non legimus. Una locuta
140 His dum anima est dictis, flebat sic altera, ut ipse
Deficerem tenero, tamquam moriturus amore,
Et cecidi, exanimata cadunt quo corpora casu.
-

Hos complurium saeculorum conatus inter se conferens, lector, ipse intelliges, PIAZZAE conversionem non infelicibus ausis utramque consecratam esse laudem, tam fidei quam casti sermonis, nec a superioribus saeculis nostro palmam praeriptam esse judicabis.

Ne vero siue quodam corollario te dimittamus, tres addimus versiones, observatione tua, ni fallimur, non indignas: Hispanicam duasque Francogallicas. Illius editio vetus, inter rarissimos libros a bibliographis merito relata, nuper ad nos pervenit officiis Fidelis Putsch (Birett), honestissimi bibliopolae Augustani. Cujus titulus et epilogus, quum vel a Columbo Batinensi*), viro accuratissimo, minus recte exhibeantur, utrumque subjicere non abs re esse putamus:

Con preuilegio real:

q̄ no se imprima por
ocho años. y esta taf-
fado en ocho reales **).

La traduciō. del dante
de lengua toscana en verso caste-
llano: por el Reuerēdo don po-
fernādez de villegas arcediano
de burgos: y por el comentado
allende dlos otros glosadores
por mādado dlla muy excelente
señora doña Juana de aragon
duquesa de frias y Condeffa de
haro fija dī muy poderoso Rey
don fernādo de castilla y de ara-
gon. llamado el catholico Con
ótro dos tratados. vno q̄ se di-
ze querella de la fe. y otro averfi-
on del mūdo y cōuerfiō a dios.

*) Bibliogr. I, 278. 79.

**) Hactenus literis nigris. Reliqua rubro colore impressa sunt.

In calce vero haec leguntur:

Imprimiose esta muy prouechosa y notable obra
en la muy noble y mas leal cibdad de Burgos
por Fadrique aleman de Bafilea acabose Lunes
a dos dias de Abril del año de nuestra redempciõ
de mill y quinientos y quinze años.

Comienço a dezir al poeta de grado
querria yo fablar alos dos de confuno
75 que entrambos ligeros se vienen en vno
lançados del ayre feruiente turbado
aguarda pues dixo quando ayan llegado
afer nos propincos yestonces los ruega
por su grande amor que en vno los llega
feras fatiffecho como has defeado

80 Y como del viento a nos son traydos
o animas dixe maguer que cansadas
venis por el ayre noturno afanadas
fy al nolo vieda prestad nos oydos
y como palomas que van alos nidos
cansadas con gana de ally repofar
llegaron se anfi sazia el nuestro lugar
dexando suspenfos sus grandes gemidos

85 Asy se firmaron al ayre malino
tan presto que ouieron mi voz entendido
dexando la gente con quien yba dido
por junto a nos otros turbada y fin tino
o animal dulce diziendo y venino
que vas visitando este figlo peruerfo
fy el rey nos oyese del grande vniuerfo
tu paz deseamos y fano camino

Pues heres mouido de tal piedad
de nuestra miseria queriendo faber
95 nos prestos estamos ate responder
en tanto que espera la grand tempestad

confangre teñimos la nuestra maldad
 nasei yo en la tierra que esta ala marina
 do el po: se deriba juntando se ayna
 con otros sequaces que han su amistad

- 100 Amor que se aprende al gentil coraçon
 a este prendio de mi bella persona
 amor que al amado de amar no perdona
 105 ami traxo presa ala misma presion
 amor nos conduxo avna mesma passion
 en vno juntados y atados tan fuerte
 donde ambos en vno palamos tal muerte
 quel modo me ofende de su relacion

- 110 Baxe la mi cara confusa abatida
 por tales personas de ver tan ofensas
 fasta que dixo el poeta que pienfas
 aca es do se escota la negra comida
 o quanto yo dixi mi alma affigida
 mi esprito turbado se siente y tan lasso
 quan dulces deseos truxeron el passo
 donde estos amantes perdieron la vida

- Uoluiendo conellos despues a fablar
 115 le dixi francisca tu grande tormento
 por siempre fara mi veuir descontento
 la triste manzilla me fuerça allorar
 mas dime si puedes el tiempo y logar
 y como otorgaste el ylicito amor
 dudosos deseos del tal amador
 porque tu buen feso pudieron cegar

- 120 Ninguno ser puede mas graue dolor
 me dixo al que es puesto en estrema lazeria
 que estonce acordarse en aquella miseria
 del tiempo felice en que estubo mejor
 Y si los principios del misero amor
 125 tu quieres saber y de tal desventura
 llorando y contando oyras la tristura
 que alla padescimos y aca es lo peor

Entrambos estando en logar apartado
 de aquel lançarote leyendo su historia
 el fuego de amor avn en nuestra memoria,
 por actos extrinfecos no demostrado
 130 materia nos dio el lafcio tratado
 de aquellos amantes abiendo leydo
 fuspenfos los ojos cegado el fentido
 435 befo la mi boca tremiendo y turbado

Anfy galeoto les fue medianero
 segund que a nos otros el libro tan vano
 en cuyá lectura es trabajo liuiano
 fyn buena doctrina al veuir verdadero
 mientras ella dezia el su compañero
 140 contino lloraba con tanto gemido
 que su compasion amato mi fentido
 y a tierra me lança el dolor laftimero.

Rationem, quam in vertendo immortalī carmine adhibuit, ipse Villegas apte exponit in fine prooemii, quod maximam partem a Landino mutuatus est: *Deue se notar que el Dante scrive su obra en verso que comunmente tiene onze o doze sylabas, conforme al trobar castellano de arte mayor .... y por que aquella manera es tan conforme al verso suyo y tan bien porque es mas graue y de mayor resonancia como convenia a tan grave auctor, yo fize esta traslacion en aquella forma de trobar que propriamente es verso heroyco .... Anfi mesmo es de saber que Dante escribe coplas de tercetos .... correspondiente el tercero pie al primero, y despues el primero del terceto siguiente al segundo, de manera que aquellos quatro farian una media copla de arte mayor, que como es de ocho pies viniera anfi justo al talle; pero como escribe de tres en tres, en dos tercetos faltan dos pies para una copla del arte mayor ya dicha: yo prove a los fazer anfi en tercetos, la qual manera no es en nuestro uso. Y parecia me una cosa tan desdonada*

que lo dexe; quedo el defeto ya dicho de faltar en cada terceto un pie para la media copla, y dos pies en cada una entera, estos yo acordé de los suplir desta manera: que algunas vezes ocurriendo de mio algund buen pie, que mas aclare su testo, o confirme su sentencia, pongo le, y aya paciencia el Dante, que en su brocado se ponga algund remiendo de sayal que mas le haga luzir ...., otras vezes suplo aquellos pies delo que alguno de sus glosadores dize, y otras tan bien y las mas, quando buenamente se puede fazer, tomo el primero y segundo pie del terceto siguiente, y anfi se fazen sus dos, y ala veze tres tercetos una copla de ocho pies. Note se tan bien, que el que treslada, de otro anda tras el consueultas, y no puede yr como ni quanto quiere, y anfi van algunas vezes pies algunos forcejados, que no se pndo, o no se supo mejor facer .... Anfi mesmo se deve notar que tresladarse una lengua en otra, no solamente en verso, pero ni en oracion soluta .... es imposible tresladarse por las mismas palabras, que no fuese la mas desfabrida cosa del mundo; porque en una lengua tiene una cosa gracia, y dicho en otra por aquellas palabras, seria muy frio. Por ende a qui en todo quanto delas mesmas palabras se puede usar, se saze; pero en muchas partes se toma el sentido y intencion mas que no las palabras mesmas; alguna vez fuera del testo se pone alguna reprehension, o consejo de mio, con licencia del Dante como dicho es.

Gallicae, quas nunc subnectimus, versiones ineditae habentur in codicibus Bibliothecarum Caesareae Vindobonensis et Universitatis Taurinensis. Utramque saeculi XVI. ineuntis esse partum vix dubitamus. Utriusque exemplum summae clarissimi Mugnae debemus benevolentiae. Ecce enim historiam Franciscæ Ariminensis, qualem non minore diligentia quam libera-

litate ex codice Hohendorffiano Vindobonensi No. 43, 10201*)
ipse exscripsit vir humanissimus:

- 70 Aprez que ieu entendu les histoires
Des cavaliers, et des dames notoires
Pitié me prit, et presque, mescartay:
Puis au poète ainsy ie marrestay:
Je parlerois volontiers à ce couple
- 75 Qui a ce vent saccoumode si souple.
Tu les priras mais quils soient aprochez
Par cest amour qui les tient attachez.
Si tost qua nous le vent les heut poussees,
- 80 l'haussay ma voix: O ames travaillees
Parlez à moy sil ne vous est dedit.
Coume l'on voit fermés pousser au nit
Les doux pigeons emportez sur les aelles:
Des chauds desirs de leurs flammes jumelles:
- 85 Alors ainsy de la bande sortis
Vindrent vers nous ces asfligez espris:
Si forte fut ma priere amoureuse.
Douce personne, et vers nous gratieuse,
Qui va ainsy par l'aer pers visitant
- 90 Nous, qui baignons te monde en nostre sang:
A dieu nos crys sils avoient efficace,
Nous pririons quil le donnast sa grace,
Puis que tu as de nostre mal pitié:
Or que le vent est un peu arrêté,
- 95 Nous parlerons, et te pourrons aprendre
Ce que tu veux de nos discours entendre.
Sur la marine, où le grand Po descent
Pour avoir paix avècques son suivant,
La terre sied, ou je pris ma naissance:
- 100 Amour, qui vers un gentil cueur sadvance
Prit volontiers a ce rare subiet
Quon me ravit par un moien abiet:
Luy qui daimer aux aimez ne pardonne
Si fort me prit de sa belle personne,

---

*) Colomb de Batines Bibliogr. Dant. I, 248., qui tamen in eo fallitur, quod codicem Hohendorffianum a Vindobonensi distinguendum esse putet.

- 105 Comme tu voys quil ne me quitte encor,
 En fin amour nous conduit a la mor;
 Caine attend qui nous osta la vie:
 Pareil propos parvint a nostre ouie.
 Quand ientendiz ce esprita offensez
- 110 Je clos les yeux, et les tins tant bessez,
 Que le poete enquierit de ma pensée:
 Je respons lors quelle estoit ocupée
 Aux beaux desirs, et aux pensers plaisans
 Qui ont à mort tiré ces chers amans.
- 115 Puis me tournant vers eux, ainsy coumance:
 Ton doux martir ma Francoyse madvance
 A larmoier dennuy, et charité:
 Mais a louverrir de si belle amitié
 A quoy coument amour donna il prise
- 120 Pour adviser sa douteuse entreprise.
 Lors elle a moy, la plus grande douleur
 Est de penser alors de son malheur
 Au temps heureux: tu le scais bien grand Maistre.
 Mais si tu as tant desir de cognoistre
- 125 De nos amours, le premier fondemant
 Tu moiras coume un qui parle en pleurant.
 Nous lisions quelque jour par delice
 De Lancelot qui heut lamour propice,
 Nous estions seuls, et sans aucun soubçon:
- 130 Par plusieurs fois loeil de nostre leçon
 Fut retiré qui pallit mon visage.
 Mais un seul point tira le premier gage.
 Quand nous lisons le sousris doucereux
 Quelle donna au baiser amoureux,
- 135 Cestuy de moy qui jamais ne sapesente
 Me baise alors dune bouche tremblente.
 Galeot fut le livre, et lescrivant,
 Pour ce jour là ne leusmes plus avant.
 Pendant que lun de ces esprits divise,
- 140 Lautre pleuroit tant, que mon ame esprise
 De douleur presque arrive au dernier sort
 Et ie tumbay coume un corps desia mort.
-

Alteram Francogallicam versionem, intercedente clarissimo Mugna, ex codice Taurinensi*) propria manu exscripsit Carolus Baudi de Vesme, vir celeberrimus, qui quantum contulerit ad elucidandam historiam, quantum ad explendos emendandosque libros juris civilis, harum rerum peritus nemo est qui nesciat.

- Je comencay alors: poete volontiers
 Parleroye a ceulx deux qui ensemble sen vont
 75 Et semblent estre au vent tant victes et legiers.
 Il me dit: quant verras que plus pres nous seront,
 Par lamour qui les maine il fault que lon les prie
 Venir deca vers nous, et ie croy quilz viendront.
 Si tost comme le vent vers nous les guide et plie,
 80 Je moeuz la voix disant; o ames tourmentees
 Venez a nous parler, si aultruy ne lenye.
 Comme columbes vont du desir reclamees
 Volland aleur doulx nid de ferme et grand courage,
 Ainsi les viz par laer dardant desir portees
 85 Saillir hors de la troupe ou dido de cartage
 Royne estoit, en venant a nous par laer maligne.
 Lors daffectueulx cry dit lune en son langage:
 O creature tant gracieuse et benigne,
 Qui voullant laer perdu visiter, viens deuers
 90 Nous qui le monde auons taint de couleur sanguine.
 Si nous feussions amys du roy de luniuers
 Pour ta paix le pririons cognoissant quil te prise
 Et que as pitie de veoit**) notre mal tant peruers.
 Doyr et de parler a nous maiz quil te plaise,
 95 Volontiers parlerons et orrons voz propos
 Ce pendant que ***) vent, si comme il faut†), se taise.
 La terre ou ie nacqui a son siege et repos

*) CXXII. l. V. 33. Cf. Pasini Codices Mss. biblioth. reg. Taurin. Athenaei p. 491. Maffei in Ephemeridib. literator. VI, 474. et in Opusculis ecclesiast. II, 1 sqq. Pelli memorie per la vita di Dante. Ed. II. p. 175. Colomb de Batines l. c. p. 247, 48.

**) Lege: *veoir*.

***) Inserendum videtur: *le*.

†) Repone: *fait*.

- Sur la fine mer la ou lepan *) descend
 Pour avoir paix avec ses suiuan et suppotz.
 100 Amour, qui au gentil courage tost sapprent,
 Print ung iour cestui cy de la belle personne
 Quon me ousta, et la guise encores men offend.
 Amour, qui a nully ayne aimer pardonne,
 Lors me prit de cestuy plaisir tant et si fort
 105 Quainsi comme tu voys encor ne mabandonne.
 Amour nous a conduys ensemble a vne mort.
 Chayne attent celuy par qui fut auancee.
 Ces motz deulx furent diz, dont ie sayz le rapport.
 De puis lors quentendu ieuz celle ame offensee,
 110 Je cliney le mien viz et en tant le tins bas
 Que virgille me dit guesse quas a penser.
 Quant ie luy respondi ie commencay: Helas,
 Combien de doulx surpris et quants desir conduire
 Ont fait ces deux amans a si dolozeux pas!
 115 Puis a eulx me tourney, et me prins lors a diré:
 Francoyse, larmoyer me font tes desplaisirs
 Et triste et piteux suis de veoir ton gref martyre.
 Dy moy quant premier fut le temps de doulx soupirs
 A quoy et comme amour octroya que cognoistre
 120 Puissiez dentre voz deux les doubtables desirs?
 Et elle a moy: nesung plus grant douleur peult estre
 Que le temps bienheureux recorder en misere,
 Et cela tresbien scait le tien docteur et maistre;
 Mais si **) notre amour la racine premiere
 125 Tu desires scauoir, hors la narration
 Ten feray. Et plorant me dit en tel maniere:
 Vng Jour pour passe temps et delectacion
 Lisions de Lancelot comme amour vint lestraindre;
 Seuls estions sans avoir de rien suspition.
 130 Par maintes foys les yeulx de lun a lautre empaindre
 Celle lecture fit et pallir nos deux viz,
 Maiz vng seul point causa notre amour a lors joindre,

*) Corrige: *le Po.* At ne sic quidem versus integritati suae restitutus videtur.
 ortasse legendum: *Sur la fin de la mer.*

**) Desideratur in codice: *de.*

Quant nous vimmes a lire vng tant desire riz
 Estre baise dun tel grand et noble amoureux,
 135 Cestui qui ne sera iamaiz de moy diviz
 La bouche me baisa tout tremblant paoureux.
 Galeot en fut cause et cil qui lescripuit;
 Ce iour ne leusmes plus au liure aventureux.
 Pendent que vng des espritz ce narre poursuiuit,
 140 Laultre plouroit moult fort, dont pitie ien prins telle
 Que ie mesuanouy tellement quon me vit
 Cheoir plat comme vng corps mort, quon met dans la berell

Sed haec quidem hactenus. Unum, quod superest, lector,
 ut ratio tibi demonstretur, qua in postumo PIAZZAE opere, cui
 ultimam auctoris manum invidit mors, typis mandando actum
 sit; illud, quasi extra provinciam a me susceptam positum, hu-
 manissimo bibliopolae exponendum relinquo, cujus sumtibus
 immortale Alligherii carmen Romana toga amictum jam in pu-
 blicum procedere vides. Vale igitur studiisque nostris fa-
 vere perge.

Ser. Halis Magdeburgicis d. XVI. Januarii MDCCCXLVIII.

CAROLUS WITTE.

Quod jam superest, ratio quaedam paulo accuratior nobis reddenda videtur, quae qualisque sit interpretatio Latina PIAZZAE. Id necessario requiritur, partim ut lector, qua iudicium suum exerceat, regulam habeat certam ac definitam, partim ne quis, quid ipsi, munere operis illius typis describendi et divulgandi suscepto, praestiterimus praestandaque putaverimus, dubius haereat.

Prae caeteris id probe tenendum atque expendendum esse censemus, divinum Dantis Alligherii carmen ab initio usque ad finem peragraré mundos et supernos et infernos, quorum Romani nullum jam invenerant Columbum, et divertere in regionibus, quarum neque oram neque extremitatem radio perticaque ullus genti Romanae jam descripserat Archimedes. Quapropter PIAZZA Divinam Comoediam in linguam veteris Latii transferendo et versibus heroicis Virgilianis conscribendo non solum ardui, verum etiam paene novi quid fecisse et in arenam Romae antiquae plane non cognitam descendisse omnino iudicandus est.

Aliud profecto est, lectores vel auditores secum abripere in omnipotentis Olympi domum et introducere in Coelicolarum, quos Graeci et Romani colebant, coetum, quam expandere oculis animisque Empyreï Paradisique Christiani mysteria, qualia libri non sine afflatu divino scripti perhibent, et perlustrare ingentes Angelorum, Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, Sanctorum et Beatorum ordines. Quis infitiri potest, multo facilius ex-

peditiusque esse deducere in Orcum et recensere Tantalos Sisyphosque, quam delineare loca inferna coelo Christianorum opposita, et enumerare cruciatus tormentaue eorum, qui ob vitae morumque perversitatem morte aeterna damnati habentur? Quis non mavult cum Graecis vel Latinis describere Jovem tonantem, quam significare arte sua Numen illud Veteris Novique Testamenti ἀρχήτων, ἀθδίων, unum et trinum? Contra quis non ludibundus ex tenebris protrahet Ditem et in luce constituet Cerberum, cum dubitet, quin satis recte adumbret Satanam, criminatorem illum invidentem operibus Dei, et satis scite dicat spirituum malorum formas et ingenia? Quanto minor habetur, ut hoc addamus, viri docti contentio retegendi mythologiae commenta et exponendi de Stoicorum, Epicureorum caeterisque scholis philosophicis, quam expromendi theologiae Christianae dogmata et eruendi ex interioribus latebris recessibusque philosophiam, quam vocant, Scholasticam? Quid multa? aliud denique est stylo Romano exarare indolem saeculi cujuspiam ante Christum natum peracti, quam tractare materiam, magno temporis intervallo ab aurea Latinitatis aetate remotam, atque eam venis medullisque civitatis Christianae desumptam. Quantum in rebus, tantum in rerum formis mente conceptis sive in ideis inest discriminis, atque summam in utrisque mutationem et conversionem necessario linguam aliquantum sequi, non est quod pluribus demonstrari oporteat *).

Quae cum ita sint, alium viri docti deprehendent Virgi-

---

*) Cujus quidem rei testem se nobis offerre videtur ipse Dantes, qui interpretante Piazza (Parad. XXVI, 119 seqq.) Adamum introducit ita loquentem:

— — — Natura dat ipsa loquelam,
 Quae sit cunque, homini; vestris vos viribus uti
 Pro lubitu sinît. Ante Orco quam illaberer atro,
 El inter vestros nomen sibi summus habebat
 Tunc Amor, unde fluunt, quae me isthic gaudia cingunt.
 Deinde Eli est dictus, quod vestrum haud dedecet usum,
 Consimilem in ramo frondi: dum lapsa putrescit,
 Altera succedit.

lium, Dantis Alligherii ducem comitemque, atque illum, *qui quondam cecinit pascua rura, duces*, et ad eundem poetam in novis, quas agit, partibus intelligendum aliis atque antea adminiculis uti debebunt. Verum ne quis forte deterreatur, quo minus hujus Virgilii Dantei sequatur vestigia, summopere cavit interpres noster Piazza. Is enim vir, studiis humanitatis ac literarum elegantium perpolitus, nihil omnino praetermisit, quod interpretationi Latinae suae virtutem dignitatemque vindicaret, qua ad optimorum carminum auctoritatem accedere videretur. Superavit sane illud Propertianum *in magnis voluisse sat est*, neque, ut Horatii verbis utamur, onus suscepit, quod humeri ferre recusarent.

Ne vero quis illis, quae supra de indole Divinae Comediae aliud agentes diximus, in errorem aliquem inducatur, neu existimet, Dantem ipsum, quamvis tantus tamque praeclarus poeta sit, tanquam fide *ὁρθοδοξοτάτη* et Scholasticis argutiis subtilitatibusque initiatum atque imbutum, a nostrorum temporum moribus omnique nostra philosophandi et sentiendi ratione ullo modo abhorrere, neque quidquam cum caeteris nostrarum scholarum studiis et consiliis aut cum vero aevi, quo nos cum maxime vivimus, ingenio habere conjuncti cognatique, exempla aliqua luculentiora, et ea quidem ex ipsa theologia Dantea delibata, hic loci proponamus et simul, quanti sit pretii interpretatio Piazzae, quasi praelibandi causa, speciminibus quam brevissimis doceamus et firmemus.

Liceat igitur hanc in rem ex Piazzae versione repetere insignem illum Paradisi (XIX, 65 seqq.) locum, qui in ipsa pietate Christiana divinum quendam et verae humanitatis et verae philosophiae odorem spirat et luce libertatis dulcissimae animos omnium recreat:

— — Quidam Gangetide in ora

Nascitur, atque illic nemo est, qui nomine Christum

Compellet, neque qui doceat scribatque legatque;

At recti huic mores, at nescia fallere vita,

Omnia facta pie, semper casta, aequa voluntas,
 Quoad ratio humanae potuit pertingere mentis,
 Non facti aut verbi maculavit crimine vitam:
 Occidit, haud sacri ablutus baptismatis unda,
 Absque fide; heu! ubi justitia est, quae damnet eundem?
 Aut ubi culpa hujus, si nescit credere Christo?
 Ecquis es, in cathedra qui vis considerare iudex,
 Ut rem discutias positam ultra millia centum,
 Vix aptus metiri oculo spatium unius ulnae? —

Quocum loco praeter sexcentos alios sententiis dictiteriis-
 que longe praestantissimos conferri meretur alter Parad. XXIX,
 100 seqq. Ibi poeta eos, qui ipsius tempore in ecclesia catholica
 munere Apostolorum se fungi gloriabantur, ira quadam pia at-
 que justa commotus inimicissimo dente carpit in eorumque per-
 versam vel potius nefariam res divinas tractandi et populum
 Christianum turpissimis ignorantiae superstitionisque sordibus
 consulto et de industria oblegendi rationem vehementissime
 invehitur. Legimus enim l. c.:

Non dixit Christus primis, quos foedere junxit:
 Ite et per totam nugas diffundite terram!
 At dedit his verax fundamen; et illud in ore
 Unum ejus sonuit, de quo sibi scutaque et hastas
 Hi fecere sibi, luctati, accendere puram
 Lucem Evangelii. Nostri scurrilia, lusus
 Verborum, male salsa crepant; et dummodo abundant
 Risus, inflatur. (sola haec est cura) cucullus.
 Ast in fasciola talis cubat ales, ut, ipsum
 Si vulgus videat, gauderes cernere, qualem
 Exspectet veniam, cujus fiducia crevit.
 Ob quam stultitiae tantum grassatur in orbe,
 Ut sine teste ullo cupiant quodcunque pacisci
 Promissum. Atque ideo porcum pinguescere sancti
 Vidimus Antoni, atque alios hoc de grege, porcis
 Pejores, solitos non cusos pendere nummos.

Verum enimvero cum non id agamus, ut Dantem non
 suis modo, quos maximae temporum injuriae vexabant, aequa-

libus scripsisse, verum nobismet etiam posteris, quos tantae rerum tam civilium quam sacrarum turbæ procellæque exagitant, versus suos divinitus composuisse, uberius demonstremus, rivi jam claudendi sunt. Næ, perquam libenter longius progredieremur et in alium atque antea campum descendere-mus, ubi praesens quaedam ad vitam communem Divinae Comœdiae utilitas conspicua est, statusque societatis humanae civilis, qui dicitur, multiplici modo ita illustratur et expenditur, ut propemodum nostri ipsius temporis conditiones repraesentatae videantur. Quapropter, quod vehementer nobis cupimus licere, id solum instar exempli addamus, divinum poemam nostrum (Parad. XIII, 97 seq.):

— — — reges designasse per orbem

Tam multos, virtus regum quam rara bonorum est,

et dolere hominum, praesertim ditiorum et potentiorum, avaritiam et plebem tenuem pauperemque ad incitas redigendi studium (Purg. XIV, 80 seqq.):

— — O soboles humana, quid omnes

Intendis curas, inhians, quæ jura vetandi

Poscunt, et quemvis consortem a finibus arcent!

et moerere miseriam pauperum et egenorum, qui jam clandestino quodam bello confici videantur (Parad. XVIII, 115 seqq.):

Mos fuerat quondam gladiis bellare cruentis,

Nostri bella gerunt rapiendo hinc inde dolosi

Panem, quem nulli patris pia dextera claudit.

Ut denique redeamus, unde digressi sumus, atque, de profanis ad sacra reversi, in extrema parte et conclusione consilii nostri non proferamus nisi dignissima divino poemate ac quasi coronam iis, quæ excerptimus, imponamus, audire libeat aliquam symboli cujusdam apostolici particulam (Parad. XXIV, 118 seqq.):

— — — Mihi creditur unicus, unus

Aeternusque Deus, qui totum haud motus Olympum

Ipse movet desiderio flammante et amore.
Nec solum fecere fidem, subjecta fideli
Quae mihi sunt oculo, vel quae scrutata profundum
Mens humana refert, sed veri lucidus imber,
Qui pluit hinc large, Mose fundente Prophetisque
Et Psalmis, Evangelio turbaque probante
Vestrorum (nam vos illum scripsistis ob ignem,
Qui vos inseruit Divis), certasque fateri
Sum tres personas aeternas, esseque eorum
Sic unum trinumque, ut et *es* patiatur, et *estis*
Conjunctim.

Talis, qualem his exemplis audimus et cognoscimus, in tanto poeta est Piazza interpret Latinus. Nihilo tamen minus, qui est hominum vituperandi pruritus, erunt, qui eum hic illic sibi minus satisfecisse conclament, qui hoc illo versu minus numerose sonante minusque apte cadente offendantur, qui hanc illamve verborum constructionem nimis obsoletam, inusitatam, placitisque grammaticorum minus convenientem in iudicium vocent et damnent, qui adeo aliquid barbarismorum, qui dicuntur, sapere singula autument. Hi si bene circumspexerint et paulisper consideraverint, longe difficillimum esse et in verbis et in sentiis, quantumcunque fieri potest, poetae recentioris aevi in linguam Latinam transferendo servare fidem et eadem opera emendate eleganterque loqui; iidem, inquit, si perpenderit et secum reputaverint, ipsos viros doctissimos linguaeque Latinae peritissimos, in pangendis potissimum carminibus, fere nunquam satis tutos esse, quin quid in sermonem purum atque emendatum peccent, eique inopinantes alieni quidam et ipsorum linguae patriae proprii immisceant, non solum aliquantum de severitate animadversionis suae remittent, sed etiam intelligent, PIAZZAM perbene probavisse, ad res diversissimas traduci posse linguae Latinae ingenium; quid, quod admirabuntur, Professorem Vicentinum in via ardua et plena periculorum tam bene stetisse, tantis difficultatibus impeditum rem suam tam fortiter gessisse et gloriosam quandam victoriam reportasse.

Jam vero neque uberius laudare PIAZZAE virtutes multiplices neque copiosius excusare labeculas pauculas nostrum esse ducimus. Id solum a nobis cum exspectari, tum postulari potest, ut cautionem quandam adhibeamus et interponamus, ne quis virorum doctorum, cum non undique omnia quam optime tornata, perfecta expletaque omnibus numeris et partibus viderit, totum opus abjiciat vel, quod justissimus quisque haberet injustissimum, abjiciendum judicet et suadeat.

Nos ipsi in libro manu scripto, priusquam typis describeretur, perraro aliquid mutare vel emendare ausi sumus, nisi quibus locis sine ulla arrogantiae nostrae suspitione et sine ulla auctoris offensione injuriave fieri potuit, aut ubi ab ipsis PIAZZAE amicis, qui tres quatuorve paginas adnotationibus suis completas in usum nostrum transmiserant, ansam corrigendi et addendi accepimus *).

Eo magis autem haec temperandi et abstinendi ratio tenenda et prope religionis loco nobis servanda fuit, quo majore diligentia et pietate familiares PIAZZAE in opere publici juris faciendo versatos esse animadvertimus. Placuit iis nimirum singulas libri manu scripti schedulas tribus virorum nobiliorum nominibus subscriptis signare, in calce carminis id firmandae *αὐθεντίας* caussa factum esse verbis Italicis docere et, quod plus est, testimonio publica auctoritate exhibito et insignibus sigillisque magistratus Vicentini confirmato solemniter pronuntiare, apo-

---

*) Inprimis in eo nobis elaborandum fuit, ut versus nonnulli, haud dubie culpa scribarum, aut longiores aut breviores justum haberent pedum numerum et omnia regulis metricae prosodiaeque exacte responderent.

Addendi fere nulla occasio nobis obvenit, nisi Infern. XXXIII, ubi v. 151:

Perché non siete voi del mondo spersi?

exciderat. Nos ita supplevimus:

Cur hinc justa Dei vos nondum sustulit ira?

graphum interpretationis Divinae Comoediae Latinae manibus nostris traditum accurate et presse respondere autographo auctoris ipsius heredibus relicto *).

Quid, quaesumus, hoc aliud est, nisi plurimis rationibus cavere et providere, ut omnia quasi augusta sanctaque habeantur, neve quid integritatis nativae colorisque ingeni depercat? Non ii sumus, qui ejusmodi pietatem negligendam putemus.

Cum PIAZZAE nusquam, quo sensu locos quosdam difficiliore accepit acceptosque voluerit, commentario commentario-love ostendere, neque usquam versibus suis notas notulasve adspargere placuerit, duas solas, quibus in toto opere obviam facti sumus, adnotatiunculas, ne quid elegantiam paginarum ty-

---

*) Ne, quid illi *Piazzae* familiares fecerint vel facienda putaverint, dissimulare videamur, neve ignorent lectores, exempla cautelarum illarum subicere placet. In margine singularum schedarum libri manu scripti leguntur haec tria nomina:

D. Giovanni Rossi.

B. Giacomo Zanella.

D. Paolo Mistrorigo.

In calce libri manu scripti eadem notata videmus, quae exhibet instrumentum juridicum (ita vocare liceat), quod his verbis conceptum est:

Vicenza, li 13. tredici Febbrajo 1847 sette.

Certificano i sottoscritti che la copia della traduzione in lingua latina della Divina Comedia di Dante Alighieri fatta dal decesso Professore Abbe GAETANO PIAZZA, e da essi sottoscritti firmata foglio per foglio in data d'oggi, è pienamente conforme all' autografo di detto Prof. PIAZZA, e ciò dietro esatto confronto di essa copia col medesimo originale. In fede:

D. Giovanni Dr. Rossi, del fu Francesco Professore nel Seminario Vescovile di Vicenza.

B. Giacomo Zanella, di Adriano Professore di Filologia nel Seminario Vescovile di Vicenza.

D. Paolo Mistrorigo, di Girolamo Professore di Filologia e di Storia universale nell' J. R. Liceo di Vicenza.

Mazzoni Luigi, Testo.

Cesare Osboli, Testo.

Vicenza, li 13. tredici Febbrajo 1847 quarantasette.

Alla mia presenza, ed a quella dei testimonj Luigi Mazzoni, e Cesare Osboli si firmarono di proprio pugno e carattere li Sri. Professori Don Giovanni Dr. Rossi del fu Francesco, Don Giacomo Zanella di Adriano, Don Paolo Mistrorigo di Girolamo, tutti qui domiciliati, a me ed ai testimonj noti. In fede.

Clemente Carlo Dr. Barbieri fu Domenico notaio resid. in Vicenza.

pis descriptarum ultro turbaret, neve ipsa auctoris verba oculos cujusquam fugerent, huc relegari commodissimum aptissimumque putavimus.

Prior adnotatiuncula habetur Parad. II, v. 16., ubi in antecedentibus sermo est de Dante in corpus lunae ingresso,

Ut recipit lucem fluvialis gutta cohaerens,
et deinde de naturae divinae cum humana conjunctione, quam multo majore (*ardentiore*) admiratione habere dignam deceat:

— — — multo acrius esset

Ardendum nobis mirarier illius *esse*,

Qui sibi conjunxit naturam hominisque Deique.

Commentatus est Piazza usum infinitivi esse hocce modo:

Esse pro *essentia* (quam ipsam quidem vocem Latium ignorare non ignoro) s. *natura*. Cfr. Lucret. IV, 99., ubi de speculis:

Esse in imaginibus missis consistere eorum.

Idem poeta habet meminisse pro *memoria* l. IV, v. 769:

Praeterea meminisse jacet languetque sopore etc.

Alteram adnotationum, de quibus supra diximus, adscriptam vidimus Parad. XVI, 84:

Et genere antiquo multos opibusque potentes.

Ibi de praetermissis in vertendo nonnullis nominibus propriis ita se excusat PIAZZA: Omisi hic et infra plura nomina male in Latino sonantia, ne taedium crearetur peregrina tanquam barbarica fastidientibus. Omissi sunt igitur Soldanieri, Ardinghi, Bostichi; paulo infra Sacchetti, Ginocchi, Sifanti, Barucci, Calfucci, Arrigucci; item non multo post Caponsacco, Infangati. Nihil enim impedit, quo minus haec omnia absint.

Caeterum summo cum studio nobis praesto fuerunt operamque cum in plagulis a typotheta descriptis, priusquam prelo supposita prodirent, corrigendis, tum in omni editione Divi-

nae Comoediae Latinae ea, qua convenit, accuratione atque lauitia et constituenda et adornanda navarunt insignem duo viri Lipsienses, in primis eruditi bonarumque literarum peritissimi, Doctores philosophiae EDUARDUS BOENECKE, privatus Musarum cultor, et ROBERTUS GUILIELMUS FRITZSCHE, scholae Nicolaitanae Adjunctus I., quos, ne cui debitum honorem subtraxisse dici possimus, de novo hoc opere optime meritos esse, ingenue profitemur.

Jam cum huc pervenerimus, ut nihil restet nisi vita Piazzae, quam scripsit Cl. Witte, ipsique, vicibus editoris quasi secundariis functi, omnibus officiis nostris satisfecisse videamur, hoc unum adjungere liceat, nobis praeter summam oblectationem et voluptatem, quam hujus operis cura attulit, non visum iri ullum jucundius operae praemium potuisse contingere, quam si studia haec plerisque omnibus probata divinae poesi et optimis literis fructum aliquem ferre intellexerimus.

Guil. Ambros. Barth.

CAJETANI DALLA PIAZZA

VITA.

Ubi Alpes Rhaetiae a Veneto mari plurimum recedunt, situm est Schium, locuples et industrium Galliae Transpadanae oppidum. Ibi saeculi praeterlapsi anno sexagesimo octavo, ultimo mensis Julii die, honestis parentibus natus est CAJETANUS DALLA PIAZZA. Primas didicit literas institutore Damiano dalla Piazza, docto pariter ac sancto sacerdote, cujus disciplina puerulum feliciorum studiorum cupiditate incendit. Deinde, divitis cujusdam municipis beneficio adjutus, inter Patavini, per totam Europam celeberrimi, Seminarii alumnos receptus, ducibus Costa, Chitesottio aliisque clarioribus ejus aevi magistris, insignem literis tam Graecis quam Latinis navavit operam. Auxit studii ardorem intima cum lectissimis aliquot condiscipulis consuetudo. Erant horum ex numero Savorinus, Clodianus postea episcopus, doctissimusque Melanus, jam Canonicus Patavinus studiique theologici in nobili illa Musarum sede director meritissimus, et Antonius Diedus, eques generosus: cum quibus omnibus amicitiae foedus mature contractum usque ad cineres sancte servavit PIAZZA. Hisce praesidiis in bonis artibus probe erudito Zagurius, venerandus Vicentinae dioeceseos praesul, literatae antiquitatis studium seminarii episcopalis auditores docendi provinciam felici delectu mandavit. Aliquanto enim post, jubente ferventissimo soli natalis amore, in patriam reversum gratus discipulorum animus obsequiumque perenne sunt prosecuti. Latius vero patuerunt inque dies prosperius cesserunt curae, quas Schii per longam annorum seriem, solis patriae utilitatibus inseruiens, in juventutem instituendam bonisque moribus imbuendam toto

contulit animo. Tanto enim ardore, tanta dexteritate elegantes literas altioresque doctrinas tradidit alumnis, ab omni lucri cupiditate tam se exhibuit alienum, ut, quotquot habuerit, auditorum sibi conciliaret amorem: quorum grata memoria ne hodie quidem excidit insignis ejus in docendo evidentia, qua et abstrusiores disputationes ad omnium intellectum enodabat. Exquisitum ejus in literis judicium conformavit assidua lectio scriptorum apud Graecos et Romanos classicorum, in quorum societatem priscos etiam Italicarum literarum parentes vocandos esse censebat. A recentiorum auctorum studio semper fuit alienus, discipulosque ab eorum illecebris diligentissime prohibuit.

Interim vero adversi, qui familiam PIAZZAE affligerunt, casus novum ingratumque curarum domesticarum ei imposuerunt onus, a quo fessum animum ut aliquatenus recrearet, arduum opus Pindarica carmina Italico metro reddendi jam fere quinquagenarius suscepit susceptumque intra duorum lustrorum spatia feliciter absolvit. In Olympicis, quae solae hactenus (typis Seminarii Patavini) lucem viderunt, gravitatem Pindaricam sublimemque vatis Thebani simplicitatem optime redditam esse, Italicosque versus non solum auctoris sententiam fideliter exhibere, sed et stropharum Graecarum majestatem proxime sequi, harum rerum periti unanimi judicaverunt consensu.

Jam senescens et post propinquorum obitum fere unus ex tota familia superstes, reluctante animo patria discessit, Vicentiamque contulit larem. Discedentem communi dolore et desiderio prosequuti sunt Schiani; Vicentini novum civem parato primorum optimorumque hospitio honorificentissime exceperunt.

Sexagenario major juvenili fervore Dantis divinum carmen in Latinos transferre versus molitus est, indefessus perseveravit in operoso labore, neque destitit inceptis, nisi operis vitaeque metam iisdem fere diebus consequutus. Hoc unum erat solamen incommoda senectutis, hi conatus praebebant materiam confabulationibus cum doctis amicis, in his praecipue versabantur ejus epistolae, si quas dabat. Unum quod supererat optatum, absolutum opus usui judicioque omnium committi, vivens non impetravit. Quum enim, particula aliqua operis typis Seminarii Patavini descripta eique per discipulos congratulandi caussa oblata, jam esset in eo, ut spe sua potiretur, gravi morbo oppressus consolationibusque fidei Christianae sustentatus anno hujus saeculi quadragesimo quarto aequo paratoque animo diem obiit supremum. Ut vero Divina Comoedia Latine facta (quam Leonardo comiti Tris-

sino, viro tam generis nobilitate quam eruditione et urbanitate clarissimo, sed jam praemortuo, sacram esse voluerat) in vulgus ederetur, cura commissa est fidei nepotis.

Fuit PIAZZA statura procerus, oculis vegetis acerrimisque, gravis omnibusque spectatus, facilis quidem ad conversationem atque facundus, sed ad vitam ab hominum commercio remotam proclivior. Propriae utilitatis immemor id unum agebat, ut amicis serviret, suaeque opera alios juvaret. Summa vero integritas viri, rectum iudicium et eloquentia ad persuadendum accommodatissima raro passa sunt, ut alienis negotiis suam frustra interponeret auctoritatem. Assiduus, quo literas dilexit, amor, operosorum, quae composuit, operum praestantia, sanctitas evangelica, quam, quum concionari interdum ei contingeret, e sacro suggestu auditoribus eloquenter commendabat, illibata vitae simplicitate probavit, viventi bonorum omnium conciliaverunt affectum et observantiam, defuncto memoriam et desiderium.

I N F E R N A.

I.

- Vitae emensus iter medium nostrae in loca sensi
 Luco obscura nigro delapsus; nam via recta
 Exciderat mente. Heu! quam res est dura referre,
 Qualis erat silva ista, carens cultu, aspera, densa,
 5 Admonitu cuius renovat mens icta pavorem.
 Tam mihi amara venit, paulo ut plus afforet ipse
 Aspectus mortis; verum ut, quae plurima legi
 Optima ibi, enarrem, quae vidi altissima, pangam.
 Dicere nescirem, qualis me huc intulit error,
 10 Tanto ego victus eram somno, quo tempore veram
 Deserui ipse viam. Sed postquam collis ad ima
 Veni claudentis vallem, quae corda timore
 Foderat, ad Superos attollens lumina, vidi
 Jam terga istius radiis induta planetae,
 15 Qui pede inoffenso callem docet ire per omnem.
 Sic mihi tunc aliqua formido ex parte quievit,
 In cordis durata lacu, qua nocte tot aegrum
 Curae externarunt. Et ceu qui lassus anhelans
 A pelago ad ripam evasit, vada plena pericli
 20 Respicit, horrisonamque oculis obit Amphitriten:
 Sic mea, quae fugiebat adhuc, mens versa retrorsum est,
 Erratum relegens flexum, unde emergere nulli
 Vivo unquam licuit. Postquam prolapsa labore
 Membra instauravi, me per deserta viarum

- 25 Immisi rursus sic, ut pes firmior esset
Inferior semper. Tunc paene in limine primo
Ascensus, panthera levis rapidissima cursu
Ecce mihi occurrit, maculoso tegmine fulgens.
Et nunquam ante meos oculos discedere visa est,
- 30 Immo meum impediēbat iter sic, ut pede verso
Saepe mihi gressus fuerit mens certa referre.
Tempus erat, cum mane novo lux dissipat umbras,
Solque ascendebat stellis circumdatus illis,
Quas habuit secum, divi cum dextera amoris
- 35 Illa effingebat primum pulcherrima rerum;
Ut spe sat fausta suaderet temporis hora,
Anni et temperies dulcis, me posse potiri
Blandam pelle feram. At non sic, ut membra pavore
Haud mihi contremere, violenti ubi saeva leonis
- 40 Inspecta est facies. Atque hic me tendere contra
Cervice elata, rabie stimulatus edendi,
Ut mihi sit visus trepidare atque infremere aër.
Et lupa cunctarum mihi visa cupidine rerum
Ire gravata, suis quamquam vix ossibus haerens,
- 45 Quae multas gentes vita jam afflixit amara.
Tam gravis ista mihi fuerat, tam odiosa timore,
Quem vidi ex oculis, totoque ex ore micantem,
Ut spe deciderem potiundi verticis alti.
Et qualis, qui quaerit opes cumulatque libenter,
- 50 Donec tempus adest, quod parta amittere cogit,
Tota anima infelix et mente et pectore toto
Fletque doletque simul: talem me bellua fecit
Irrequieta adversa ruens, jam jamque repulsum
Illuc detrudebat, ubi tacet aetherius Sol.
- 55 At dum praecipitem me collis ad ima ferebam,
Occurrit quidam, cui longa silentia vocis,
Quas habuit quondam, vires fregisse putasses
Hunc simulac vidi vastae inter devia silvae,
O miserere mei, clamavi totus in illo,

60 Quisquis es, aut corpus mortale, aut corporis umbra.

Non corpus mortale, fui hoc jam olim, incipit ille,
Me citra Eridani ripam genuere parentes.

AUSONIDUM genus his, quos Mantua protulit ambos.

CAESARE sub PHRYGIO, sed nondum principe, primas

65 Editus hausi auras. Romae dein vita peracta est

Sub miti imperio AUGUSTI, quo tempore falsos

Mendacesque Deos hominum mens vana colebat.

Atque illum vates cecini, justissimus unus

Qui fuit Anchisa natus, qui regna petivit

70 Itala, ubi Trojae fastum consumpserat ignis.

At tu cur tantum vis rursus adire laborem?

Cur animus refugit jucundum scandere montem,

Qui caput et caussa est, cur omnia gaudia gliscant?

Huic ego confessus demissa fronte pudorem:

75 Tunc es VIRGILIUS, tunc es fons ille sophiae,

Unde fluit flumen tantum? O mihi gloria vatum,

O splendor! Studium mihi longum prosit amorque

Magnus, quo impellente, tuum quaesisse volumen

Me fateor. Mihi tu es praeceptor, et auctor, et unus,

80 Unde stylum sumpsi pulchrum, quo est gloria parta.

Contemplare feram, qua propulsante refugi;

Hanc contra det opem, Sapiens, tua cognita virtus,

Nam facit ista mihi, ut venae pulsusque tremiscant.

Tunc ubi me vidit lacrimantem, haec edidit ille:

85 Longe diversum tibi oportet carpere callem,

Si vita incolumi vis saltu emergere ab isto;

Namque fera immanis, quam contra supplice clamas.

Voce, obsidit iter, nec fert erumpere quemquam,

Tamque diu obsistit, quoad sternat corpora leto:

90 Atque ea naturae vis est violenta malignae,

Ut rabiem ventris nunquam satiarit, at acri

Post pastum ingluvie furiosius appetat escam.

Conjugio illa quidem sibi multa animalia jungit,

Plura etiam junget, donec canis irruat atque hanc

- 95 Angore absumat. Non isti terra, nec aeris
Massa alimenta dabit, verum sapientia, virtus
Atque amor. Idem intra fines, quos utraque signat
FELTRIA, nascetur, populum et ditione tenebit.
Illi humili Italiae, pro qua confossa CAMILLA
- 100 NISUSQUE EURYALUSQUE ET TURNUS vulnere caesi
Procubuerunt, erit ille salus pestemque fugabit
Rura per et campos, donec sub tartara rursus
Miserit, unde prius dira haec infesta trahente
Invidia evulsa est. Quare res optima visa
- 105 Hortari, ut, quod monstrat iter mea forma, sequaris.
Dux ero, et aeternae loca per teterrima noctis
Hinc te diripiam: atque istic mugire videbis
Devotas animas, frustra sua damna dolentes,
Antiquasque umbras lugentum, ubi quisque secundam,
- 110 Horrendum frendens, compellat nomine mortem:
Atque alias simul aspicias flammam inter et ignem
Conflagrare sua contentas sorte, beatae,
Adveniente die, sperantes praemia gentis.
At si fert animus coetum conscendere ad istum,
- 115 Invenies animam meritis melioribus auctam,
Cui te committam nostras rediturus ad oras.
Namque ille excelsi magnus regnator Olympi
Me legi adversum et contra sua jussa rebellem
Urbe sua prohibet. Partes dominatur in omnes
- 120 Ille, sed hic regit imperiis; urbs illius hic stat,
Hic alta est sedes: O terque quaterque beatum,
Quem legit ille! — At ego: Per numen, te precor, istud,
Quod tu non nosti, vates, da evadere tale
Deteriusque malum. Mihi nec dux esse recusa,
- 125 Quo modo dixisti, sic ut PETRI ostia cernam,
Et quos ipse facis tanto moerore dolentes.
Tum praeit hic, ego pone sequens vestigia servo.

II.

- Inclinata dies cedebat, et umbrifer aër
 Mole operum in terris animalia cuncta levabat:
 Atque ego tantum unus veniebam, ferre paratus,
 Quid via, quid pietas mihi belli triste cieret,
 5 Quod mens aggreditur non errans pingere versu.
 O Musae, o vis ingenii sublimis, adeste,
 Nunc opus auxilio est. O mens, quae visa notasti,
 Hic tua nobilitas, hic jam manifesta patescet.
- Tum prior, o vates, dixi, o dux, quid mea possit
 10 Virtus, explora, num sit par ipsa, priusquam
 Tantum iter ingrediar, cui me committere tendis.
 Tu narras, ut adhuc mortali corpore onustus
 Ille parens SILVI saeculum immortale petivit,
 Idque fuit sensu. Sed si tamen omnigenarum
 15 Nequitiarum psor fuit indulgentior isti
 Altum animo effectum meditans, qui exurgeret inde,
 Et quis vir qualisve foret prognatus ab ipso,
 Haec homini sano res haud indigna videtur.
 Namque almae ROMAE, imperium quae terminet astris,
 20 Legerat hunc patrem domus omnipotentis Olympi,
 Quae urbs, quae regna urbis fuerunt, ut vera loquamur,
 Pro sancto stabilita loco, qua sede sederet
 Majoris PETRI successor. Propter eundem,
 Quem numeris celebras, initum multa auribus hausit,
 25 Unde illi est posthac victoria parta, simulque
 Pontificale decus. Post multo se intulit illuc
 Vas lectum, sancti repletum flaminis igne,
 Vir, per quem illa FIDES dux prima et vera salutis
 In mediis curarum undis solamen haberet.
- 30 Ast ego cur veniam? Quis dat? Non Troius heros,
 Non ego sum PAULUS, neque ego hoc me munere dignum,
 Nec quisquam credit. Quare si audacia certa est
 Ire, nimis vereor, ne sit dementis; acuto

- Tu vir es ingenio, et praevertis dicta loquentis.
35 Et qualis, qui post renuit, si qua ante volebat,
Propositisque novis permutat prima, retroque
Tota mente abiens absistit: sic ego in illo
Restiteram obscurus saltu, atque hic multa volutans
Consilia inceptu tam festinata reliqui.
- 40 Magnanimi tunc illa viri sic umbra locuta est:
Si bene te audiui, excordi mens laesa timore
Est tua, saepe hominem qui ludit imagine inani
Sic, ut honorato trepidum deflectat ab auso,
Ceum fallax cum visus equum formidine terret.
- 45 Hac animum ut solvas cura, nunc dicere aperte,
Quae sit caussa viae, incipiam, quaeque auribus ipse
Audierim, tua cum miserans discrimina novi.
Stabam suspensos inter, mulierque beata
Pulchraque me accivit verbis, talique ferebat
- 50 Se vultu, ut sponte hortarer sua promere jussa.
Fulgebant oculi majore ardentius astro,
Angelicoque suas clare dedit ore loquelas,
Suave sonans: O tu, quo gaudet MANTUA mater
Corde, anima, humano, tu, cujus fama per omnes
- 55 Durat adhuc terras, perduratura, diurnas
Nocturnasque vices dum dividet orbita solis:
Quem mihi junxit amor, mea non fortuna, locorum
Deserta impediunt sic, ut formidine victus
Terga det. Ac timeo, ne hunc haud vitabilis error
- 60 Depulerit cursu, ac sero post temporis horam
Mota loco properem, auxilium latura labanti,
Ut modo ego audiui in coelo. Quare ocius illuc
Nunc perge, eloquioque tuo, quaque arte salutis
Huic poteris monstrare vias, hac utere, opemque
- 65 Affer, ut in tantis capiam solamina curis.
En, quae te mitto, sum isthuc delapsa BEATRIX;
Ipsa loco exivi, quo est ardor ferre regressum:
Cor mihi movit amor, qui talia verba ministrat.

Coram rege meo, cum sit data copia, de te

70 Plurima saepe loquar laudans. — At ubi ora repressit,
Sic coepi: O mulier praestans, o unica, dixi,
Per quam progenies hominum supereminet omne,
Quidquid habet coelum, minimo quod vertitur axe,
Tam jucunda meis tua sunt jussa auribus, ut si

75 Istā exhaustissem, tarde parere viderer;
Nec labor ulterius tibi sit aperire, quod optas.
Verum age dic, quare haud refugis descendere in istud
Centrum urbe ex ampla, quam tu ardes rursus inire.

Respondit: Dicam breviter, cur absque timore

80 Huc intus veniam, rerum cognoscere causas
Si tibi tantus amor. Solum sunt illa timenda.
Quae natura subest mala, visque parata nocere;
Caetera non, in eis quia nulla est causa pavoris.
Gratia summa Deo, qui me tam pectore forti

85 Fecerit, ut nullo vestrorum angore malorum
Tangar, nec lacus hic flammarum laedere possit.
Stat super astra poli, ingenio veneranda benigno,
Femina, quae miserata vicem dolet indupediti,
Ad quem te mitto, Superum ut durissima frangat
90 Judicia; atque haec LUCIAM adit, sat multa rogando,
Atque ait: Ille tibi fidissimus indigus errat
Nunc opis auxiliique tui, quem supplice voce
En tibi commendo. At tristis, genus omne perosa
LUCIA saevitiae, mota est, atque intima venit

95 In loca, ubi antiquae RACHAELI juncta sedebam,
Et sic est affata: Dei laus vera, BEATRIX,
Cur non ipsa juvas tanto hunc tibi amore propinquum,
Nobilis ut per te incedat vulgaria spernens?
Non te hominis miseret sua tristia fata dolentis?

100 Nonne vides medio luctantem in turbine mortis
Juxta amnem Oceani spernentem jura superba?
Nemo unquam sua lucra sequi, aut vitare paratus
Sic fuit in terris manifesti incommoda damni,

- Sicut ego, has postquam percepi pectore voces.
 105 Atque huc descendi, coelesti sede relicta,
 Eloquio confixa tuo, quo splendida fama
 Parta tibi atque his, qui cupide tua dicta biberunt.
 Haec ubi fata fuit, lacrimans fulgentia vertit
 Lumina, ut incensus studio properantius irem,
 110 Teque, iubente illa, petii docuique eruentam
 Declinare feram, jucundi quae breve montis
 Contendebat iter tibi. Quae ergo causa morandi?
 Quid stas? cur tantum servas sub corde timorem?
 Quo tibi nunc animus, quo nunc vis libera cessit?
 115 Cum tres hoc splendore pares meritisque beatae
 Matronae tibi prospiciant ex aethere summo?
 Cum tibi promittant tantum mea dicta bonorum?
 Ceu flos, qui gelido per noctem humore gravatum
 Demisit caput oclusus, ubi candidus illum
 120 Sol pingit jubare, erigitur totusque patescit:
 Sic ego convalui, virtus ubi laesa resecta est,
 Atque ea tunc animum tenuit fiducia nostrum,
 Liber ut has traherem pacato corde loquelas:
 O pia, quae auxilio mihi venit, tuque, benignae
 125 MINCIARUM, qui haud indocilis parere fuisti,
 Tecum veridico simul haec est ore locuta:
 Tu desiderio veniendi pectora tanto
 Nostra cies fando haec, ut prima incepta reposcam.
 Nunc perge, amborum namque una et certa voluntas;
 130 Tu dux, tu dominus, tu doctor. Sic ego dixi,
 Utque ille incessit, silvestria et alta petivi.

III.

Per me exterritam moeroribus itur in urbem;
 Per me itur dolitura aeternum in regna dolorem;
 Per me itur deploratae inter saecula gentis.
 Justa ira artificem supremum moverat, unde

- 5 Principium mihi. Me fecit divina potestas,
 Et sapientia summa, et primi flamen amoris.
 Nulla prior me res, praeterquam aeterna, creata est,
 Aeternumque mihi est status immutabilis. Omnem,
 O vos, qui intratis, spem ponite. Talia nigris
- 10 Vidi scripta notis, quas janua fronte gerebat.
 Quare ego: Praceptor, visus mihi durior horum
 Est sensus, dixi; ast ille, ut vir mente sagaci,
 Hic ait, est opus ancipitis genus omne timoris
 Subjecisse tuis pedibus. Devenimus illas,
- 15 Quas dixi, sedes, ubi erit spectare dolentes,
 Queis animae et cordis summa est amissa voluptas.
 Sic ille, implicuitque manum, vultuque sereno
 Solatus comitem penetralia ad abdita duxit.
 Hic flentum gemitus audivi, pectore ab imo
- 20 Singultus ducti resonare per aëra coecum
 A stellis, fluere ut lacrimis in limine primo.
 Multiplices linguae, horribili stridore loquelaë,
 Luctifici questus, ululatus ore frementum,
 Voces altisonae, at fractae, mistaeque fragore
- 25 Pectora plangentum palmarum murmure circum
 Assiduo aëra pulsabant sine tempore nigrum,
 Ut spirante solent agitatae turbine arenae.
 Ast ego, cui caput erroris caligine stabat
 Cinctum, quaesivi: Quidnam hoc, quod verberat aures?
- 30 Quidve hic est gentis, quae tanto victa videtur
 Moerorum fluctu? Tunc ille: Miserrima fata
 Ista manent animas nequam, quae pectore inertī
 Opprobrio expertem atque expertem laude trahabant
 In terris vitam. Aligerum sunt agmine prave
- 35 Immixtae, a summo quae haud descivere tenante,
 Non satis huic fidae, at pro se. Hae dejecit Olympus,
 Propter eas ne pulchra minus coeli aula maneret;
 Non illas Orci claustra accipere profunda,
 Ne qua malae ex ipsis manaret gloria turbae.

- 40 Atque ego: Praeceptor, quid tam grave cogit amaras
Hos ire in lacrimas, tamque altos edere fletus?
Ille: Brevi dicam. Haud spes his se posse dolorem
Per mortem finire datur, tenebrosaque vita
Horum adeo abjecta est vilisque, ut cuilibet ipsi
45 Alterius sorti invideant. Non nomina mundus
His superesse sinit, non hos clementia, non hos
Justitia indignans curat. Me mitte negantem
Plura loqui super his, sed raptim prospice et ultra
Fer gressus. Oculis lustranti currere signum
50 Visum est, tamque cito converti, ut nulla quietem
Causa videretur suasisse. Exercitus ingens
Pone sequebatur tam densus, tam ordine longo,
Ut vix millia tot mortem absumpsisse putassem.
Noscenti quosdam speculantique illius umbra,
55 Grande ministerium qui detrectaverat excors,
Objecta est. Subito patuit, manifestaque visa
Res fuit, illorum hoc hominum genus esse probrosum,
Quorum est pertaesum Superis atque hostibus horum.
Haec misera, haud ullo quae unquam gens tempore vixit,
60 Nuda erat et valde praegrandibus exstimulata
Muscis, vesparumque acubus, quois carcer abundat.
Illae signabant his ora cruore cadente
Ante pedes, mistum lacrimis quem examinae denso
Infesti vermes, foedissima turba, legebant.
65 Cumque ultra aspicerem, magni prope fluminis undam
In ripa stantis vidi multa agmina vulgi.
Quare ego: Praeceptor, nunc id concede roganti,
Ut discam, qui sint, quae lex, quive efficit usus,
Ut sese ostendant tam avidos transmittere cursum,
70 Quoad mihi per tenuem datur internoscere lucem?
Omnia cognosces, dabitur cum sistere gressum,
Dixit, coenosi tristes Acherontis ad oras.
Tunc ego, luminibus demissis, ora pudore
Suffudi, metuens ne hunc ulteriora gravarent,

75 Et nigri ad usque amnis ripam ora silentia pressi.

Atque ecce antiquo nos contra tendere canus

Crine Senex vectus cymba, et procul increpitare:

Vae vobis, animae pravae. Spem ponite, coelum

Visuras vos esse unquam. En ducturus ad oram

80 Oppositam venio atque aeternae noctis ad umbras,

Aestum inter glaciemque. Et tu, quae vesceris aura,

O anima, abscede hinc atque istos morte peremptos

Desere. At ut vidit me stantem, talibus infit:

Ire vias alias, alios tibi quaerere portus

85 Est opus, ut ripam tangeris; hinc ire facultas

Nulla datur; levior pinus te vectet oportet.

Cui dux pauca: CHARON, ne saevi. Nam illa potestas

Vult ita, cui facere est, quod vult, et plura rogare

Desine. Lanosas liventis navita stagni,

90 Talibus auditis, jussit requiescere malas,

Cui circumfusus ardebant lumina flammis.

Tum vero illae animae lassae nudaeque colores

Mutavere suos, ac dentibus infremuere,

Haec simulac feriere aures crudelia dicta.

95 Atque Deo pariterque suis maledicere et omni

Humano generi, tempusque locumque suosque

Detestari ortus et semen seminis, unde

Ipsis vita fuit. Deinde omnes agmine junctae

Venere ad tristem magnis ululatibus oram,

100 Quae scelerata manet, spernentia pectora numen.

His oculo flammante CHARON nigri arbiter amnis

Innuit, atque animas examen cogit in unum;

Si qua stetit cessans, hanc remi verbere pulsat.

Ac veluti frondes autumnii frigore primo

105 Juxta alias aliae propria gravitate feruntur

Decussae, donec telluri reddidit omnes

Divitias spoliata arbor: sic semen ADAMI

Perversum; ex ripa ruit una atque altera, et una

Post aliam ad nutum, ut revocantur ad signa volucres.

- 110 Atque ita conscendunt stagni vada livida, et ante
 Quam primae egressae glauca exponantur in alga,
 Hinc ex opposita rursus nova copia parte
 Contrahitur. Mihi tum ductor comisque magister:
 Fili, si qua inimica Deo haud placaverit iram
 115 Illius, intereaque ipsam mors occupet, una -
 Quaeque anima ex omni terrarum huc convenit ora,
 Et properat transire amnis vada lenta, premente
 Ultore, ut desiderii haec timor induat alas.
 Nulla anima hinc transit sceleris pura, integra vitae;
 120 Quare si qua tibi est audita querela CHARONTIS,
 Per te scire potes, hujus quid verba sonarent.
 Haec ubi dicta dedit, nigra caligine tincta
 Tam graviter tremuit regio, ut percussa timore
 Mens sudore riget revocanti talia vultum.
 125 Ventosum efflavit tellus lacrimosa fragorem,
 Atque coruscavit rubicundo lumine fulgur,
 Quo sensus omnis mihi copia victa recessit,
 Procubuique viro par, cui sopor occupat artus.

IV.

- Altum terrifico tonitrus mihi marmure somnum
 In capite abruptit, commoto, ut quem excitat ictu
 Vis improvise, cessataque lumina circum
 Stans movi, intentaque acie omnia collustravi,
 5 Quae loca me acciperent, vestigans. Vera fatebor.
 Tartarae vallis me tristis ripa tenebat,
 Horrendum resonans ululatibus infinitis.
 Tetra, alta ac densa nebularum obsessa caterva
 Sic erat, ut, quaevis defixum inmittere visum
 10 Viscera in ima loci conarer, nulla facultas
 Cernere mi dederit quidquam. Tum talia toto
 Vultu pallescens coepit mihi dicere vates:
 Hic nos obscuro in coecum descendimus antrum.

Incedam primus, mihi tu comes ito secundus.

- 15 Atque ego, mutati qui legi signa coloris,
 Dixi: Qui veniam, si tu formidine palles,
 Tu dux, tu hortator dubitanti? Talia contra
 Ille mihi: Istorum hac extrema in parte jacentam
 Angor sic illam pietatem pingit in ore,
 20 Quam tu pro metu habes. Pergamus, nam via longa
 Cogit. Ita immisit sese et me prima subire
 Claustra orbis jussit, barathro qui cingitur illo.
 Quantum illic audire fuit, pro murmure flentem
 Nescio quid gemebundi inerat, quo aeterna sonabat
 25 Aura tremens. Hoc cura ciet cruelatibus expers
 Cordi haerens turbae, quae multa et nomine clara
 Infantumque aderat matronarumque virumque.

At mihi praceptor: Tu nondum nosse labores
 Umbrarum genus hoc, quas est spectare facultas?

- 30 Ante volo discas, quam tendas gressibus ultra,
 Has esse immunes culpa. Quod si qua merentes
 Evexit virtus, non sat fecisse putanda est;
 Namque isti haud fuerunt sacro de fonte renati,
 Per quem porta patet Fidei, quam pectore servas.
 35 Quod si praecessere aevo, quod foedere Christi
 Religio sanxit, nondum coluere supremum,
 Ut decuit, numen, quos inter versor et ipse.
 Has propter maculas, ullo sine crimine vitae,
 Hic plebs deplorata sumus, nulloque dolore
 40 Laesa, nisi optatis quod tandem posse potiri
 Nos spes nulla manet. — Cum talia verba loquentem
 Audivi, ingens pervasit dolor intima cordis:
 Namque ego praestantes fama, et virtutibus altis
 Novi homines ora suspensos degere in illa.
 45 Dic mihi, praceptor, rerum tutela mearum,
 Tunc coepi, si quem tulerit sincera voluntas,
 Nosse Fidem, genus erroris qua vincitur omne,
 Numquid fas isti fuit evasisse vel allo

- Ipsius alteriusve hominis merito, inque beatis
50 Postea conciliis sedit? — Tunc ille, loquelam
Obscuram ut sensit, placido sic ore profatur:
Incola adhuc novus hic aderam, cum intrare potentem
Aspexi quemdam gestantem signa triumphi.
Hinc umbram primi is traxit genitoris, et ABEL
55 Isto prognatum, dein cum LAMECHIDE MOSEM,
Et populo dare jura suo et parere paratum;
ABRAHAMUMQUE patrem, et DAVIDEM sceptrā gerentem;
ISRAEL, illiusque patrem, natosque RACHELEMQUE
Uxorem, pro qua longos tulit ille labores;
60 Atque alios numero multos, fecitque beatos.
Nec non id moneo te, aeternam evadere mortem
Nulli unquam ante illos licuisse, fruique salute.
Nec tamen ire pedes cessabant, fante poeta,
Et Silvam ingredimur, Silvam tot millibus, inquam,
65 Umbris confertam. Hinc a summo culmine ripae
Non tam aberat gressus, cum vidi albescere flammam,
Quae coeci valuit semiorbis vincere noctem.
Nec tantum intererat spatii, ut non discere possem,
Saltem ex parte aliqua, gentem, quae possidet illas
70 Sedes, conspicuis clarescere honoribus auctam.
O tu, unde omnigenis doctrinis venit honestas,
Artibus omne decus, quaenam haec gens splendida tanta
Nobilitate, aliis cui fas praestare fruique
Conditione alia? — Tum sic ille ora resolvit:
75 Grande horum nomen, quod vestrum personat orbem,
Efficit, ut Superi hos tali dignentur honore.
Interea subito unanimis mihi fertur ad aures
Vox ea: In obsequium summo consurgite vati,
Illius umbra redit, quae se his subduxerat oris.
80 Ut vox conticuit, vidi tunc tendere contra
Quattuor aspectuque et forma corporis umbras
Augustas, illis nec erat frons laeta, nec ulla
Tristitiae signata nota. At dux optimus inquit:

- Ille, viden' ? illo ense insignis, qui tribus anteit,
 85 Incedens ut rex, Epicorum maximus ille est
 MAEONIDES; FLACCUS satyrarum conditor alter,
 Tertius it Naso, LUCANUS pone propinquat.
 Nomine quisque uno nam mecum convenit una,
 Quod vox concrepuit; certant mihi solvere honorem
 90 Invidia vacui, et laudem pro laude reportant.
 Sic ego praeclarum vidi concurrere coetum,
 Quem docuit princeps divini carminis ille,
 Supra quemque volans, veluti Jovis armiger ales.
 Atque ubi multa simul tenui dixere susurro,
 95 Me circumfusi nutu salvere juebant.
 Gratus ad haec illis subrisit signa magister.
 Plus quoque me ornarunt, dignati includere eodem
 Me numero, ut sextus tantis cum vatibus irem.
 Atque ita progressi, lampas qua lucida monstrat,
 100 Plura loquebamur, quae nunc reticere decorum est,
 Non secus atque ubi tunc aderam sermonibus uti.
 Nobilis ad turris radices venimus imas,
 Quae septemgemino stabat circumdata muro
 Alte assurgente. Hunc ambit pellucidus amnis,
 105 Accessu prohibens. Ausis transmittere cursum
 Unda viam stravit, duro ut terra arida tergo,
 Hisque sophis mistus septena per ostia gressum
 Intuleram, et multis in prata recentia rivis
 Devenisse fuit. — Tarde graviterque tuenti
 110 Gens oculo hic aderat, quae magnam se ore ferebat,
 Raros suaviloqua sermones voce locuta.
 Exstantem cepi secessum in parte reducta,
 Campus ubi immisso prospectum lumine apertum
 Praebet, ut adversos legerem cunctosque notare.
 115 Hic mihi, dum arrectus viridanti in gramine stabam,
 Magnae sunt animae ostensae, quas semper habere
 Ante oculos mihi erit justissima caussa triumphi.
 Vidi ire ELECTRAM, magna comitante caterva,

- HECTORA quos inter novi ANCHISAQUE creatum,
120 CAESAREM et armatum, suffusum vulturis instar
Igne oculos. METABI natam cum PENTHESILEA
In parte opposita vidi, solioque LATINUM
Regem insidentem; lateri LAVINIA adhaeret.
Vidi illum BRUTUM, qui depulit urbe Superbum;
125 Non oculis sese LUCRETIA, JULIA nostris,
MARTIAVE abscondunt; praesens CORNELIA. Solum
Vidi seposita SALADINUM in parte sedentem.
Altius attollens oculos considerare vidi
Philosophos inter, qui cunctos maximus auctor
130 Imbuit edocuitque sophos, qui scire putantur.
Hunc et suspiciunt omnes et laudibus omnes
Hunc onerant magnis; sed SOCRATEM itemque PLATONEM
Ante alios istum propius consistere vidi.
DEMOCRITUM, casu qui vult excidere mundum,
135 DIOGENEMQUE et ANAXAGORAM vldique THALETEM,
EMPEDOCLEM atque HERACLITUM, ZENONIS et umbram,
Atque DIOSCORIDEM, quo non praestantior alter,
Inspicere in rerum naturas. ORPHEA vidi
Et MARCUM, vatemque LINUM, SENECAMQUE magistrum
140 Morum; tum terrae numeroque carentis arenae
Mensorem EUCLIDEM, PTOLEMAEUMQUE, HIPPOCRATEMQUE.
Non AVICENNAE, non defuit umbra GALENI,
Non AVERROIS magno conamine functi.
Haud ego cunctorum percurrere nomina possem,
145 Namque operis longi series sic urget, ut acta
Saepe minus valeam multis comprehendere verbis.
Hic sextum in geminas partes se dividit agmen,
Atque aliud per iter sapiens me ductor agebat,
Extra sepositae tranquilla silentia silvae,
150 In loca, ubi aura tremit, regionem luce carentem.

V.

- Sic orbe ex primo descendimus, inque secundum
 Venimus, ampla minus loca complexum, atque doloris
 Plus tanto, afflictae animas cogentis acute
 More canum ingemere. Hic Minos stat, et horridus ore
 5 Ringitur; hic culpas venientum discit, eosque
 Judicat, et pressos mittit, prout ipse revinxit.
 Nam male nata anima ut coram stetit, ipsa fatetur
 Omne genus vitae. Tunc is, qui crimina novit,
 Quae loca tartareis sit digna habitare sub antris
 10 Inspicit, ac toties sese glomeramine caudae
 Cingit, quot gradibus demersam degere jussit.
 Semper circumstant hunc multae adeuntque vicissim
 Judicium, caussas orant, sententia coram
 Auditur; tum praecipites sub Tartara aguntur.
 15 O tu, qui hospitium lugentum intrare laboras,
 (His, ubi me vidit, verbis est Gnosius usus,
 Grande ministerium abrumpens) cave, et aspice, quali
 Fretus ope huc venias, aditus nec te ampla profundum
 Ostia decipiant. — Dux contra talibus infit:
 20 Quid tandem inclamas? Fatali desine, Minos,
 Velle istum prohibere via; namque illa potestas
 Vult ita, cui facere est quod vult, et mitte rogare
 Ulteriora. Modo auditu miserabile carmen
 Incipit, inque locum modo veni, ubi plurimus aures
 25 Percellit plangor. Stant omni a lumine mutae,
 Quas sumus ingressi, valles mugitibus ictae,
 Ceu mare turbatum, simul in contraria versi
 Bacchantur venti. Qui miscet Tartara, turbo
 Tempore nunquam ullo consistit agitque rapina
 30 Correptas animas, torquetque icitque molestus.
 Ut ventum ante oras altae immanisque ruinae est,
 Hic stridor, fletusque simul tristisque querela;
 Hic exsecrari terrae coelique potentem.

- Tum didici, hic cruciari animas, quas dira cupido
35 Imperio turpi rationem subdere suasit.
Ac veluti propriae brumali tempore pennae
In gyrum lato glomeratos agmine sturnos,
Sic animas pravas agitatae spiritus aurae
Hac illac abigit, volvens sursum atque deorsum:
40 Nunquam solatur lassas spes ulla quietis,
Nedum poenarum minus acri angore prementum.
Utque grues dare signa solent, et lugubre carmen
Edere voce sua, dum tranant aethera longos
Signantes tractus: tum sic accedere vidi
45 Clamores tristes imo de corde trahentes,
Viribus abreptas dicti mihi turbinis umbras.
Quare ego tum dixi: Quaenam gens ista, magister,
Quam tanto exagitat caligans aura labore?
Quae prior ante alios, quos tu dignoscere gestis,
50 Evolat, haec multas gentes atque usa loquelis
Multis regna habuit. Tam praeceps ista nefandam
In Venerem ruit, ut, quidquid lubet, omne licere
Jusserit, id sperans, inquit, sibi demere lege
Hac posse opprobrium: quo est tacta, SEMIRAMIS illi
55 Nomen inest, et successisse Nino, atque fuisse
Dicitur huic conjux, terram dominataque in illam,
Quae nunc ODYSSEI servit subjecta tyranno.
Haec est, quae egit amans sua per praecordia ferrum,
Unde est prima fides cineri violata SICHAEI.
60 Dein CLEOPATRA venit, meretrix regina Canopi.
Vidi HELENAM, per quam tot tristia tempora coelum
Verterat, et magnum prospexi incedere ACHILLEM,
Cui tandem persuasit amor decernere dextra.
Conspexi PARIDEM et TRISTANUM; millia plura
65 Umbrarum ostendit, digitoque et nomine multas
Signavit, quas dirus amor demerserat Orco.
Ut veterum audiui matrumque virumque loquentem.
Nomina doctorem, pietas me vicit et omnis

- Me quasi destituit sensus. — Tandem ora resolvens
 70 Sic coepi: O vates, ferret me grata cupido
 Compellare illos, mihi qui duo passibus aequis
 Ire una, atque leves adeo ad ventum esse videntur.
 Isque mihi: Cum aderunt propius, spectabis, et ipso
 Temporis in puncto per amorem, qui movet illos,
 75 Orabis. Venient ad nos, simul impetus aurae
 Flectet eos. Movi vocem: O mala dura ferentes.
 Adventate, animae, et nisi vis adversa negabit,
 Ne pigeat missas audire ac reddere voces.
 Ut, desiderio si quando vocante, columbae
 80 Aëra findentes dulci illabuntur apertis
 Immotisque alis nido: sic sponte ruebant
 Ad nos illae animae, digressae ex agmine ELISAE,
 Aëra per dirum suffusum horrore maligno;
 Flexanima usque adeo valuit vox cum prece blanda.
 85 O animans comis, dicunt, et mente benigna,
 Aëra per fuscum qui nos visurus adisti,
 Purpureo vestrum qui sanguine tinximus orbem;
 Si rex, imperio dominatus in omnia, amice
 Annueret nobis, hunc pro te poscere pacem
 90 Nobis cura foret; quoniam miseraris amaram
 Amborum sortem. Si quid te audire juvabit,
 Si qua loqui fert mens, edissere; dum aura silescit,
 Ut facit, haud te audire et respondere pigebit.
 Quae me progenuit tellus, maris insidet orae.
 95 Quo cupiens fluvios componere pace sequaces,
 Eridanus se immittit. Amor tenero ilicet haerens
 Cordi, hunc sat pulchrae devinxit imagine formae,
 Quae mihi sublata est, et me modus ipse nocendi
 Nunc quoque laedit. Amor, qui nulli pareit amato
 100 Igne carere, animum tanta dulcedine cepit,
 Isti quod placeam, haec ut adhuc non linquat amantem,
 Ipse ut cernis. Amor nos funus duxit ad unum;
 At CAÏNA manet, qui lumen ademit utrique.

- Haec animae. Utque illas audiui dicere laesas,
105 Demisi vultum, et tenui tam lumina terrae
Fixa diu, dum inquit vates: Quid mente revolvis?
Huic ego, ubi potui, contra: Hen! quot dulcia sensa,
Quot desiderii fluctus duxere dolorum
In tantum has barathrum! Tandem conversus ad ipsas
110 Os solvi, coepique: Tui, FRANCISCA, dolores
Me tristem atque pium faciunt, et fundere largos
Compellunt fletus. Sed dic: Quo tempore dulcis
Expressit tacito suspiria pectore cura,
Tunc amor unde dedit, et quomodo noscere vota
115 Cordis in ambiguo trepidantis? At illa: Doloris
Vis nulla est major, quam, mole premente malorum,
Commemorare dies olim feliciter actos,
Idque tuus doctor non ignorare videtur.
At si tanta tuo primam cognoscere amoris
120 Radicem nostri sedit sub corde cupido,
Id more efficiam flentis, pariterque loquentis.
Forte legebamus, curantes solvere mentem,
Ut LANCELOTUM violentia vinxit amoris:
Soli securique metus stabamus. Utrumque
125 Ille liber lectus persaepe attollere adegit
Lumina in alterius vultum, mutatque colorem;
At subito punctum nos vicit temporis unum.
Nam simul optati ridentia legimus oris
Labra virum tantum labro pressisse tenaci
130 Oscula figentem, hic, quem a me nemo abstrahet unquam,
Oscula corripuit, nostroque pependit ab ore
Usque tremens. Fuit ille liber GALEOTUS, et ipse
Scriptor. Post illam ulterius non legimus horam.
Altera tum dabat has voces umbra, altera flebat.
135 Mi pietas motu concussit pectora tanto,
Ut, quasi jam morerer, virtus vitalis abiret,
Et cecidi, ut corpus vitae procumbit inane.

VI.

- Ut mihi mens rediit, quae sese obstruxerat ante
 Cognatorum umbras geminas, quia plurima sensus
 Tristitia pietas mihi perturbaverat omnes;
 En nova poenarum facies, nova forma luentum
 5 Poenas, quocumque incesum, quocumque studerem
 Vertere me, quocumque oculorum lumina ferre.
 Devenioque locos, ubi saevit tertius orbis
 Vi pluviae aeterna, sacra, gelidaque gravique,
 Cui modus usque suus, novitas cui nulla. Ruebat
 10 Agmen aquae tinctae, et solida nix grandine mista
 Aëra per densum nigra formidine coecum.
 Exhalat saevam tellus imbuta mephitin.
 Bellua crudelis diversaque, CERBERUS, ore
 Tergemino latrat furibundi more molossi,
 15 Damnatis instans, quos mergit vasta vorago.
 Sanguinei huic oculi, stat barba huic uncta, colore
 Foeda atro, venter latus, manus hispida, adunco
 Ungue umbras lacerat, glubensque in frusta resolvit.
 Has imber cogit questu exululare canino:
 20 Nunc lateris laevi defendunt objice dextrum,
 Nunc dextri laevum. Volvunt sic se usque profani.
 Nos ubi prospexit magnus draco CERBERUS, ora
 Pandit, et ostendit stantes denso agmine dentes.
 Nullum quod sineret membrum consistere, habebat.
 25 Tum dux extendit palmas terramque prehendit,
 Et manibus plenis inhiantis misit in ora.
 Utque canis, quem dira fames latrare coegit,
 Dum mordet pastum correptum dente, quiescit,
 Id tantum spectans pugnansque, ut devoret escam:
 30 Lurida sic monstro est facies mutata trifauci
 Obtundenti animas ita, ut obsurdescere malint.
 Imbre gravi domitas nos praeterlabimur umbras,
 Et vanas hominis vivi sub imagine formas

- Calcamus. Stabant hic omnes undique stratae,
35 Tantum una excepta, quae mox se arrexerat atque,
Ut nos intrantes vidit, se in sede locavit.
Tu, qui per valles Plutonis ducere istas,
Me internosce, inquit, si scis. Tibi vita, priusquam
Me mors destrueret, superas fuit edita in oras.
- 40 Huic ego respondi: Qui te sic conficit angor,
Sic a mente mihi te forte abducit, ut unquam
Haud te oculis videar vidisse. At fare vicissim,
Qui sis, tantorum qui in tristia lustra malorum
Missus es, ac jussus tam diram pendere poenam,
- 45 Ut, si quid majus, nil sit odiosius ista?
Atque haec conversus contra, Me floridus Annus,
Ille refert, genuit tuaque urbs repleta veneno
Invidiae tanto, ut superans pleno effluat alveo,
Me tenuit secum, dum arrisit vita serena.
- 50 Vos appellastis cives me nomine Porcum,
Quod dederat damnosa gulae mihi culpa; sub imbre
Frangor, ut ipse vides. Sed non ego solus in isto
Supplicio, at similem ob noxam mugire videbis
Hos omnes. Sic is, non ultra. Ego talibus illum
- 55 Aggredior: Dolor iste tuus me ita praegravat, ut me
Lugere hortetur. Sed dic, si est scire potestas:
Quo cives urbis studia in contraria scissae
Devenient? Num quis justus? Da discere caussam,
Cur hanc dissidio invasit discordia tanto.
- 60 Is mihi: Defuncti longo certamine ad arma
Concurrent, caedemque, et pars silvatica partem
Adversam male mulcatam compellet abire.
Ante sed occiduus quam trinum expleverit orbem
Sol, opus est, ut et ipsa cadat, pars altera praestet
- 65 Unius auxilio, qui nunc se fingit amicum;
Attolletque diu frontes, et pendere duro
Victricem premet, haec quamquam indoleatque frematque.
Justi sunt bini, at nemo est, qui commodet aures

Istorum monitis. Fastus, livorque, sitisque
70 Auri scintillae sunt tres, quae corda perurunt.

Hic interruptit lacrimabile carmen. Ego illi:
Id quoque me doceas, cupio, et ne discere aventi
Ulteriora neges. TEJAJIUS et FARINATA,
Illi ita praestantes meritis, et RUSTICULORUM

75 Progenies JACOB, HENRICUS, MUSCA, cohorsque
Caetera, tam ardentes bene per benefacta mereri,
Dic, ubi sunt? Horum fac des mihi noscere vultus;
Namque ingens animum mihi stringit scire cupido,
Utrum illos coelum beet, an styx atra venenet.

80 Isque: Animas inter mage nigras. Nec genus unum
Noxarum, at varium sotes dejecit in ima.

Hos tu, si inferiora queas penetrare, videbis.
At tibi cum dabitur dulces evadere ad auras,
Fac jubeas, quaeso, nostri meminisse sodales;

85 Nullum ultra verbum tibi, nec responsa remitto.

Tum rectos oculorum orbes distorsit acerbe,
Me inspexit paullum atque exin caput inclinavit,
Atque simul cecidit reliquorum examine mistus
Coecorum. — Tunc MINCIADES mihi talia ductor:

90 Non huic praeterea secedet pectore somnus,
Ante tuba angelico quam personet omnia signo,
Tempore quo adveniet pravis inimica potestas.
Exin quisque suum inveniet sibi triste sepulchrum,
Induet atque sibi carnem propriamque figuram;

95 Quae semel intonuit sententia, tundet et aures
Aeternum. — Sic tardigradi loca per nigra, mista
Colluvie umbrarum et pluviae, processimus ultra,
Tangentes vitam, haud longo sermone, futuram.

Hic ego: Praeceptor, dixi, anne haec ipsa temore

100 Supplicia augescent aliquo post magna Tonantis
Judicia aeterni? Numquid mitescere poenae
Incipient forte, an miseros sic acriter urent?
Ille mihi: Quae olim didicisti, mente revolve;

Singula plus tanto vim gaudi vimque doloris
 105 Sentire, haec quanto sunt perfectissima tota.
 Quamvis id nunquam gens haec devota futurum
 Speret, ut ex vero perfecta exurgere possit,
 Illinc plus, quam istinc tamen hoc exspectat et ipsa
 Sic nos progressi in gyrum confecimus orbem,
 110 Multa simul fantes, iterum quae dicere parcam,
 Inque locum ventum est, qui dat descendere ad ima.
 Hic nos PLUTONEM, magnum illum invenimus hostem.

VII.

Hau SATANA, hau SATANA, umbrarum suprema potestas!
 Rauca voce fremens coepit PLUTO. At sophus ille
 Comis, quem nihil effugit: Tibi ne timor obsit
 Iste tuus, dixit me solaturus; ut ille
 5 Possit, non tamen hac descendere rupe vetabit.
 Conversisque oculis in spumea labra tumentem
 His inquit contra: Cohibe, lupe pessime, vocem,
 Cumque tua rabie interius te confice. Nostrae
 Non deest caussa viae, per quam nigra regna subimus.
 10 Sic placitum est alto, MICHAEL stuprum unde superbum
 Ultor dejecit. — Veluti turgentia vento
 Vela plicata cadunt, ubi tandem frangitur arbor:
 Haud aliter pressit crudelis bellua terram.
 Sic simul in quartum lapsi descendimus antrum,
 15 Et loca metimur ripae interiora dolentis,
 Tot mala, quot fuerunt totum grassata per orbem,
 Condentis. Proh juste ultor, quis congerit unquam
 Tot nova supplicia et poenas, quas fervere vidi?
 Et quisnam noster sic nos male dissipat error?
 20 Ut supra pelagus Siculum, quod vasta CHARYBDIS
 Obsidet, incurrente unda, quae frangitur unda:
 Haud aliter nostrae vulgus simulacra ciere
 Cogitur hic riddae. Haud alibi mihi copia visa est

Tanta magisve frequens. Magnis ululatibus illi,
 25 Hinc inde obnixa volventes pectore moles,
 Sese caedebant adversi, atque huc ubi ventum est,
 Quisque pedem referens clamabat pectore toto :
 Quare parta tenes? Quare tu projicis? et sic
 Undique ad oppositam partem se quisque ferebat
 30 Tetrum orbem repetens, solito et convicia versu
 Ingeminans. At ubi medium confecerat orbem
 Altera, conversus certamina inire parabat.

Atque ego percussus quodam quasi vulnere mentem :
 Praeceptor, dixi, mihi nunc ostende, quid istud
 35 Sit gentis? quos nudus apex, detonsaque in orbem
 Insignit cutis, anne omnes ex ordine sacro
 Hi laevi? Dum vita fuit, transversa tuentes
 Hos mala mens rapuit cunctos, dispendia quorum
 Haud noverere modum, dixit; quod carmine claro
 40 Vita sonat, cum puncta duo tetigere nigrantis
 Orbis, ubi disjungit eos contraria culpa.
 Queis nudat tonsura caput, hi, dum alma manebat
 Vita, sacerdotes fuerunt, et cardine in alto
 Fulgentes astro patres, primaque tiara,
 45 In quibus est bacchatus amor vesanus habendi.
 Rursus ego: Hos inter tamen et mihi nosse licebit
 Quosdam, qui fuerunt immundi hac labe malorum.
 Is mihi: Vana tuo nequidquam pectore volvis.
 Quae turpavit eos, male cognita, sordida vita
 50 Omnem notitiam involvit caligine coeca.
 Aeternum opposita duo proelia fronte ciebant.
 Hos palma adducta tumulis exire videbis,
 Hos tonsos. Male sueta dare, et male sueta tenere
 Dexterâ eos pulchri fraudavit lumine mundi,
 55 Misit et in talem luctam: quae quantaque gliscat,
 Nunc neque ego ornatis, neque multis versibus edam.
 Fili, nosse brevem quam ludant haec bona ludum
 Fortunae commissa potes, mortalia tanto

- Pectora quae miscent motu; nam divitis auri
60 Quidquid inesse potest lunae sub lumine, quidquid
Aut fuit, ex istis unam, quae lassa labore
Umbra gemit, minima haud posset donare quiete.
Tum sic aggredior: Mihi dic quoque, care magister,
Dic mihi: **FORTUNA** haec, cuius meminisse videris,
65 Quidnam est, quae omne bonum mundi sic possidet una?
O mentes hominum stultas! sic incipit ille,
Quanta premit laeditque animos inscitia rerum!
Nunc avide arripias vellem, quae pectore fundo.
Is, cuius transit cunctos sapientia fines,
70 Effinxit coelos, ductores et dedit illis,
Ut pars quaeque horum splendorem effundat ubique,
Distribuens aequae radiantis semina lucis.
Non secus humanis splendoribus ille ministram,
Atque ducem instituit generatim cuncta moventem,
75 Quae, cum tempus erit, bona inania permutaret
A gente ad gentem, atque ab origine sanguinis una
Deductura alio, prudentum vana virorum
Conata eludens. Quare nunc imperat ista,
Altera gens languet, prout stat sententia tanti
80 Iudicii, quod cuique latet, velut anguis in herba.
Nequidquam obniti contra sapientia vestra
Contendit; namque invigilans ea providet, atque
Judicat, imperiumque suum et sibi credita regna
Persequitur secura aliorum, more Deorum
85 Non haec mutandis dat pausam sortibus ullam:
Ordinis aeterni lex hanc jubet ire citato
Cursu. Ita saepe venit, nova qui festinat apisci.
Haec illa est, multi quam adeo torquentque premuntque,
Criminibusque probriisque onerant nil tale merentem,
90 Queis potius laudanda foret. Verum illa beata
Nil audit: reliquo mista agmine Coelicolarum,
Laeta suam volvit sphaeram, gaudetque beata.
Tempus inire aliud magis lamentabile regnum

- Jam venit, jam praecipitant, quae sidera coelum,
 95 Primum ubi sum molitus iter, conscendere vidi;
 Nec mora longa datur. — Sic nos rescindimus orbem,
 Oppositamque oram petimus, quae prominet amplum
 In fontem, qui fervet aqua, seseque refundens
 In fossam irrumpit, quae humorem sumit ab illo.
- 100 Plus multo obscuri referebat lympa coloris,
 Quam rubri. Tunc nos, gilvis comitantibus undis,
 Praeruptum per iter successimus. Alta paludis
 Stagna, Stygia appellant, triste effecere fluentum,
 Unda ubi nigrantum est claustris illapsa malignis
- 105 Riparum. Tum qui cupide speculatus acutos
 Contendebam oculos, vulgus miserabile vidi,
 Nudum membra, fimo demersum turpiter illo,
 Et vultu offenso. Illi inter se proelia miscent,
 Nec manibus tantum, sed vertice, pectore, plantis.
- 110 Caedebant sese obruncantes dentibus artus.
 Tum mihi praeceptor: Fili, nunc aspice, dixit,
 Illorum hic animas, quas vicerat impetus irae,
 Idque simul jubeo te certo credere, turbam
 Hisce subesse vadis suspiria corde trabentem,
- 115 Quae spumarum aestus in summa suscitât unda,
 Ut tibi testatur visus, quocunque pererret.
 Defixi limo dicunt: Super aëra dulci
 Sole hilarem fuimus tristes, qui pectore lentum
 Impacati odii fumum compressimus, at tunc
- 120 Moeremur sub faece nigra. Hoc in gutture carmen
 Quisque sibi mussat, neque enim est potis edere totum.
 Sic stagni immundi magnum peragravimus arcum
 Ripam inter siccam foedamque putredine fossam,
 Conversi ad turbam sordes haurire coactam.
- 125 Tandem ad radices turris devenimus altae.

VIII.

- Dico ego, quo coepi pergens, multo ante praealtae
Quam murum turris vestigia nostra subirent,
Ad summum nostros oculos ivisse cacumen
Ob faculas geminas, quas poni vidimus, atque
5 Respondentem aliam longinqua in parte locatam,
Indicium, quod vix acie usurpare dabatur.
Quare illum aggressus, cujus sapientia abundat
Ceu pelagus, dixi: Quid vult flamma ista? quid illa
Respondet? quinam accendere? — Loquelas
10 Ille dedit tales: Per flumina lurida coeno
Jam tibi cernenda est res expectata, modo illam
Non celet limi surgens vapor ater in altum.
Haud unquam repulit tanta vi corda sagittam,
Quae levis oppositas currendo raderet auras,
15 Ut parvum vidi per aquas nos tendere contra
Navigium, imperiis unus quod nauta regebat,
Qui sic clamabat: Venisti, anima improba, tandem? —
O PHLEGIAS, PHLEGIAS, nequidquam hoc tempore clamas,
Respondit mihi qui stabat dominusque comesque,
20 Tu nos tantisper, dum coeno eximus, habebis.
Qualis ubi audita damnum gravitate molestum
Deceptus discit, paullo post indolet illi:
Talis erat PHLEGIAS collecta turbidus ira.
Dux cymbam ingressus me juxta accedere jussit,
25 Atque ea visa fuit me tantum onerata recepto.
Sed simulac pressi pandam cum vate carinam,
Prora antiqua secans plus fluminis ibat aquosi,
Quam solet ex quo homines transportat tetra fluenta.
Mortua dum nigri stagni vada currimus, ecce,
30 Occurrit quidam coopertus sorde, fimoque,
Atque ait: O quis es, ante diem qui huc advenis? Illi
Sic ego: Si advenio, haud maneo: at quem, ita turpiter ora
Membraque foedatus, te dicis? Talibus ille:

Cernis ut ipse, unum de flentibus. Huic ego contra:

- 35 O anima execranda, tuo fletu atque dolore
 Hic maneat; ego te novi, licet horrida totam
 Te tegat illuvies. Tunc ambas ille tetendit
 Ad puppim palmas, quod ubi videt, impete magno
 Illum dejecit praeceptor, talia fatus:
- 40 I procul hinc, reliquoque canum te examine misce!
 Exinde ipse suis cinxit mihi colla lacertis,
 Osque ori jungens: O indignate protervos,
 Illi, inquit, bene sit, quae te talem tulit alvo.
 Ille fuit, vestro dum vixit in orbe, superbus:
- 45 Nil virtutis inest, aliqua quod laude rependat
 Opprobrium; quare furiosa hic infremit umbra.
 Quot modo apud vestros sublimes se esse putabunt
 Reges, qui veluti porci hac sub valle jacebunt
 Obducti limo, post mortem horrenda suorum
- 50 Sibila vertentes in se, populi que cachinnos!
 Hic ego: Praeceptor, modo fert me dira cupido
 Hunc mersum liquido coeni spectare sub illo,
 Stagna prius quam sint nobis superata paludis.
 Lumina pascendo, dixit, satiabere, erisque,
- 55 Ante tibi siccum quam detur tangere litus,
 Mox compos voti, et referes haec gaudia tecum.
 Post paullo aspexi coenosae illa agmina plebis
 Talibus hunc contra, tantisque insurgere probris,
 Ut superos laudem, nec parcam his solvere grates.
- 60 Clamore horrissona cuncti insultare PHILIPPO
 ARGENTI. Stolidus FLORENTINAE furor umbrae
 In se conversis sibi rodere dentibus artus.
 Liquimus hic illum, nec carmine compellabo
 Amplius. At mihi tum quidam dolor impulit aures,
- 65 Quare aciem intendo, protentaque lumina pando.
 Praeceptorque bonus: Fili, se proxima sistit
 Urbs, inquit, manes quam dicunt nomine DITEM,
 Cui numero immensum est gravibus cum civibus agmen.

- Huic ego: Praeceptor, jam turres, altaque tecta
70 Illic vallem intra videor mihi cernere certo.
His rutilus color est, lucem et velut ignea mittunt.
Isque mihi: Aeternus, qui has turres excoquit, ignis
Ostendit rubras, ut in ima hac valle videre est.
Fas fuit et nobis fossas intrare profundas
75 Tristem vallantes terram. Mihi moenia visa
Ferre. Circuitu cum longo, cumque recursu
Venimus in partes, ubi clamans navita fortis:
Exite, infremuit, patet hic ingressus in urbem.
Tum vero multa, immo plus quam millia vidi
80 Coelo lapsorum, corde indignante, rogantum:
Hic quidnam est hominis, cui vivo contigit ire
Regna per absumptae ferali funere gentis?
Sed tunc praeceptor sapiens stans annuit illis,
Nescio quid, se velle loqui ac demittere in aures.
85 Tum vero gravis ira stetit compressa parumper
Fantibus: Huc venias tu solus, et ille recedat,
Haec regna ingressus tanto temerarius auso.
Ille insana retro repetat vestigia solus:
Experiat iter, si scit, nam hic ipse manebis.
90 Volve animo, lector, quali mens nostra pavore
Conciderit, simulatque haec me sententia diris
Percussit verbis, ut nunquam posse putarem
Inde referre pedem. O mihi dux carissime, dixi,
Plus vice septena mihi reddite sponsor, et obses
95 Cognito in inhumani vitae discrimine, cum me
Contra obsistentem docuisti evadere pestem,
Ne me sic linquas desertum, atque omnium egenum.
Quod si iter ulterius nobis tentare negatur,
Nos raptim pariter vestigia nostra petamus.
100 Tum vero ille potens, qui me perduxerat illuc:
Pone metum, dixit. Nulli est concessa potestas
Nos prohibere via, quam nunc contendimus ire:
Usque adeo dantis supereminet omnia virtus.

Sed fac me hic maneat, prostratamque erige mentem
105 Et spe pasce bona; haud te ima in tellure relinquam.

Sic dulcis pater it, meque isthic deserit. Ipse
Pendeo in ambiguo. Menti pugna aspera surgit,
Spemque metumque inter trepido, maneatne, reduxne
Se mihi restituat. Quid dixerit ille, nequivi

110 Audire. At non ipse diu permanserat illic
Hos juxta; namque inde cito pede quisque recurrit;
Inque mei pectus clausurunt ostia vatis
Isti hostes nobis. Stetit ille exclusus, et ad me
Se pede convertit lento. Defixa tenebat

115 Lumina humi, atque supercilii fiducia rasa
Omnis erat, tum corde ciens suspiria ab imo:
Quis mihi, dicebat, moerentia lustra negavit?
At mihi: Parce metu, si me turbaverat ira;
Namque ego ero melior tanto in certamine, quidquid

120 Cogitet adversans, urbem quae turba tuetur.
Nec nova mi surgit devotae audacia gentis;
Hac est usa minus secretae in limine portae,
Quae sera adhuc expers manet. Haec est scilicet illa,
Scripta ubi legisti ferali fusca colore.

125 Et jam citra illam clivo delabitur alto
Transiliens orbis, nullis ducentibus, unus,
Quem propter nobis pandetur janua Ditis.

IX.

Is color, exterius quem mi socordia pinxit
Terga ducem his dantem cernenti, effecit, ut ipse,
Quem subito induerat, citius compresserit intus.
Constitit intentus sonitum captantis ad instar;
5 Namque aër fuscus nubesque obducta tuenti
Longius ire oculos prohibet. Tum talia fatur:
Haec vincenda tamen nobis est pugna: nisi si ....
Talis erat, quae ostendit opem ... Sed quam mihi lentum

- It tempus, dum se his quem demoror applicet oris?
- 10 Illum ego sat sensi extremis texisse priora;
Ultima nam fuerunt non respondentia primis.
Sed tamen incussit fandi ratio illa timorem,
Cum detorsissem, quae tum imperfecta reliquit.
Verba in deterius forsitan, quam est ille locutus.
- 15 Tristis in hunc fundum conchae num quis ruit unquam
Incola primi orbis, cui sola est poena, salutem
Haud sperare ultra? Quaesivi. Talibus ille:
Accidit id raro, ut quisquam nostri ordinis istud
Tentet iter, quod sum molitus; at ipse fatebor
- 20 Huc me devenisse olim, cum dira coegit,
Ad sua quae manes revocabat corpora, ERICHTHO.
Carne exutus eram pridem, cum Thessala jussit
Murum intrare illum, JUDAEQUE ex orbe reductam
Protrahere ad Superos umbram. Locus infimus ille est
- 25 Maxime, et offusus nigra formidine, abestque
Maxime ab aetherea, in gyrum quae corripit omne
Inclusum, sphaera. Bene novi signa viarum.
Aude ergo. Ista palus, saevum quae spirat odorem,
Ambit tristem urbem, quo jam penetrare sine ira
- 30 Non erit. — Haec et multa super fuit ille locutus,
Quae mens oblita est; nam me mea lumina totum
Traxere ad celsae candentia culmina turris.
Illicet hic vidi pariter tres pectore recto
Contra insurgentes suffusas sanguine DIRAS,
- 35 Femineos artus gestumque habitumque ferentes.
Illas caeruleae sinuosis orbibus hydrae
Cingeant, et pro crine anguiculi atque cerastae
Exstabant, quibus horrebant fera tempora vincta.
Atque is, qui famulas, quibus est stipata ministris
- 40 Regina aeterni luctus, bene noverat, inquit:
EUMENIDES specta, fera corda. Est dira MEGAERA
Haec latere in laevo; ALECTO, quae dextera luget;
TISIPHONE media est. Hic facta silentia linguae.

Quaeque sibi ungue sinum pariter laniabat et ora.

45 Palmis percussae clamoribus adsiluire

Talibus, ut premere ad pectus mihi suaserit ingens

Terror ductorem. — Simul omnis turba sororum:

Adveniat Gorgon, sic, sic immobile saxum

Hunc faciemus, ait despectans infima claustra.

50 THESEA pugnantem contra male non sumus ultae

Pro facto. — Averte os, et fac, tua lumina clausa

Contineas; sua nam si ostenderit ora MEDUSA,

Ac tu spectaris, Superos tibi nulla petendi

Copia in aeternum dabitur. Verba ista magister

55 Edere, et ipse mihi visus avertere, nec sat

Confidisse mea, propria ni conderet ipse

Lumina nostra manu. Vos o, queis sana vogensque

Mens est, accipite haec animis discenda pudenter,

Quae veniunt velo numerorum oblecta novorum.

60 Jamque propinquabat per caligantia stagna

Horrisonus fragor, a quo late atque eminus ambae

Contremuere orae; veluti si unquam ingruit aestu

Ventus ab adverso, qui praeceps impete magno

Irruit, atque ferit silvam ramosque revellit,

65 Projicit abreptos ac dissipat, itque superbus

Pulveream nubem volvens, gentesque ferarum

Pastoresque gregesque fuga dispergit agitque.

Tum mi oculos solvit dixitque: Huc dirige robur

Visus, qua cernis spumis canescere fluctus

70 Illuc, fumus ubi densatus acerbior urget.

Ceu ante infestum chelydram longo agmine ranae

Vanescunt per aquas cunctae, dum quaeque reperta

Stipat se terra: sic plus quam millia vidi

Umbrarum extremis moeroribus eversarum

75 Diffugere ante virum, sicco pede qui ostia propter

Flumen transibat STYGIUM. Removebat ab ore

Aëra concretum, praetendens saepe sinistram;

Qui tum visus erat tantum lassatus ab aestu.

Tum bene mi patuit demissus ab aethere summo
80 Nuncius, atque oculis coepi spectare magistrum,
Qui nutu iussit me sistere poplite flexo.
Oh, quantum irarum est mihi visus prodere vultu!
Portam adit et virga, nullo obsistente, reclusit.

O coelo pulsi, gens despectissima, in atro
85 Limine dicebat, quo haec tanta audacia crevit?
Quid contra arbitrium mentis pugnate supernae,
Cui vis nulla valet, quem vult, abrumpere finem,
Et quae vos poena saepe asperiore gravavit?
Quid prodest urgere haud eluctabile fatum?

90 Cerberus hic vester, jam vos meminisse potestis,
Gestat adhuc mentum et tria guttura vellere nuda.

Deinde viam ad foedam gressus deflexit et ultra
Haud ullum nobis signum; sed talis abibat,
Qualis, cui pectus longe diversa remordet,
95 Quam quae cura premit, sua quos videt ora tuentes.
Nos, simulac sanctas emisit pectore voces,
Terram securi petimus, nulloque vetante
Intulimus gressus. Ego, qui cognoscere avebam,
Quaenam conditio vallo includatur in illo,

100 Huc simul intravi, stans omnia circumspexi.

Planitiem vidi longe lateque patentem,
Et luctu et diris cruciatibus omnia plena.
Sicut apud ARELAM RHODANI stagnantis in ora,
Sicut apud POLAM, sinus unde Liburnicus aequor

105 Prospicit, ITALIAM quod claudit, et alluit undis
Illius fines, tota est variata sepulchris
Tellus; hic talem faciem locus undique habebat;
Excipe quod luctus hic plus erat atque doloris.
Namque arcis suberat flammae vis torrida passim,

110 Quam propter tanto candebant marmora ab aestu,
Ut nulla ars cogat sic ferri ignescere massam.
Cuncta impendebant suspensa his tegmina, et inde
Alti erumpebant gemitus, duraeque querelae

Testantes miserae ac domitae fata aspera gentis.

- 115 Hic ego: Praeceptor, gens haec, quae inclusa profundo
 Illorum sese tumulorum ex carcere prodit,
 Nomine quo nota est? Ille autem: Hic haeresiarchae,
 Cum grege quisque suo, stant, quorum copia abundat,
 Hasque onerant arcas plus quam te credere dignum est.
 120 Parque pari hic junctus tegitur, monumentaque ab igne
 Plusve minusve calent. Hic postquam laevus abire
 Is coepit, tormenta inter transimus et alta
 In gyrum erecto maeniana exstantia muro.

X.

- Angustum per iter, murum inter Ditis et inter
 Supplicia, incedit doctor meus, atque ego juxta
 Post terga, incipioque: O virtus summa, nefandos
 Quae me per circos, quo visum est, arbitra ducis.
 5 Effare, atque meis indulgens annue votis:
 Fasne est per tumulos populum spectare jacentem?
 Omnes namque patent, nec custos assidet ullus.
 Omnes claudentur, dixit, cum quisque redibit
 JOSAPHAT a valle, et supera ossa relictas sub aura
 10 Sumpserit. Hic proprio loca designata sepulchro
 Cum doctore tenent EPICURI de grege alumni,
 Qui statuunt animam cum corpore morte resolvi.
 Quare hic cuncta cito fient manifesta roganti,
 Et desiderio pariter, quod dicere mussas.
 15 Huic ego respondi: Bone dux, quae corde voluto,
 Haud celo, nisi pauca licet quia verba profari,
 Quod vice non una, te praecipiente, paravi.
 O THUSCE, igniferam qui praeterlaberis urbem
 Vivus adhuc ita honesta loquens, tibi sistere gressum
 20 Hic placeat: tua nam te prodidit ipsa loquela
 Illa gente satum, quam patria nobilis edit,
 Cui fortasse fui nimium nimiumque molestus.

Hunc subito sonitum ex arcis emiserat una.

Quare ductorem propius, suadente pavore,

25 Accessi. Ille autem mihi: Respice; quid facis? inquit.

Cerne FARINATAM, qui sese arrexit, et adstat,

Pube tenus totum videas. Jam fixa manebat

Hujus in os acies oculi, cum pectus et amplam

Sustulit is frontem, veluti si Erebumque Chaosque

30 Temneret indignans: tum vero animosa levisque

Dextra ducis tumulos contra me impellit ad ipsum,

Sic fando: Tua sint numerata ac libera verba.

Utque steti ante arcam, paullum me lumine lustrat;

Deinde quasi iratus: Quibus es majoribus ortus?

35 Dixit. Ego, qui aderam cupide parere paratus,

Id non celavi, nitide sed cuncta retexi.

Triste supercilium tum sustulit ille parumper,

Atque inquit: Gens vestra mihi primisque meorum

Atque meae genti fuit acriter aversata;

40 Bis ideo hanc fudi. Huic contra: Si fusa profugit,

Bis tamen hue rursus reditum tulit undique; at istam

Non bene noverunt vestri artem. Hic umbra recluso

Busto alia assurgens, mento tenus exserit ora

Hunc propter. Genubus se, credo, innixa levarat.

45 Huc illuc volvens oculos, totumque pererrans

Visu me tacito, stetit, ut qui noscere averet,

Num quis venisset mecum, Ut frustrata tuentem

Spes est, illaerimans: Si hoc coecum carceris antrum

Sublimi ingenio fretus perlaberis, inquit,

50 Natus ubi meus est? Quianam non adstat et ipse

Tecum? Ego tunc illi: Non per me haec regna subivi;

Est mihi dux, illic qui praestolatur, et ille est,

Cujus fors vester despexit carmina Genuus.

Et verba et ratio poenae mihi nomen aperte

55 Hujus prodiderant; quare sic plena remisi

Responsa. Isque statim totum se arrexit et inquit:

Heu, quid ais, vester despexit? An ille superstes

- Non est? Illi oculos non icit amabile lumen?
Nonnihil ut sensit me respondere moratum,
60 Recidit inversus, nec protulit amplius ora.
At vero ille alter spectandus pectore celso,
Pro quo constiteram, vultum haud mutare, nec hilum
Cervicem indomitam motare aut flectere corpus.
Si male (in incepto perstans) didicisse feruntur
65 Hanc artem nostri, id vero me saevius urit
Quam meus hic lectus, sed quinquaginta regressam
Haud videas vicibus dominam loca nostra regentem,
Ille inquit, cum per te discas ipse vicissim,
Quam gravis ars ea sit. Superas elapsus in oras
70 Sic aliis praestare queas, da noscere caussam,
Cur in quaque sua sit gens illa impia lege
Sic nostris. — Ego ad haec: Strages et magna ruina,
ARBIA quam volvit rubro saturata colore,
Has resonare preces nostrum jubet undique templum.
75 Isque ubi quassavit caput, imo pectore ducens
Singultum, dixit: Sed non ego solus in illa,
Nec me certe aliis socium, nisi caussa fuisset,
Junxissem. Verum ipse fui, qui solus ibidem,
Cum FLORENTINAM pateretur caetera turba
80 Urbem deleri, sum ausus defendere coram
At tu, sic olim tuto gens vestra quiescat,
Orans quaesivi, ne istum mihi solvere nodum
Abnue, quo nunc implicita est sententia nostra.
Si bene ego audiui, visa est mens vestra videre
85 Ante, quod adducant labentia tempora posthac,
Ast aliter quod adest. Nos, laesi lumine ad instar,
Quae procul a nobis distant, ventura tuemur;
Dux supremus adhuc hoc nobis lumine splendet,
Inquit, sed quidquid propius succurrit adestve,
90 Fallit continuo mentem praesentium inanem;
Et nisi quis doceat, res vestras scire nequimus.
Conjicere hinc tibi erit, nobis ut tota peribit

- Vis cognoscendi, postquam sit clausa futuri
 Janua. — Tum veluti percussus corda dolore
 95 Ob culpam, dixi: Lapsus illi tu ista reporta
 Dicta, suum natum vivis conjunctum agere aevum.
 Quod si muta illi mea tunc responsa fuere,
 Effice, ut ille sciat, me jam secus esse putasse,
 Mentis ob errorem nuper te fante solutum.
 100 Alloquio me jam ductor revocabat ab illo:
 Quare ipsum oravi multo properantius, ut me,
 Altera si qua sibi conjuncta sit umbra, doceret.
 Plus quam mille jacent hic mecum, ait ille; secundus
 Hic intus Famaeque, et ostro splendidus olim
 105 Ille jacet positus princeps in cardine celso,
 Et reliquos sileo. Dein totum se abdidit arca.
 Ast ego ad antiquum verti vestigia vatem,
 Evolvens quae verba mihi sunt hostica dicta.
 Ille pedem ante tulit, dein pergens talia fatatur:
 110 Quare sic trepidus? Dixi explevique rogantem.
 Cuncta audita, tibi contraria, mente reposita
 Stent solida, jussit sophus ille, modo arrige ad ista
 Consiliumque animumque tuum, digitorumque levavit.
 Cum dabitur praedulce jubar tibi cernere coram
 115 Illius, pulchra quae oculorum luce tuetur
 Cuncta, tuae vitae cursum tibi scire per ipsum
 Fas erit. Haec vates, pedibus dein laeva petivit.
 Sic nos deserimus murum, mediumque tenemus
 Urbis iter valli respondens, unde mephitis
 120 Invisum usque illuc mittebat virus in ora.

XI.

Praecelsae extremam ripae conscendimus oram,
 In gyrum quam rupta dabant ingentia saxa,
 Institimusque magis diras stipantibus arcis
 Poenas. Atque hic horribili superante putoris

5 Afflatu, barathri quem eructant claustra profundi,
Ad superimpendens immani accessimus urnae
Tegmen, ubi legere est: Hic Papam ANASTASIUM intus
Servo, PHORINUS quem avertit tramite recto.

Nunc descendendum est tarde, ut modicum ante mephiti

10 Triste exhalanti sensus assuescere possint;
Dein pergamus iter securi. Haec ore magister.
Tunc ego: Quaere aliquid, dixi, quod damna rependat;
Incassum ne tempus eat. En scilicet istud
Volvebam, ille inquit, verbis et talibus inquit:

15 Fili, tergeminos intra saxa ista minores
Esse orbes scito, decrescentesque gradatim,
Ut quos nunc linquis. Sunt omnia plena scalestis
Haec loca damnatis; verum ut cognoscere aventi
Sit tibi sat spectare semel, nunc accipe, quare
20 Quoque modo hi pressi jaceant. Injuria finis
Nequitiae omnigenae est, Superorum quae excitat iram.
Hujus et omne genus finis contristat amara,
Seu vis seu fraus est, laesorum pectora sensu.
Sed quia fraus propria est hominis, plus taedet acerbe

25 Numen. Propterea labuntur in ima dolosi
Tartara, poenarumque illis crudelior imber
Ingruit. At primus violentos distinet orbis
Totus; sed quia forte potest illata referri
Vis ad tres, ternos in circos septus et apte
30 Exstructus fuit. In regem omnipotentis Olympi,
In se ipsum, inque sibi similes insurgere posset
Vi quisquam, dico in caput horum, resque domumque,
Ut te, si advertas, ratio manifesta docebit.

Mors solet inferri per vim, per vulnera saeva

35 Vitae; fortunis per cladem, incendia, raptus
Damna infligentes. Quare qui corpora mactat,
Quique ferex caedit, populator, onustus abacta
Qui exultat praeda, cuncti torquentur in orbe
Primo, digesti in classes, et habent sua septa.

40 Fit quoque, ut in se aliquis violentus saeviat, aut res
In proprias; quare est par, septi ut in orbe secundi
Frustra poeniteat, qui vestris se expulit oris,
Qui indulget ludo atque aes fortunasque profundit,
Fletque, ubi jucundam posset producere vitam.

45 Est inferre Deo vim, si quis corde negaret,
Hunc esse in coelo, et maledicta atque impia verba
Hunc contra effundat, naturam spernat et hujus
Ingenium, auctifica bonitate juvare paratum.
Septum ideo minimum SODOMÆ imprimit atque CAORSÆ
50 Signum, spernentique Deum corde, ore fatenti.

Fraudem, cuncta suo quae rodit conscia morsu
Pectora, tendit homo, cum hos et cum decipit illos
Credentes nimis, atque ipsum, qui nomina scripta
Non jacet in loculos. Ratio haec postrema videtur
55 Altera mors homini, ob vinculum, quod provida nectit
Natura. Hinc nidum sibi ponit in orbe secundo
Religio simulata, loquens mellita, nocensque
Arte maga, tum falsa serens, furtisve potitus,
Qui sacra mercatur SIMONIS more profani,

60 Leno, deceptor, similisque his sordida labes.
Ast aliud fraudis genus illum spernit amorem,
Quem natura creat, tum qui super additur, unde
Priva fides manat. Quapropter in orbe minore,
Est ubi terrestris compagis seque rotantum

65 Sphaerarum centrum, cui Dis super insidet ingens,
Consumptus jacet aeternum, quicumque malignus
Prodit. Ego vero dixi: Sat clara, magister,
Haec tua fit ratio, et recte distinguere visa est
Hoc barathrum et populum, qui possidet; at mihi solve
70 Hunc nodum: Illae animae, quas pinguis stagna paludis
Claudunt, quasque agitant venti, et quas verberat imber,
Quaeque sibi occurrunt tam acri certamine linguae,
Cur non candenti potius torquentur in urbe,
Si Deus has odit? Sin contra est, tam aspera poena

- 75 Cur ipsas vexat? — Tunc is mihi talia reddit:
Cur praeter solitum deliras pectore toto?
Mens quo abiit? Num te fugiunt, tua quae ethica tractat,
Verbaque, ubi signat triplex genus ingeniorum,
Quae coelum haud patitur: suadentum inhonesta, ruentum
- 80 In Venerem aut in nequitiam, insanumque furorem
More ferae? Utque Deo minus est injuria praeceps
In Venerem rabies, speciem acquiritque minorem
Opprobrii? Illa tibi si haeret sententia, et illam
Si bene perpendis; memori et si mente recenses,
- 85 Respondit, qui sint extra urbem solvere jussi
Poenas, tum bene cognosces, quae separet illas
Causa grege a pravo istorum, et cur lenius illam
Excruciet gentem iudex regnator Olympi.
O sol, qui morbum turbati luminis omnem
- 90 Sanas, sic animum comple, quaesita resolvens,
Ut mihi non secus ambigere, ac dignoscere per me
Sit volupe. At retro quoque nunc te verte parumper,
Dixi, illuc rediens, ubi dicis foenus amorem
Laedere divinum, nodumque resolve. Poeta
- 95 Sic: Attendentem sophiae doctrina docebit
Passim a mente suum naturam ducere cursum
Divina, tum et ab arte sua. Bene sique notabis,
Quae tibi Aristotelis physicis traduntur, et ista
Si bene perspicias, multas evolvere chartas
- 100 Non erit, inveniesque, omnes contendere vires
Vestram artem, ut sese naturae accommodet, illam
Usque sequi, a vetere ut discentis cura magistro
Nunquam digreditur. Quare est ars vestra putanda
Paene Dei neptis. Porro per utramque necesse est
- 105 (Usque a principio Genesin si mente revolvis),
Aevum agere atque opibus vestram ditescere gentem.
Et quia qui crescit positus in foenore nummis,
Diversum molitus iter, praepostera captat,
Per se naturam spernit, perque ejus alumnam,

110 Spes sibi proponens alias, ac totus in illis.

Sed jam carpe viam mecum; juvat ire, micantes
Jani coelum ascendunt pisces currusque Bootis
Impendet Cauro totus; tum lenius illic
Ardua praeruptae descendit semita rupis.

XII.

Ille locus, quo nos lapsuri ex margine ripae
Venimus, asper erat, tum ab eo, qui insederat illic,
Talis, ut aspectu quis horresceret audax.

Non secus ac rupes illa convulsa ruina,

5 Ob quam ATHESIM, citra fines illapsa TRIDENTI,
Impulit in latus, aut quia vi succussa resedit
Terra tremens, aut quod deerat fultura labanti;
Vertice enim a celso montis, qua ex parte recessit
Mota, ad planitiem cautes sic nuda rigeat,

10 Tantum aliquam ut daret illa viam loca summa tenenti.

Haec erat ex illo descensus copia saxo,

Inque apice abruptae ripae infamia CRETAE

Strata erat, in falsa quondam generata juvenca:

Atque ubi nos vidit, rabido se dente momordit,

15 Ut quos interius frangit furor improbus irae.

Hanc meus inclamans contra sophus: Anne putabas.

CECROPIUM huc venisse ducem, qui stipite caesum

Stravit apud superos? Isthinc jam comprime gressum,

Bellua! Namque haud iste tuae praecepta sororis

20 Advenit edoctus, sed poenas cernere vestras

Fert animus. Qualis, mortali ubi percitus ictu

Se expediat vinclis, quo evadat, nescit, et isthuc

Emicat atque illuc taurus: sic ipse furentem

Vidi semihominem discurrere MINOTAURUM.

25 Atque id ut advertit sapiens: Aditum arripe, dixit;

Nunc te, dum furiatus abiit, descendere oportet.

Sic sumus aggressi, quod iter dabat ima petenti

- Congeries ea saxorum, quae saepe moveri
 Sub pedibus sensi, haud consueto pondere pressa.
- 30 Ibam multa putans, atque is: Tibi mente reposta
 Forte ruina manet, cui custos illa ferina
 Ira sedet, modo quam exstinxī. Nunc impulit ultro
 Mens, ut te id doceam. Quo huc olim tempore veni,
 Nondum etiam ruerat commota haec diruta rupes;
- 35 At certe paullo ante, nisi me decipit error,
 Quam huc adventaret, magnam qui ex orbe superno
 Extorsit Diti praedam, jam alta undique foeda
 Vallis ita intremuit, raptum ut dulcedine amoris
 In Chaos antiquum mihi sit considerare visum
- 40 Funditus omne, aliqui quoniam id venisse putarunt
 Saepe; atque ista vetus cautes in temporis illo
 Puncto hic atque alibi tali est revoluta ruina.
 Sed tu nunc oculos defige. Est proxima nigro
 Unda cruore fluens, ubi vasto ebullit in aestu,
- 45 Vi quicumque aliis noceat. Oh coeca cupido,
 Oh rabies vesana, brevi quae hoc tempore vitae
 Nos adeo exstimulas, male sic mersura per aevum
 Aeternum! — Hic amplam, quae se sinuabat in arcum,
 Fossam cernere erat, veluti quam dixerat omnem
- 50 Planitiem amplecti ductor prius. Inter et imas
 Radices ripae et fossam agmine circumfusi
 CENTAURI huc illuc gestantes tela ruebant,
 Ut mos his fuerat venari lustra ferarum.
 Nosque ubi viderunt labentes vertice, quisque
- 55 Constitit, atque acie ex illa tres ilicet arcu
 Atque hastis prius electis excedere, et unus
 Inclamare procul: Vos, qui descenditis, ad quam
 Venistis poenam? Isthinc dicite, sin minus, arcu
 Ejaculor tenso. Praeceptor talia contra:
- 60 CHIRONI haec isthinc propius responsa dabuntur:
 In tua damna nimis semper tam prompta libido
 Ista fuit. Tum me fodiens: Haec illius umbra est

- Nessi, inquit, qui olim pro AETOLIDE DEIANIRA
Occubuit, cavitque idem, ne ita inultus obiret.
- 65 Atque hic, qui medius demisso ad pectus inhaeret
Obtutu, sese inspicieus, est magnus alumnus
Pelidis, CHIRON. Alter PHOLUS ille, sub acri
Irarum fluctus tantos qui pectore volvit.
Stant circum fossam innumeri, quascumque parati
- 70 Figere telo animas emersas sanguine plus, quam
Sorte illis sua noxa dedit. Nos illa ferarum
Agmina, veloci cursu pollentia, adimus.
Arma capit CHIRON, et posteriore sagittae
Crena usus, retro ad malas barbae sibi silvam
- 75 Dimovit; sed ubi os magno detexit hiatus,
Edidit haec sociis: Numquid sensistis, ut ille
Pone sequens moveat quidquid pede tangit? at istud
Haud solet accidere a pedibus jam luce carentum.
- Sed bonus huic contra dux, qui prope pectora stabat,
- 80 Qua duplex jungit natura hominemque feramque,
Tunc ait: Iste quidem vivit sic solus inopsque,
Atque meus labor est huic tetram ostendere vallem.
Nec jam sponte venit, Superum sed lege coactus.
Talis mota loco est, ubi concinit alleluja,
- 85 Hoc dignata novum nobis committere munus.
Non hic praedator, neque ego sum crimine vitae
Foeda anima impurae. Quare nunc te oro per illam
Virtutem, per quam fas est mihi tendere gressus
Tam durum per iter, de vestra cede cohorte
- 90 Notum aliquem, cujus vestigia certa sequamur,
Quique vadum monstret, detque huic insidere tergo,
Huic, qui non umbra est assueta per aëra ferri.
Tum latus in dextrum convertit lumina CHIRON,
Et Nessum appellans dixit: Vestigia retro
- 95 Tu relege, et sic hos duc, ut, si qua altera sistat
Contra adversa acies, nulla obstat caussa morandi.
Hoc duce sub fido fumantem legimus aestu

- Oram puniceo, plebes ubi cocta ciebat
 Immanes gemitus. Oculis tenus undique mersam
 100 Aspexi gentem; atque ingens haec edidit ore
 Centaurus: Sunt hi bacchati in caede tyranni,
 Inque latrocinio. Hic veniunt lugenda feroci
 Damna illata manu. Manet hic PELLAEUS, et ille,
 Qui Siculis tristes tribuit, DIONYSIUS, annos;
 105 Atque hic, sic nigris cui frons est horrida setis,
 AZZOLINUS habet nomen, qui vertice flavam
 Alter caesariem diffundit, OBICCIUS ille est
 Patria ATESTINUS, quem (adsit reverentia vero)
 Mactatum superis privignus depulit oris.
 110 Tunc ego respexi vatem, atque ille ora resolvit:
 Hic tibi nunc ductor sit primus, me adde secundum.
 At paullo ulterius CENTAURUS lumina fixit
 In gentem, scatebris quae exire vomentibus aestum
 Visa tenus colli est. Hic solam in parte reducta
 115 Ostendit nobis umbram, atque haec insuper addit:
 Numinis in gremio cor discidit ille, quod isto
 Tempore adhuc TAMESIS multo veneratur honore.
 Praeterea plures rubicundo in gurgite fossae
 Aspexi capite exstantes et pectore toto;
 120 Atque nimis multos istorum ex ordine novi.
 Sic magis atque magis subsidens sanguinis ille
 Fons ibat, plantas ut vix obduceret humor:
 Jamque hic fossa viam ostendit transire paratis.
 Quanto ex parte vides hac plus decrescere semper,
 125 Nessus ait, scatebram, tanto te credere oportet
 Et magis atque magis deorsum fundi premere ima
 Ex alio, donec sese conjunxerit undae,
 Sub qua mersatur lugere coacta tyrannis.
 Hic justa spreti cruciantur numinis ira
 130 ATTILA, qui fuit in terris fatale flagellum,
 PYRRHUSQUE et SEXTUS, lacrimasque emungit in aevum
 Aeternum dolor, undanti quas fundit in aestu,

CORNETI crimen patriae, RAINERIUS; adstat
 PACCIA progenies, alter RAINERIUS; ambo
 135 Tanto infestantes bello insidiosa viarum.
 Tergo deinde dato, remeat vada nota bimembris.

XIII.

Nondum etiam Nessus ripae ulteriora tenebat,
 Cum sumus ingressi nullo tritam pede silvam.
 Non frondes virides, fusca at ferrugine tinctae;
 Non rami laeves, at nodosi inque plicati;
 5 Non pomi stabant, spineta at plena veneno.
 Non ita habent rigidas stirpes, passimque frequentes,
 Quae fugiunt odio silvestria saecula ferarum,
 Inter CAECINAM et CORNETUM culta locorum.
 Hic nidum obscoenae, strophadum quae littore Teucros
 10 Onine terrifico damni pepulere futuri,
 HARPYIAE ponunt. Latae alae, collaque et ora
 Humana, atque pedes unci, plumosaque magni
 Ventris erat moles, abnormibus insidentes
 Plantis dant questus. Tum doctor talia fundit:
 15 Interiora priusquam tu penetralia silvae
 Istius subeas, te devenisse secundum
 Circum, erraturumque isthic jam scito, tremendae
 Ad cumulos donec via te deducat arenae.
 Propterea inspecta penitus; namque ipse videbis
 20 His factura fidem, quae sum sermone locutus.
 Undique ploratus veniebant, undique fletus,
 Nec mihi cernere erat quemquam tam triste dolentem:
 Quare constiteram totus formidine torpens.
 Credo ego, MINCIADUM tum me venisse putasse
 25 Mentis in hunc sensum, ut tot rerer fundere voces
 Gentem, quae hos inter ramos oblecta lateret
 Nos propter. Quare verbis est talibus usus:
 Unam si obtrunces quavis ex arbore virgam,

- Quae tu nunc animo reputas, mutilata labescent.
- 30 Tum paullum extendi dextram, magnoque revulsi
 Ex pruno exiguum ramum, et lacrimabile truncus
 Clamavit: Cur me vellis? Sed sanguine ubi ater
 Factus erat, rursus: Cur me decerpere gestis?
 Nulla tuum pietas docuit miserescere pectus?
- 35 Quondam homines fuimus, qui nunc sub cortice stamus
 Mutati in stirpes. Certe expectanda fuisset
 Haec tua dextra magis flecti pietate parata,
 Anguigenas animas si nos gestare putasses.
 At veluti in ramo viridi, cui flammeus ardor
- 40 Summa urat capitis, tum pars extrema gementi
 Sibilat assimilis, vento expiranteque stridet:
 Sic simul ex illo erumpebant fragmine verba,
 Et sanguis. Quare labentem vertice prono
 Demisi virgam, atque steti, ut qui territus haeret.
- 45 Si prius ex nostris potuisset credere verbis,
 Respondit sapiens, quae oculis hic aspicit ipsis,
 Laesa anima, haud unquam foret ausus tendere dextram
 In te. Incredibilis sed res me adducere suasit
 Hunc in opus, quod me pariter gravat. Ast age fare;
- 50 Qui sis huic memora, ut pro, quo tua damna rependat,
 Munere, apud superos, ad quos remeare facultas
 Huic datur, ipse tuam jubeat revirescere famam.
 Et truncus: Tam dulce mihi sonat ista loquela,
 Ut tacitus nequeam vos mittere. Nec grave vobis
- 55 Sit, si qua alliciat me, dicere pauca, cupido.
 Ille ego sum, claves qui quondam nactus utrasque,
 Queis FRIDRICI animum noram me posse potiri,
 Nunc claudens, modo recludens ita suaviter ambas
 Verti, ut submorim cunctos, cui sensa solebat
- 60 Credere; et explevi tam fidus nobile munus,
 Ut me deficerent somni, et vis vivida pulsus.
 At meretrix, oculos avertere visa protervos
 Caesaris hospitio nunquam, commune sepulchrum,

Et vitia aularum, flammis ardentibus omnes
65 Accendit mentes in me, queis pectora flammis
Incensa Augustum sic incendere, beatos
Ut mihi conversos in tristia tempora honores
Flerem. Animusque avidus vesanam ulciscier iram,
Atque hunc posse ratus praevertere morte furorem,
70 Contra me justum me injuste surgere jussit.
Per ligni istius radices juro novellas,
Me nunquam violasse fidem praeclara merenti
Praemia tot laudum domino. Atque evadere ad auras
Si cui fas vestrum est superas, det surgere nomen,
75 Atque meam famam quoque nunc post illa jacentem
Vulnera, quae infixit meritis turba invida nostris.
Paullisper stetit attendens, deinde ora resolvit
Sic doctor: Quoniam tacet is, ne labier horam
Incassum sine, sed loquere et, quae scire laboras,
80 Ipse roga. Sed ego hunc contra sum talibus orsus:
Tu quoque fac rogites, si quid mihi posse putabis
Sat facere; ipse etenim impediior, sic opprimit angor
Cor miserans. Iterum hic coepit: Sic iste capessat
Ingenue, quae verba orant tua, carcere in arcto
85 O anima inclusa, haud quaerenti taedeat unum
Hoc pariter monstrare mihi, qui fiat, ut istis
Vincta anima in nodis habitet, vel, si qua facultas
Est tibi, dic mihi, num ex membris sese ulla resolvat
Talibus: Interea magno conamine truncus
90 Exspirare animam venti se vertere in istas
Voces: Haec breviter vobis responsa dabuntur.
Ut primum membris animae effera vita recedit
Corporis, unde suis se avulsit viribus usa,
Tartarei hanc barathri Minos in septima septa
95 Mittit, et haec cadit in silvam, nec certa parata est
Sedes; et quocumque illam sors projicit, illic
Permanet, utque zae granum sua germina tradit.
Deinde in virgultum plantamque assurgit agrestem.

- Pascunt HARPYIAE frondes, acremque dolorem
 100 Ingeminant, latam huic dantes simul ore fenestram.
 Corporis exuvias nostri, ceu caetera turba,
 Nos quoque sumpturi pariter veniemus; at illas
 Induere haud dabitur; neque enim est res aequa tenere
 Quemquam, sponte sibi quae adimit. Raptabimus ipsas
 105 Huc, et per moestam pendebunt corpora silvam.
 Unumquodque illi pruno appendetur, ubi umbrae
 Cogitur indoluisse suae. — Nos ora tenentes
 Intenti stabamus adhuc, utrique putantes
 Plura locuturum truncum, cum murmur ad aures
 110 Attonitis venit, velut illi, qui impete magno
 In se conversum nemorosis vallibus aprum
 Erupisse audit, strepitumque exterritus haurit
 Latrantumque canum turbataeque undique silvae.
 Atque ecce, ecce duo laevo descendere clivo,
 115 Ambo nudati, foedatique unguibus artus,
 Tam celeri elapsi cursu, ut ramalia silvae
 Obvia dejicerent. Tum qui prior incitus ibat:
 Mors, occurre mihi, mihi mors, occurre! fremebat;
 Atque alter nimium lente sibi currere visus:
 120 Non ita pernices plantae tibi, LANE, fuerunt,
 Cum te in TOPPIACIS agitarunt proelia campis.
 Et quia forte, anima jam deficiente, fefellit
 Hunc vigor; ipse sui tum cespitis objice nodum
 Implicuit. Post hos resonabat plena nigrarum
 125 Ore inhiante canum cupido, rapideque ruentum
 Silva. Illae, velati demptis venatica vinclis
 Turba furens, dentes misere latentis in artus,
 Cumque in frustra ipsum solvissent morsibus aspris,
 Mox illos secum simul arripuere dolentes
 130 Artus. — At dextra presum me protinus egit
 Dux, ubi mittebat cespes per rupta cruentis
 Vimina vulneribus gemitus lamentaque vana.
 O JACOB, toto dicebat pectore clamans,

De Sancto Andrea, quid te quaesisse salutem
135 Juvit me opposito? Tibi si turpissima vita
Acta fuit, quodnam tantum mihi crimen in illa est?
Ipsam ubi praeceptor super adstitit, ora resolvit:
Qui fueris, memora, o qui tot per vulnera fissus
Exspiras lugubre gemens cum sanguine carmen.
140 Ille autem: O animae, quae istas venistis in oras,
Visurae nostras tam inhonestis undique sparsas
Excidiis frondes, vos illas cogite in unum
Cespitis ante pedes tristis. Prognatus in illa
Urbe fui, domino quae suffecisse priori
145 Baptistam fertur. Quare ipsam tempus in omne
Efficiet, tristem arte sua, et nisi signa manerent
Nunc aliqua ex illo glaucus qua profluit Arnus,
Qui supra cineres olim, quos Attila liquit,
Hanc struxere iterum, vidissent ire labores
150 Incassum. Ipse meis pro furca sum aedibus usus.

XIV.

Patria me postquam pietas distrinxit, in unum
Dispersas mihi cura fuit conjungere frondes,
Reddere et huic jam tum fracto. Devenimus inde
Ad finem, unde orbis discindit septa secundi,
5 Horribiles justis qui ostendit vindicis artes
Tertius. At nova sat claris ut pandere verbis
Copia sit, dicam nos descendisse patentem
In campum, cui cuncta suo plantaria strato
Amovet. Hunc tristi praecingit silva corona,
10 Ut funesta palus ipsam, pesque unus et alter
Aegre haesit stringens nemus. Arida spissaque arena
Stratum erat, haud aliter quam quae pede pressa Caronis.
Ultrix ira Dei, quam es formidanda legenti
Haec oculis manifesta meis, quae mente notavi!
15 Multos stare greges animarum veste videbam

Nudos, atque omnes valde miserabile flentes;
 Qui mihi sunt visi diversa lege teneri.
 Nam resupina solo gens quaedam strata jacebat;
 Quaedam sede sedens, arcte contractaque stabat;

20 Altera continuo gens ibat concita motu.

Quae circumit, major multo, minor altera poenae
 Subdita: at ista magis solvebat fraena dolori
 Allapsu lento flammaram expansa pluebant
 Vellera, arenosus campus quacumque patescit,

25 Nix alpina velut, nullis spirantibus auris.

Quales, assiduo qua torrida fervet ab aestu
 India, militibus Pellaeis incidere ignes
 Vidit ALEXANDER, solidosque incumbere terrae;
 Quare provisens, juncto simul agmine, jussit

30 Conculcare solum pedibus, nam posse vaporem
 Noverat exstingui melius, dum solus adurit:

Talis erat sine more furens delapsus ab alto
 Aeternus calor, unde omnis flagrabat arena,
 Supposita ut silici excussae succenditur esca,

35 Duplice ut excruciet poena. Pax nulla dabatur,

Nulla quies misere compulsis ludere ludum
 Continuum manibus, nunc hinc nunc inde repulsa
 Ut vis usque recens ardoris longius iret.

Tunc ego: Praeceptor, cui fas est vincere cuncta,

40 Praeter durorum praecordia Daemoniorum,

Surgere quae vidi nos contra in limine portae,
 Quisnam est ille ingens, qui non curare videtur
 Flammas, et jacet insultans, transversa tuendo,
 Ut mihi sit visus nondum mitescere ab imbre?

45 Isque, ubi me sensit scitantem nomen, et ausa

A doctore sua, exclamans haec pectore fudit:
 Qualis ego vixi, talis post funera persto.

Si fabrum ipse suum delasset JUPITER, a quo
 Ira excandescens accepit fulmen acutum,

50 Quo me percussit postremo tempore vitae;

Perque vicem in nigris reliquos fornacibus Aetnae
Ipse fatigaret, fer opem, faber optime, opem fer,
VULCANE, exclamans, veluti in certamine Phlegrae,
Inque caput totis jaculetur viribus ignes,

55 Post poenas ultor sane non laetus abiret.

Tales flammato tum rupit pectore voces
Dux meus, ut nunquam verbis sic acribus usum
Audierim: Quoniam mentis furor iste superbae
Non deflagrat adhuc, ideo majore gravaris,

60 O CAPANEU, poena. Poenarum copia nulla
Tanta, tuam praeter rabiem, foret apta dolorem
Incussisse, tuo qui det completa furori
Vulnera. Dein placide vultu meliore loquelam
In me convertens dixit: Fuit ille tyrannis

65 Unus de septem Thebas obsidere adortis,
Atque odio hic habuit Superos, et habere videtur,
Et curare parum. Verum ut me dicere dudum
Audieras, isti, quos nunc fovet ipse, furores
Ornamenta animae nimium sunt debita atroci.

70 Nunc sequere, atque cave arenti vestigia arenae
Defigas, sed stringe nemus. — Devenimus illuc,
Parvus ubi silva decurrens labitur amnis,
Cujus adhuc horret mea mens meminisse ruborem.
Qualis de scatebra Viterbi rivulus exit,

75 Quem sibi scorta solent partiri; talis arena
Hac unda emergens ibat. Sinus illius imus,
Tum geminae ripae, tum marginis utraque labra
Naturam induerant lapidis; quare esse putavi
Hac iter. Ex cunctis, quae ostendi plurima, postquam

80 Nos sumus ingressi portam, quae limina nulli
Obserat, haud ulla est unquam sic digna notari
Res oculis inspecta tuis, ut rivulus iste,
Qui super allapsas quascumque extinguere flammās
Est potis. Ista meus fundebat ab ore magister.

85 Tum prece persuasi largiri pabula, amorem

Qui largitus erat. Dedit haec responsa rogatus:
 In medio vastata mari sedet insula, CRETAM
 Appellant, cujus sub rege fuisse pudicus
 Narratur mundus. Vi quondam laetus aquarum,
 90 Frondibus et patulis mons surgit, et IDALOS isti
 Nomen erat, nunc stat, ceu res corrupta senecta,
 Desertus, quem RHEA sibi cunabula nati
 Fida sui legit. Melius rata condere furtum
 Posse ibi, cum flebat, cava tympana, et aera jubebat
 95 Edere tinnitus. Manet intra viscera montis
 Ingens, arrectus, DAMIATAE immania tollens
 Terga adversa senex, prospectans moenia Romae,
 Ut speculum. Vertex ex auro divite, pectus
 Brachiaque argento ex puro, deinde aere rigenti
 100 Cuncta ipsi constant tenuis inguinis; omnia ferro
 Electo inferius, praeter pedis infima dextri,
 Qui terra conflatus erat, quam coxerat ignis.
 Plus huic insistit, quam laevo erectus, et ejus
 Pars quaevis, auro excepto, disrupta fatiscit
 105 Rima, quae exstillat lacrimis. Junguntur in unum
 Hae guttae, atque illud vis harum perfodit antrum.
 Quarum decursus vallem se immittit in illam,
 Unde ACHERON, PHLEGETHONQUE oritur, STYGIAEQUE paludis
 Lenta vada, atque eadem hoc arcto ruit unda canali
 110 Usque illuc, unde ulterius descendere non est;
 COCYTUM et facit, et quae sint ea stagna videbis;
 Propterea ulteriora tibi nunc dicere parco.
 Illi ego: Si, modicis qui nunc it rivulus undis,
 Nostro ita ab orbe oritur, cur solum apparet in ista,
 115 Quam sumus aggressi, ripa? Is mihi talia reddit:
 Tu scis hoc spatium gyro constare rotundo,
 Et quamvis longo processeris intervallo
 Semper descendens laevus, loca cum infima adimus,
 Nondum circuitum totum pes noster obivit;
 120 Hinc; si qua apparet novitas, absiste moveri.

Rursum ego: Ubi flumen PHLEGETHON, ubi sunt vada LETHÆ?
 Unum namque taces, illumque hoc crescere ab imbre
 Dixisti. Tua cuncta quidem quaesita fuere,
 Suntque mihi jucunda, inquit; tamen aestus aquarum
 125 Rubrarum poterat quaesitum solvere primum.
 Aspicias LETHEN simul atque evadere ab ista
 Fas fuerit fossa, quo fit concursus ad undas,
 Postquam corda terens dolor imus rite removit
 Culpas, appropereantque animae veniuntque lavatum.
 130 Sed jam tempus erit silva discedere, dixit;
 Tu fac nostra retro veniens vestigia serves.
 Dant non usta viam tibi ripae labra, superque
 Postremas oras omnis restinguitur ardor.

XV.

Nunc de marginibus duris nos prendimus unum,
 Caligansque amnis fumus sic desuper umbrat,
 Ut defendat aquis, et claustris aggeris ignem.
 Qualia, ab undarum metuentes impete, Belgæ
 5 Munimenta struunt inter Guzzanta Brugasque,
 Objice quo incurrens fluctus maris inde recedat;
 Qualia Trojano prognati Antenore cives,
 Distenti studio rura et castella tuendi,
 Medoacum propter, solaria tela priusquam
 10 Alpes sentire incipiant: sub imagine tali
 Illa assurgebant, quamvis minus alta minusque
 Ampla esset moles; quisquis sit, qui arte magister
 Hoc exegit opus. — Silva jamque ipse relictâ
 Cum duce, tantum aberam, ut nequaquam nosse daretur,
 15 Quo devenissem, licet observata retrorsum
 Signa requisissem, veniens cum offendimus agmen
 Umbrarum propter lapidosas aggeris oras,
 Nos oculis lustrans, veluti sub luce novellæ
 Lunae se alterni, post facta crepuscula noctis,

- 20 Obscuri inspiciunt; aciem et figebat utramque
Quisque, senex ut sutor acus in tenue foramen.
Haud aliter tali nos vestigante caterva,
Me quidam adveniens novit, limboqueprehendit
Vestis et: Oh, monstri quid tu? clamavit. Ubi ille
25 Bracchia me contra protendit, figere coepi
Intentos oculos hominem coctum igne pererrans,
Ustus ut aspectus minus hunc defendere quisset,
Quin internoritur nostrae vis conscia mentis:
Declinansque manum ad vultum illius, ora resolvi:
30 Hic te, BRUNETTE, invenio? Tunc ille: Molestum
Ne tibi sit, fili, paulum vestigia retro
Si tecum fert BRUNETTUS, quem vestra LATINI
Terra vocat, reliquamque sinit procedere turbam.
Illi ego: Te vero id precibus majoribus oro.
35 Quod si forte cupis me tecum hac sidere ripa,
Id faciam, dum isti placeat, quocum ire necesse est.
O fili, quisquis subsistit de grege nostro
Vel minimum, dixit, centenos procubat annos,
Quin queat obnitens manibus prohibere favillas.
40 Quare i prae; ipse latus stringens sequar, atque catervam
Deinde meam repetam cursu, sua damna dolentem
Aeterna. Haud me animus descendere calle sinebat,
Ut pariter graderer; cervice at cernuus ibam,
Atque observanti similis. Tum talibus infit:
45 Quae sors aut fatum ante extremam funeris horam
Te tulit huc? Quisnam iste, viam qui monstrat eunti?
Huic ego: Apud Superos fruerer cum luce serena,
Respondi, vallem deveni devius, ante
Quam cursum vitae plenum confecerit aetas.
50 Huic mane hesterno solus dare terga studebam.
Cumque redire illuc coepissem, hic tempore in illo
Adfuit, atque domum per callem hunc me ipse reducit.
Is mihi: Ubi, quod iter monstrat tua stella, sequaris,
Nobilis haud poterit te famae fallere portus,

- 55 Si bene id agnovi jucundae tempore vitae.
Et nisi tam subito clausissem lumina morte,
Cum tibi vidissem coelum sic esse benignum,
Incepti hortator quoque consiliumque fuisset.
Ast ille ingratus populus mentisque malignae,
- 60 Editus antiqua FESULA qui ab origine venit
Hactenus atque tenet montana et saxeae corda,
Saepe tibi infestus propter benefacta redibit,
Exercens odio; ac merito, neque enim aspera ficum
Inter sorba decet dulci ditescere fructu.
- 65 Fama vetus coecum hunc vocat. Invida, avara, superba
Gens est; fac praestes te purum moribus horum.
Sed tantum fortuna tibi tua servat honorem,
Esurie ut superante tui pars utraque sit te
Optatura; sed a rostro fiet procul herba.
- 70 Ipsa sibi de se FESULANA animalia stramen
Efficiant, et si qua sua inter stercora planta
Surgit adhuc, illam parcant contingere, ubi alium
Semen Romulidum reliquum, cunabula postquam
Nequitiae tantae fuerunt fabricata, revivat.
- 75 Totum, huic respondi, si plane habitura fuissent
Vota mea eventum, nondum natura fuisset
Jussa tua exilio mortalia linquere saecula.
Nam subit, atque mihi cor imum affligit imago
Cara paterna tui, crebro praeclara docentis,
- 80 Dum vesci in terra licuit vitalibus auris,
Ut scirem, quo quisque modo sua nomina in aevum
Aeternum extendat. Quare quam grata voluntas
Me tibi conjungat, dum stat mihi vita, necesse est,
Per nostram ut possit quivis id noscere linguam.
- 85 Quae cursu narras de nostro, haec tradere scriptis
Appropero, atque alio libro illustranda relinquo
Cuncta meae Dominae; si coram adstare licebit,
Haec sciet. Id tantum cupio tibi pandere aperte:
Dum mihi non latret verbis mens conscia amaris,

90 Insistam, quodcumque velit fortuna, paratus
 Carpere iter; nequē enim novus auribus arrhabo nostris
 Surgit. At ipsa suos orbes fortuna, bubulcus
 Pro lubito verset rastros. — Tum vertere malam
 Praeceptor dextram retro, et me respicere, atque hos
 95 Reddere deinde sonos: Bene is audit, qui notat aure
 Percepta. Haud tamen interea sermone rogare
 BRUNETTUM absisto socios hoc carcere clausos,
 Quorum fama magis micet, et tollatur in altum.

Is mihi: Scire bonum est aliquos; laudabile lingua
 100 Praeteriisse alios; tot enim me nomina fantem
 Tempus deficeret. Scito, esse ex ordine cunctos,
 Cui nudata pilis capitis cutis explicat orbem,
 Multos doctrina insignes, magnoque decore,
 Turpiter in terris maculatos crimine eodem.

105 Illa PRISCIANUS cum turba incedit, in illa est
 Editus ACCURSI FRANCISCUS. Cernere quissem,
 Si mihi cura hujus porriginis ulla fuisset,
 Illum, quem Servus servorum jusserat Arnum
 Permutare oris Retronis, ubi male tensos

110 Is liquit nervos. Memorarem plura; at eundi
 Longius et fandi ulterius nie copia fugit.
 Namque novum video fumum consurgere arena,
 Et gens adventat, quacum simul esse vetamur.
 Thesauri tibi cura mei sit sedula, in illo

115 Vivus adhuc spiro, neque te orans plura morabor.

Terge deinde dato, vestigia flammea flexit,
 Ut qui Veronae tendunt celeri pede cursum
 Per campum, viridis certantes vincere panni
 Praemia, et ex istis, cui dat victoria laudem

120 Visus erat similis, non cui pes cessat in auso.

XVI. •

Ventum erat in partes, ubi aquae labentis in orbem
Suppositum strepitus nostras ita perculit aures,
Ut, quod plena solent alvearia mittere, murmur;
Cum simulacra simul vidi tria devia cursu
5 Deservisse agmen sub diro evadere nimbo
Supplicii properans, et nobis obvia ferri.
Singula clamabant: Siste, o, quem prodit amictus
Nostratem, pravae prognatum semine terrae.
Hei mihi, quae nova, quae vetera illis vulnera inusta
10 Artubus aspexi jaculante incendia flamma!
Nunc quoque mens renovat revocanti talia luctum.
Substitit, auditis horum clamoribus, et me
Respicens doctor: Maneas et comiter istos
Fac, ait, accipias. Et ni fera spicula flammae
15 Naturam feriant regionis, te aequius esse
Dixissem, quam illos, properante accedere passu.
Ut stetimus, vetus illi iterarunt flebile carmen;
Atque ubi nos propter trina haec simulacra fuere,
Trina rotam de se simul implicuere. Virorum
20 Ut mos est, ubi nudi unctique adstare solebant
Signantes oculis, quo vertant aptius arma,
Ante ictus quam inter se et vulnera acuta cierent;
Singula non aliter, dum se rotat, umbra tenebat
In me versam aciem sic, ut contraria collo
25 Planta iter assidue faceret. — Tunc incipit unus:
Si locus hic miser instabili substratus arena,
Tinctus et aspectus, tristisque odisse monebit
Nos nostrasque preces, at saltem flectere nostra
Fama tuam valeat mentem, et da discere, qui sis,
30 Cur vivas ita fas tuto est fricuisse cavernis
Tartareis plantas. Hic vir, vestigia cujus
Me calcare vides, quamquam sic veste pilisque
Captus, de majore gradu est, quam forte putabas.

- GUIDO GUERRA habuit nomen, GUALDRADA nepotem
 35 Quem bona fassa suum est. Dum movit spiritus artus,
 Plurima consiliis hic gessit, plurima ferro.
 Alter, qui prope me terram terit, ALDOBRANDI
 TEJAJUS, cujus gratissima habenda loquela
 Esset apud vestros. Ego, qui una torqueor isthic,
 40 RUSTICULUS JACOB; et certe rustica conjux
 Plus mihi, quam quidquam pejus, nocuisse putanda est.
 Si tecto flammae licuisset tela subire,
 Ire sub amplexus horum fuit impetus ingens,
 Idque meus doctor, ni fallor, forte tulisset;
 45 Sed quia mi torrens coxisset flamma medullas,
 Me bona destituit, superante pavore, voluntas,
 Quae cupidum urebat. Dein talia pectore fudi:
 Vestrae conditio sortis mihi corde dolorem,
 Non odium, infixit sic, ut jam serius illo
 50 Omnino exspolier, simulac comes ore loquelas
 Effudit tales, claros ut adesse doceret
 Nobilitate viros, quales vos usque fuistis.
 Vestra fuit mihi terra parens, et tempus in omne,
 Non sine honore pio, decora alta et nomina magna
 55 Vestra ego descripsi, studiosisque auribus hausi.
 Triste ego fel linquo, et quaesitum dulcia poma
 Appropero, mihi quae promittit idoneus auctor;
 Sed primum jubeor centrum descendere in imum.
 Sic tua felici deducat spiritus aura
 60 Membra diu, dixit; sic post te fulgida fama
 Sit tua; dic, an adhuc nostra remorentur in urbe
 Humani mores, animorum et mascula virtus,
 Ut solet, an contra prorsus fugisse ferantur?
 Namque GUILIELMUS BORSERIUS, incola arenae
 65 Urentis novus, et turbam comitatus euntem,
 Dum permulta refert, nostras valde asperat aures.
 Gens nova, tum subitis congesta pecunia lucris,
 Et fastum et luxum immodicum, Florentia, in urbe

Sic genuere tua, ut jam tristia tempora plores.

70 Haec ego sublato clamavi turbidus ore:

Tresque, his auditis, umbrae vertere vicissim
Lumina in alterius vultum, ut qui vera tuentur.

Si fuit unquam alias tibi respondere facultas

Tantillo constans, tamque apta explere rogantem,

75 O te felicem, cui mens ea verba ministrat!

Quare si has valles tibi fas evadere nigras,

Sitque tibi rursus jucundas cernere stellas:

Illic ipse fui, quam te dixisse juvabit!

Fac, nostra ut memores viventi nomina vulgo.

80 Dein rupere rotam, alarumque fuisse putasses

Remigium plantas. Quam prosiluisse fugaces,

Non amen citius potuisset dicere quisquam:

Tam celeres oculo se subduxere sequenti;

Quare doctori visum est discedere nostro.

85 Ibam post ipsum, isque parum processerat ultra

Gressu, cum insonuit sic nos prope rumor aquarum,

Ut vix ulla esset fantes audire potestas.

Qualis, iter proprium qui primum corripit amnis

Prosiliens ex rupe Vesi, quae prospicit ortum

90 Ex qua parte latus laevum explicat Apenninus,

Quique appellari solet Unda quieta, priusquam

Sese praecipitem fundum demittat in imum,

Atque foro Livi sonat expers nominis hujus,

Illic supra aedes, quibus est a nomine Sancti

95 Deductum nomen Benedicti, vi incitus amnis

Obstrepit, e scopulo primum ruiturus in agrum,

Quem jam mille viri incolerent, fors si qua tulisset:

Sic nos labentes praeruptae ex aggere ripae

Vidimus hanc tanto resonantem murmure aquarum

100 Diluviem tinctam, ut mox nobis laeserit aures.

Funis erat circa lumbos mihi cinctus, et isto

Rebar pantheram capere olim pelle decoram.

Hoc me dissolvi, sic praecipiente magistro,

- Porrexique ipsi nodis nexum inque plicatum.
 105 In latus is dextrum versus, paullumque recedens
 A sponda, hunc barathri demisit in ima profundi.
 Et mecum: At certe nova res succedat oportet,
 Dicebam, huic nutus novitati, ubi ductor utroque
 Istum sic oculo sequitur. Quam mente sagaci
 110 Est opus et cauta his coram, quos non modo facta,
 Intima sed cordis moneat prudentia praesens!
 Ille mihi dixit: Quam primum exire videbis,
 Quod cupide maneo; et quod nunc tua somnia versant,
 Quam primum, ut par est, claro se lumine prodet.
 115 Quod verum falsi faciem induit, usque tacendum est,
 Dum liceat, namque insontis tegit ora pudore.
 At vocem hic nequeo retinere, notasque per istas
 Juro, quas doctis comoedia nostra propinat,
 Sic ea non redeat diurni vana favoris,
 120 Lector, me his oculis vidisse per aëra crassum
 Et nigrum quiddam monstri emersisse natando,
 Cuilibet horrendum gestanti ferrea corda;
 Ut redit is, salsum qui se dejecit in aequor,
 Navem exempturus ferrato dente retentam,
 125 Qui scopulum, aut aliud prensat, quod clauditur undis,
 Atque, ut consurgat, se extendit parte superna,
 Dum pedibus nitens membra inferiora coarctat.

XVII.

- En fera caudae acie pollens, quae transfodit Alpes,
 Et rumpit muros atque arma; en bellua, tristi
 Quae cunctas mundi terras infestat odore! —
 Dux meus his infit verbis, atque annuit ipsi,
 5 Ut teneat ripam, calcata ubi marmora finis
 Limitat. Illa autem foedissima fraudis imago
 Adstitit, atque caput truncumque admovit arenae;
 Sed non extraxit sinuosa volumina caudae.

- Os erat huic hominis iusti, usque adeo ipsa benignam
10 Induerat pellem exterius, sed caetera trunci
Totius anguis erat. Villosus uterque lacertus
A digitis ad utrasque axillas usque rigebat,
Pinxerat et dorsum pectusque atque undique costas
Nodis exiguisque rotis. Non Tauricus unquam
15 Turcave conjunxit supposta, impostaque fila
Vestis tam vario discrimine tincta colorum,
Non tales radio telas distinxit ARACHNE.
Ut stant interdum pelagi prope littora cymbae,
Quarum pars undas tangit, pars altera terram,
20 Utque illic inter lurcones Teutonas arma,
Atque suam pugnam castor parat; haud secus ista
Pessima forma ferae lapidoso in margine stabat,
Undique qui cumulos ustae claudebat arenae.
Quanta erat, in spatio cauda vibrabat inani,
25 Torta veneniferae sustollens verbera furcae,
Quae ritu scorpi mucronem armabat acutum.
Nunc declinandum est paullum, dux inquit, eoque
Intendendum iter est, mala ubi se bellua sternit.
Nos ideo latus ad dextrum descendimus, et his
30 Progredimur quinos extremo in limite passus,
Curantes flammam et nubem defendere arenae.
Hanc prope ut est ventum, gentem considerare arena
Ulterius paullo vidi, quae proxima inani
Pendeat barathro. — Tum doctor ita ora resolvit:
35 Ut tibi sit cunctas hujus cognoscere circi
Experto penitus partes, i, perspice stirpem
Istorum; at breviter loquere, haud ita multa rogando.
Dum redis, ipse superveniens monstrum alloquar istud,
Ne fortes humeros nobis praebere recuset.
40 Sic quoque per caput extremum, quod septimus orbis
Finit, eo solus, gens moesta ubi fusa sedebat.
Illorum ex oculis dolor intimus erumpebat:
Hinc atque inde ipsi manibus succurrere tendunt

Adversus flammas, telluremque igne perustam;
 45 Non secus atque aestate canes contendere contra
 Et rictu et pedibus nituntur, ubi aspera morsu
 Aut tafani, aut pulices, aut muscae vulnera figunt.
 Atque ubi quorundam quaesivi lumine vultum,
 Quos supra cadit ignis atrox, ego noscere quemquam
 50 Haud potui; at peram e collo cujusque videbam
 Pendentem, atque inerant perae rata signa colorque
 Certus, et hinc oculos sunt visi pascere hiantes.
 Utque ego perspiciens accessi, fulgere flavo
 In loculo vidi glastum, os habitumque leonis
 55 Effingens; oculisque meis cum longius irem,
 Altera visa fuit mihi pera rubentior ipso
 Sanguine, quam signat presso lacte albior anser.
 Ast unus, glaucae et magnae suis indice signo
 Albentem loculum sibi qui distinxerat, inquit:
 60 Hac tu quid facis in fossa? Jam hinc proripe gressum.
 Et quoniam tu vivis adhuc, te scire jubebo,
 Ut VITALANUS mihi proximus usque sedebit
 Hic latere a laevo mecum. Cum civibus Arni
 Ipse ANTENORIDES maneo, mihi saepe sonora
 65 Qui voce et magnis tundunt clamoribus aures,
 Summus eques veniat, dum dicunt, qui tria rostra
 Afferet in loculo. Atque hic os distorsit, et extra
 Produxit linguam, ut bos nitens lambere nasum.
 Tunc ego praemetuens, mora ne diuturnior illum
 70 Taederet, brevibus qui me sermonibus uti
 Jusserat, a lassis retro vestigia flexi
 Umbris, invenique ducem, qui ascenderat atrae
 Terga ferae, dixitque: Opus est jam pectore firmo,
 His etenim scalis nos nunc descendere oportet.
 75 Ascendas prae me; medius considerare crevi,
 Verbere ne possit te monstri laedere cauda.
 Ut stat, quartanae cui frigidus imminet horror,
 Pallentes gestans unguis, quatiensque tremore

Membra simul dentesque, cubat dum lentus in umbra;

80 Sic ego restiteram, dux haec ubi protulit ore;

At verba, ipsiusque minae incussere pudoris

Sat mihi, quod famulo vires solet addere coram

Lenis heri aspectu. Tunc illa in grandia terga

Insilui, suavitque animus sic dicere, sed vox,

85 Ut volui, haud venit: Fac des mihi brachia circum.

Atque is, saepe alias mihi qui succurrit, in altum

Fortis, ut insilui, me sustulit atque lacertis

Vinctum sustinuit; mox has dedit ore loquelas:

GERYONEU, fac te moveas jam, at larga rotando

90 Intervals legas, nec multum accedito ad ima,

Respectaque novum, quod gestas tergore, pondus.

Ut cum cymba loco se submovet, ista retrorsum

Et magis atque magis cedit: sic inde recessit

Paulatim abscedens; sed cum via libera nanti

95 Inventa est, ubi pectus erat, caudam ipse retorsit.

Protentaque illa, ex anguillae more natabat,

Brachiaque extendens ad se collegerat auras.

Majorem haud credo terrae incubuisse pavorem

Tempore, quo manibus Phaethon emisit habenas,

100 Unde hujus quoque adhuc coeli pars cocta videtur;

Nec quo se pennis miser Icarus exspoliatum

Sensit, ubi cera incaluit, clamante parente:

Est mala, qua pergis, via; quam mihi, cum undique totum

Libratum vidi jam corpus in aëra, et omnem

105 Aspectum extinctum, praeter monstri horrida membra.

Interea ille natans magis et magis ire remisit

In gyrum, ac sensim descendere, nec datur hilum

Id sentire mihi, nisi qui mihi ventus in ora

Spirat, et inferius sub plantis. Gurgis aquarum

110 Jam sonat horrendum ad dextram. Hic oculosque caputque

Despectans flecto. Tunc major me occupat horror

Ad strepitum; nam ignes aspexi hausique ululatus.

Quare ego contraxi coxas tremefactus utrasque,

Summa vi nitens. Dein, quod non viderat ante,
 115 Visus ibi sensit, nos labi, et per mala multa
 Atque ex diversa magis adventantia parte
 Circumagi. Ut falco, postquam libratus in alas
 Erravit, neque avem, revocantis signave nota
 Vidit, cogit herum clamare: Heu laberis! alto
 120 Descendit lassus centumque per aëra gyros
 Molitur levis, atque animi tandem impos ob iram
 A ductore procul considit et infremit acer:
 Sic nos deposuit prope fundum GRAYON illum
 Rupis ad exesae radices, atque ibi utroque
 125 Excusso evasit, ceu chorda missa sagitta.

XVIII.

Est locus, appellantque malas hunc nomine bulgas
 Manes, de saxo totus, ferrugine nigrans,
 Orbis ut est ripae, spatium qui amplectitur omne.
 In media prorsus campi statione maligni
 5 Stat puteus, barathrum qui labris cingit inane
 Latum, immane, imum, cujus narrabitur ordo,
 Tempus ubi adveniet. Reliqui ergo quod manet agri
 Altam inter ripam et rigidam, puteumque jacentem
 Magno intervallo praecingit forma rotunda,
 10 Et per valla decem distinguitur infima vallis.
 Sicut, ubi muros opus est defendere, qua se
 Castellis multae, et multae undique circumfusae
 Fossae protendunt, stat pars circumflua tuta:
 Sic non dissimilem referebant illa figuram.
 15 Atque ut ponticuli cujusque e limine turris
 Externam attingunt ripam: ex radicibus imis
 Rupis sic scopuli progressi valla recidunt
 Et fossas usque ad puteum, hos qui obtruncat, et una
 Colligit. — Hic, ubi nos excussit bellua dorso,
 20 Restitimus. Vates laevam legit; ipse sequebar

Hunc pone. A dextra nova sese forma doloris,
Poenarumque novum genus, atque novorum
Arma ministrorum veniunt, queis bulga repleta est
Anterior. Nudi fossa spectantur in illa

25 Damnati. Ex media hinc venientes ora ferebant
Adversa, inde, ut nos, conversa, sed ocius ibant:
Sicut, ubi exactis complentur mensibus anni,
Romani ad stata sacra, quibus dant juba nomen,
Invenere viam, qua pontem plurima turba

30 Hinc inde exundans transiret libera gressu;
Nam latere ex uno castello obversa, Petrique
Sancti templa petens it pars una; altera spondam
Pars aliam tenet ad montem vestigia flectens.

Hinc atque hinc saxum per tetrum Daemonas ire

35 Cornibus armatos, immani et verbere vidi
Vulneribus saevis illorum terga terentes.
Heu mihi, quam propere hos adigebant tollere crura
Ad primos crepitus plagarum! Jamque secunda
Verbera caedentum, vel tertia nemo manebat.

40 Cumque irem, offendere simul mea lumina quendam;
Atque cito dixi: Haud ab ea est jejuna figura
Nostra acies. Ideoque pedes, ut noscere possem,
Continui, ac dulcis mecum dux restitit atque
Annuit, ut retro paulum vestigia ferrem.

45 Ille autem caesus me fallere posse putabat,
Vultu demisso, parum at ipsi profuit astus;
Nam dixi: O tu, qui defigis lumina terrae,
Ni fallunt quae signa geris, VENEDICUS ille es
CACCIANIMICO. Ad coenas tam acri sale salsas

50 Quisnam te ducit? Tum is: Non sponte ora resolvo;
Sed tua me cogit claro sermone loquela,
Propter quam antiquum mea mens reminiscitur orbem.
Ille idem ipse fui, qui vultu et corpore pulchro
Praestantem suasi GHISOLAM dedere cuncta,

55 Marchio quae voluit, quidquid mala fabula cantet.

- Sed neque ego hic solus de tot, quos *FELSINA* mittit,
Lugeo, at iste locus tot jam completus abundat,
Ut totidem linguae nondum didicisse ferantur
Inter Savenam ac Rhenum modo dicere sipa.
60 Quod si digna fide ac verum testantia quaeras,
Fac animo nostrum perpendas pectus avarum.
Haec fanti Daemon percussit terga flagello;
Atque: Hinc, dixit, abi, leno, hic mercabilis aere
Haud ulla est mulier. Comitem ipse subinde petivi.
65 Progressi paulum, conscendimus egredientem
Ex ripa scopulum. Sed nos invenimus istum
Ascensu facilem, praeruptaque saxa prementes
Abscessu, aeternos anfractus liquimus illos,
Ad dextram versi. Sed cum devenimus illuc,
70 Dux, ubi pons vacuus manet infra, ne locus undis
Caesorum desit: Gressum modo comprime, dixit,
Fac male natorum feriant te lumina, et horum,
Quorum tu nondum potuisti cernere vultum,
Namque hi nobiscum venere. — Ex ponte vetusto
75 Vidimus alterius speculantes agmine turbae
Ex alia raptim nos contra occurrere parte,
Quos pariter fustis crepitanti verberare trudit.
Tum bonus haec addit, me non scitante, magister:
Aspice magnum illum venientem, pectore nullum
80 Cui gemitum aut lacrimam dolor expressisse videtur.
Quantum is adhuc retinet formae regalis in ore!
Thessalus *AESONIDES* ille est, qui mente animoque
Arietis aurato privavit vellere Colchos.
Venerat is casu Lemnum, cum, caede peracta,
85 Corpora cuncto virum per calles strata jacebant
Femineae turbae dextra, et crudelibus ausis.
Nutibus hic usus verbis et fallere doctis,
Dicitur *HYPSIPYLAE* fucum fecisse puellae,
Femineo fucum quae fecerat ante furori.
90 Hic gravidam et solam liquit. Damnatus ob istud

- Crimen, dat poenas istas; nec inultus obivit
MEDRAE deceptus amor. — Qui hac decipit arte,
Hunc sequitur. Sed ita hanc primam cognoscere vallem
Sit sat, quosque suo cruciatos carcere claudit.
- 95 Jam ventum fuerat, via quo se angusta secundo
Vallo decussat conjuncta et continet arcus
Alterius partem. Hic stantes audivimus agmen
In bulgae alterius tenebris immane gementum,
Rictu frendentum atque suis sibi pectora palmis
100 Plangentum. Horrebat mucosis obsita crustis
Ripa, etenim densus barathro effert se halitus illo,
Oppugnans oculos ac robur naris odorae:
Atque ita coecus erat sinus ille voraginis altae,
Ut locus, unde mei demisi lumina visus,
- 105 Non faceret satis. Ergo, qui supereminet, arcum
Legimus ascensu, et demersam stercore eodem,
Quod motum humanis credas exire latrinis,
In fossa vidi gentem. — Mihi quaerere aventi
Qui suberant, quidam apparet, cui merda fluebat
- 110 Sic capite ex toto et sic deturpaverat ora,
Ut scire haud possem, num aliquem tonsura ministrum,
Crinis an intonsus de nostris proderet unum.
Hic ille increpitans dixit: Quis te impulit ardor,
Ut me plus cupide aspiceres, quam plurima turbae
- 115 Turpia? Respondi: Quia te, ni fallor, ALEXI,
Crine olim sicco vidi, quem nomine clarat
Gens INTERAMINEI Lucensem. Quare ego visu
Te praeter cunctos quaero. Hic caput ictibus, ambas
In se convertens palmas, sibi tundere et ista
- 120 Mittere verba: Isthuc me deduxere loquela
Blandisonae, et nimium incautis palrantia verba,
Queis satura haud unquam fuerat mea lingua. — Fac ultra
Plus paulo inspicias, dux inquit, et ora tuere
Illius ancillae foedatae et crinibus hirtis,
- 125 Quae sibi coenosis misere secat unguibus artus,

Et modo se in talos inclinat, nunc stat utroque
 In pede recta. Est haec THAIS, lupa pessima, amanti
 Respondisse suo quae fertur vocibus usa
 Talibus: Est ingens tecum mihi gratia, quin est
 130 Mira. — Atque hinc satiata acies sit nostra vicissim.

XIX.

O SIMON mage, et o miseri hujus castra secuti,
 Qui res divinas, summi quas ducere amoris
 Dignum esset sponsas, et vos, suadente rapace
 Ingluvie, ob lucrum audetis corrumpere, moechi,
 5 Vos propter claro sonitu tuba clangat, oportet;
 Tertia nam vobis substruxit bulga sepulchrum.

Jamque erat ascensu tumuli superata sequentis
 Rupes, directe qua scilicet imminet altae
 In medio scopulus fossae. O sapientia summa!
 10 Oh quantum in coelo terraque elucet, et illo
 Pessimo in orbe, artis! Virtutis munera juste
 Dividis omnigenae! — Per ripae terga, per imi
 Strata soli vidi liventia marmora crebris
 Plena foraminibus, latis aequaliter: oris
 15 Forma rotunda inerat cunctis. Minus ampla fuisse,
 Nec majora reor, quae vidi, templa JOANNI
 Sacra meo ingressus pulcherrima, purus aquai
 Humor ubi stabat hominem renovare paratus.
 De quibus, haud ante haec multo, mihi contigit unum
 20 Rumpere, ut extraherem quendam jam corpore mersum,
 Interclusa anima; idque obsignet caetera, ut omnem
 Dissipet errorem. Cujusque foraminis ore
 Damnati exstabant pedibusque et cruribus usque
 Ad suram. Interius pars caetera tecta manebat.
 25 Omnibus igne incensus erat pes unus, et alter;
 Quare convulsi jactabant impete tanto
 Membra, ut rapissent ex tertio vimine vincla.

- Utque micare solent res unctae, atque vagari
Summam lambentes flamma tantummodo pellem:
- 30 Sic illic erat a talo usque ad pollicis unguem.
Tunc ego: Dic, doctor, quisnam is, qui sic furit, atque
Sese contorquet plus quam sibi proxima turba
Consors, et quem flamma magis rubra sugit adustum?
At contra: Si forte optas, ait ille, sub istam
- 35 Ripam, quae melius jacet, haud te ferre recusem.
De se deque suis malefactis ipse loquetur.
Res mihi sola placet, quae te juvat, huic ego dixi;
Tu dominus mihi, tu scis me discedere nunquam
Consilio optatisque tuis, scisque ipse, tacenda
- 40 Quae reor esse mihi. — Tum quarti culmina valli
Scandimus et laevi descendimus, infima fossae,
Plena foraminibus loca nec non arcta legentes.
Praeceptorque bonus sublatum pondere toto
Nondum me posuit, donec pervenit ad arcam
- 45 Ruptam sic misere, jactando crura, dolentis.
Quisquis es, heu, capite inverso qui membra superne
Inferiora tenes, anima improba, more modoque,
Quo in terra palus defigiūtur, haec ego fari
Coepi, fac prodas, est si tibi copia, vocem.
- 50 Adstabam ut frater, sua cum malefacta fatentem
Latronem auscultat fictum, qui, ubi figitur, aurem
Indulgentis adhuc poscit; quae caussa morandae
Mortis sola subest. Ille autem corde profundo
Clamorem ducens, inquit: Tune in pede rectus
- 55 Hic jam es, BONIFACI? Tune hic es jam in pede rectus?
Me plures annos igitur mentita fefellit
Pagina. Tam cito divitiis satiatu abisti,
Quas propter non es veritus tibi jungere fraude
Egregiam forma sponsam, quam deinde parabas
- 60 Perdere? — Non secus ac qui stans accommodat aures,
Non percepturus, sibi quae responsa rogatus
Reddit, ut illus nescit, quae verba remittat:

- Sic ego restiteram. At vates sic ora resolvit:
Ille ego, quem credis, non sum, dic ilicet, ille
65 Non sum. At ego, quae jussus eram, tunc verba remisi.
Hic plantas totis distorsit viribus ambas
Illa anima atque trahens singultum flebile fatur:
Quid me igitur poscis? Si te fert tanta cupido
Noscere me, ut ripam idcirco percurreris, audi:
70 Non me pontificale decus gestasse negabo;
Veraque caussa fuit, cur crederer editus ursa,
Tam cupidus catulos ad opes extollere summas,
Ut nummis illic loculum, hic mihi deinde pararim.
Sub capite at nostro, qui me anteiere, trahuntur
75 SIMONIS comites, in marmoris abdita rima
Membra coarctantes, pariterque ego labar in ima
Haec loca, ubi is veniet, quem te nunc esse putabam,
Cum subito audisti scitantem. At longius, ex quo
Hic coquor igne pedes, capite ex quo inversus ita angor,
80 Praeteriisse reor mihi temporis intervallum,
Quam cum candentes flammis defixus habebit
Ille pedes. Sed enim qua Sol juga prospicit orbis
Occidui mox adveniet mage turpia facta
Ausurus pastor, non ulla lege retentus,
85 Qui me, ipsoque simul detruso, contegat ambos.
Alter, quem memorant Machabaea volumina, Jason
Hic surget novus, utque suos tunc mollior illi
Rex fuit, haud magis asper erit rex Gallicus isti.
Nescio an hic amens fuerim, cum talia contra
90 Fudi: Dic, quodnam pretium tam grande poposcit
Petrum, ante arbitrio quam claves traderet hujus,
Christus? Me sequere! haud aliud certe ille petivit.
Nec Petrus, aut Petri socii jussere Mathiam
Afferre argentum, aut aurum, cum sorte trahebant,
95 Quam Judas male perdiderat, qui sede sederet.
Quare sic maneat, nam poenis jure gravaris,
Atque male ablati bene serva dona metalli,

- Per quae saepe tuos expertus CANOLUS ansus
Dicitur; et nisi quae summas reverentia claves
100 Respicere hortatur, me fari plura vetaret,
Audisses verbis etiam gravioribus usum;
Vestra enim avarities omnes contaminat oras.
Per se quisque, bonos dum calcat, tollit iniquos.
Vos ita pastores fore sensit Apostolus ille,
105 Qui sibi visus erat meretricis cernere more
Regibus utentem, quae hinc atque hinc insidet undis,
Quae septingemino nata est cum vertice, quaeque
Cornibus ex denis duxit sua robora, donec
Virtutem huic juncto fama est placuisse marito.
110 Ex auro, argentoque Deum effinxistis in usus
Vestros. Ecquid enim jam vos discernit ab illo,
Qui Divum coluit simulacra? Id nempe, quod unum
Praecipuum ille habuit, vos centum in vota vocatis.
Eheu, quot genetrix, o Constantine, malorum
115 Inventa est, non jam quae te sententia vertit,
Sed dos, qua primum patrem cumulassem priorem
Diceris! — Ast alter, jam dudum me ista canente,
Sive furor stimulo seu mens hunc conscia agebat,
Fortiter ambabus calces propellere plantis.
120 Id credo placuisse duci, sic adstitit ore
Semper contento attendens, quae vera loquebar.
Quare complexus medium me sustulit ulnis
Ambabus, repetitque viam, quam legerat ante
Descendens, prae se ipse sinu me haud stringere lassus,
125 Ad summi donec fastigia detulit arcus,
Qua datur ex quarto ad quintum transcendere vallum.
Suaviter hic pondus dimisit suave, praealti.
Ob durum scopuli dorsum, praeruptaque saxa,
Aspera quae capreis fuerit via; deinde tuenti
130 Alterius vallis patuit tenebrosa vorago.

XX.

- Nunc nova poenarum species dicenda, meoque
Materies, praeter bis septem et quinque labores,
Invenienda operi est, hujus primordia cantus
Dum texo, memorans quos dicunt nomine mersos.
- 5 Reclusum fossae fundum speculabar, in illo
Totus, solliciti qui fletus imbre madebat.
Atque hic in gyrum per vallem incedere gressu,
Quo bini ire solent, qui nomen voce canora
Sanctorum repetunt, pagi dum compita lustrant,
- 10 Asperi plebem tacitam lacrimasque cientem.
Ut paulo inferius coepit descendere visus,
Miris ora modis cuivis inversa videbam
A mento ad pectus, sinuosus ubi incipit ordo
Costarum. Nam omnes ad renes ora retorta
- 15 Gestabant, et erat pedibus via cuique terenda
Retrogradis, neque enim posita ante videre dabatur.
Vi morbi quidam, nervis fortasse solutis,
Inversum se sic a pectore novit; at istud
Haud unquam vidi, et nunquam evenisse putarem.
- 20 Si tibi dent Superi, mi lector, carpere fructum
Hoc opere ex nostro, per te modo mente voluta,
Quomodo ego ista genis potuissem cernere siccis,
Cum prope nostra mihi sic torta occurrit imago,
Ut quae rima nates interfluit, usque maderet,
- 25 Guttarum emittens oculis lacrimantibus imbrem.
Ipse quidem flebam, incumbens de cantibus uni,
Quae duro exstabat scopulo, cum farier infit
Dux ita: Te pariter stultorum de grege stultum
Inveniam? Hic pietas, ubi sit bene mortua, vivit.
- 30 Ecquis habendus erit mortali nequior illo,
Qui, quae jussa Deo stant iudice, sustinet aegro?
Arrige nunc caput, arrige et aspice, terra dehiscens
Quem quondam absorpsit, Theba inspectante, suisque

- Omnibus horrendum clamantibus: Quo ruis, cheu!
- 35 Quo ruis, AMPHIARAE, quid hic infecta relinquis
Bella? Sed ille tamen non destitit ire profunda
In loca, ubi Minos delapsus quemque revincit.
Aspice, ut ex tergo pectus sibi fecit; ob illam
Caussam, qua voluit nimium res ante videre,
- 40 Respicit, atque viam modo cogitur ire retrorsum.
Aspice TIRESIAM, qui mutavisse figuram
Fertur deque viro factus modo femina, dein vir,
Cuncta sibi vertit membra: ast iterum ante bacillo
Nexa simul duo serpentum huic caedenda fuerunt
- 45 Corpora, quam plumas posset revocare viriles.
Sed qui, pone legens hujus vestigia, tergo
Ipsius sese ventri fert obvius, ille est
ARUNS, qui quondam se in montibus abdidit altis
Lunae, ubi suppositus Carrarius accola runcat.
- 50 Huic tectum spelunca fuit de marmore cano,
Unde ingens patuit speculanti pontus et aether.
Quaeque tegit mammas, quas non est cernere nobis,
Crinibus effusis, pars illinc quaeque pilosa
Cui patet, est MANTO, quae plurima regna petivit,
- 55 Dein, qua me genetrix peperit, se in sede locavit:
Quare pauca libet, te aures praebeante, referre.
Haec ubi persolvit defuncto justa parenti,
Passaque servitium est quae olim cunabula Baccho
Urbs dedit, ipsa diu fuit errabunda per orbem.
- 60 Illic, Italiae formosa ubi panditur ora,
Infra Alpes lacus est, qui te, Germania, claudit
Tirolum super, et Benacum nomine dicunt.
Per mille et plures hunc credo crescere rivos,
Gardam inter Camunosque et nubiferum Apenninum,
- 65 Atque undam intumuisse, lacu quae stagnat in isto.
In medio locus est, quem dux gregis, atque magister,
Sive Tridentinus, seu qui te, Brixia, seu qui
Te, Verona, colit patriam, describere posset,

- Hoc ubi iter tereret. Piscaria, pulchra potensque
 70 Arx, opere egregio fortis, sedet, obvia genti
 Borgomeae obsistens, et si quid forte moveret
 Brixia. Ubi circum plus ripa inclinat, oportet
 Ut tota unda cadat, quae sese in gurgite vasto
 Benaci haud capit: haec labens per pascua laeta,
 75 Nomine Benaci posito, fit Mincius amnis,
 Donec Acroventum delabens exilit amplum
 Eridani in gremium. Spatii nec conficit unda
 Longum, nam lamam offendens, spatiat in ista;
 Inde palus oritur, quae aestivo tempore saepe
 80 Obfuit. Hinc ubi transgressa est illa aspera virgo,
 Atque oculis inter limum undique circumspexit
 Culturae expertes agros, nudosque colonis;
 Ut cuncta humanae fugeret commercia vitae,
 Illic cum turma servorum restitit, artes
 85 Tractatura suas, vixitque et corpus inane
 Deseruit. Tunc turba virum dispersa per agros
 Convenere, locumque fimi munimine cinctum
 Elegere, urbemque his ossibus impendentem
 Construxere manu, cui MANTUA nomen ab illa,
 90 Quae tum prima locum legit, sine sorte remansit.
 Hanc olim major celebrabat copia vulgi,
 Ante nimis stolido quam subdola verba dedisset
 LAUDENSI ALBERTO PINNAMON; quare ego vellem
 Hoc te praemonitum, ne, si quis forte paternae
 95 Diversum genus esse urbis confingeret, ullum
 Commentum fraudet quae vere dicta notasti.
 Tunc ego: Praeceptor, dixi, sic certa locutum
 Te reor, atque fide sic res narrata potita est,
 Ut mihi restinctus foret altera fabula torris.
 100 At quae procedunt, mihi narra examina gentis,
 Si qua tibi ante oculos occurrit digna notari
 Umbra, id namque unum nostra stat mente repositum.
 Tum dux: Ille, genis, inquit, cui prominet hirta

- Barba, nigris affusa humeris, fuit incola terrae
 105 Tempore, quo se tota viris sic Graecia vidit
 Nudam, ut per cunas vix corpora pauca manerent.
 Dicitur hic augur, socio CALCHANTE, fuisse
 Sortitus tempus, quo primum incidere funes
 Aulide fas esset; quem nostra tragoedia cantu
 110 Sublimi vocat EURYPYLUM; nec scire negabis;
 Nam tibi, quanta fuit, lecta est ac tradita menti.
 Ille alter, laterum sic pauper, SCOTICUS ille est,
 Cui MICHAEL inerat nomen, qui ludere fraudes
 Vere doctus erat magicas. Agnosce BONATTI
 115 GUIDUM atque ASDENSEM. Supero quam vellet in orbe
 Et corium tractasse et contortam pice stuppam!
 At frustra hunc facti modo poenitet. Aspice pravas,
 Quae digitis dicuntur acum radiumque columque
 Excussisse suis, et se voluisse vocari
 120 Vates, carminibusque herbisque et imagine inani
 Usae. Sed jam tempus erit discedere; et ecce
 Chain ac spinae bifidae confinia sphaerae
 Ima tenent, undam et tetigere sub Hispalis ora.
 Et nocte hesterna jam pleno fulserat orbe
 125 Luna; etenim meminisse potes, tibi noxia quando
 Non fuit, ingresso silvae loca nigra profundae.
 Haec ille. Interea sic fantem ego pone sequerbar.

XXI.

- Sic ponte ex alio atque alio, diversa locuti,
 Quae mea non ducit comoedia digna relatu,
 Venimus ad culmen. Placuit tunc sistere gressum
 Visuris barathrum bulgarum immane malarum,
 5 Quod remanet, vanoque alios conamine questus;
 Et loca conspexi miro suffusa nigrore.
 Sicut apud Venetos, ubi stant navalia bruma
 Canente, ebullit pix nigrans, apta tenaci

- Glutine restaurare rates, queis membra fatiscunt,
 10 Tempore, quo nequeunt pelagus tentare protervum;
 Proque labore viae navem struit iste novellam,
 Ille peragratae longum vada caerulea cymbae
 Obturat costas, proram ille repercutit, ille
 Puppim, remos ille polit, tenet iste rudentes,
 15 Vela minora alius, majoraque carbasa sarcit:
 Sic, non vi flammae, divina at numinis arte
 Illic fervebat pix densa atque undique ripam
 Conspergens visco. Hanc potui modo cernere, in illa
 Non potui, praeter spumas, cum turgida ab aestu
 20 Tota insurgebat, donec compressa sederet.
 Hoc ego in obtutu cum lumina fixa tenerem,
 Dux: Caveas, caveas! inquit, meque inde retrahit,
 Pes ubi constiterat. Tum verti lumina retro,
 Non secus ac sibi qui sero vidiſſe videtur
 25 Quae novit fugienda, timor cui protinus artus
 Debilitat, quem visa fugae dare terga morantem
 Non faciunt; et post aspexi Daemona nigrum
 Summa ascendentem scopuli fastigia cursu
 Praepete. Et, heu, quantum feritatis in ore ferebat!
 30 Quam mihi visus erat furiis agitatus acerbis,
 Expandens alas, et vix tangens pede terram!
 Alte assurgentem huic humerum, qui erat asper, acutus,
 Damnatus quidam coxis onerabat utrisque,
 Isque pedum huic nervum violentius ungue tenebat.
 35 Nostri custodes pontis, socii unguibus acres,
 Clamabat procul, ecce hic e senioribus unus
 De SANCTA ZITA: sontem supponite, post hunc
 Prensurus reliquos mox ipse revertor ad illam
 Terram, his magnifice popularibus exornatam.
 40 Quisque etenim, excepto BONTURO, est fallere doctus:
 Namque per hanc minime fit maxime, ubi imperet aurum.
 Atque isthuc projecit eum, perque ardua duri
 Flexit iter scopuli, nec dempto fune molossus

- Unquam tam rapido furis vestigia cursu
45 Pressit. Is et mersit sese, atque humerum extulit inde;
Quique hostes nigri stabant sub rupe latentes,
Clamarunt: Nil hic Divae facit inclita imago;
Hic aliter nandum est, quam ubi friget SÆCULUS unda:
Et nisi vis nostris laniatos unguibus artus
50 Ferre, superjecta pice desine velle levatus
Plus aequo eduxisse caput. Dein millibus uncis
Arripuere simul miserum, sic ore locuti:
Hic te submersum in numerum jam ludere oportet,
Laeva ut furtive utaris, si copia detur.
55 Non aliter famulata coquis plebs uncta jubetur
Uncis exstantes carnes demergere ahenò.
Optimus at ductor: Ne quis te advertat adease,
Inquit, post scopulum, unde aliquid sperare latenti
Praesidii possis, jaceas depressus, et unquam
60 Ne timeas, quidquid mihi triste parare videbis
Daemonas; haec alias etenim mihi nota fuere
Experto hanc pugnam. Deinde ulteriora petivit
Pontis, et ut sextae tetigit confinia ripae
Labra, animis opus huic fuit uti, et frangere minarum
65 Secura. Quantus furor urget, quanta procella
Irarum rabida ora canum rapit, agmine facto,
Adversus stantem, subito quem poscere egestas
Hortatur panem: tantus sub ponte latentes
Impetus egressus custodes egit in illum,
70 Undique circumseptum armis, atque omnibus uncis;
Queis ait inclamans: De vestris nemo sit acer,
Atque prius nostros quam vester ceperit artus
Uncus, de vestris coram sese efferat unus;
Ac si tantus amor caedendi est, tum rotet arma.
75 Clamavere simul cuncti: Malacauda propinquet!
Quare unus subiit, dum constitit altera turba,
Minciademque adiens, Quidnam velit ipse? rogavit.
Num, Malacauda, putas huc me venisse, — loquelas

Has dedit ore sophus, — securum, atque omnia contra
 80 Tela tuae turmae tutum sine numine rerum
 Cunectarum domino, fatove juvante benigno?
 Me sine tendere iter, nam vult suprema potestas,
 Ipse oculo alterius regna haec teterrima monstrem.

Tum sic huic animi cecedit fiducia, ut uncum
 85 Concidere ante pedes sineret, sociosque juberet
 Abstinuisset armis. Me vero hac voce vocavit
 Dux meus: O tu, qui latitas sub rupe cavata
 Compressus, refer huc reditum formidine pulsa.

Quare mox veni egressus. Tunc adstitit ante
 90 Tota inimica cohors sic, ut mens icta pavore
 Deficeret, metuens ne auderent frangere pactum.
 Sic pedites vidi pallentes ora timore,
 Cum pacti exirent Capronae ex moenibus arcis
 Et tot conspicerent armorum millibus hostes

95 Contra se accinctos. — Accessi corpore toto
 Ductorem propius, nusquam mea lumina ab ore
 Detorquens horum, mihi non jucunda ferentum.
 Alternis uncum declinans quisque fremebat:
 Vis uropygium huic tangam? cui caetera turba:

100 Sane, ait, experiare, an sit penetrabile telum.

At qui ductorem interea sermone tenebat
 Daemon prosiliens: Absiste, absiste moveri,
 Scarmalio, dixit; dein nobis edidit ista:

Hunc propter scopulum ulterius procedere non est;

105 Arcus enim sextus jacet a fundamine totus
 Excisus. Sed pergere iter si certa voluntas
 Vos fert, hoc antri summum superate cacumen:
 Hic prope prona viam vobis dabit altera rupes.
 Sub lucem hesternam, quinta paulo amplius hora

110 Post hanc, et bis sena prius quam saecula coelum,
 Senosque undecies expletis orbibus annos
 Vertisset, rupta ista via est. Modo de grege nostro
 Hos mitto, ut videant, num quisquam emergat ad auras

- Furtim; vos comites his addite, sed timor absit;
 115 Non hi corda gerent in vos truculenta ministri.
     Calcabrina, adsis, Cynisarpagos, Alicchine;
     Cum Cynimega adsit Ciriattus dente timendus,
     Inquit, bis quinos duc, Barbacrispe, sodales,
     Tuque, Draghignacci, simul, et Libicocche, propinqua;
 120 Farfarulus se addat, Rubicusque furore protervus.
     Jam spectate simul picea ferventia spuma
     Stagna, hosque incolumes ripam mihi ducite ad illam,
     Quae superimpendens aliis tota incubat antris.
     Heu mihi, quid video, praeceptor? pectore vocem
 125 Hanc rupi, quaeso, nullis ducentibus, istud
     Suscipiamus iter soli, si semita nota est;
     Namque duces mihi non posco. Si mente sagaci es,
     Ut prius; anne vides, ut frendunt dentibus atris,
     Utque supercilio minitantur pessima nobis?
 130 Is mihi respondens dixit: Jam mitte timorem;
     Hos sine pro lubito ringi. Nam signa per ista
     Elixos pavitare jubent sua damna dolentes.
     Illi iter ad ripam versi flexere sinistram;
     Verum quisque prius linguam sibi dentibus arcte
 135 Presserat, adversus ductorem his nutibus usus;
     Atque erat huic tibicen, qui inflaret classica, podex.

XXII.

- Jam vidi ipse equites discurrere, et ordine inire
 Certamen seseque pares ostendere in armis,
 Saepe fugae tergum nudare et quaerere tuta.
 Vidi excussores in vestram irrumpere terram,
 5 O ARETINI, et latronum more ruentes
 Ludere quosdam armis, pugnae et simulacra cieri
 Nunc cornu, modo Campani tinnitibus aeris;
 Tympana pulsa aderant, castellis edita signa,
 Instrumenta domi inventa atque aliunde petita:

- 10 Nec mihi jam audita est adeo praepostera bombo
 Fistula, ubi pedites equitesque accedere vidi;
 Talia non terram, aut stellam monuere carinas
 Indicia. — Interea sic agmine Daemoniorum
 Bis quino cincti (heu comitatus effera turba!)
- 15 Nos molimur iter nostrum. Sed templa petenda
 Cum sancto veniunt, et cum lurcone tabernae.
 At mihi pix animum totum retinebat, ut hujus
 Bulgae intropicerem penitus claustra omnia et omnem
 Circuitum, nec non gentes, quas aestus adurit.
- 20 Non secus ac signum delphines tergoris arcu
 Dant nautae, ut caveat properetque reducere pinum:
 Sic quandoque aliquis, captans lenimina poenae,
 Dorsum ostendebat de sontibus, atque sub aestu
 Spumarum piceo celabat fulguris instar.
- 25 Ac veluti ranae stant fossae in margine aquoso
 Ora objectantes, pedibusque et corporis omni
 Parte latent: haud dissimili ratione modoque
 Undique damnati stabant. Ut adesse videbant
 Jam Barbacrispum, retrahebant illicet artus
- 30 Sub spumam. Vidi, et me nunc quoque concutit horror,
 Cunctatum quendam, sic, ut forte accidit, una
 Cum rana effugiens elabatur, una moratur;
 Quique aderat propius contra Cynisarpagos isti
 Glutine concretos crines convolvitur, et ipsum
- 35 More lutrae extraxit. Cunctorum ego mente tenebam
 Nomina, ubi lecti fuerunt, nam quemque notavi,
 Et qua quisque alium vocitasset voce, sciebam.
 Injicito huic ungues, Rubicas, simul ore fremebant
 Tristes, donec eum glubas. — Tum talia fudi:
- 40 Si licet, o sapiens, fac quaeras, qualis et unde
 Sit miser hic, manibus quem sors objecit acerbis
 Hostilis turmae. Tum dux accessit et illum
 Scitatus, quis sit, tulit haec responsa: Parentes
 Me NAVARENSEM civem genuere, deditque

- 45 Mater hero servum perverso me patre natum,
Qui bona cuncta domumque suam male perdidit, et se.
Deinde aulam accessi, regnum moderante benigno
THEBALDO, atque isthic studui me dedere technis,
Pro quibus hoc poenas cogor persolvere in aestu.
- 50 Sed qui ore exstantem parte ex utraque gerebat,
Sicut aper, dentem, Ciriattus ungue rigenti
Hunc docuit, quam artus laniaret vulnere acerbo.
Inciderat feles inter, mala saecula, sorex.
Hunc Barbacrispus complexus utrisque lacertis :
- 55 Quisque, ait, absistat, dum furca ipsum male mulco!
Deinde ad doctorem conversus, talibus inquit:
Si quid scire optas ultra, scitare, priusquam
Hunc alius perdat. — Reliquos ergo incipe sotes
Dicere, doctor ait; num quemquam sub pice nosti
- 60 Ex LATIO? Is contra respondit: Nuper abivi
A quodam, vestris qui non procul abfuit oris;
Sic ego nunc una tegerer, nam haud cogerer unguem
Horrere aut uncum. At vero Libicoccus ad ista :
Hunc, dixit, tulimus nimium; et furca arripit ulnam;
- 65 Cumque ita saeviret, fractum tulit inde lacertum.
Aspra Draghignacci voluit manus infima crurum
Prensare; at circumspiciens stetit ore severo,
Qui praeerat. Postquam paulum repressa quievit
Turba, moram abrumpens praeceptor voce rogavit,
- 70 Vulnere adhuc sua spectantem: Quisnam ille vocatur,
A quo digressum te dicis tempore tristi,
Oras ut caperes? — GOMITA est nomine, Frater
Ille ex GALLURA, vas omni fraude refertum;
Prae manibus qui habuisse suis hostilia fertur
- 75 Arma parata suum in dominum, sed, qui illa gerebant,
Hostes pro facto hunc laudant; nam pondere captus
Auri, ut et ipse inquit, passus fuit ire solutos.
Non fuit hic humilis fraudator, at ordine princeps.
Utitur hoc MICHAEL (Logodurum patria ZANCHEN

80 Quem vocat), atque istis nec vox nec lingua loquendo
De Sardis unquam lassa est. Ast heu mihi fesso!
Aspicite hunc alium frendentem. Dicere averem
Ulteriora, sed hunc metuo, ne saeviat ungue.

Tum magnus princeps, ut vidit torva tuentem
85 Farfarulum, atque artus pavido laniare parantem:
Accede huc, mala avis, dixit. Tunc territus ille
Sic fari pergit: Si rursus corde cupido
Fert fantes audire, et coram cernere vultus
THUSCOS, quosque PADI una atque altera ripa tenebat

90 Cives, arcessam; ast exercitus unguibus acer
Cesset, ne ultores metuant. Hic ipse sedendo,
Nomine pro unius, qui sum, hinc exire jubebo
Septem, cum, sicut mos est caput emittentum,
Sibila nota dabo. Audito sermone, levavit

95 Rictum quassavitque caput Cynimega locutus
Sic: Audi technam, quam secum versat, in ima
Ut se dejiciat nostri securus. — At ille,
Multorum dives laqueorum, talia contra:
Egregiis vero technis instructus abundo,

100 Respondit, majora meis cum damna procuro.
Sed non usque adeo mens perstitit Alicchini,
Atque alios contra dixit: Si stagna subibis,
Non cursu incurram, alarum sed utrumque movebo
Remigium, pice torrentes instans super undas.

105 Linquamus collem, tibi sit tutamine ripa:
Num tu plus valeas, an virtus nostra, videre est.
O tu, qui legis ista, novum nunc accipe ludum.
Quisque oculos alio ex scopulo convertit, et ille
Primus, qui hanc mentem est magis aversatus acerbe

110 Tum Navarensis conamen tempore sumens
Sat scite, pedibus terram pulsavit, et uno
Ictu oculi assiliens, stagnum se injecit in imum,
Ac se subduxit meditati atrocia turbae.
Hoc casu confossi omnes; verum acius ille

- 115 In primis, qui caussa fuit: Quare ilicet urgens
Clamavit: Jam, jam teneo! At leve pondus habebant
Voces, namque alis praevertere posse timorem
Non licuit. Subit ille; arrectus corpore toto,
Iste supervolitans instabat. Ita obruit undis
120 Corpus anas, findente auras falcone propinquo,
Isque furens ira, et fractus petit aethera rursus.
Ludum indignatus mox Calcabrina volatu
Hunc sequitur, tacite gaudens, quod fugerat alter,
Jam cupidus conferre manus. At ubi improbus omnem
125 Evasit casum, socii petit unguibus ora,
Arripuitque simul fossam super. At fuit ille
Accipitri similis praedanti, unguesque rapaces
Immisit contra, revolutusque unus et alter
Decidit in medii ferventia glutina stagni.
130 Protinus hos aestus dirimens defendit, at inde
Surgere nulla dabant conamina, ita haeserat alis
Concreta viscum pice. Barbacrispus acuto
Vulnere cum reliquis percussus, quattuor ad se
Evocat ex alio clivo, simul omnibus armis
135 Instructos, propereque. Ast illi hinc inde volando
Lapsi, devenere locum, viscoque revinctos
Appetiere uncis, nam coctos crusta tegebat.
Hos sic implicitos est nobis linquere visum.

XXIII.

Nos taciti, soli, ac nulla comitante caterva,
Vadimus, et praeunte uno, pone ambulat alter,
Quales, quos nostri Fratres dixere minores,
Egressi incedunt. Animum mihi fabula movit
5 Aesopi, historiam ranae murisque canentis,
Propter praesentem rixam, quae convenit aequae
Ac nunc atque modo. Namque huc concurrat utrumque
Exemplum, fixa si quis componere mente

- Principium et finem recte velit. Utque frequenter
- 10 Res alia ex alia emergit, sic inde suborta
 Cura nova est animo, primam formidinis umbram
 Quae duplicem ostendit. Namque haec ego volvere mecum:
 Isti nos propter decepti fraude, tulerunt
 Et damna et ludum, et sic, ut taedere furenter
- 15 Hos credam. Si forte malis accesserit ira
 Ingeniis, in nos crudelius irruet hostis,
 Quam canis in leporem, quem primum contigit ore.
 Tum sensi subito arrectos mihi stare capillos,
 Horrescens totus, tum pone secutus euntem
- 20 Intendebam aures, ac talia denique fudi:
 Ni te meque cito celas, male ab unguibus acrem,
 Dux, turbam extimeo; jam hostes post terga propinquant:
 Hos mihi sic fingo, ut videar jam audire tumultum. —
 Si speculum ipse forem, non ad me externa referrem
- 25 Tam vultus simulacra tui, quam pectoris ima
 Sensa, ait, insculpo; perque haec simul ipse vagabar
 Tecum, hunc ipse ferens gestum similemque figuram;
 Quare unam feci mente ex utraque. Sed iste
 Dexter ubi jaceat sic mons, ut copia detur
- 30 Descendendi aliam in bulgam, quem fingimus, hostis
 Effugere incursum dabitur. — Vix desiit istud,
 Reddere consilium, cum vidi accedere pansis,
 Haud procul hos, alis nos captum. Matris ad instar,
 Cui somnum excussit rumor, cum incendia cernit
- 35 Proxima, quae, arrepto nato, fugit incita, nec stat,
 Plus isti metuens, dum uno se velat amictu,
 Quam sibi; dux cito me prendit, ripaeque rigentis
 Ex alta sese misit cervice supinum
 Erga impendentem scopulum, quo clauditur unum
- 40 Alterius bulgae latus. Haud unquam unda canali
 Ocius exsiliit, terrestris volvere jussa
 Orbem pistrini, propius illapsa batillis,
 Quam meus hic sapiens hujus per lubrica valli,

- Pectore me portans comitem non ut comes alter,
45 Sed veluti natum genitor. Vix intima fossae
Contigerant plantae, cum jam super adstitit hostis
Insidens clivo, sed nil erat inde timoris;
Provida nam summi sapientia numinis istos
Quintae praefecit fossae imposuitque ministros,
50 Sed non inde dedit vestigia posse movere.
Illic inventa est gens infucata, graduque
Tardo aegre reptans, quae circum largiter imbre
Rorabat fletus oculos, vultuque ferebat
Se lassam ac victam. Demisso ante ora cucullo
55 Tegmina pendebant istis, quo more lacernas
Consutas monaci suerunt adhibere Coloni,
Exteriusque auro visum fallente micabant.
At plumbo interius quacumque ex parte rigeant,
Sic gravia, ut paleae fuerint de stramine habendae
60 Vestes Fridrico miseros torquente reptae,
O perpersu asprum tegmentum tempus in omne!
Nos pariter laevi passus defleximus una
Coniuncti arrectique ad tristis murmura luctus.
Pondere lassa suo sed gens ea lenta movebat
65 Sic raro passus, novus ut comes ire viderer,
Unum ubi promoram femur. Hic ego talibus orsus,
Ductori dixi: Fac coepto, aut nomine notum
Invenias quendam, atque oculo undique circumspecta,
Dum sic incedis. — Sed, qui cognovit Hetruscum
70 Sermonem, quidam post tergum tollere coepit
Exclamans vocem: Plantas retinete, citatas
Per caligantem cursu sic praepete ripam!
Forte a me disces, quae poscis. Lumina retro
Dux, his auditis, vertit, sic ore locutus:
75 Fac manéas ac dein passu procede secundus.
Restiti, et ecce duos vidi praepandere vultu
Magnum animi ardorem mecum properantis adesse;
Verum hos tardabant et pondus, et arcta viarum.

- Tandem ubi perventum est, valde me lumine torvo
 80 Conspectere ambo muti, dein vertere vultus
 In se, et sic fari secum: Hic spirare videtur,
 Guttur ubi aspicio. At si mors absumpsit utrumque,
 Quae lex priva stolis gravibus dedit ire solutos?
 Deinde mihi: O, qui, Thusce, potes collegia inire
 85 Intima, ubi tales dat tristis hypocrita poenas,
 Qui sis, effari ne dedignare rogatus.
 His ego: Jucundi prope ripam fluminis Arni
 Magna urbs me vidit prognatum crescere in annos
 Plures, quosque habui semper, gero corporis artus.
 90 Sed vos qui tandem, queis tanto lumina fletu
 Exstillant, quantum ex vestro patet ore doloris?
 Quae vos poena premit sic fulgens? — Ora resolvens
 Ex istis unus, respondit: Tegmina flavae
 Vestis ita solido stant plumbo, ut pondera lances
 95 Sic stridere suas cogant. Nos Felsina in auras
 Edidit, ac fuimus Gaudentum de grege Fratres,
 Iste LODERINGI, CATALANI ego nomine notus,
 Quos tua terra duos praefecit, ut ante solebat
 Unum, sic pacem sperans se posse tueri.
 100 At fuimus tales, ut adhuc vestigia nostri
 Praeferat imperii Gardingus. Ego edere vocem
 Hanc coepi: O Fratres, mala vestra ... Haud plura locutus;
 Namque mihi ante viam tendenti lumina quidam,
 Quem terrae fusum palorum trina tenebat
 105 Vis cruci inhaerentem, fuit obvius. Undique totum,
 Me viso, se distorsit barbamque senilem
 Sufflabat, graviter suspiria pectore ducens.
 Quod cum sensisset CATALANUS, talia fando
 Commemorat: Quem tu confixum conspicias isthic,
 110 Ipse PHARISAEIS consultus reddidit istud
 Verbum: Pro populo dare poenas expedit unum:
 Perque viam positus transverse, ut cernis, et omni
 Nudus veste jacet, perpendere pondera jussus

- Huc intendentum passus praeterque meantum.
 115 Nec socer huic aliter fossa cruciatur in ista,
 Turbaque, consilium quae caetera inivit iniquum,
 Ex quo JUDÆIS sementis pessima venit.
 Tunc ego MINCIADDEM vidi pallescere vatem,
 Mirantem infami fixam trabe corporis umbram,
 120 Tam turpe opprobrium passuram tempus in omne.
 Tum sic Gaudenti: Haud pigeat, ni forte vetaris,
 Dicere, an ad dextram jaceant aliqua ostia, per quae
 Exitus ambobus sit pervius, ante ministros
 Quam nos cogamus nigros hinc tollere utrumque.
 125 Ille autem: Propius, quam speras, obvia rupes
 Circuitu ex magno prodit, vallesque per atras
 Ire dat, attingens omnes. Tamen excipe ruptam
 Istam, quae bulgae non contigit intervallum;
 At per congeriem saxorum perque ruinam,
 130 Quae jacet acclivis superansque assurgit in altum,
 Ascensus dabitur. — Paulisper lumina doctor
 Fixa solo tenuit, dein sic est ore locutus:
 In nostrum malus auctor opus fuit ille, recurvo
 Qui fontes illic damnatos corripit unco.
 135 Atque iste: Audivi jam, cum me FELSINA haberet,
 Plurima Daemonii vitia, inque his, fallere doctum
 Cognovi et fictum, commentorumque parentem.
 Exin dux properante gradu digressus abivit,
 Ora gerens ira paulum turbata. Gementem
 140 Immani abscedens liqui sub pondere turbam,
 Carorumque pedum pedibus vestigia legi.

XXIV.

Illa ubi pars anni est parum adhuc aetate vigentis,
 Qua sol sub pluvio Ganymedis sidere crines
 Temperat, ad medium ac festinant jam ire diei
 Noctes, cum faciem delapsa pruina sororis

- 5 Fingit canentis, sed non durabile acumen
Est calamo istius; re deficiente, colonus
Corripit ex stratis membra, et prospectat et agrum
Totum albere videt nivibus, quare femur icit:
Deinde domum redit, ac replet loca cuncta querelis,
- 10 Ut miser, ignarus, quid agat; mox rura regressus
Lustrat, spemque iterum condit, mutata revisens
Hora cuncta brevi, pecudesque ad pascua sumpta
Compellit virga. Haud aliter mihi corda timore
Concussit sapiens, turbata ubi fronte videbam
- 15 Ipsum, sed tribuit prompte mihi pharmaca laeso.
Qui, cum corrupti ventum est ad diruta pontis,
Ipse oculos in me convertit dulce micantes,
Qualis se obtulerat primum sub monte videndum.
Quaedam molitus secum, inprimisque ruinam
- 20 Luminibus tacitis emensus, brachia pandit,
(Haec etenim potior visa est sententia menti)
Et me corripuit. Tunc qualis qui audet et ausum
Aestimat, usque sibi qui prospexisse videtur:
Sic me correptum saxi ad fastigia tollens,
- 25 Quod pars exstabat non exiguiuscula rupis,
Frustum aliud scopuli circumspectabat acuti,
Sic fatus: Manibus deinde hoc prensabis aduncis;
At prius, an valeat libratum ferre, retenta.
Ista lacernato via non tentanda veniret;
- 30 Nam vix, ille levis, post tergum ego adactus, in altum
Qua reptare dabat saxi angulus, unus et alter
Quivimus ascensum petere, et ni forte fuisset
Hac multo brevior septi altera ripa sequentis,
Nescio ego hunc, ast ipse manus superante dedissem
- 35 Asperitate viae victus. Verum infima campi
Cum puteus teneat, puteique impendeat oris
Totum bulgarum spatium hoc immane malarum,
Quisque situs vallis fert unum surgere septum
Altius opposito. Nos ad fastigia summa

40 Venimus, unde silex se extremo in vertice scindit.

Sic pulmonis erat mihi vis emuncta micantis,
Cum super evasi, ut gressum ultra ferre nequirem,
Quin imo sedi quam primum. At talia doctor:
Sic est discutienda tibi socordia mollis;

45 Nam qui suffultus pluma tectusque torali
Desidet, ad famam haud ascendit, qua sine vitam
Qui peragit, de se vestigia talia linquit,
Qualia in oceano spumae, vel in aëre fumus.
Quare fac surgas; vincatur pectoris angor

50 Qualemcumque animo praesenti vincere pugnam;
Ni sese ipse gravi pariter cum corpore sternat.
Jam nobis opus est mage longas scandere scalas:
Nec satis abscesseisse isthinc; si missa per aures
Accipis aequo animo, tu ne sine inania abire. —

55 Tunc ego consurgo, et me vi majore paratum
Jacto, at qua non ipse mihi pollere videbar;
Atque: I prae, dixi, nam animo sum et robore firmo.

Sic nos per scopuli salebrosa, angusta, maligna
Atque accliva magis, quam quae fuit altera ripa

60 Victa mihi, ascensum petimus. Neve ipse putarer
Debilis, ore dabam, pede perrepente, loquelas.
Quare vox alia ex fossa mihi venit ad aures,
Verba edens hominis non convenientia linguae.
Nescio quid dixit, quamquam impendentia fossae

65 Terga arcus premerem, qui dat transmittere cursum
Illuc; at visa est hominis vox illa furentis.
Intendebam oculos pronus; sed lumina viva
Obscurae haud poterant pervadere ad infima vallis;
Quare ego ductori: Fac prenda altera ripae

70 Culmina, nec mecum pigeat descendere muro;
Namque, ut ego hic sonitum accipio, nec percipit auris
Quidquam, sic illic video, sed nulla facultas
Noscere dat quemquam. — Ulla tibi haud responsa remitto,
Praeter, ait, factum; nam si quis poscit honesta,

75 Huic indulgendum tacite est factoque favendum.

Nos capite ex pontis, quo ripae jungitur orbis
Octavus, lapsi descendimus, et mihi bulga
Tum manifesta fuit, stipatumque intus acervum
Serpentum vidi horribilem, queis forma genusque

80 Sic inerat varium, ut revocantem talia mente
Sanguis adhuc fugiat. Non se, non jactet arenas
Africa tota suas. Nam si jaculosque chelydrosque,
Et phareas cenchresque haec gignit et amphisbaenam,
Nec tot tamque malas pestes haec edidit unquam

85 Cum terra Aethiopum, cum Nilo flumine et omni
Reptilium specie, rubrum quae continet aequor.
Monstrorum huic generi foedo commista ruebant
Corpora nudata, ac domitae formidine gentes,
Queis spem nulla dabat latitandi rima, nec illa

90 Mira Gygae quondam in gemma sat cognita virtus.
His post terga manus serpentum vincla ligabant,
Qui se per renes cauda et capite insinuabant,
Anteriora hominis complexi nexibus arctis.
Atque ecce ex istis unum prope littora nostra

95 Invasit serpens et acuto dente momordit,
Qua cervix humeris vincitur juneta superne.
Non o tam subito quisquam, aut i scribere quivit,
Quam subito iste fuit flammis incensus et arsit,
Et delabenti in terram considerare toti

100 Huic opus in cinerem fuit. Utque absumpserat ignis
Hunc ita humi fusum, sese collegit in unum
Tum cinis, et per se mox formam sumpsit eandem,
Quae prius exstiterat. — Sic et phoenica fatentur
Nobilitate sophi insignes occumbere morti,

105 Deinde iterum nasci, cum explevit saecula quina.
Non isti gramen, non isti pabula praebent
Fruges, sed thuris lacrimae, sed succus amomi;
Myrrhaque cum spica nardi dant ultima strata.
Atque ut qui procumbit humi male conscius ipse

- 110 Casus, atque sui (sive hunc vis Daemonis atri
Detrahat in terram, sive obstruat ostia mentis
Morbus, membra ligans), ubi surgit, lumina circum
Se volvit, totus cruciatibus exanimatus,
Inspectansque oculis suspiria pectore ducit;
115 Talis, ut arrexit sese, fuit improbus ille.
O justa ira Dei, quanta gravitate severa est,
Quae sic horrendis furit ictibus ulta dolorem!
Tum dux hortatur fari, quibus editus oris,
Quis sit; at ille inquit: Defluxi ex aethere Hetrusco
120 Nuper in hanc faucem diram. Mihi vivere vitam
Non hominis placuit, pecudum sed more ferarum,
Ut mulo, qui et eram. Sum VANNES FUCCIUS ille,
Bellua, cui dignum Pistori nota cubile
Urbs fuit. Hunc, dixi, ne nos ita linquat inanes
125 Rerum diffugiens, ora, dux atque magister,
Atque roga, quae caussa istud detrusit in antrum;
Namque illum novi bacchatum in sanguine et ira.
Nec tamen, auditis istis, simulare, sed in me
Osque animumque suum damnatum vertere vidi,
130 Atque simul totum tristi erubuisse colore.
Quod me deprendis poenarum vortice tanto
Mersum, ut et ipse vides, gravior me cura remordet,
Inquit, quam cum me superis mors abstulit oris.
Quod petis, abnuere haud possum. Tam proxima centro
135 Haec me bulga tenet, quod furtim ex aede sacrata
Surripui argentum, gemmisque rigentia vasa;
Quare alius nostrum in crimen sine crimine venit.
Sed ne gaudenti liceat tibi nostra tueri
Ora, ubi fas unquam tibi sit loca linquere nigra,
140 Quae modo praedico, reseratis auribus audi:
Pistori primum macrescunt oppida NERIS,
Dein renovat gentes, renovat Florentia mores:
Atque ex valle vapor Macra, Mavorte trahente,
Ingruit obseptus nimbis et nubibus atris.

145 Tempestas violenta, acris prosternet in agro
 Piceno armatas acies sub turbine belli;
 Quare improvisus nebulam ipse abrumpet, et ALBUS
 Quisque suum vulnus lacrimabitur. — Haec ego dixi,
 Ut tibi sint misere noctesque diesque dolenda.

XXV.

Verba sub ista manus fur tollens, pollice utrimque
 Inserto in digitos: Cape, ait, Deus; haec tibi pando.
 Serpentes habui post illud tempus amicas,
 Namque una ex illis collum complexa cohaesit,
 5 His veluti argueret: Nolo, ulteriora loquare.
 Brachia corripiciens ingentibus altera spiris
 Vinxit, sic sese parte anteriore retorquens,
 Ut vi cum gemina haud esset nutare potestas.
 Ah urbs Pistori, urbs Pistori! Cur tibi nondum
 10 Solvere te in tenues suadet mens certa favillas,
 Ulterius ne jam dures? Nam pessima semen
 Omne tuum superas factis ausisque nefandis.
 Cunctos per circos nigri caligine Averni
 Nulla Deum contra sic vultu elata superbo
 15 Umbra mihi visa est; non illius umbra tyranni,
 Quem cecidisse ferunt Thebanæ ex moenibus arcis.
 Is sic diffugit, verbum ut non adderet unum;
 Atque ego centaurum stimulis furialibus actum
 Vidi occurrentem, magno clamore rogantem:
 20 Quo, quo proripuit se, quo ille evasit acerbus?
 Nulla, reor, maris ora fuit tot plena colubris,
 Quam multa huic clunes serpentum turba tegebat,
 Quatenus humanae conjuncta est forma ferina.
 Huic humeros supra, et post colla jacebat apertas
 25 Attollens alas draco, cuncta obvia adurens.
 CACUS is est, inquit sapiens, qui saepe cruentam
 Fecit Aventini montis sub rupe lacunam.

- Non iter insistit fratrum de more suorum,
Ob furandi artem, qua armenta propinqua retraxit:
- 30 Quare huic cessarunt fraudes et facta maligna
Sub clava ALCIDIS, centenisque ictibus ictus
Forte decem haud sensit. — Memorat dum talia doctor
Atque is praeteriit: ripae, quam prendimus, oram
Tres subiere animae, quae me latuere ducemque,
- 35 Donec clamarunt: Qui vos? Tum fabula nostra
Restituit, ac dictis nos harum admovimus aures.
Hos ego non noram, sed tum forte accidit, ut fit
Casu saepe aliquo, ex umbris ut de tribus una
Alterius nomen, studio hanc hortante, vocaret,
- 40 Sic affata: Ubinam censes mansisse CIAMPEAM?
Quare ego compescens digito mihi labra, magistrum
Admonui signis, intentus ut ora teneret.
Si tua lenta fides, quae dico, credere cessat,
Lector, non mirer; modo namque assentior aegre
- 45 Ipse mihi, haec oculis qui vidi et visa notavi.
Hic dum sublatis palpebris lumina figo,
En pedibus senis serpens irrumpit in unum,
Totus et implicuit. Mediis circumligat alvum,
Brachia praecingit primis, dein dentibus ambas
- 50 Invadit malas. Pedibus, quos pone gerebat,
Devinxit coxas, immisitque inter utrasque
Caudam et post renes sinuatam ad terga retraxit.
Non hederam videas sic ulmi intexere ramum,
Ut fera terribilis proprios intexuit artus
- 55 Artubus alterius. Dein corpus inhaesit utrumque,
Ut si naturam cerae tepidae igne subissent,
Et color his permixtus erat, neutrumque videtur
Quod fuerat. Veluti rapidos flammae ante vapores
Per chartam excurrit fuscus color, haud tamen ille
- 60 Prorsus adhuc niger est, et candidus occidit. Umbrae,
Quae mansere, duo vertentes lumina retro,
Clamabant: Eheu, sic mutas, ANGELE, membra?

- Aspice, nec duo jam, nec simplex esse videris.
 Forma duplex capitis jam forma evaserat una,
 65 Bina figurarum cum coram mixta steterē
 Una sub facie, quae jam prima ora duorum
 Perdiderat. Vidi geminos exire lacertos
 Quattuor in partes; femora, et cum pectore ventrem,
 Et suras fieri quae nunquam nota fuere
 70 Membra oculo humano. Deleta ibi pristina forma
 Omnis erat; perversa duos referebat imago,
 Atque unum et nullum; et se ita passu lenta ferebat.
 Solis ut aestivi mutans sub verbere sepem
 Si quando viridis per iter transversa lacerta
 75 Labitur, assimilis trananti nubila flammae:
 Non aliter venit ad reliquos, facto impete in alvum,
 Exiguus coluber, candens livensque nigerque,
 Ut piperis granum; atque ubi nos alimenta solemus
 Ducere nostra prius, morsu confixit acuto
 80 Ex geminis unum, dein fusus corpore toto
 Ipsius ante pedes cecidit, quem vulnere laesus
 Aspexit, sed ad haec vocem non edidit ullam;
 Quin stabat, ceu qui somno febrive laborans
 Oscitat. Hic colubrum, hunc coluber spectabat; utrimque,
 85 Hic plaga, is patulo fumabat largiter ore,
 Seque sibi occurrens fumus jungebat in unum.
 Lucanus taceat, si qua is miracula tangit,
 Nassidii cum fata canit, miserique Sabelli;
 Intentusque, brevi quae vibro carmine, tradat
 90 Menti. Jam mittat Cadmum, atque Alpheida Naso;
 Quod si illum in colubrum numeris, hanc vertit in amnem,
 Haud equidem invideo. Neque enim converterit unquam
 Naturas binas sic in contraria, ut harum
 Formae materiem fuerint mutare paratae.
 95 Has illi ad normas sibi respondere vicissim:
 In furcam coluber caudam diffundit; in unum
 Committit laesus vestigia. Crura simulque

- Coxae ita inhaeserunt, ut jam spectabile nullum
Juncturae exstaret signum. Partita figuram
100 Sumit cauda, illi delapsam. Mollior hujus,
Durior illius fit pellis. Brachia vidi
In geminas retro axillas sublapsa referri,
Quosque pedes ambos est visus habere minores
Anguis, plus tanto in longum subcrescere, quanto
105 Illa minus, spatium in brevius contracta, patebant.
Postremi se deinde pedes glomeramine torti
Vertunt in membrum, quod vir naturaue celat,
Deque suo duo membra miser protenderat alter.
Dumque novo fumus suffundit utrumque colore,
110 Ingeneratque pilos isthinc, depascitur inde,
Unus se erexit, tum pronus concidit alter
In terram; haud torquent tamen impia lumina, quorum
Sub visu rictum mutabat uterque priorem.
Qui rectus stetit in plantis, ad tempora traxit
115 Rostrum, et, materia superante, exhibus aures
Emersere genis: quae nondum lapsa retrorsum
Pars superabat adhuc, in nasum versa recessit,
Atque dedit modice, ut par erat, turgescere labris;
Quique jacebat humi, rictum protrudit et aures
120 Per caput adducit, veluti sua cornua limax;
Et, quae haud lenta loqui fuerat conjunctaque, lingua
In partes est scissa duas, et lingua bisulca
Clauditur alterius, statque ipso tempore fumus.
Quique feram induerat, per vallem sibila lambens
125 Effugit; at retro clamatque atque inspuit alter.
Deinde illi nova terga dedit, simul ista locutus:
Sic volo, jam Buosus currat, velut ipse per istos
Reptabam calles. Ita bulgae est visa saburra
Septima mutare, et formas revocare priores.
130 Hic nova me excusent, si quid calamus mihi oberrat.
Et quamvis multo haerent defixa stupore
Lumina, mensque mihi fugisset, non tamen illis

Sic clausis licuit labi, quin ora notarem
 Pucci DEPYGIS, quem vidi de tribus unum,
 135 Qui venere prius, nondum mutasse figuram.
 Alter erat, tibi adhuc luctus qui est caussa, GAVILLA.

XXVI.

Gaude, tam magnum quod habes, FLORENTIA, nomen,
 Quo terram et mare pervolitas, ac Tartara complēs.
 Namque tuos inter cives ego quinque latrones
 Inveni tales, ut mi pudor occupet ora,
 5 Per quos in grandem non est tibi surgere honorem.
 Quod si sub lucem veniunt insomnia vera,
 Non aberit tempus, quo tu patiere, quod optat
 PRATUM, nedum alii tibi. Quod si forte fuisset,
 Non maturatum rerer: sic illud adesset,
 10 Quandoquidem certo eveniet; mihi namque doloris
 Vulnus erit gravius, quo plus processerit aetas.
 Hinc nos digredimur, quaque ante exstantia saxa
 Descensum dederant, dux scalis usus iisdem
 Ascensum petiit, sed me tamen ante recepto;
 15 Desertamque viam pergens per fragmina, perque
 Exesas scopuli cautes, sine utroque nequisset
 Auxilio manuum subnixa evadere planta.
 Tunc dolui, rursusque subest modo caussa dolendi,
 Ad quae conspexi, cum tendo lumina mentis,
 20 Et plus, quam soleo, ingenium cohibere laboro,
 Ne mihi discurrat, quo non dat tendere virtus;
 Ut, si stella favens aut hac majus quid abunde
 Dotibus ornatum me dimisere bonisque,
 Ista mihi minus invideam. Quot cultor agrorum,
 25 (Fusus ubi propter clivum dat membra quieti,
 Tempore, quo, cunctas qui lustrat lampade terras,
 Ora minus celat, simul importuna strepenti
 Musca locum cedit culici), lampuridas imam
 Per vallem spectat, fortasse ubi colligit uvas,

- 30 Et findit sulcos: octava tot undique flammis
Lucebat bulga, ut sensi, simul atque potitus
Sum loco, ubi ima mihi patuit manifesta vorago.
Atque ut, qui quondam est ursis ultoribus usus,
Viderat ELIAN abeuntem praepete curru
- 35 Tunc, cum quadrijugi arripuere per aëra callem,
Quem non sic acies poterat servare sequentis,
Ut praeter flammam salientem, nubis ad instar,
Haud quidquam aspiceret: sic singula flamma per amplas
Fossae ibat fauces, ut furtum haud proderet ulla;
- 40 Flammaque damnatum subducit quaelibet unum.
In digito arrectus, studio stimulante videndi,
Sic ponti institeram, ut, ni cautem cura fuisset
Prensare exesam, nullo pellente, ruinam
Traxissem. At ductor, qui me sic ora tenentem
- 45 Viderat intentum, dixit: Versantur in illis
Inclusae flammis animae; quo incenditur, igne
Singula sese amicit. Te talia fante, loquelam
Sic solvi: O doctor, modo fit mihi certius istud,
Quod prius adverti per me; sic nam esse putabam,
- 50 Et dicturus eram: quaeenam illa in vertice flamma
Sic bifida, adveniens, quae surrexisse videtur
Ex rogo, ubi impositum dicunt arsisse minorem
Cum fratre OEDIPODEN? — Dedit haec responsa magister:
TYDIDÉS illic cruciatur et acer ULYSSES:
- 55 Sic simul in poenas excurrunt, sicut in iras.
Inque ista flamma lugentur robore texti
Insidiae fallacis equi, per quem est data porta,
Ex qua ROMULIDUM processit nobile semen.
Hic ars flenda venit, per quam quoque mortua ACHILLEM
- 60 DEIDAMIA dolens suspirat, poenaeque sacro
Palladio sat justa datur. Tunc ora resolvens:
Praeceptor, dixi, si ex illis forte favillis
Mittere verba queunt isti, magis oro precorque,
Atque haec mille preces valeat prex: desine, quaeso,

- 65 Hic me spectantem, adveniant dum cornua flammae,
 Me prohibere mora. Ipse vides, ut corpore prono
 Totus ad illa feror. — Tunc contra talibus ille:
 Laudandas ego laudo preces et dignor; at ore
 Edere verba tuo fac parcas, me sine linguam
- 70 Solvere; jam novi, cupido quid pectore verses:
 Nam fastidirent GRAJI te forte loquentem.
 Ignis ut advenit, doctor tempusque locumque
 Arripit, audivitque istis hunc vocibus orsum:
 O vos, qui gemini sub flamma inceditis una,
- 75 Si quid de vobis merui, dum vita manebat,
 Carmina cum scripsi sublimia, sistite gressum,
 Et nobis, in qua occiderit deperditus ora,
 Alteruter memoret. — Concusso vertice majus
 Antiquae cornu flammae nutare, sonumque,
- 80 More laborantis ventis afflantibus ignis,
 Mittere, deinde apicem hinc atque inde evolvere, tanquam
 Lingua esset fari nitens, ac denique vocem
 Ejicere his verbis usam: Quo tempore abivi
 A CIRCE, multos quae me remorata per annos
- 85 CAJETAE tenuit, cui nondum nomina terrae
 AENEAS dederat; nec dulcia pignora nati,
 Nec patris antiqui pietas, nec debita cura,
 Nec qui justus amor me laetificare jubebat
 PENELOPEN, aestum potuerunt vincere cordis
- 90 Ardentis multos per terras cernere mores,
 Multorumque hominum virtutes pravaque facta:
 Perque patens altum solus me credere cymbae
 Haud timui, parva comitum stipante caetera,
 Quae me desertum nunquam malefida reliquit.
- 95 Hispanos usque ad populos ego littus utrumque
 Vidi. Non Afri, Sardoia nec insula nostros
 Effugere oculos, nec quos circumalluit undis
 Illius ora maris. Tardum me debilis aetas
 Fecerat, et comites tunc, cum freta tangimus illa.

- 100 In quibus **ALCIDES** fertur posuisse columnas,
Ultra ne quis eat. Dextra de parte reliqui
Hispalin, et laeva Ceptam; tum talia dixi:
O fratres, casus duros numeroque carentes
Experti mecum, occiduas venistis ad oras.
- 105 Nemo ex tam parva vigilandi temporis hora,
Quod superesse videt, dare sensibus experiundum
Abneget, atque sequi solem, qui lumine mundum
A populis nudum lustrat. Perpendite vestrum
Semen: non vobis membra, et praecordia finxit
- 110 Natura, ut deceat pecorum vos vivere vitam,
At virtutis iter moliri, et plura doceri.
Haec vox una meos stimulis ita suasit acutis
Insuetam tentare viam, ut vix ulla fuisset
Jam mihi sponte sua cupidos retinere potestas.
- 115 Nec mora. Ad Eoos puppim convertimus **INROS**,
Tendimus et stultum studio properante volatum,
Addidimusque alas remis, latus usque potiti
Laevum. Jamque poli cunctas sub nocte videbam
Alterius stellas, sic et descendere nostrum,
- 120 Ut non ex plano se attolleret aequore ponti.
At vicibus quinis jam luna accenderat orbem,
Et totidem inferius defectum lumine vultum
Celarat terris, postquam discrimina rerum
Tanta ingressus eram; cum subniger, intervallum
- 125 Ob longum, procul ante oculos est visus adesse
Mons, ita sublimi se tollens vertice ad aethram,
Ut socii aequalem in terris vidisse negarent.
Hic nos laetari pariter, sed gaudia nostra
In luctus abiere cito; nam turbinis atri
- 130 Tellure orta nova vehemens violentia navem
In primum feriit latus, et terna vice torsit
Omnibus hanc undis, et quarta sustulit alte
Puppim, ac depressit proram, ut placuisse videtur
Arbitrio alterius, donec nos obruit aequor.

XXVII.

- Arrectam se sustulerat jam flamma, quiete
 Composita, ulterius fandi finem ore datura,
 Atque ibat, dulci hanc missam faciente poeta:
 Altera flamma suum cum vertere lumina visus
 5 Ad cornu hortata est, abeuntem pone secuta,
 Confuso sonitu, qui funditus erumpebat.
- Ut Siculus taurus, qui luctu immugiit ante
 Illius (atque id jure fuit), qui hunc finxerat arte,
 Edebatque hominis mugitus voce dolentis,
 10 Ut, quamvis totus constaret corpore aheno,
 Ipse videretur cruciatu percitus acri:
 Sic fraudata via pariterque foramine, ab ignis
 Principio in flammae murmur se tristia verba
 Mutabant. At ubi haec apicis per mobile acumen
 15 Invenere viam, motum vibrantia eundem,
 Quem prius emissis vibravit lingua locuti,
 Haec vox audita est: Te, verbis quem alloquor istis,
 Namque modo cum Ithaco te ANDAEUM est fassa loquela,
 Quamvis adveniam serus fortasse, morari
 20 Non pigeat, mecumque loqui. Potes ipse videre,
 Ut me non pigeat; quamquam hic me flamma perurit.
 Si modo in haec tu regna ruis caligine coeca,
 Ex illa dulci lapsus tellure Latina,
 Unde ego transactae vitae fero crimina cuncta;
 25 Dic mihi, num AEMILIAE populi modo commoda pacis,
 An bellum spectent. Fateor me in montibus ortum
 Urbini fines intra rupisque recessus,
 Unde fluit Tiberis. — Prono tum corpore stabam
 Intentus, cum me fodiens dux talibus infit:
 30 Tu loquere, ex Latio est. Ego, respondere paratus
 Illico, sic solvi celeres voces: Anima, istis
 Abdita sub latebris, tua nullo tempore terra
 Aut caret, aut caruit bellis, quae corde tyranni

- Vestri agitant; sed ibi modo nulla patentia liqui.
35 Stat veluti multos stetit ante RAVENNA per annos;
Atque POLENTINUS pollens rostro ales adunco
Sic foveat ora, suis PLYLOCLEN ut contegat alis.
Quaeque olim longo tellus exercita ludo
Gallorum tumultis infecerat arva cruenta,
40 Pace diu fruitur viridi secunda sub ungue:
At VERRUCCHINI, seniorque novusque, molossi.
Sub quibus indigne jacuit MONTEGNA peremptus,
In saltu pasti dentes de more terebrant.
Quasque LAMON terras, quasque alluit unda VATERNI,
45 Nunc regit imperiis nido LEO parvus in albo,
Qui, quas tutatur calido sub sidere, partes
Sub bruma mutat: CAESENAE proxima SACRO,
Ut media est inter campum lapidosaque montis,
Inter servitium libertatemque moratur.
50 Nunc mihi dic, oro, qui sis; plus quam fuit alter
Ne mihi sis durus, ut sit tua fama superstes.
Postquam more suo sat longum immugiit ignis,
Verticis hac illac extremum movit acumen,
Deinde sonum efflavit talem: Si posse putarem
55 Id fieri, ut rursus visuro lumina solis
Nostra forent commissa viro responsa, maneret
Haec flamma haud agitata ultra: ast, ut credere dignum est,
Quandoquidem revocare gradus hoc carcere ab atro
Nulli unquam vivo licuit, responsa remittam,
60 Haud metuens famae, quae nostra opprobria prodat.
Olim miles eram, dein lumbos fune retorto
Cinxi, sic vitam ratus emendare priorem.
Et certe ista fides veniebat mi integra tota,
Si non ille potens ter magnus presbyter esset,
65 Cui male sit. Namque is me in crimina prima remisit.
Qui quamque ob caussam, ipse volens, adverte, docebo.
Donec forma fui cum carne atque ossibus illis,
Quae dederat genitrix, non me mea facta leonem,

- Sed vulpem fecere. Astus quoscumque, peritus,
 70 Secretasque vias novi, et sic omnia vafre
 Digessi, externas ut fama exiret in urbes.
 At simul aetatis me vidi limine in illo,
 In quo cuique foret satius deducere vela,
 Colligere et funes, tunc rerum, quae ante placebant,
 75 Est mihi pertaesum, confesso crimina vitae
 Cuncta et testato me poenituisse malorum;
 Atque haec, me miserum! juvisset versa voluntas.
 Princeps nostrorum novus iste Pharisaeorum
 Tempore, quo juxta Lateranum bella gerebat,
 80 Non jam Judaeis infensus, nec Saracenis;
 Christiadum nam gente satos sibi duxerat hostes,
 Et numero ex illo nemo oppugnaverat Acrin,
 Nemo mercator Sultani intraverat urbes;
 Nec summum imperii munus, nec chrismata sacra
 85 In se respexit, nec quod tenuare capistrum
 Praecinctos solet, in me habuit duxitque verendum.
 Verum ut SILVESTRUM inclusum Soracte petivit
 CONSTANTINUS, ut a lepra se mitteret acri
 Sanum: ita ut et sibi praeceptor febrim ipse superbam
 90 Sanarem, me consuluit. Mihi faucibus haesit
 Vox muto; sic verba hominis sunt ebria visa.
 Deinde inquit: Nullo trepident tibi corda timore;
 Hac te absolvo tenus; Praenesten quomodo possim
 Vertere, tu tantum doceas. Mihi claudere coelum,
 95 Et reserare datum, jam scis; quare mihi claves.
 Sunt geminae, quas ille parum modo functus amavit.
 Tum grave dictorum pondus me pressit, ut ultra
 Conticuisse mihi rerer magis affore damno.
 Atque ita respondi: Quoniam me, crimen in istud
 100 Jam jam lapsurum, Pater, abluis, accipe: longum
 In promissa abeas, promissis addito curtam
 Ipse fidem; et duces stans alta in sede triumphum.
 Ast ubi Franciscus gelida me morte solutum

- Secum adducturus venit, niger obstitit unus
 105 De Cherubin Stygiis: Absitque injuria. dixit,
 Ne tolle. Hunc aequum est descendere in ima meorum
 Permixtum populo. Nam plenum fraudis ab isto
 Venit consilium, post quod crini ipsius haesi.
 Namque haud ulla data est absolvere posse facultas,
 110 Quem non poenituit; sed culpam odisse, simulque
 Hanc velle, haud par est: quis enim pugnantia contra
 Jungat? Et, heu misere! excusso mihi qui fuit aestus!
 Cum me corripiens dixit: Num forte putabas,
 Me logicum non esse. Atque ad Minoa retraxit,
 115 Isque quater geminos caudam sinuavit in. orbes,
 Ad durum adducens dorsum, et simul ore momordit
 Acriter iratus, deinde has dedit ore loquelas:
 Istum flamma decet furax sontem; utque videre est,
 Perditus his lugens contactus vestibibus erro.
 120 Flebile visa queri, contorto flamma refugit
 Quassatoque diu vibrantis acumine cornu.
 Dux et ego ulterius transimus, terga prementes.
 Rupis, ad usque aliam, quae dat contendere ad arcum,
 Qui superimpendet fossae, in qua stat sua poena
 125 Illis, qui conjuncta simul sunt scindere adorti.

XXVIII.

- Quis potis est, verbis vel quavis lege solutis,
 Dicere sanguineos rivos, ac pandere plagas,
 Quas modo conspexi, repetendo saepe relata?
 Omnis lingua quidem minus, ac minus utilis esset,
 5 Ob paupertatem nostri sermonis, et arctos
 Ob mentis fines, non aptae cuncta tenere.
 Si quis congereret totius gentis acervos,
 Pro quibus infelix fertur terra Appula caedi
 Indoluisse suae, Aeneadum data vasta sub ense,
 10 Atque annellorum diuturni, ob tempora belli.

- Magnas exuvias, memorat quas Livius auctor,
 Qui nunquam erravit; simul et miserabile vulgus
 Ictus expertum tristes, dum arcere RUBERTUM
 GUISCARDUM patriis certabat finibus hostem,
 15 Et reliquum, cujus CEPERANUS nunc quoque campus
 Ossa tegit, mendax ubi erat nimium Appulus omnis,
 Et TALEACOTI trans arcem, ubi viribus usus
 Armorum nullis vicit longaevus ALARDUS;
 Atque hic perfossos truncos ostenderet, ille
 20 Artus: nil horum nonae foedissima bulgae
 Supplicia aequaret. Non sic perfossa videntur
 Dolia, queis media est aut infima lamina subter
 Amissa, ut quidam a mento usque ad podicis orbem
 Scissus, qui mihi spectandum sese obtulit ultro.
 25 Intestina inter crura huic pendentia stabant,
 Extaque cum tristi vertente in stercora sacco
 Quidquid quisque haurit, nobis manifesta patebant.
 Atque hic dum spectans haerebam totus in illo,
 Is me respiciens, manibus sibi pectora pandit,
 30 Sic fatus: Cerne, ut lanier crudeliter artus;
 Aspice, ut incedat mutilus MAOMETUS; et ALYX
 Flens prae me repit, diffissus turpiter ora
 A mento ad frontem; quosque illic conspicias, omnes
 Hi, dum vita fuit, seruerunt scandala, adorti
 35 Schismatis omne nefas. Quare sic scissa trahentes
 Membra illi occurrunt. Isthic post terga moratur
 Daemon, qui scindit nos tam crudeliter ense,
 Turba de nostra rursum sub vulnera mittens
 Quemquam, ubi triste viae spatium revolutus obivit;
 40 Vulnera namque prius coeunt, quam huic obviis alter
 Fiat regressu. At quis tu, qui in vertice rupis
 Hujus odorare? An subeundae ut sit mora poenae,
 Quae tibi decreta est confesso crimina vitae? —
 Nec mors hunc deprendit adhuc, nec facta nefanda
 45 Huc adduxerunt cruciandum, talibus infit

Praeceptor; sed ego, absumptus jam funere, poscor,
Hunc ut circumagam loca per tenebrosa, per omnes
Orbes, hinc donec rerum experientia doctum
Mittat et, ut nunc ipse loquor, res vera pateat.

- 50 Talibus auditis, plus quam centena virorum
Turba stupens stetit in fossa; nam mira cruentae
Res poenae immemores fecit. Nunc ergo monebis,
Tu fortasse brevi visurus lumina solis,
Fratrem DULCINUM, validis ut se instruat armis,
55 Ni mens certa illum tulerit, me pone subire
Quam primum hanc fossam, ne sic tam angustia victus,
Quam nivis aggestae, victorem Guascona mittat;
Nam secus haud facinus fuerit leve castra potiri.

Ut pede suspenso hanc vocem MAOMETUS iturus

- 60 Edidit, hinc abiens tellurem hoc pressit. At alter,
Perfossus cui guttur erat, qui naribus ibat
Ad frontem truncis, tantum aure notabilis una,
Et steterat, mistus reliquorum examine, mirans,
Ut me lustraret, per aperta foramina cannae

- 65 Undique caede rubrae prior occupat, ista locutus:
O tu, quem nulla impurum facta impia damnant,
Et quem jam vidi in Latio, nisi fallit imago
Me similis, si forte iterum tibi cernere dulcem
Tellurem dabitur, quae a Vercellensibus agris

- 70 Ad Marcobejum vergit, reminiscere PETRUM,
Patria cui Medicina fuit; duoque optima Fani
Lumina viva modo, mox ista monere memento,
GUIDUM atque ANGELULUM, nisi mens hic praescia vana est,
Se vita iri depulsos, atque aequore mersos

- 75 In saccum insutos, sub prodicione tyranni
Falsi, ad Crustumium; nec, qua Majorica ad oras
Usque patet Cyprias, vasti rex aequoris unquam
Tale scelus vidit, nullo grassante pirata,

Nulla acie Argolica. Qui oculo tantum aspicit uno

- 80 Proditor, atque tenet terram, quam, qui modo mecum

- Versatur, nunquam vellet vidisse, vocabit
 Hos in congressum, efficietque, ut vota precesve
 Non opus his vento sit mittere Phocarensi.
 Huic ego: Fac monstres, et da mihi discere posse,
 85 Si me forte tuum vis nomen ferre sub auras;
 Ecquis is est, adeo visum exsecratus amarum?
 Ille manu arripuit socii malam oraque pandit,
 Exclamans: Hic est —; neque hiantem verba sequuntur.
 Caesaris hic animo dubitanti fraena resolvit,
 90 Sic fatus: Nocuit semper differre paratis.
 Atque oh! quam mihi visus erat formidine victus,
 In jugulo truncus linguam sic farier ausam,
 CURIO! Tum manibus mutilatis alter utrisque,
 Aëra per fuscum tollens foedantia vultum
 95 Ossa lacertorum, hanc eduxit pectore vocem:
 Musca tua maneat pariter tibi mente repostus,
 Cui quondam, heu nimium misero! vox excidit ista:
 Facta viam invenient, quod genti semen Hetruscae
 Triste fuit. Generisque tui commune sepulchrum!
 100 Respondi. Quare ille, suo hunc etiam insuper addens
 Moerorem, flenti similis similisque furenti
 Fugit, et ipse steti cupidus spectare catervam.
 Et res oblata est, quam me narrare vetaret
 Ipse timor, nullo mecum testante; sed ipsa
 105 Conscia mens veri, comes optima, sueta juvare
 Auxiliis hominem, cui pro thorace dedisset
 Nil conscire sibi non purum, mi omnia tuta
 Praestat. Ego vidi certe, videorque videre
 Nunc etiam, truncum per se capite ire revulso
 110 Cum reliquis grege de tristi; arreptumque capillis
 Abscissum caput ipse manu pendente ferebat,
 Instar laternae, nosque illud lumine utroque
 Spectans: Me miserum! questu repetebat amaro.
 Ipse aderat lucerna sibi; geminatus in uno,
 115 In gemino simplex: qui fiat, noverit ille,

- Qui regit haec. Postquam sub pontis constitit arcu
 Arrectus, dextram ac totum caput extulit alte,
 Verba admoturus nobis sua. Verba fuerunt
 Ista: Modo nostrae durum genus aspice poenae,
 120 Tu, qui vivus adhuc visurus morte peremptos
 Huc ades, atque vide, num sit crudelius ullum
 Supplicium; utque aliquid nostri non inscius edas,
 BLANDERIONENSEM BELTRAMUM scito fuisse
 Me, illum, qui regi dederam perversa JOANNI
 125 Consilia, atque in se patrem natumque rebelles
 Armavi. Architophel non sic furialibus egit
 Maachiadem stimulis, nec tanto vulnere luctus
 Davidem oppressit. Quare, tam juncta duorum
 Divisi qui corda virum, sic nunc ego gesto
 130 Divisum cerebrum, miser! usque ab origine prima,
 Isto quae in trunco est. Sic lex pro dente reposcens
 Dentem, haud absimiles jussit me pendere poenas.

XXIX.

- Sic mihi turba frequens, diversaque vulnera visum
 Abstulerant domitum, ut cuperent mea lumina longa
 Flere mora. At: Quid adhuc, vates ait, aspicias ultra?
 Et quid adhuc, acie defixa, immobilis haeres;
 5 Carcere sub tristi speculando vulnere passim
 Multiplici laceras umbras? Sic temporis horas
 Te flendo haud aliae viderunt ducere bulgae.
 Haec vallis, bene si numeres, per millia ductos
 Bis patet undenos passus; jamque aurea luna
 10 Sub pedibus lucet nostris, jamque hora diei,
 Quae datur, exigua est; minime et quod rere, videnda
 Multa manent. Ego respondi: Si agnoscere caussam
 Et tu quivisses, cur undique vestigarem,
 Cunctandi ulterius spatium breve forte dedisses.
 15 Ille ibat partim, gradientem ego pone sequebar,

Inceptum evolvens responsum atque insuper addens :
 Illam intra foveam, consulto ubi fixa tenebam
 Lumina, flere meo reor umbram sanguine cretam
 Crimina, apud manes adeo constantia magno.

- 20 Tum doctor contra: Ne posthac sensa tuamque
 Is frangat mentem; atque alias sub pectore curas
 Jam versa; hic per te liceat remanere sepulto.
 Namque illum vidi graviter sub ponte minantem,
 Ac te signantem digito, audivique vocatum

- 25 Hic intus GERIUM DEL BELLO nomine Hetrusco.
 Sed qui ALTAFORTIS quondam possederat arcem,
 Sic tibi detinuit mentem, ut divertere visu
 Inde tibi haud fuerit; quare jam evaserat ille.

Mi dux, mors violens, ultorem nacta nec ullum,

- 30 Qui fuerit probri consors, ita abire frementem
 Compulerit, dixi; quare ille, ut corde voluto,
 Excessit, nulla dignum qui voce vocarer
 Ducens; idque magis miserantem indignaque flentem
 Hujus fata movet. — Sermonum hac nos vice primum
 35 Venimus ad callem scopuli, qui ex vertice monstrat
 Alterius vallis spatium totum undique ab imo,
 Si major fuerit speculanti copia lucis.

Ventum ubi bulgarum est postrema ad claustra malarum

Sic, ut alumnorum mihi jam apparere figurae

- 40 Possent, diverso ferierunt murmure questus
 Cor mihi, quos pietas telis armarat acutis:
 Quare aures manibus properavi claudere utrisque.
 Qualis, si spatio fossae glomeretur in uno,
 Quidquid in aegrorum hospitibus pigra stagna Claninae

- 45 Vallis, cum arentes agros Leo tristis hiulcat,
 Aut cum Libra vices aequat, quidquid maris ora
 Importuna Senae, quidquid Sardoia malorum
 Morbis foeta gerit, dolor afforet; undique talis
 Hic erat, ac talis se hinc halitus effundebat,
 50 Qualem membra halant diuturna putrida tabe.

Nos longi extremam scopuli, laevam usque tenentes,
Descensu petimus ripam, atque revivere visus
Tunc coepit propius fossae ima, ubi rege sub alto
Justa ira, haud patiens falli, cruciatibus angit
55 Falsificos; atque hic mulcandos ipsa notavit.
Tristius haud quidquam Aeginae vidisse putarem
Confectum morbo communi vulgus, ubi aër
Sic plenus vitio fuit, ut genus omne animantum,
Ad minimum vermem, collapsum morte periret;
60 Et genti antiquae dein semina formicarum
Suffecere novum populum, ut cecinere poetae;
Quam qui per tenebras illius vallis acervos
Umbrarum varios languere aegrore videret.
Iste superjectus ventri, tergo ille jacebat
65 Alterius, quidam reptando triste cubile
Mutabat. — Taciti nos lento incedere passu,
Circumferre oculos, aegrosque audire querentes,
Tollere qui nullo sese conamine quibant.
Ipse duos vidi nixos se mutuo, ceu vas
70 Impositum vasi, calfiat ut esca vicissim,
A capite ad plantas maculatos undique crustis.
Haud unquam strigili propere percurrere vidi
Tergus equi puerum, domino exspectante moratum,
Aut quem pertaedet vigilando ducere tempus:
75 Ut se quisque supra properantibus unguibus acres
Hic illic iterum morsus geminabat, ob iram
Indomitae nimium proriginis omni ope captae.
Et conabantur scabiem sibi detrahare ungues,
Sardoni ut culter squamas, aut cuilibet ulli
80 Largius instructo pisci. — Tum talibus unum
De numero aggressus, dictis dux incipit ultro:
O, qui te laniat digitis, ut forcipe adunca
Saepe usus, dic, an quisquam ex tellure Latina
His commistus eat; sic unguis tempus in omne
85 Sit tibi par operi. — Sumus ambo ex gente Latina,

- Quos ita corruptos cernis, tunc unus ad ista
 Respondit lacrimans; sed qui nos voce rogasti,
 Ecquis es? — At ductor: Veni, descendere adortus
 Ex rupe in rupem, ducturus corpus habentem
 90 Vivum, Tartareas homini monstrare cavernas
 Certus. Tum vero sese commune resolvit
 Fulcrum, et quisque fremens oculos atque ora tenebat
 In me, unaque alii, quibus haec vox icerat aures.
 Optimus accessit demisso vertice, fatus
 95 Sic mecum, sapiens: Istis tu edissere, quidquid
 Vis. Et ego coepi, hanc veniam mihi dante magistro:
 Sic nunquam vestrum primo vanescat in orbe
 Mentibus elabens nomen, sed vivat in aevum
 Multum. Non pigeat qui sitis dicere, et unde
 100 Sit genus; haud vestrae species foedissima poenae
 Impediat, veterem metuentes prodere famam.
 ARETINA mihi tellus est patria, tali
 Unus voce inquit; damnatum me igne SENENSIS
 ALBARUS absumpsit; sed, quod me morte peremit,
 105 Haud huc me adduxit. Quamquam, ut verum ordine pandam,
 Huic quondam dixi, per ludum multa locutus,
 Me callere artem, per quam sublimis in auras
 Tollerer. Hic plenus studiorum, et mentis inanis,
 Monstrare haec iussit: sed, quod tranare volatu
 110 Aëra Daedaleo haud dederam, dedit ipse cremandum
 Me cuidam, cui carus erat, patri ut sua proles.
 Verum me ista decem de bulgis ultima claudit,
 Quod me, qui Alchymia sum usus, dum vita manebat,
 Minos, cui nunquam decepto errare licebit,
 115 Ista multavit poena. — Atque ego talia vati:
 Vidistin' gentem captanti vana Senensi
 Aequealem? Huic certe haud multum gens Gallica cedit.
 Alter ubi audivit scabiosus talia fantem:
 Excipe, respondit, STRICCAM rescindere doctum
 120 Impensas, simul atque auctorem divitis illum

NICOLEUM moris, primum qui invenerit hortum,
 Cui caryophylli beneolentia semina adhaerent;
 Excipe conventus, ubi consita vitibus arva
 ASCIANONENSIS dispersit CACCIA, et ingens
 125 Frondiferum nemus, et qui effudit, prodigus auri,
 Quidquid consilii prius ABBALIARDUS habebat.
 Utque scias, qui te spectantem mente Senenses
 Adversa sic auxilio juvet, inspice, et ora
 Fac bene responsent tibi nostra, et disce CAPOCCI
 130 Umbram arte Alchymiae docti vitare metalla;
 Et meminisse potes, si te bene lumine lustro,
 Quam bene naturae simulator simius essem.

XXX.

Cum Juno ob Semelen odio indulgebat acerbo
 Gentis in omne genus Thebano sanguine cretae,
 Quod semel, atque iterum ostendit; furialibus actus
 Est adeo stimulis Athamas, ut conjuge visa,
 5 Quae natos, utrasque manus onerata, traheret,
 Exclamarit: Io, tendamus retia silvis,
 Ut post insidias gemina cum prole leaenam
 Prendam. Deinde feros unguis protendit, et unum,
 Nomine quem proprio compellavere Learchum,
 10 Corripuit, circaque caput bis terque rotatum
 Ad saxum allisit: reliquo et cum pondere sese
 Obruit illa mari. Et cuncta ausa, ausisque potita
 Cum fortuna Phrygum coepit sublapsa referri,
 Ut regnum et regem deleverit una ruina;
 15 Tristis, inops, praedae mala sors Cisseis, ubi aras
 Caede Polyxenia respersas vidit, et ictu
 Telorum exanimis Polydori in littore corpus,
 Acta furore dedit latratus ore caninos
 Pro verbis; tantus mentem distorserat angor.
 20 Sed neque Thebanae, neque Troicae Erinnyes unquam

- Visae sunt adeo in quemquam saevire, vel ungue
 Figere, nedum hominum, rabidarum membra ferarum,
 Sicut ibi umbrarum vidi simulacra duarum
 Arida, nuda artus se alterno incessere morsu,
 25 Tamque cito ferri cursu, quanto impete porcus,
 Cum se solvit hara. Petit artus una CAPOCCI,
 Et colli nodum compressit dente tenaci
 Sic, ut raptato venter tellure fricandus
 Huic esset solida. Tum, qui stetit ore trementi,
 30 ARETINUS ait: Furiosam cerne JOANNIS
 STICCHI umbram cunctos sic depectentis. — At isti
 Dixi: O sic parcat te figere dentibus alter;
 Ne grave sit fari; dic, quisnam est ille, priusquam
 Isthinc erumpat. MYRRHAE vetus illa scelestae
 35 Est anima, in patrem fas ultra perdit amica;
 Crimen in incestus quem traxit fraude sub ista:
 Alterius formam falso mentita, parenti
 Sese supposuit; velut alter, qui inde recedit,
 Fingi se BUOSUM DONATI passus, equarum
 40 Ut grege de toto reginam acquireret, ausus
 Testari hunc simulans, simul et tabulis dare normam.
 Postquam abiire duo rabido obvia dente petentes,
 In quos obtutum figebam, lumina verti
 Inspectura alios male natos. Se obtulit alter
 45 Spectandus litui forma, quam totus habebat,
 Non aliter factus, si demas inguina parti,
 Qua vir sit bifidus. Gravis hydrops, dispare norma
 Sic membra afficiens congestae copia aquai,
 Quam male convertit, minime ut respondeat alvo
 50 Os, hunc continuo labris inhiare reclusis
 Cogit, more viri, quem tabida febris adurit,
 Qui, stimulante siti cum flagrat, deprimit imum
 Ad mentum, invertitque ad nares usque supernum.
 O vos, qui poenae immunes (nec cognita caussa)
 55 Triste pererratis regnum, circumspicite, inquit,

- Intentique gravem perpendite mente magistri
ADAMI luctum. Mihi vivo haud defuit ulla
Copia poscenti; heu! nunc lymphae gutta vel una,
Una est in votis. Rivi, qui montibus agri
60 Clusini argento similes labuntur in Arnum,
Quaque iter intendunt, saturant loca cuncta liquore
Frigidulo, ante oculos, nec frustra, errare videntur;
Nam me dulce fluens horum plus siccatur imago,
Quam, qui sic macie vultum depascitur, aegror.
65 Quae me justitiae sic contudit ira severae,
Inde loci, infamem turpi quem crimine feci,
Deduxit caussam, qua plus mihi corde frequentes
Exprimat ex moesto gemitus. ROMANIA terra est
Haec, ubi corrupto nummos cudi aere notatos
70 Baptistae effigie; quare membra usta reliqui.
At mihi si coram prava umbra videnda daretur,
Vel GUIDI, vel ALEXANDRI, vel fratris utrique,
Inspecere hanc mallet satius, quam fonte potiri
Branda. Jamque una intus adest, si vera loquuntur
75 Umbrae actae rabie: at quid mi, si vincior artus?
Si saltem mihi corpus adhuc levitatis haberet
Tantum, ut, dum vertunt labentia tempora saeculum,
Unum vel digitum pedibus procedere possem,
Hoc essem jam ingressus iter, vestigia quaerens
80 Illius has inter vulgi sordes; licet ista latrina
In longum undenos passus per millia ductos,
Et plus quam passus quingentos lata patescat.
Colluviem hanc inter mihi tempus in omne jacendum est
Hos propter. Namque hi suaserunt cudere nummos,
85 Queis tantum suberat misti purgaminis, ut tres
Pondere adaequaret siliquas. — Tum talibus orsus
Quaesivi rursum: Quae sunt miseranda duorum
Spectra haec, quae fumant veluti sub frigore brumae
Fonte extracta manus, tibi dextrum qui latus urgent
90 Prostrati, junctique simul? — Quo tempore in istud

- Antrum, inquit, pluvi, illos me invenisse recorde-
 Sic positos; nunquam digressos amplius inde,
 Aeternumque reor mansuros. Femina mendax
 Una est, quae nomen JOSEPHI crimine falso
 95 Detulit; haec umbra est DANAI perjura SINONIS
 Ex urbe Iliaca, quorum de pectore febris
 Tantum nidoris graveolentis torrida mittit.
 Unus at ex illis, piguit quem forte vocatum
 Nomine ita obscuro, pugnum huic impegit in ampli
 100 Duritiem ventris. Veluti Cybeleia ab ictu
 Tympana, is insonuit. — Contra subita ira magistri
 ADAM vibrato graviter ferit ora lacerto,
 Nec minus hic fuerat durus; dein talia fatur:
 Quamvis membrorum gravitas vetet ire, lacertus
 105 It mihi liber, ubi sit opus. Tunc edidit alter
 Haec verba: Ardentem ad flammam quo tempore tractus
 Ibas, haud fuerat tam alacer tibi; at hunc tamen aera
 Cudere sic norunt, et plus fortasse paratum.
 Hydropicus contra: Nunc tandem dicere verum
 110 Coepisti; at Trojae tu pandere vera rogatus,
 Non ita testis eras verax. Verum assimulavi,
 Tu cuneum, DANAUS dixit; sed criminis una
 Isthic me labes damnat, te plurima, totque
 Crimina, quot quisquam haud potuit committere Daemon.
 115 Insidias fallacis equi, perjure, revolve,
 Illi respondit, qui inflatum abdomen habebat,
 Arguat et sontem totus jam conscius orbis.
 At tibi sit crimen sitis arida, dixit ACHIVUS,
 Quae tibi dirumpit linguam; sit marcidus humor
 120 Crimen, qui antea ventrem tibi sepiat. — At aeris
 Cusor: Ita, ut quondam, magno se scindit hiato
 Os tibi nunc, ubi fert animus maledicere suetus.
 Quod si me exsiccat sitis, et me lymphæ refercit,
 Ardor te male habet, male habet caput usque laborans;
 125 Et dum Narcissi speculum tibi lambere detur,

Hortantem haud velles te longa ambage moratum.

Hos ego defixa sermones aure bibebar,

Cum mihi praeceptor subtristis: Prospice, dixit;

Namque parum modo abest, quin tecum in jurgia surgam.

130 Quem simul iratum audiui verba ista loquentem,

Accessi, puduitque adeo, ut pudor intima mentis

Nunc quoque pervadat, repeto dum talia mecum.

Ac veluti in somnis sua qui sibi damna figurat,

Somnia dum ludunt, ludant modo somnia mavult

135 Sic, ut quidquid adest, omnino exoptat abesse:

Talis ego adstiteram, cum deessent verba student

Errori causam nostro praetexere; at istud

Fecerat adspectus, quod me haud fecisse putarem.

Culpa tua major tanto purganda pudore

140 Non esset; quare hic omni te labe levavit,

Doctor ait, meque usque puta te cernere coram

Adstantem, si forte pari certamine gentem

Infensam offendas: id velle audire pusilli est.

XXXI.

Una eademque prius me lingua momordit, utrasque

Tinxit ut malas, medicataque postea juvit.

Talis, ut audiui, fatalis lancea Achillis,

Ac Pelei patris primo caussa esse solebat

5 Tristis, deinde bonae strenae. Nos vertere terga

Valli infelici, praecingentemque tenere

Coepimus adscensu ripam, transversa legentes

Muti. Nescio quid minus hic quam noctis opacae,

Atque minus quam lucis erat. Nec longius ire

10 Vestigando oculus quibat; verum impulit aures

Stridore altisono cornu, quod et omne tonitru

Obruerit strepitu horribili, propriumque secutum

Oppositum sibi iter, me figere adegit in unum

Lumen utrumque locum. Post flendae funera cladis,

- 15 Carolus a sancto Magnus cum decedit auso,
 Tam perterricrepto non perculit aëra bombo
 Rholandus. — Caput inde ausus' paullisper in altum
 Tollere, sum multas visus spectare praealtas
 Turres. Quare ego: Dic, quaenam est terra ista, magister?
- 20 Isque mihi: Quoniam multis stipata tenebris
 Per loca transcurris nimium procul, hinc fit, ut erres
 Propter opinatus animi; at, probe, tu quoque disces,
 Illuc si accedas, quam, quae longinqua videntur,
 Decipiant sensus: quare properantius ito.
- 25 Apprenditque manum peramanter, et insuper addit:
 Ante iter ulterius quam pergas carpere mecum,
 Scito, non illas turres, verum esse gigantas,
 Stantque, tenus ventris quanti sunt, undique fixi
 Circum oram putei. Veluti, caligine pulsa,
- 30 Paullatim incipiunt oculi internoscere, quidquid,
 Aëra qui stipat, vapor abdidit; aëra crassum
 Sic me, dum fodio, magis et magis usque propinquans
 Orae, error fugit et pavor ingens occupat artus.
 Namque ut, ubi vallo sedet aëra septa rotundo,
- 35 Monstregio surgit redimitus turribus altis:
 Sic exornabant, puteus qua cingitur, oram
 Terribiles media non plus quam parte gigantes
 Supra impendentes, queis Juppiter aethere ab alto,
 Dum crepitat, minitatur adhuc. — Mihi jamque videbar
- 40 Cernere cujusdam faciemque humerosque sinumque
 Et magnam ventris partem, distentaque utrimque
 Brachia sub costis. Recte natura reliquit
 Artem, quae tales homines in luminis auras
 Ederet, his similis Marti ereptura ministros.
- 45 Quod si cetorum aut elephantum haud poenitet illam,
 Res inspectanti penitus censenda videtur
 Plus justa ac prudens. Nam si solertia mentis
 Nequitiam jungat cum vi, jam nulla juvaret
 Contra obnitentis virtus. Praelonga patebat

- 50 Atque ampla huic facies, veluti pinna ardua molis
Romae, Petre, tibi sacrae; modus ossibus idem:
Ut pars inferior, cui facta est subligar ora,
Sat bene demonstret tantum superesse staturae,
Ut male praesumant se his tangere posse capillos
- 55 Tres Phryges impositi. Non paucos namque videbam
Triginta magnos in longum tendere palmos
Inde, ubi demissam subnectit fibula vestem.
Rafel, mai, amech! coepit clamare ferinum
Os, quod non hymni carmen mage dulce decebat.
- 60 Dux meus hunc contra: Stolidissima bellua, dixit,
Aere tona cornuque tuos effunde dolores,
Ira furorve alius simulac praecordia tangit.
Collum pertenta; invenies, confuse, ligamen
Funis, qui vinctum tenet; atque hunc adspice magnum,
- 65 Qui tibi praecingit pectus. — Dein talibus infit
Mecum: Idem scelus ipse suum nunc arguit; iste est
NEMBROTTUS, cujus mala mens effecit, ut una
Tantum haud utantur mortalia saecula loquela.
Istum mittamus, nec ventis irrita verba
- 70 Spargamus vanis; nam sermo est quilibet ipsi
Talis, ut et nobis idem hic, non cognitus ulli.
Longius ire igitur juvit, laevam usque tenentes,
Atque intra jactum teli stetit obvius alter
Saevior, ac major. Qui hunc cinxerit arte, magistrum
- 75 Dicere nescirem; at prae se laevum ipse tenebat,
Et post se dextrum religatum fune lacertum,
Qui sic hunc infra collum undique praepediebat,
Ut partem exstantem vel quino involveret orbe.
Iste tumens fastu voluit tentare quid ipse
- 80 Contra supremum terrae coelique potentem
Pugnando posset, ductor mihi dixit, et inde
Haec ipsi merces. EPHIALTES nomen habebat,
Extremumque dedit specimen virtutis in illa
Pugna, qua Superis tantum injecere gigantes

85 Terrorem: haud unquam movet is, quae brachia torsit.

Illi ego tum: Vellem, fieri si posse putares,
 Immensum his oculis BRIAREA videre. Sed ille:
 ANTAEUM haud procul invenies dantem ore loquelas,
 Quem non vincla tenent, qui nos deponere in ima
 90 Valle, ubi cunctorum stant pectora pessima sontum,
 Possit. Quem velles, is multo longius isthac
 Distat, et est vinclis vinctus, nec dispere forma,
 Si vultum excipias, qui saevior esse videtur.

Nec jam sic validus terrae tremor ingruit unquam,
 95 Mole sua stantem quateret qui fortius arcem,
 Ut cito se excussit dirum genus IPHIMEDIAE.
 Tunc mihi mors, nunquam pejus metuenda, recurrit,
 Ad quam formido sat erat, nisi vincula torta
 Vidissem. Quare gressu processimus ultra,
 100 ANTAEUM et petimus, qui ulnas, sine vertice, denas
 Spelunca exstabat, solvitque haec ore magister:
 O fortunatae nimium vetus incola vallis,
 Quae decora eximii quondam dedit ampla triumph
 Scipiadi, Annibalem, turba cedente suorum,
 105 Vidit ubi dare terga fugae, o cui mille leonum
 Sacraasti exuvias; o tu, qui si agmina fratrum
 Juvisses alto in bello, jam credere dignum est
 Cessuros regnum natis tellure fuisse
 Coelicolas victos; ne nos deponere in oris
 110 Cocyti grave sit, glacies quem frigida vincit.
 Ne mitte orantes TITYO, ne mitte TYPHŒO:
 Largiter hic praebere potest, quae munera cuncti
 Hic vestri cupiunt. Oneri supponere tergus
 Ne pigeat nostro, et naso suspendere parce.
 115 Iste et apud superos poterit tibi reddere famam
 Nunc quoque; vivit enim, et diurnam ducere vitam
 Sperat, ubi ante diem non ipsum gratia major
 Ad sese revocet. — Sic doctor. At ille tetendit
 Approperans dextram et, queis pressit ad incita adactum

120 Alcidem quondam, ductorem sustulit ulnis.

Ut sese presum sensit, mihi talia fatur

Minciades: Isthuc accede, ut te quoque prenam:

Dein sic effecit, fasci ut glomeraverit uni,

Sese, meque. Velut sub parte, ubi prona videtur

125 Carisenda oculis, si quando ex aethere in ipsam

Incumbat nubes, ut contra pendeat illa;

ANTAEUS mihi talis erat, dum multa morabar,

Clinantem spectans tanta se mole gigantem.

Nec semel evenit, diversum ut quaerere callem

130 Optarim; sed nos imum prope fluminis alveum

Deposuit leviter, Cocyti ubi stagna profundi

Luciferum Judamque vorant. Hic nulla manendi

Ipsi caussa fuit sic curvo, ast arboris instar

Veliferae, immani se arrexit corpore in altum.

XXXII.

Si mihi sic asprum raucumque sonantibus uti

Fas esset numeris, ut convenientia tristi

Carmina concreperent barathro, in quod pondere rupes

Cunctae aliae tendunt, vena magis ubere succum

5 Exprimerem mentis; sed ubi est mihi copia nulla,

Fari haud absque metu aggredior: nec parva videtur,

Dignave res risus, aut nomina balba parentum

Fingentis linguae, medium, in quod nititur omne,

Designare. Sed hunc doctissima turba sororum

10 Ipsa juvet versum, quae Amphiona claudere Thebas

Molitur auxilio juvit, ne carmina rebus

Discordent. — O plebs humanae pessima gentis,

Quae sedes habitas, quas est describere durum,

Profuerit melius vobis pecudum atque caprarum

15 Isthic sorte datas animas sumpsisse repostis.

Postquam demissi in puteum devenimus atrum,

Sub pedibus Lybici, in multo inferiora locorum

- Lapsi, et adhuc murum direxi lumina ad altum:
 Prospice, ut incedis, subito haec vox venit ad aures,
 20 Neve caput fratrum miserorum protere plantis.
 Quare ego respexi, atque oculos sese obtulit ante,
 Sub pedibusque lacus glacie concretus inertis,
 Durus ita, ut vitri potius, quam mollis imago
 Esset aquae. Non sic denso velamine cursum
 25 Ister contextit, qui praeterlabitur agrum
 Austriacum, aut Tanais rigidi sub sidere coeli,
 Ut lacus hic stabat. Quod si collapsa ruinam
 Vasta Tabernicci, aut Petrapanae pondere toto
 Traxisset moles, haud ullum sponda dedisset
 30 Sub casu crepitum. Ac veluti stat rana coaxans
 Rictu extra stagnum, cum virgo rustica saepe
 Somniat in sulcis se spicas ire legentem,
 Stabant liventes, illac tenus, unde pudoris
 Apparent signa, in gelidis stringoribus amnis
 35 Umbrae externatae luctu, dentesque ciebant
 Conflictu in numerum, ut peregrina ciconia rostrum.
 Vultum quaeque suum flegebat versa deorsum:
 Angorem os, cor triste oculi testantur. At omnia
 Ut circumspexi, demisi lumina quaerens
 40 Inferiora meis plantis, simulacraque vidi
 Stare duo sic juncta sibi, connexaque ita arcte,
 Ut simul immistus capitis pilus esset utrique.
 O vos, qui premitis sic pectora mutuo, dixi,
 Qui vos, et quodnam genus? — Illi flectere colla
 45 In me sublatis oculis. Tum mollia primum
 A lacrimis intus, fluxerunt lumina guttis
 Labra supra, at glacies illas oculum inter utrumque
 Frigore concretas adstrinxit, et ostia visus
 Occlusit. Nunquam sic ligno adnectere lignum
 50 Vi subscus valuit. Quare hi se fronte petebant
 Adversa alternis, hircorum more duorum,
 Tanta ira hos vicit. Tum unus, cui frigus utrasque

- Aures depastum fuit, haud minus usque deorsum
Defixis oculis, dixit: Cur tanta cupido
- 55 Sic nos lustrandi? Si istos tu scire laboras,
Possedere ambo vallem, Byzantius amnis
Unde fluit: pater his ALBERTUS; et unica mater
Ipso ventre satos in luminis edidit auras.
Vestigare potes totius lustra Cainae,
- 60 Non tamen invenies culpis insignibus auctam
Umbram marmoreo mage dignam in frigore figi;
Non illam, manus ARTUDIS cui pectus et umbram
Uno ictu rupit. Non his PROCACCIA, non his
Iste est deterior, modo qui me sic capite umbrat,
- 65 Cernere ut ulterius nequeam; quem nomine dicunt
SASOLUM MASCHERONI. Si es sanguis betruscus,
Tu quoque quis fuerit jam scis. Et multa profari
Ne me forte adigas, ego sum, inquit, CAMMISSIONUS
De PAZZIS et, qui purget mea turpia facta,
- 70 CARLINUM maneo. — Dein vidi mille caninos
Frigore deformes vultus. Quare horreo totus,
Semper et horrebo, gelida vada saxea crusta
Cum relegam mente. At medium, quo cuncta trahuntur,
Queis aliquid gravitatis inest, dum planta petebat,
- 75 Et mihi in aeterno trepidabant frigore membra;
An mens sic tulerit. seu fatum sorsve, referre
Nescirem; sed, dum capitum inter strata movebam
Plantas, cujusdam offendi pede fortiter ora.
Ille hanc me contra flens vocem pectore rupit:
- 80 Quare me tundis? Nisi multam MONTISAPERTI
Advenis aucturus, quid me, furiose, lacessis?
Atque ego: Fac maneat hic me, praeceptor, ab isto
Dum mihi solvantur, dubia quae mente revolve;
Et me pro arbitrio posthac properare jubebis.
- 85 Dux stetit; atque ego adhuc dure maledicta vomenti
Dixi: Quis tu, alios audax incessere probris?
Ecquis es, o, qui aliis, quos haec ANTENORA claudit,

- Percellens malas spatiaris, ut, integer aevum
 Si quoque nunc ageres, tamen id nimium foret? inquit.
- 90 Tunc ego respondi: Superest mihi vita, tibiue
 Dulce erit id scitu, si poscis munera famae,
 Caetera quae inscribat vestrum inter carmina nomen.
 Quin etiam cupio, dixit, contraria: abito,
 Proripe te hinc, caussamque ultra ne intersere questus;
- 95 Namque per hanc vallem male nosti pellicere umbras.
 Tunc illum, colli cute posteriore potitus,
 Arripui, ac dixi: Aut pandas mihi nomen oportet,
 Aut pilus in toto nullus tibi vertice restet.
 Isque mihi: Ut cunctos studeas mihi vellere crines,
- 100 Nec dicam, qui sim, nec per me discere quidquam
 Te patiar; non, si centenis calcibus isti
 Insultes capiti. Manibus jam utrisque prehensum
 Irrueram in vellus, cirris et pluribus illud
 Exspoliaram, ipso multum latrante deorsum.
- 105 Inversis oculis; cum quidam his vocibus orsus
 Clamavit: Quid, Bocca, tibi est? Non esse putabas
 Sat tibi sic sonitum crepitantibus edere malis,
 Ni latras etiam? Quidnam te Daemonis urget?
- Tunc ego: Jam verbum, dixi, nolo amplius addas,
- 110 Proditor infamis; nam, te obnitente, per omnes
 Effundam terras, de te quae vera notavi.
 Ille autem respondit: Abi, et quae ferre sub auras
 Vis, narra, ac si unquam nostris evadere lustris
 Detur, ne taceas illum, cui lingua parata
- 115 Sic fuit. Argentum Gallorum is luget et aurum:
 Ipse DURENSEM, poteris jam dicere, vidi,
 Pessima congeries ubi sontum frigora captat.
 Si quis forte roget, num quisquam accesserit ultra,
 Haerentem ad latus huic est cernere BECCHERIAM,
- 120 Cui quondam ferro secuit Florentia guttur.
 Cum GANO, atque TRIBALDELLO simul inde JOANNEM
 SOLDANERO ortum non tam procul esse putarem,

- Per quem est questa suam, dominante FAENTIA somno,
 Irrupisse hostes portis bipatentibus arcem.
- 125 Hinc nos digressi non longe aberamus ab illo,
 Cum durata gelu fovea duo spectra sub una
 Sic conjuncta simul vidi, ut caput unius esset
 Pileus alterius capiti; ac veluti improba ventris
 Esuries cogit durum convellere panem:
- 130 Sic sibi suppositum prendebat dente supernus,
 Stabat ubi molli cervix adjuncta cerebro.
 Non aliter Tydeus Menalippo tempora rosit,
 Exsuperante ira, ut caput hic, et caetera circum.
- O qui crudelem ostendis sic more ferino,
- 135 In quem stas supra, rabiem, quemque ore voraci
 Manducas, dixi, hac caussam mihi dicito lege.
 Hunc contra tantos si exerces jure furores,
 Dum vos ipsiusque scelus cognoscere detur,
 Ipse quoque ad Superos remeans tibi grata rependam,
- 140 Ni prius arescat, quae dat mihi talia fari.

XXXIII.

- Sustulit os diro a pastu malus ille, comisque
 Absternit capitis, quod retro morsibus acer
 Foedarat, coepitque: Jubes renovare dolorem
 Insanum, admonitu jam corda premente, priusquam
- 5 Dicam. At si quae verba loquor, sint semina iniquo,
 Quem rodo, opprobrii infames reddentia fructus,
 Narrantem simul adspicies, lacrimasque cientem.
- Ignoro, qui sis, et qua ratione sub istas
 Veneris huc sedes; at cum tua sensa loquentem
- 10 Audio, Florentinum te lingua indicat ipsa.
 Jam me UGOLINUM comitem ignorare negabis,
 Atque hunc RUEGERIUM ornatum majore tiara;
 Nunc dicam, huic tali quae me det caussa propinquum.
 Quomodo consiliis atque ipsius arte maligna,

- 15 Cui me credebam, sim captus, deinde peremptus,
 Dicere non opus est. Sed quae tibi cognita forsan
 Haud patuere unquam fando, quam scilicet atrox
 Supplicium mortis fuerit mihi, jam ipse videbis,
 Et, num sim laesus, tu disces crimine ab isto.
- 20 Rima adaperta brevis tenebroso in carceris antro,
 Cui titulus per me famis est, ubi clausus oportet
 Ultimus haud fuerim, mihi jam per tenue foramen
 Monstrarat plures lunas, mala somnia cum me
 Ceperunt, per quae velamina scissa futuri
- 25 Sunt mihi. Is hortator dominusque est visus adesse,
 Atque lupum et catulos ad montis trudere saltus,
 Quo Pisae opposito prohibentur cernere Luccam.
 Cum canibus macris, studiosis, atque notatis,
 Prae se GUILANDOS, et cum agmine SISMUNDORUM
- 30 Una LANFRANCOS in prima fronte locarat.
 Jam parvo elapsos spatio natosque patremque
 Cernere erat lassos, et acutis dentibus artus
 Findi his. Cum evigilans totus, nondum jubare orto,
 Natos ecce meos, aderant qui in carcere mecum,
- 35 Lugere in somnis audiui, ac poscere panem.
 Vere es crudelis, si jam prohibere dolorem
 Scis, reputans tecum, quod cor me triste monebat;
 Et si non luges, quaenam te caussa videbit
 Lugentem? Elapso stabat jam quisque sopore,
- 40 Atque prope hora aderat, qua nobis esca solebat
 Adduci; at dubitans sua somnia quisque timere;
 Cum subito audiui claudentes stridere claves
 Turre sub horribili. Quare simul ora meorum
 Quaesivi haud hiscens. Non flebam, ita saxeus intus
- 45 Factus eram. Illi flere, meusque ANSELMULUS inquit:
 Sic haeres, pater, obtutu, quid mente volutas?
 Lacrima nulla mihi tamen, et vox edita nulla est
 Tota illa labente die, vel nocte sequente,
 Donec mane nova sol luce impleverat orbem.

- 50 Utque parum irrepsit jubaris claustra intima acerbi
Carceris, inspiciensque meum per quattuor ora
Legi ipse os, ambas, superante dolore, momordi
Dente manus: illi, id suadente cupidine edendi
Me fecisse rati, in pedibus subito ante stetere,
55 Haec fati: O genitor, multo minus aspera nobis
Poena foret, nobis si vescere: carnibus artus
Hos tu vestisti miseros, tu hos exue. Motus
Tunc ego composui, ne urgerem tristius ipsos:
Illa aliaque die muti omnes. O mihi dura
60 Terra nimis! cur non patefactis faucibus imum
Pandisti barathrum? Quarta redeunte diei
Luce, mihi ante pedes protenso corpore GADDUS
Procubuit, dixitque: Pater mi, cur tua cessant
Auxilia? Effuditque animam hic; et, ut ipse videre
65 Me potes, hic vidi casu tria singula eodem
Quintam intra sextamque diem cecidisse meorum
Corpora natorum expirantia. Quare ego coecus
Quemque supra incubui reptans, et quemque vocavi
Binos usque dies totos post funera. Tandem
70 Plus potuit jejuna fames, quam patrius angor.
Haec ubi dicta dedit, contorquens lumina, rursus
Corripuit miserum caput, haerens dentibus ossis
Contra vim validis, velut escam inhiantem molosso.
O Pisae, o ingens populorum infamia, quotquot
75 Pulchra alit, ac recipit tellus, ubi cuncta per ora
Si resonat; quoniam tam lenti poscere poenas
Vicini cessant, ruptis Capraria vinclis,
Atque Urgo irrumpant, quaque undans profluit Arnus,
Objiciant sepem, exspatiatus ut obruat omnes.
80 Quod si UGOLINUM comitem tum fama ferebat
Arcibus esse tuis sub proditione potitum,
Saevire in natos quatenam te caussa jubebat?
Quid tantum meruere UGUNCULUS, atque BRIGATA,
Quosque alios cecini? Insontes nova fecerat aetas,

- 85 Theba nova. — Interea progressi venimus illuc,
Stringor ubi gelidus concretae frigore aquai
Comprimit alterius, velut aspera fascia, gentis
Saecula, non inversa solo, sed ventre supina.
Fusus ibi fletus in fletus non sinit ire,
90 Inque oculis dolor offendens obstantia, retro
Vertitur, interiora petens, duplicatque dolorem.
Namque ori agglomerant stagnantes frigore guttae,
Cassidis atque instar vitreae loca concava replent
Palpebris subjecta. Licet mihi frigore sensus
95 Torperent omnes, velut obdurescere callo
Mos est, nec quidquam in visu jam sedis haberent,
Nescio quid venti tamen usurpare videbar
Auribus, atque meo doctori: Quis movet istum?
Nonne hic extinctum vidi genus omne vaporis?
100 Is mihi: mox illuc venies, ubi visus ad ista,
Quae quaeris, responsa dabit, cum caussa patebit
Inspicienti oculis, agitatae quae pluit auras.
Atque malorum unus, quos frigida crusta premebat,
Ad nos: O animae, clamabat, corde ferino
105 Sic, ut vos poenae sedes postrema reservet,
Demite dura oculis velamina, ut exitus altae
Tristitiae, qua corda gero praegnantia, detur
Mi paulo ante, gelu lacrimas quam duret in ore.
Ut sit opis nostrae, dixi, tibi copia, qui sis
110 Effare; at, nisi te solvam, sub fluminis imam
Ire mihi glaciem sit opus. Tunc talia fudit:
ALBERICUS ego, male nati a fructibus horti
Ille ego sum frater, carotam qui hoc lego in arvo
Pro fico. — Oh, dixi, anne dies te jam abstulit atra?
115 At contra ille: Meo quidnam de corpore fiat,
Aut ubi terrarum maneat; mihi scire facultas
Nulla datur. Tantum fert haec PTOLOMAEIA lucri,
Ut non raro anima in praeceps huc decadat, ante
Hanc ex carceribus quam mittat Parca reclusis.

120 Quoque magis vitro compressas radere ab ora
 Sponte velis lacrimas, haec discito: Qualibet usa
 Proditione anima est, ut et hoc scelus ipse patravi;
 Illi aufert corpus Daemon, qui hoc deinde gubernat,
 Dum totum excurrit spatium revolvibilia aevi.

125 Hanc in cisternam ruit illa, et forte videtur
 Vos inter nunc corpus adhuc versarier umbrae,
 Quam mersam hinc retro perstringit frigidus horror.
 Id te scire puto, nigra si modo regna subisti
 Nuperus: isque est BRANCA, anum qui patria habere

130 URIA dat nomen. Tamen illo ex tempore plures
 Praeteriere dies, glacie cum est clausus in ista.

Hic: Mihi mentitam te suspicor, huic ego dixi;
 Nunquam etenim BRANCAM sublatam funere vidi,
 Uriaque hunc salvum testatur patria; vivit,

135 Atque edit, atque bibit, dormitque, atque integra pannia
 Membra tegit, — Contra is: Nondum nigrantia in antra
 Ille ingressus erat, fervens ubi nigra tenaci
 Unda pice exspumat, MICHAEL cognomine ZANCHE,
 Ex quo suffecit dominantem Daemona in artus

140 Ipse suos, pariterque affinis, qui fuit una
 Proditor. Ast hac tende manus, mihi denique solve,
 Pande oculos; sed ego huic oculos aperire negavi,
 Atque fuisse hominis credo, sine corde videri
 Humano. — O Ligures, contraria pectora legi

145 Omnigenae, atque omni vitiorum labe repleta!
 Cur hinc justa Dei vos nondum sustulit ira?
 Namque ubi cunctorum stat pessimus Aemilianus
 Proditor, inveni ex vestris, qui ob tristia facta
 Jam stagno abluatur Cocytâ, in corpore visus

150 Nunc quoque apud Superos vitâi vescier aura.

XXXIV.

- Obvia Tartarei regis vexilla propinquant;
 Quare intende aciem, dixit praeceptor, an illa
 Prospicias. Veluti cum spirat pinguis opacae
 Caligo nebulae, aut nostris nox incubat agris:
- 5 Tunc e longinquo sum visus cernere molem,
 Orbi pistrini similem, quem flamine ventus
 Vertit agens circum: dein, me impellentibus auris,
 Ductorem traxi retro; neque enim ulla latebram
 Antra dabant. Ego eram (nec jam formidinis expers
- 10 Haec trado numeris), ubi stabant undique totae
 Circumtectae umbrae, ac sicut festuca nitenti
 Clausa vitro, illarum sic translucebat imago.
 Stant aliae multaeque jacent, hae in vertice, et illae
 In pedibus rectae; ad talos invertere, ut arcus,
- 15 Vidi alias vultus. — Ubi sic processimus ultra,
 Ut mihi monstraret, quem dextera summa creatrix
 Fecerat eximium forma facieque micante,
 Se mihi subduxit submoto, ac sistere jussit:
 Ecce tibi Dis, ecce locus, ubi pectore firmo
- 20 Atque animis opus est, fatus. — Tu conjice, lector,
 Quam tunc horruerint mihi membra, ac faucibus haerens
 Vox steterit. Mitto id modo scribere, namque loquentis
 Lingua foret quaevis impar. Situs inter inane
 Sanguinis atque animae corpus, vivumque manebam:
- 25 Jam tecum reputa, si quid tibi mentis acutae est,
 Qualis eram factus, defectus munere utroque.
 Pectore dimidio regni induperator acerbi
 Exstabat glacie; atque magis mea forma giganti
 Conveniat, formae corpus quam immane gigantum
- 30 Istius: jam tu ipse vide modo, quanta putanda
 Sit moles tantae respondens congrua parti.
 Si tam pulcher erat, quam nunc deformis, et ausus
 Acriter ore suum est auctorem surgere contra,

Omne genus luctus aequum est descendere ab illo.

35 O mihi quid monstri est visum, cum in vertice trinas
Aspexi facies! Unam, quam in fronte gerebat,
Sanguineam vidi: ast reliquas, quae duplice forma
Constabant, isti superaddi humerum inter utrumque,
Quae concurrebant, quo cristae surgit acumen.

40 Dextra videbatur pallentem neutra colorem
Inter et albentem, faciesque sinistra tuenti
Talis erat, quales, quos primos alluit undis
Nilus, cernere erat. Geminae sub qualibet alae
Magnae, quaeque pares moli tanti alitis essent:

45 Per mare velivolum non vidi carbasa tanta.
Haud plumae his inerant ullae, sed tegmina quaedam,
Qualia habent volucres, nomen quae a vespere ducunt;
Hasque ita quassabat, triplex ut spiritus inde
Exiret venti. Atque hinc Cocyti omnia stagna

50 Frigore durabant. Per senos ora rigabat
Flens oculos, lacrimaeque fluebant triplice mento,
Sanguinea mistae spuma; atque, ut malleus hirtam
Contundens stupam, tria singula morsibus ora
Unum ex damnatis rumpebant, tresque dolentes

55 Sic emittebat. Verum quae vulnera dente
Os dabat antierius, nihili pensanda fuissent,
Si non certassent caedem geminare cruenta
Asperitate unguis, qui dorsum pelle frequenter
Nudabant. — Quam urget cunctarum maxima poena,

60 Illa anima est JUDAE, qui dicitur ISCARIOTES.
Intus habet caput et jaculatur crura superne
Exterius porrecta, inquit praeceptor; et umbris
Ex aliis geminis, quarum utraque habet caput infra,
Quae pendet nigro a rictu, est BAUTI: adspice, ut iste

65 Sese convolvat, nec vocem erumpat in ullam;
Robore membrorum qui praestat, CASSIUS ille est.

Sed nox praecipitat, jamque est discedere tempus,
Quando luminibus lustravimus omnia nostris.

- Ut placitum est illi, devinxi colla lacertis.
- 70 Is tempusque locumque observans, cum satis alas
 Expansas vidit, villosi corporis haesit
 Costis, inque aliud vellus de vellere lapsus,
 Inter setarum silvam, glacieque rigentes
 Postea descendit crustas. Cum venimus illuc,
- 75 Coxae ubi se jungit summae femur, anxius, aeger,
 Conatu multo, quo crura pedesque tenebat,
 Invertit caput, et setas prensavit, ut ille,
 Qui petit adscensum. Hinc iterum me in Tartara rebar
 Deferri. — Dux, more viri, qui lassus anhelat:
- 80 Fige animo hac, inquit, discedere peste malorum
 Tanta opus esse istas per scalas. Deinde forato
 Emersit saxo, posuitque in margine primo
 Hic me sessurum. Mihi post haec sat pede cauto
 Obvius advenit. Visus ego tollere in altum
- 85 Coepi, et Luciferum rebar, qualem ante reliqui,
 Cernere. At adverti sublata hunc crura tenentem.
 An me sollicitum tunc ceperit anxius horror,
 Curet id ignarum vulgus, cui noscere non est,
 Quale mihi dederit punctum transire poeta.
- 90 Atque is: Surge! inquit; longa est via, trames iniquus,
 Et jam confecit spatii medium ora diei
 Tertia. Non erat illud iter per vermiculata
 Atria, quo fessus deveni, at carcer ab ipsa
 Natura exstructus, cui strata maligna, caverna
- 95 Lucis inops. Simul arrexī me corpore, dixi:
 Doctor mi, ante antro quam vellam corpus ab isto,
 Ut mihi dissolvas errorem, fare parumper.
 Dic, ubinam est glacies? Et quomodo figitur iste
 Corpore ita inverso? Cur sol tam praepete cursu
- 100 Vesperis a primo primum pervenit ad ortum
 Lucis? — Et ille mihi: Te mens illusa morantem
 Trans centrum telluris adhuc facit; atque ubi inhaesi
 Setis infesti vermis, qui perforat orbem,

- Ipse diu tam illic mansisti, quam mihi visum
105 Descensum petere est. Inverti ubi corpus, ibi illud
Est tibi trajectum medium, quo cuncta trabuntur
Pondera. Jamque oculis bifidae convexa tueris
Sphaerae, quae bifidam contra est, unde arida magna
Magnum tegmen habet, summo et sub culmine cujus
110 Est consumptus homo, qui vixit et occidit insons
Culpa; atque exiguo plantis inastis utrisque,
Frontem JUDECCAE posticam qui efficit, orbi.
Hic mane est, ubi sol illic descendit in aequor.
Atque hic, pro scalis qui vellus praebuit birtum,
115 Fixus adhuc remanet, fixum velut ante videbas.
Decidit hac coelo: et, quae primum emerserat isthac,
Icta metu tellus ponto, ut velamine, vultum
Texit, et ad nostrum semiorbem venit; et istum,
Ut fugeret fortasse, locum tum liquit inanem
120 Isthinc quae apparet, sursum et conversa recurrit.
Est illic, nec tam procul est a Belzeub, antrum,
Quam puteus patet in longum: hoc haud noscere visu,
Sed rivi a sonitu est. Fluit iste foramine saxi
Arrosi, cursu qua circum labitur unda,
125 Exigue pendens. — Dux atque ego (nam data membris
Haud fuit ulla quies) fruituri luce novelli
Mundi, iter ingressi, contactum adscendimus: ille
Primus, ego propius post terga, et plurima pulchra,
Quae gerit arx coeli, per spiramenta rotundae
130 Adspexi rimae; egressique revisimus astra.
-

P U R G A T O R I U M.

I.

- Ut jam currat aquam meliorem, carbasa tollit
Navicula ingenii nostri, post terga relicto
Tam diro pelago; veniuntque secunda canenda
Regna, ubi concretae sordis veterumque malorum
5 Stant hominum purgandae animae, et conscendere coelum
Emergunt dignae. — Verum hic exstincta resurgat
Ars nostra, o sanctae Musae; me namque ministrum
Legistis. Nunc Calliope det surgere vati
Altius atque illo sonitu deducere carmen,
10 Qui sic percussit miseris praecordia picis,
Ut non sint ullam in venia spem ponere visae.
Dulcis ab Eoa saphiro color, undique circum
Aëris adspectum puri sine nube serenum
Primam usque ad spbaeram perfundens, gaudia rursus
15 Jussit habere oculos, simul ac me mortua passa est
Aura exire suis antris, quae oculosque meumque
Vexarat pectus. Qui pulcher amare planeta
Hortatur, radiis juga subdita matutinis
Spargebat risu, cingens velamine pisces,
20 Qui sibi ductores aderant. Dextram ipse petivi,
Alteriusque poli vestigans lumina mente
Quattuor intenta suspexi sidera nunquam
Cognita, primigenae nisi genti, atque ignibus horum
Ipse videbatur gaudens hilarescere Olympus.

- 25 O vidua extremam quae tellus vergis ad Arcton,
Cur tibi subducta est illos spectare potestas?
Cum detorsissem visum, oppositumque parumper
Axem quaesissem coeli, piger unde Bootes
Cesserat; ecce senex, nullo comitante ministro,
30 Qui tanto dignum cultu sese ore ferebat,
Majorem ut patri natus non debeat ullus,
Adstitit. In pectus longa illi barba cadebat
Cano mista pilo, et simili coma sparsa colore
Hinc inde in partes geminas divisa fluebat.
35 Quattuor hae sanctae radiabant lumine tanto
In faciem huic lucēs, veluti mihi si qua fuisset
Flammiferum coram spectandi copia solem.
Quinam vos estis, qui contra flumina coeca
Ex imo aeterni fugistis carceris antro?
40 Talia concutiens plumas est fatus honestas.
Quis vos adduxit? Vel quis praeferre lucernam
Vobis est ausus noctis per opaca profundae,
Infernae quibus usque solent nigrescere valles?
Sic quas tartareae subierunt funera leges
45 Franguntur? vel sic coelestia numina mentem
Mutavere novam, ut vos, o damnata, cavernas
Pectora, adiretis nostras? — Dux atque magister
Tunc me corripuens, verbis nutuque manuque
Jussit in obsequium componere genua oculosque.
50 Talia deinde illi contra: Non ista petivi
Regna meis opibus fratus. Descendit ab alto
Femina, qua implorante, comes ductusque juvare
Hunc ego decrevi, et quoniam sua certa voluntas
Postulat, ut magis nostra tibi, atque est vera patet
55 Conditio, hoc equidem me haud posse negare fatebor.
Nunquam hic supremam sibi vidit fœneris horam;
Stultitia at ducente, fuit sic proximus, ut jam
Temperis haud multum abfuisset, quin protinus atro
Conciderit leto. Ut dixi, me miserat illa,

- 60 Hunc ut subriperem. Effugii at via vera dabatur
Nulla alia, excepta, quam sum molitus inire.
Huic ego monstravi devotae examina gentis,
Nunc fert mens istos animarum ostendere coetus,
A quibus abluitur macularum funditus omnis,
- 65 Te jus dante, lues. Longum esset dicere, ut illum
Traxerim. - At ex alto virtus descendit opemque
Dat mihi, ut adducam fruiturum lumine vultus,
Atque oris sermone tui. Ne taedeat hujus
Adventus. Illi libertas quaeritur omni
- 70 Cara viro, ut novit, pro libertate cruorem
Qui dedit et vitam; tuque id nescire negabis,
Pro qua dulce UTICAE duxisti occumbere, ubi ipse
Liquisti vestem, quae multa luce micabit,
Magna dies cum aderit. Nec per nos laesa videbis
- 75 Edicta aeternae legis; nam vescitur iste
Aura vitali, nec Minos arbiter Orci
Me ligat; at me ille orbis habet, tua MARTIA casto
Lumine quem lustrat, faciemque habitumque precantis
Nunc quoque habens, sanctum pectus, pro foedere primi
- 80 Conjugii, utque tuam sese patiari vocari.
Flecte igitur mentem per, qui hanc tibi jungit, amorem.
Nos septemgeminis valles sine visere regni.
Huic de te grates referam, si fama feratur
Vis tua per sedes illas. — Mihi MARTIA, dixit,
- 85 Tantum cara fuit, vestro cum sole fruebar,
Ut sim largitus, dum vixi, quidquid habebat
In votis. At nunc cum trans mala fluminis atri
Stet vada, tempus abit, quo possit nostra movere
Consilia, ob legem, quae egressum jusserat istis
- 90 Imperitare locis. Sed si te femina coetu
De supero movet, atque regit, prout ipse fateris,
Haud opus est precibus, tibi nam satis esse putandum est,
Hanc quod me poscis veniam, exorasque per istam.
Ergo i, et fac cingas huic crinem simplice juncos,

- 95 Osque laves ipsi, ut sordes eluta recedat
Omnis, namque aliqua nebulae caligine laesos
Dedeceat primo visus offerre ministro
Aulae coelestis. Perparva haec insula in imo
Fundo, ubi se illidunt undae, fert sponte palustrem
100 Per limum juncos. At quaevis altera planta
Seu frondens, solido seu stans in stipite, habere
Hic vitam haud possit, namque harum nulla secundat
Plagarum impulsus. Ne postea ferre regressum
Hinc sit. Sol jam oriens clara vos luce docebit
105 Carpere iter levius, qua sit minus ardua rupes.
Haec ubi dicta dedit, nostris evanuit ille
Ex oculis. Ego humo haud hiscens mea membra levavi,
Totus et accessi ductori, ac lumina in illum
Verti; atque is coepit: Fili, vestigia nostra
110 Tu sequere, inque viam retro tendamus euntes;
Namque hinc planities fines descendit ad imos.
Eos vincebat modo facta crepuscula terris
Praemeditata fugam, nec jam procul inde videbam
Aequor crispato tremulum fervere fluctu.
115 Per vacui non culta soli nos vertere gressus.
Qualis qui excessit recta regione viarum,
Et redit, effusus cui tum labor ire videtur,
Donec eo veniat. Postquam pervenimus illuc,
Ros ubi cum radiis pugnat solaribus, atque
120 Sedibus insistens, quas mulcet frigidus aër,
Rarescit lente; super herbam utrasque tetendit
Suaviter ille manus. Ego tunc haud nescius artis,
Quam doctor molitus erat, huic ora, genasque
Protendi lacrimis rorantes. Ille colorem
125 Omnem detexit, mihi quem celaverat Orcus.
Exin desertam pelagi devenimus oram,
Quae sua mortales nunquam vada findere remis
Viderat expertos reditum. Hic mea tempora cinxit
Pro lubitu alterius. Verum o mirabile visu!

130 Nam qualisque et quanta fuit, quam legerat ille,
Planta humilis, talisque et tanta est visa renasci
Ilicet. inque loco pariter posita, unde revulsa est.

II.

Jam Sole albebat, qui in plano terminat aethrae
Prospectum circlus, cui qui super imminet aequae
Hinc, inde in medio, qua sese altissimus effert,
Urbe operit Solymam; atque viae, quae conficit orbem
5 Parte sub opposita, nox assurgebat ab undis
Gangis, praeportans aequato pondere lances
Dextra elapsuras, simul ac properare laboret:
Quare candidulo roseoque adspersa colore
Pulchra Aurora genas, in qua regione morabar,
10 Lutea fiebat nimio jam languida ab aevo.

Cum duce adhuc ibam propter vada caerula ponti,
Ut gens, quae meditatur iter, sibi corde volare
Visa, suoque moram non rumpit corpore; et ecce
Qualia jam exoriente die splendentia Martis
15 Igne rubent inter densatos ora vapores
Axe sub Hesperio liquidi super aequora ponti;
Tale mihi lumen (sic hoc spectare facultas
Sit rursus!) visum est adscendere per mare cursu
Tam cito, ut alarum non ullum aequare volando

20 Remigium valeat. Cum visus inde parumper
Flexissem, donec doctorem pauca rogarem,
Hoc fulgere magis vidi, increbrescere majus:
Dein stetit ante oculos, jubare undique circumfuso,
Albi ignotum aliquid, sensimque exire videbam

25 Huic quiddam simile inferius. — Dux hactenus ore
Conticuit, donec nobis prima alba videndas
Ostendere alas; sed ubi bene navita cursus
Arbiter huic patuit, clamans est talia fatus:
Fac, fac utrumque genu flectas, ac jungito utrasque

- 30 Palmas; ecce tibi coelestis nuntius aulae;
Jam tibi continget tales spectare ministros.
Cerne, ut spernat opes humanas, nec velit ullum
Velum, nec remum praeter, quibus emicat, alas
Per tam longinquis distantia littora terris.
- 35 Adspice, ut arrectas ad coelum hic aëra tranans
Explicet aeternas pennas, quas cernere non est
Tempore mutatas mortalis more capilli.
Dein, quanto propius propiusque accesserat ales
Divinus, tanto manifestior ille micabat
- 40 Clare, ut nostra acies adspectum ferre nequiret
Cominus; ast in humum defixi lumina visus.
Atque hic applicuit ripis agilissima cymbae
Texta levis, sic ut pini nihil hauserit unda.
In puppi stabat coelestis navita, talis
- 45 In fronte, ut legeres hunc omni ex parte beatum;
Et turba umbrarum plus quam centena sedebant
Cantantes intus, quae vates carmina David
Edidit, Aegypti de sinibus egredientes
Judaeos memorans, ac tandem exuta catenis
- 50 Brachia barbaricis; et erat vox omnibus una.
Ut cruce signavit cunctas, tulit impetus illas
In terram. Iste cito, quo cursu venerat, inde
Ex oculis abiit. Sed, quae illic turba remansit,
Ire videbatur rudis, atque ignara locorum,
- 55 Circumspectando haud aliter, quam qui nova tentat.
Omni ex parte diem telis urgebat acutis
Sol, qui cornigerum expulerat medio aethere caprum;
Cum nova gens ad nos sublata fronte locuta est:
Si nota est vobis, quae ad montem semita ducit,
- 60 Hanc nobis monstrate. — Illis dux talia contra:
Nos hunc haud nescire locum vos forte putatis,
Attamen hac, ut vos, peregrini erramus in ora.
Huc aliud per iter nos paulo venimus ante,
Asperitasque viae nos talis tantaque fregit,

65 Ut jam pro ludo veniat labor omnis habendus,
Quaecunque adscensu via sit superanda maligno.

Quae sensere animae me per spiracula vitam
Ducere, mirantes vultu pallente stetere.

Atque ut gestantem ramos patalis olivae

70 Circumfusa ruit turba auditura loquentem
Legatum, et quemquam haud refugit calcare premendo;
Sic hae felices animae intendere frequentes
In me aciem pariter certantes cernere coram,
Paene iter oblitae, quod puras mittit et alma

75 Indutas forma. — Vidi praecedere quandam
Me complecti avidam, ac tanto haec ardebat amore,
Ut me compulerit simili quoque munere fungi.

O umbrae, humani praeter speciem oris, inanes!

Ter vincere manus post hanc tulit impetus, et ter

80 Ad pectus rediere mihi: Reor ora stupore
Me pinxisse; etenim risit, seseque retraxit
Umbra; at ego ulterius processi hanc pone secutus.
Suaviter haec jussit pedibus me parcere; at ipsa
Tunc mihi cuja esset patuit, precibusque rogavi,

85 Sisteret ut gressum, ne fandi copia deesset.

Illa mihi: Qualia mortali corpore vinctam

Me tibi junxit amor, talis me morte solutam
Jungit adhuc. Quare sto. At quae te causa coegit
Has penetrare domos? O mi CASSELLA, per istud

90 Veni iter, ut me alio reducem illuc tempore sistam.

At quis praeripuit tantam tibi temporis horam?

Iste autem: A quoquam mihi nulla injuria venit,

Si mihi, qui imponit quo visum est tempore, quoque
Vult, cursum ad ripas optatas saepe negavit.

95 Namque illi alterius sua fit bene justa voluntas:

Quamquam, ex quo trinos verterunt sidera menses,

Pace bona, quemcumque animus intrare ferebat,

Acceptis patiens. Ego, qui mare prospiciebam,

Tibris ubi spumante salo se immiscet, ab illo

- 100 Comiter exceptus sedi, qua versa tenebat
Remigia alarum: nam semper convenit isthuc,
Erga Tartareas quicumque haud labitur undas.
At tibi nota olim nova ni lex abstulit, aut te
Usus expertem fecit, quo saepe canebas
- 105 Carmen amatorum, cupidique et multa moventis
Pectus eras solitus plena donare quiete,
Ne pigeat te aliquo mentem solamine, dixi,
Hanc recreare aegram, tanta quam mole laborum,
Dum venio, via pressit. — Amor qui mente repostus
- 110 Alta intus loquitur mecum; sic ille resolvit
Tam dulci ora sono, ut pertentet pectoris ima
Nunc quoque suave melos. — Praeceptor et ipse, cohorsque
Hunc juxta usque adeo visa est contenta, suique
Jam compos voti, veluti si nemo moveret
- 115 Corde alias curas. Ita nos consistere hiantes
Intentique notis; verum en longaevus honestus
Advenit, increpitatque: Quid hoc est, pectora lenta?
Qualis neglectus? Quid statis? Quaerite cursu
Montem, quaeque Dei prohibent vos ora tueri,
- 120 Ponite ibi exuvias. Ut far loliumve columbi
Si quando carpunt, simul inter pabula stantes,
Nec praeportantes fastum de more superbum,
Si quidquam apparet formidinis, ilicet escam
Deseruere omnes, cura majore premente:
- 125 Sic ego deseruisse melos turbae illa novellae
Agmina, et ad montem pariter contendere vidi,
Ut qui carpit iter, nec novit, qua sit eundum
Quaerenti metam; nec nos minus incitus ardor
Ex illis propere ripis discedere adegit.

III.

Improvisa licet disperderet undique latos
Hos fuga per campos, gressuque animoque petentes
Montem, quo impellit ratio, mihi stringere fidi

- Cura fuit comitis latus. Et quo tendere cursum
 5 Hoc sine quivissem? Quis me per saxa rigentis
 Traxisset rupis? Percussus pectora morsu
 Ire videbatur proprio. O mens conscia, digna
 Puraque, ut exigui species erroris amaro
 Te pungit stimulo! — Postquam pedis impetus illum
 10 Destituit, quemvis gestum qui invertit honestum,
 Mens mea, quae primo stabat contracta, resumens
 Propositum, expandit se, ut quae cupiebat, et ora
 Converti ad clivum, qui sese effundit et alto
 Fit propior coelo. — Solis post terga rubentis
 15 Flamma, meo densum offendens in corpore fulcrum,
 Fracta meam fuerat describere visa figuram
 Ante pedes. Ego tum metuens, ne linquerer illic
 Solus, me verti; sed tum mihi cernere terram
 Contigit obscuram ante meam tantummodo formam.
 20 At mihi, qui solamen erat, sic ore profatur
 Totus in occursum: Quae diffidentia mentem
 Cepit? Me tecum esse, et me te ducere nescis?
 Hesperus est, ubi membra jacent, queis clausus opacam
 Protendebam umbram. Haec Calabri rapuere, tenet nunc
 25 Parthenope; quod si prae me haud effunditur umbra,
 Ne mirere magis, quam cum non excipit ignem
 Alterius radiis coelestis quilibet orbis.
 Haec parat apta pati cruciatum aestumque geluque
 Corpora, quae virtus nobis aperire recusat
 30 Quod facit. Insanit, qui spe sibi spondet inani
 Immensam se posse viam percurrere mente,
 Quam tenet una Dei natura, triplexque potestas
 Unius et trini. Proles humana, doceri
 Non ultra fines contenta, absiste moveri.
 35 Nam si vi propria potuisses discere cuncta,
 Virginis intactae haud eguissent tempora partu:
 Et desiderio multos pallescere vano
 Vidistis, queis plena quies concessa fuisset.

- Nunc datur his luctu urgeri, poenaeque perenni:
40 Illum NICOMACHO natum divumque PLATONA,
Permultosque alios dico; et capite inclinato
Hic os compressit turbatus. — Ad infima montis
Venimus, atque isthic ita visa est ardua rupes,
Ut levitas crurum hanc suaderet scandere frustra.
45 Inter Turbiam atque Ericem mage vasta magisque
Sola via, ad nostram, est lenissima scala patensque.
Quisnam, ubi in acclivi rupes jacet ista, docebit?
Doctor suspensio dixit pede, ut ire sine alis,
Qui caret his, possit? Sed figens lumina terrae
50 Dum mentem ille suam, quae sit via eunda, rogabat;
Atque ego lustrabam suspectans undique saxum:
Adfuit accurrens animarum exercitus ingens
Nos contra ad laevam, nec visa est turba moveri;
Tam tardo illa gradu peragrabat devia rupis.
55 Tolle tuos oculos, comiti dixi atque magistro;
Ecce hinc, consilium unde petas, si pectore pendes.
Tunc me respexit, vultu et laetante solutus
Sic ait: Ergo illuc vestigia nostra feramus;
Nam lente incedunt, et tu, dulcissime fili,
60 Spem firma. Sed adhuc tanto procul intervallo
Illae aberant, dico post passus cum duce mille
Perreptos, quanto a longe jaculante recedit
Missa silex dextra, cum altae saxa aspera rupis
Strinxerunt cunctae constipataeque steteri;
65 Ut qui mente manet dubia, et circumspicit haerens.
O bene defunctae, o animarum lecta corona,
Virgilius coepit, per pacem vos precor illam,
Quam reor ex vestris ardentem quamque manere,
Dicite, ubi jaceat mons sic, ut scandere in altum
70 Sit nobis; nam quo plus quis sapit, hunc terere horas
Frustra plus taedet. — Veluti sua septa relinquunt
Singulae oves, binae, trinae, et stat caetera turba
Subtimida, affigens oculos simul oraque terrae;

- Quodque facit prior, et faciunt uno ordine cunctae,
 75 Densae humeris huic ad dorsum, si forte moratur,
 Simplicitate pari dociles, pariterque quietae,
 Atque id qui ignorant: ego tunc accedere vidi,
 Qui caput illius gregis ibat sorte beati
 Gestantis pariter decus incessu, ore pudorem.
 80 Verum ut humi lucem prae se videre retractam,
 Me dextrum objiciente humerum, qui extenderat umbram
 A me ad specuncam: gens omnis restitit, ac se
 Paulum retraxit, reliquaeque hanc pone secutae,
 Ignarae, quare id fieret, cessere vicissim
 85 Retro. — De vestris quamquam me nemo rogavit,
 Hunc, quem suspicitis, terreno corpore opacum
 Esse ego. confiteor, per quem modo fissa videtur
 Lux solaris humi. Mirari absistite, et ipsum
 Non sine demissa coeli virtute putate
 90 Quaererè, qua superet munimen parietis hujus.
 Talia praeceptor. Dignusque exercitus ille:
 Ferte igitur gressus retro nobisque praeite,
 Respondit, dorso manuum velut indice tanto.
 Unus at ex illis coepit: Quicumque vocaris
 95 Tu sic incedens, oculos converte tuoque
 Volve animo, an vultus illic perspexeris unquam
 Nostros? Respexi figens mea lumina in illum.
 Flavus erat, pulcher, forma spectandus honesta,
 Deque superciliis unum diviserat ensis.
 100 Vultu ubi demisso me unquam vidisse negavi:
 Illum, inquit, cerne! atque in summo pectore vulnus
 Ostendit ridensque: Ego sum MANFREDIUS, addit,
 Induperatrix quem Constantia fassa nepotem est.
 Quare oro ut, vestras simul ac remearis ad urbes,
 105 Pulchram adeas natam, quae in luminis edidit auras
 Hispanae et Siculae gentis lumenque decusque,
 Illi ut vera canas, si quis contraria narrat.
 Postquam me geminae letali vulnere plagae

- Ruperunt, flentem victas dare supplice voce
110 Viderat ille manus, qui parcit corde libenti.
Ausa atque acta mihi perverse horrenda fuere;
Divina et bonitas tam late brachia porgit,
Ut prenda, quidquid conversam suspicit illam.
At si Clusinus pastor, venatus in agro
115 Me per CLEMENTEM, tunc saltem volvere librum
Coepisset, dictante Deo qui scriptus habetur,
Corporis ossa mei post pontem condita starent
Sub molis statione gravis propter Beneventum.
Nunc illa allidunt imbres et flumina vexant
120 Regni extra fines, Verdim quasi propter aquosum,
In quo jactatur restincta luce cadaver.
Sed quos devovit verborum formula, non sic
Perdit, ut aeterni non possit vivida amoris
Flamma redire viam, dum aliqua spe praedita vita est.
125 Haud equidem infitior praereptum morte, priusquam
Demisse orarit, quam sancta ecclesia pacem
Subjecto indulgere solet male facta fatenti,
Quamvis poeniteat, prohiberi hoc littore in omnem
Annum, ex quo durus jussis parere refugit,
130 Triginta magnis volvendis orbibus annos,
Vota, bonaeque preces isti compendia legi
Ni faciant. Ergo jam prospice, si potes ullis
Tu me hilarare modis, uxori et nuncius ito,
Ut bona cognoscat per te CONSTANTIA, qualem
135 Hic me vidisti, quam haec interdicta docebis;
Namque hic per vestros lucrari multa solemus.

IV.

Cum propter sensum seu gaudi sive doloris,
Qui quandam ex nostris virtutein apprendat, in illam
Se bene mens animi figit, non ista videtur
Amplius ad reliquas alias se intendere vires,

- 5 Quapropter longe diversi errare putantur,
Qui credunt aliam atque aliam insuper inflammari
In nobis animam. Nam si quid fertur ad aures
Aut oculos rerum, valido quod distrahat ictu,
It tempus, neque homo sentit. Namque illa potestas,
10 Quae sensu haeret in hoc, alia est atque integra nostrae
Tota animae. Haec quasi devincta est, manet illa soluta.
Id verum experto patuit, cum fantis ab ore
Umbrae pendebam et mirabar plurima, donec
Quinquaginta gradus superaverat aethereus Sol.
15 Nec sensi, nisi tunc, cum illarum venit ad aures
Umbrarum clamor nostras: Quod poscitis, hic est!
Majorem objicibus sepius vallavit hiatum
Villicus exiguo spinarum saepe maniplo
Usus, ubi nigro suffunditur uva colore,
20 Quam fuit ille aditus, per quem contendere solis
Ductori atque mihi est visum, post terga caterva
Discedente alia. Sanlaeum est repere plantis,
Naulo delabi, atque tuum, Bismantua, dorsum
Exsuperare datur; verum hic opus esse volatu
25 Res docet alarum levitateque: scilicet ingens
Me desiderium pennis ducebat adortum,
Illum pone sequi, qui spem dabat, atque ferebat
Prae se meque facem. Nos inter fragmina saxi
Venimus adscensu, stringebatque undique corpus
30 Summa; pedes pariterque manus pars infima semper
Poscebat. — Postquam supremo in margine rupis
Alterius stetimus, ripae nacti aequor apertum,
O mi praeceptor, dixi, quem carpere callem
Fert animus? Tunc ille mihi: Descendere passu
35 Parce ullo, ac post me teneas saxa ardua montis
Scandendo, sapiens dum nobis obviis adsit
Monstrator. Sed apex summus distabat ab ima
Radice usque adeo, ut visum longinqua tuentem
Falleret, atque assurgebat magis ille superbe

- 40 Clivus, quam ex medio ad centrum demissa quadrante
Linea. Lassus eram, cum coepi: Respice, dulcis
Mi pater, atque vide, ut maneo jam solus, ubi ultra
Contendas. Fili, respondit, repere perge
Atque accede isthuc, ostendens proxima rupis
45 Terga impendentis, quae ex illa parte rigentem
Undique montem ambit. Tales mihi verba magistri
Admorum stimulos, ut juxta hunc niterer ipse
Reptando usque adeo, donec saxi orbita duri
Sub pede pressa meo est, et ibi consedimus ambo
50 Ortum spectantes, qua ex parte adscendimus ante;
Nam juvat emensos oculis lustrare viarum
Difficiles flexus; subjectaque littora primum
Legi, deinde oculos ego coepi tollere in altum,
Ad solem, at laeva hunc mirabar spicula lucis
55 Mittere. Me vates suspensum haerere stupore
Sat sensit, dum lucis iter solisque tuebar,
Hunc ubi nos inter Boreamque intrare videbam.
Is mihi: Si gemini, lucentia sidera, fratres
Cum speculo ducente jubar sursum atque deorsum
60 Una irent, ibi in obliquo curvamine sectum
Rubrum iter adspiceres propius, dum se rotat, ursas
Stringere adhuc curru, nisi forte id tramite abiret
Antiquo. At cur id fiat, si cernere posse
Optas, fac mente attendas ac finge Sionem
65 Tantum, atque hunc montem terrarum existere in orbe
Sic, ut, qui in plano prospectum terminat aethrae
Circlus. utrisque unus pateat, diversaue sphaerae
Puncta utrique habeant bifidae, tunc ipse videbis,
Ut sit, per quod iter Phaëthon male decidit ausis,
70 Huic latere ex alio sol conspiciendus, et illi
Ex alio, clare si advertas lumine mentis.
Haud unquam certe res aequae est clara, magister,
Visa mihi, atque modo, dixi, hanc dignoscere fas est:
Quod prius ingenium mihi erat minus utile visum.

75 Namque orbis medius, quem circa sidera motu
 Labuntur supero, quique appellatur in arte
 Aequator, quique usque inter solemque hiememque
 Est situs, ob caussas illas, quas dicis, ad Arcton
 Hinc discedit; ubi contra hunc Judaea videbat
 80 Gens rutila ad calidas tendentem lampade partes.
 At, nisi te taedet, me valde scire juvaret,
 Quanta terenda via est nobis; namque altus ad astra
 Mons scandit plus quam mea lumina scandere possint.

Virgilius mihi: Is est clivus, respondit, ut usque
 85 Sit gravis ad summum nitenti evadere ab imo.
 At quanto magis ille viam vir pergit, eundem
 Tanto urget minus atque minus labor omnia vincens.
 Quare ubi suavis erit tibi sic, ut vadere in altum
 Res tibi habenda levis veniat, velut ire secundo
 90 Flumine navigiis deorsum; tum haec semita habebit
 Finem, et securae dabitur dare membra quieti:
 Nullum ultra verbum, namque haec verissima novi.

Vix haec fatus erat, subito cum venit ad aures
 Proxima vox: Fortasse prius tibi copia deerit
 95 Sidendi; ad sonitum cujus convertimus ambo
 Lumina, et a laeva saxum conspeximus ingens,
 Cui neque ego, neque dux oculos adverterat ante.
 Repimus huc, multaeque isthic sub tegmine stabant
 Umbrae post saxum, ut queis mollis inertia suadet
 100 Stare, atque ex illis unus languescere visus
 In sede haerebat complexus genua tenensque
 Haec inter vultum demissum. — O blande magister,
 Hunc lustra, dixi, qui sese prodit inertem
 Sat plus, quam si pigrities soror afforet ipsi.
 105 Tunc inspecturo venientes haec prior illi
 Cura fuit, visus aciem supponere coxae
 Haec fando: Tibi praestanti conscendere par sit.
 Tunc mihi nosse hominem licuit, nec plurimus angor,
 Qui cogebat adhuc animam, celerare parumper,

- 110 Illuc ferre aditum vetuit. — Postquam obuius isti
 Restiteram, is tollens caput aegre ita voce profatur:
 Jam bene novisti, qui fiat, ut aureus axem
 Sol humero a laevo ducat? — Pigrum osque brevisque
 Sermo mihi ad risum solverunt labra parumper.
- 115 Dein coepi: BELLACQUA, tuum jam parco dolere
 Casum; at me doceas, cur hic in sede moreris
 Immotus. Num forte manes, quem pone sequaris,
 Ductorem, an potius te mos vetus ille revinxit?
- Ille mihi; Frater, quid me adscendisse juvaret,
- 120 Si, quam praefecit numen, custodia portae
 Me loca, ubi poenas luserem, prohiberet inire?
 Est opus ut primum mihi vertant astra tot annos
 Excluso, quot adhuc vixi; nisi vota precesque
 Corde erumpentes, cui gratia donat habere
- 125 Vitam, consurgant ad quem mittuntur; at illae,
 Quas fundant alii, quae non coelestia tangunt
 Pectora, quid prosunt? — Et jam sublime petebat
 Prae me ac dieebat vates: Jam perge, viden', ut
 Axe diem medium Sol hinc contingit, et inde
- 130 Nox pedibus tegit Hesperii jam regna Marochi?

V.

- Jam procul umbrarum coetu digressus ab illo
 Ibam, ductoris vestigia pone secutus,
 Cum digitum intendens post me talem edidit una
 Exclamans vocem: En si non fulgere videtur
- 5 A laeva jubar huic subeunti, et planta moveri
 Non secus ac vivo, — Ad rumerem ego lamina verti,
 Atque illas vidi me unum lustrare stupentes,
 Et retro fracti cedentia lumina solis.
- Cur in tot curas animum tibi dividis, inquit
- 10 Doctor, ita ut gressus cessarint? Cur tibi curae est,
 Quid mustent illi strepitantes? Pergito mecum,

- Et sine, quod libeat, post tergus dicere vulgus.
Sta veluti turris, quae immoto vertice nunquam,
Quid possit Boreas, didicit. Nam semper, ubi una,
15 Atque alia atque alia invadit praecordia cura,
Longe a proposito fertur, quia, ubi altera gliscit,
Altera lentescit. — Potui nil dicere contra,
Hoc uno excepto: Venio! Id dixi, ora colore
Valde conspersus, quo vir quandoque repertus
20 Est dignus venia. — Interea transversa legentes
Clivi, prae nobis paulum longo ordine gentes
Ibant, pro versu versum *Miserere* canendo
Reddentes. At ubi sensit me turba vetantem
Per corpus transire meum, quae spicula mittit
25 Sol, interruptum mutarunt carmen in unum
Oh! longum raucumque sonans. Ast agmine bini
Ex illo, qui se legatos ore ferebant,
Occurrere simul nobis et voce rogarunt:
Quae sit conditio vobis decreta, docete.
30 Atque meus doctor: Jam vobis ire licebit,
Atque his, qui mittunt, eadem haec responsa referre:
Hujus adhuc corpus vera coalescere carne;
Cujus ut inspiciant umbram, si forte stetere,
Ut reor, haec satis est illis responsa dedisse;
35 Ipsi habeatur honor, quod eas fortasse juvabit.
Accensos nunquam, nocte incumbente, vapores
Tam cito ego vidi sudam diffundere coelum,
Aut mense Augusti nubes, jam sole cadente,
Quam citius reditum hi tulerint alti ad juga montis;
40 Atque ubi perventum est illuc, comitante caterva
Advenere sua regressi, ut fusa sine ullo
Turba ruit freno. Quae se agglomeratque premitque,
Ad nos festinans, numero gens plurima abundat,
Et venit oratum, vates dicebat; at ipse
45 Ne tamen ire viam desiste audique rogantes,
Non interrupto cursu. Tu, quae artibus illis,

- Cum quibus existi primas in luminis auras.
O anima, incedis vestita, initura beatas
Sedes, clamabant venientes, ito parumper
50 Lenius atque vide, num quem tibi noscere nostrum
Forte datum fuerit, cujus narrata reportes
Ad vestros. At cur properas? cur stare recusas?
Nos vis hostilis jam cunctos funere mersit.
Assueti sceleri extremum duravimus usque
55 Ad tempus, donec lumen coeleste refulsit
Mentibus, ac docuit sic, ut malefacta perosus
Cum fletu ac certus veniam indulgere nocenti,
Quisque sua exivit, placato numine, vita,
Visendi quod amore sui praecordia adurit.
60 His ego: Ut in vestros ego figam lumina vultus,
Haud ullum inspiciens nosco. At vos si qua juvabit
Res penes arbitrium nostrum, o bene nata animarum
Turba, loqui haud pudeat. Nam pacem juro per illam,
Quam jubeor tantum ductorem pone secutus,
65 Nunc hoc, nunc illo properans, mihi quaerere in orbe,
Id me facturum. — Tum contra talibus unus
Infit: Quisque tuo benefacto fideret, ullo
Quamquam haud jurasses verbo, prodesse student,
Ni tibi propositum virtus male fida recidat.
70 Quare ego, prae reliquis unus qui te alloquor, oro,
Ut, si forte unquam terram conspexeris illam,
Aemiliae fines inter, quaeque Appulus arva
Exercet, positam, Fani tu largus abundes
Supplicibus verbis, quisque ut bene numen adoret
75 Pro me, ut purgando gravium delere malorum
Sit mihi fas labem. Namque est mihi patria Fanum.
Verum Antenoreos inter mihi plura profunda,
Unde cruor fluxit, nostra in quo vita sedebat,
Vulnera venerunt, ubi tutius ipse latere
80 Rebar. ATESTINUS vehementi percitus ira
In me plus aequo patrati est criminis auctor.

- Quod si, dum fugi, Mirae loca lata petissem,
Cum juxta Oriacum me primum oppresserat hostis,
Nunc quoque, vitalis ubi ducitur aura, manerem.
- 85 Currenti est quaesita palus, cannaeque fimusque
Impedire adeo trepidantem, ut corpore prono
Conciderim; atque meis vidi manare cruentum
In tellure lacum venis. — Deinde incipit alter:
O quae vota trahunt te celsi ad culmina montis,
- 90 Sic rata sint: succurre meis, miserescere praesens
Corde bono atque pio. Primas MONSFELTRIUS auras
Ducere me vidit. BUONCONTEM agnosce; JOANNAE
Non est cura mei, nec respicit altera egentem
Turba. Ideo hos inter demissa fronte vagari
- 95 Cogor. — Ego huic: Quae vis, fortunave CAMPALDINO
Te sic avertit procul, ut se scire sepulcrum
Nemo tuum dicat? — Tunc is mihi talia reddit:
Infra Clusinos agros delapsus Eremita,
Tollit ubi culmen pater Apenninus ad astra.
- 100 Fons ruit oblique, Archianus qui dicitur illic.
Jamque ego perveni, quo fertur nominis experts
Unda, meum diro transfossus vulnere guttur,
Diffugiens pedes, atque irrorans sanguine campum.
Hic me defecere oculi, pariterque loquela
- 105 Clamantem extremum, lingua frigente, Mariam;
Et corpus mansit solum. Nec vera pigebit
Dicere, tuque refer vivis. Demissus ab alto
Ales me prendit coelestis nuncius aulae;
Tartareus contra clamare: O tu, incola coeli,
- 110 Cur me dimittis vacuum? Tu aeterna reportas
Istius spolia ob miseram, mihi quae eripit istum,
Lacrimulam. At reliqui quod me manet, ipse repexum
Longe aliter mittam. Scis jam, ut se tollit in altum
Collectus vapor humidus atque recedit in imbrem,
- 115 In loca cum surgit, gelidis ubi stringitur auris.
Huc venit malus ille animus, qui mille nocendi

- Usque artes poscit solertis acumine mentis,
 Et fumum et ventum ingenita virtute repente
 Movit. — Ubi est exstincta dies, caligine vallem
 120 A Prato Magno in coelum sublime minantis
 Montis ad usque jugum textit. Dein desuper aethram
 Admonuit, foetusque in aquam dissolvitur aër.
 Praecipitant imbres, et quos jam terra nequibat
 Accipere, in fossas tulit impetus, utque fluentis
 125 Mos solet esse amplis, undae traxere ruinam
 Tam rapide in flumen regale, ut nulla valeret
 Vis prohibere malum. Mea frigore membra soluta
 Indomiti Archiani furor aufert improbus inque
 Arnum coniecit, solvitque a pectore nexam,
 130 Quam fecere crucem mihi brachia, cum dolor ingens
 Me vicit domitum, et per ripas volvit et imum
 Per fundum; deinde ipse sua cinctum atque revinctum
 Advolvit praeda. O patrias cum rursus adire
 Fas tibi erit terras, dabiturque quiescere longo
 135 A cursu atque labore viae (sic fata secundam
 Tertia post animam est), haud obliviscere nostri!
 Sum PIA, me genuit Sena confecitque Maremma,
 Scitque haec ille, prius mihi qui donarat habere
 Anellum, sociamque tori uxoremque vocarat.

VI.

Ludere ubi talis cessatum est, corde dolenti
 Stat victus repetitque vices, ac denique tristis
 Discit. Victorem sequitur gens tota, praeitque
 Unus, eumque alter prendit post tergis, it alter
 5 Ad latus atque jubet meminisse. Haud ille remittit
 Ire, at nunc aures isti, nunc admovet illi,
 Cuique manum porgit, mens importuna recedit
 Instandi ulterius; removet sic ipse sequentem
 Turbam. Non secus hoc versabar in agmine vulgi,

10 Quemque tuens oculis atque undique circumspectans,
Multaque promittens a cunctis liber abibam.

Hic ARETINUM, qui sub fera brachia GHINI
De TACCO occubuit, vidi, quique impete coeco
Hostes dum insequitur, subjectum lapsus in amnem

15 Interclusa anima periit. Hic cum prece blanda
Attollens palmas FRIDRICUS utrasque NOVELLUS,
Nec non PISANUS testatus, pectore forti
MARZUCCUM eminuisse bonum, tardabat; et URSI
Vidi animam comitis; disjunctaque corpore ob iram

20 Atque acrem invidiam, sicut dicebat, at ulla
Absque sua culpa, nobis anima altera venit
Obvia. Ego PETRUM BRACCENSEM hunc esse monebo.
Atque hic praecaveat, superest dum vita, BRABANTA
Regina, ac videat, ne pejor se maneat grex.

25 Omni me postquam dissolvi exercitu earum
Umbrarum orantum, ut requiem sibi supplice voce
Orarent alii, ob quam sanctis esse liceret
Ocius, hic coepi: O mea lux, docuisse videtur
Omnino tua Musa loco non posse precando

30 Fata Dei flecti; tamen id gens ista rogabat.
Frustra ergo hi sperent? An non bene scripta patescunt
Mi tua? — At is contra: Si contemplabere sana
Rem penitus mente, est facilis planusque meorum
Scriptorum sensus, neque eos spes ludit inanis.

35 Namque hand descendit majestas summa superni
Judicii, dum corda urens vis ignea amoris
Uno ictu absolvat, quod jussus solvere debet,
Quicumque hic stabulat. Sed ut est sententia, nemo
Vitae emendabat veteris malefacta precando;

40 Namque Deo immensum sejunxerat intervallum
Orantem. At vero tantis obducta tenebris
Dicta arcana mihi ne obfirma certa putare,
Ni prius id doceat, quae lux micat inter utramque
Veri animique facem nostri. Atque hic nescio, an istud

45 Perspicias etiam. Mihi designanda BEATRIX
Verba per ista fuit, tibi quae manifesta videndam
Se dabit istius sublimem in vertice montis,
Pax ubi perpetuo diffundit gaudia visu.

Cui: Bone dux, dixi, hanc gressu properante petamus;
50 Me namque haud labor iste gravat, velut ante solebat,
Jamque vide, ut major de clivo decidat umbra.

Isto progrediamur iter cum lumine, donec
Sol dabit ire, inquit. Verum id secus esse putabis,
Ac tu rere modo. Nam tu ipse redire, priusquam
55 Illuc pervenias, iterum miraberis illum,

Qui sic opposita montis sese abdidit umbra,
Ipsius ut radios non sit tibi rumpere. At ecce,
Cerne illic animam figentem lumina visus
Omnino solam, quae nostrum utrumque tuetur;
60 Haec nos, quae melior ducat via, forte docebit.

Venimus: O anima, italico sata sanguine citra
Eridanum, corde humano, quam te ore ferebas
Celsam ac majestate gravem! O ut honesta moventi
Tarde oculos acies ibat. Nihil illa profari,
65 Sed sinere ire viam venientes, more leonis
Compositi requie nos contemplata, nec ulla
Vox fuit. — Huic tamen accessit, paucisque rogavit
Virgilius, monstraret iter, quod scandit in altum
Lenius. Illa nihil, sed quae sit patria nobis,

70 Quae vita, exquirat. Dulcis dux: Mantua, coepit: —
Umbraque sola loco in solo, qua sede sedebat.
Obvia surrexit, vati sic ore locuta:

Urbs tua, Minciade, est pariter mihi patria. Dicor
SORDELLUS, collo et complexus uterque pependit.

75 O serva Italia, angoris lustrum, orba magistro
Pinus, ubique gravis stridente furore procellae,
Non jam terrarum domina, ast praesepe luparum!
Nobilis huic animus tam mox assurgere suasit,
Auditio dulci patriae modo nomine terrae,

- 80 *Officiosa suo ut praeberet pignora civi;
At nunc ex vestris nemo, qui lumine solis
Gaudeat, a bello vacat, alternisque furentes
Se rodunt, unus quos claudit murus et una
Fossa. O infelix, quaere et circumspice ab oris*
- 85 *Aequoris omne tui spatium, deinde inspice pectus,
Si qua tui saltem pars in te pace fruatur.
Quid prodest vobis, si Justinianus habenas
Restituit, cum sella vacet? Sors vestra sine illis
Forte pudenda minus foret. O gens, jussa deceret*
- 90 *Te facere, et sinere Augustum considerare sella,
Si vobis mandata Dei bene nota fuere.
Adspice, ut haec facta est nequam fera, dum sinis ire
Immunem stimuli, postquam tua dextera lorum
Arripuit. Te jam, te, proles Teutona, princeps*
- 95 *ALBERTE, hanc lentus qui negligis atque relinquis,
Quae facta indomita est, similisque ferocibus ursis,
Istius decuit bene presso insidere dorso.
Justum judicium de coelo decidat alto
In genus omne tuum, horrendum novitate, patensque,*
- 100 *Ut successor metus anxius occupet ossa.
Tu namque atque tuus pater, ambitione jubente,
Isthinc distracti passi estis amoena vireta
Imperii vestri fieri deserta locorum.
Fac reditum huc referas, et prospice CAPPELLETOS*
- 105 *MONTICULOSQUE PHILIPPENSESQUE, et cerne MONALDOS,
Illos jam tristes, trépida hos formidine plenos.
Huc ades, o crudelis! ades; circumspice pressos,
Quos tibi conjunctos noras, et vulnera cura;
Et sanctam inspecta Floram, ut segura quiescit.*
- 110 *Cerne tuam Romam flentem viduamque relictam,
Ac solam id tantum noctesque diesque querentem:
Heu! cur, mi Caesar, mecum comes ire recusas?
Cerne, ut amentur, ament gentes; sin pectora vestra
Nulla movet nostri pietas, huc te adjace, famae*

- 115 Ut puduisse tuae discas. Et si mihi detur,
Proh tu, Summe! crucem in terris contente subire
Pro nobis, alias avertis lumina justa?
An sunt consilii in barathro arcanisque parata
Ista tui, suadente boni melioris amore,
- 120 Quod latet omnino, ut rura Itala plena tyrannis
Sint cuncta, et novus exsurgat Marcellus in agris
Quisquis rumpebat glebas, dum sponte sequatur,
Quam malit, partem? — O mea tu, Florentia, certe
Hic me proposito deerrantem, atque ista canentem
- 125 Sat fecisse tibi duces; neque te movet illud,
Quod dixi, ob meritum populi sic vestra tuentis.
Justitia est cordi multis, sed missile tarde
Solvitur, imprudens ne dextera liberet arcum;
At summo vestri populi versatur in ore.
- 130 Pondera permulti detrectant publica, at ista
Plebs tua respondet, nullis suadentibus; ecce
Meme; adsum, clamans; humeris onus ipse subibo!
Nunc gaude, nam causa subest. Tu dives opum vi,
Tu pacis, tu consilii plenissima: nec res,
- 135 Num verum dicam, quemquam inspectare vetabit.
Cecropis urbs, nec non Sparte, queis condere leges
Cura fuit veteres, tanto et florescere cultu,
Perleviter bene vivendi tetigisse feruntur
Exemplar, prae te, quae tam subtilibus usa es
- 140 Consiliis. Nam quae tu Octobri fila dedisti,
Non ultra fines medii venere Novembris.
Temporis, ah, quoties! cujus meminisse dat aetas,
Jus, morem, nummos et munera permutasti,
Suppositisque novis posuisti membra priora?
- 145 Et bene si memori mente uteris, et bene lumen
Adspicis, illi aegrae assimilandam te esse videbis,
Quae frustra in plumis studeat reperire quietem
Mutandoque latus morbum non pellat acutum.
-

VII.

Alternis ubi dicta salus est, terque quaterque
 Officiis sat uterque fuit laetatus honestis,
 Restitit atque inquit SORDELLUS: Fare doceque,
 Qui vos? — Ante animae inciperent quam advolvere monti
 5 Sese jsti, Superum dignae conscendere sedes,
 Ossa per Augustum mea sunt tumultata, vocorque
 VIRGILIUS, nec quidquam aliud me amittere jussit
 Coelum, hoc excepto, fidei quod luce carebam.

Sic iste. Ut subito, si cui res obvia fiat,
 10 Quam stupet, hic stat in ambiguo, credatne negetne
 Id verum: Est, nihil est! dicens; ita se ore ferebat
 Ille, ac deinde supercilium demisit et omne
 Pronus in obsequium hunc rursus properavit adire,
 Complexuque haesit, qua mos solet esse minoris.

15 O lux Ausonidum, quotquot peperisse Latina
 Se jactat tellus, per quem, inquit, nostra loquela,
 Quid posset, docuit, decus aeternum illius urbis,
 Unde fui: quodnam meritum, quae gratia monstrat
 Te mihi? Si dignor tua verba audire loquentem,

20 Dicit, an ex Orco quove huc emergeris orbe?

Omnes per circos regni sua damna dolentis
 Huc veni, sapiens dixit. Me movit ab alto
 Descendens virtus, et ea ducente profectus
 Adsum. Non ob facta, sed ob non facta tueri

25 Altum sum vetitus solem, quem tu expetis, et quem
 Ipse nimis sero novi. In barathro est locus illo
 Non a tormentis tristis, sed nocte profunda
 Tantum, ubi non resonant questus de more ululantum,
 Sed suspirantum; et pueris immixtus oberro,

30 Quos propera insontes mors dentibus ante momordit,
 Quam labe humana licuisset abire solutis.
 Hic illos inter sedeo, qui sancta feruntur
 Virtutum ornamenta trium sibi tempore nullo

Adsumsisse, licet reliquas novere sorores
35 Immunes vitii, et cunctas sunt rite secuti.

Verum si scis atque potes, quoddam exsere nobis
Indicium, ut detur conscendere Purgatori
Ad primum citius magis apto tramite limen.

Nulli certa domus, respondit, et ire facultas
40 Est data mi sursum ac circa, ductorque paratus,
Qua possum, accedo. Sed jam circumspice, ut umbrae,
Inclinante die, incumbant, nec scandere noctu est.
Quare fit bona suadentis consistere belle
Consilii ratio. Stant dextra in parte remotae
45 Hinc animae, ad quarum statui te adducere coelum,
Si sinis, atque istas haud te novisse pigebit.

Qui fit? responsum est. Ergo conscendere aventem
Noctu vis aliqua impediet? Vel fiet, ut iste
Non queat? — Et digito fricuit bonus indice terram
50 SORDELLUS. Dein sic: Adverte, haec linea sola
Haud tibi post obitum solis superabilis esset;
Non quia quidquam aliud mora sit odiosa parato
Scandere, quam nigror densae caligine noctis;
Haec frustra adnixo contra studium implicat omne.

55 Ipse quidem, stipante ista, descendere quires
Circum et supposito spatium in colle vagando,
Dum vesper claudit solem. Miratus ad ista
Tum dux: Ergo illuc duc nos, respondit, et illic
Stantibus occurrent, quae nos vidisse juvabit.

60 Nec procul inde aberam comites post terga secutus,
Cum mihi mons minui est visus, quo more residunt
Hic valles. Illuc, ait illa anima, ibimus, amplum
Clivus ubi gremium submittit, ibique novellum
Proderit expectare diem. Situs inter utrumque,
65 Difficilem et planum, nos duxit ad ardua ripae
In latus obliquus trames, qua deficit istum
Plus quam dimidium limbi. Massa aurea, puri
Argenti nitor et coccum cerussaue, quodque

- India fert lignum pretiosum luce serena,
 70 A plagaque recens, fabro tundente, smaragdus,
 Cuncta haec victa forent herbae florumque colore,
 Quos habet ille sinus positos, ut visa minorem
 Res major vincit. Neque ibi natura creat
 Picta modo; ast etiam centum variarat odorum
 75 Nescio quid mistum, quod non distinguere possis.
 Cespitibus vivis ac floribus insidentes
 Hinc animas vidi, quas vallis panda videndas
 Non concedebat. *Salve, Regina!* sonabant
 Cantu harum pulsatae aurae. Lux parva priusquam
 80 Jam cubet occidui Solis, (sic ore profari
 Coepit SORDELLUS, qui nos huc vertere gressum
 Suaserat,) hortari, ut vos deducam agmen ad istud,
 Desinite. Hac melior fuerit de rupe facultas
 Cujuscunque procul vultum gestumque tuendi,
 85 Quam si commistos illis vos campus haberet.
 Altior is, qui sede sedet, nutuque videtur
 Significare suo, se neglexisse, quod aequum
 Parque ipsi fecisse fuit, mediisque canente
 Turba alia haud hiscens mutit, fuit Induperator
 90 RUDOLPHUS, bene cui patuit sanare potestas
 Vulnere, quae Italiam communi caede necarunt;
 Quare ope ab alterius sero solamina ducit.
 Ater, qui afflictum nutu recreare videtur,
 Possedit terram, unde oritur, quae vectat in Albin
 95 Unda fluens Moldam, atque Albin transportat in aequor.
 Huic fuit OCTOCARUS nomen, quem lactis egentem
 In cunis stratum meliorem est fama fuisse,
 Quam VENCESLAUM pubentem hoc patre creatum,
 Quem mala luxuries et mollis inertia pascunt.
 100 Atque is NASETTUS, qui consultare videtur
 Illum secreto, qui fulget fronte serena,
 Nudans terga fugae ac deflorans lilia obivit.
 Cernite, ut iste illic pectus sibi tundat, et alter

- Frontem suspirans palma sibi fulciat; unus
 105 Est genitor socer ille mali, quo Gallia tota
 Tabuit; haud latet hos vitiis deperdita vita,
 Atque hinc ille dolor, quo sic agitur uterque.
 Ille adeo ingenti spectandus imagine, quique
 Concinit hunc fusus juxta, cui nasus abundat
 110 Masculus, omnigena fertur virtute micasse
 Praecinctus. Quod si post illum regna potitus
 Ille foret, qui pone sedet puer, omine fausto
 Natorum in natos transisset patria virtus;
 Quod non de reliqua quisquam ausit dicere gente.
 115 JACOB, ac pariter FRIDRICUS regna gubernant,
 Neuter praecipui patrimonii creditus haeres.
 Raro per ramos probitas humana resurgit,
 Omnia dante illo, qui vult accepta referri
 Cuncta sibi. Quae verba loquor, praecordia tangent
 120 NASUTO atque PETRO, qui cantum voce secundat,
 Per quos jam luget Narbona atque Appulus omnis.
 Semine planta suo tanto minor esse putatur,
 Quanto plus etiam CONSTANTIA conjuge laetam
 Se jactat, quam cum consorte sorore BEATRIX.
 125 Adspicite HENRICUM gaudentem simplice vita,
 Anglorum regem, semota in parte sedentem.
 Huic rami minus atque minus pejora tulerunt.
 Hos inter qui se inferius prosternit, in altum
 Suspiciens, habuit nomen GUILIELMUS, et ipse est
 130 Marchio. Alexandria atque hujus bella per ipsum
 Montem Ferratum et Canobeum luctibus implent.

VIII.

Jam prope tempus erat, quod aventes ire per altum
 Immutat mollitque animos saepe hora recursans,
 Dulcis amicorum cum jussa est turba valere,
 Estimulatque novi peregrini pectus amore,

- 5 Si missum aere cavo sonitum procul accipit ille,
Quod jam labentis videatur flere diei
Occasum; mihi cum coepi frustrarier aures
Inspiciens quandam, quae consurrexerat, umbram,
Atque manus gestu adstantes audire jubebat.
- 10 Ut venit, palmas ad coelum sustulit ambas,
Fixo prospectans orientem lumine utroque,
Haec fanti similis: Mihi sunt, Deus, omnia tecum;
Nil ultra. Huic hymnus *Te lucis* in ore sonabat
Voce pia, usque adeo dulci modulamine cantus,
- 15 Ut mente ipse mihi exciderim. Dein caetera turba
Dulciter atque pie totam est absolvere adorta
Legem hymni simul ad sphaeram conversa supernam.
Hic bene fac acuas ad verum lumina visus,
Lector; tam bene nunc velum subtile paratur,
- 20 Ut leve sit certe cursim, quod clauditur intus,
Inspexisse semel. Dein vidi hoc agmen honestum
Susplicere haud hiscens, more expectantis, in ore
Pallens et fastu vacuum: tum ex aethere labi
Aligeros geminos, bini quos igne micantes
- 25 Armabant enses trunci et mucrone carentes.
Non secus ac frondes modo natae, vestis amictu
Fulgebant viridis, viridi quam pone per auras
Remigio alarum percussam quisque trahebat.
Unus paullisper supra caput adstitit, alter
- 30 Oppositam in spondam descendit. Turba tenebat
Se mediam. Potui flavos ego cernere crines;
At vultum adspiciens oculus mihi hebescere coepit,
Cui vis, quam nimiae confundit copia lucis.
Virginis e gremio, dixit SORDELLUS utrique
- 35 Venerunt vallis custodes, propter hiantem
Anguem, qui jam aderit. Quare, qui scire nequibam,
Quo properaret iter, me circumvertere et arte,
Jam totus fricens, humeris haerescere fidis.
SORDELLUSQUE simul: Nunc jam descendere tempus

- 40 Inter magnanimas umbras farique vicissim,
Quas non perleviter vos hic spectare juvabit.
Tres tantum passus me descendisse putarem,
Cum subii ac vidi quendam me lumine utroque
Lustrantem, similem cupide me noscere aventi.
- 45 Tempus erat, quo aër nigrabat, nec tamen ater
Usque adeo, ut visus non declararet utrique,
Quae latuere prius. Mihi venerat obvius, illi
Obvius ipse fui. NINE, iudex optime rerum,
Quam laetus pravo semotum te agmine vidi!
- 50 Nulla salutandi ratio bellissima nobis
Praeterita est. — Deinde hac coepit me voce rogare:
Quampridem gressus te montem duxit ad istum
Longinquas transgressum undas? — Oh, sic ego contra,
Hoc mane adveni per tristia regna vagatus,
- 55 Quamque habui, me vita manet, licet ipse per istos
Nunc aliam acquiram cursus. Ubi perculit aures
Haec vox, SORDELLUS simul et simul iste retrorsum
Repressere pedes, ut queis timor ossa repente
Occupat. Alter adit vatem, petit umbra sedentem
- 60 Se propter, clamans: CURRADE, exurgito adesque
Visurus, donante Deo, quid gratia possit.
Deinde mihi: Per quae tu tanta et maxima debes
Illi, qui primam caussam sic corde recondit,
Ut penetrare vadum non sit, trans aequora lata
- 65 Cum primum venies, mihi natam hortare JOANNAM,
Ut, quae respondent insontibus, ostia pulset
Pro me. Namque hujus mater delevit amorem,
Primi oblita viri, ut credo, quo ex tempore velum
Album mutavit, quod adhuc optare necesse
- 70 Nunc habet infelix. Valde est leve nosse per istam,
Aestus quam cito feminei extingatur amoris,
Ni renovent flammās oculi tactusque frequentes.
Non illi tumultum tam pulchrum vipera condet,
Quam Mediolanum sub pugnam pandit in auras,

- 75 Ut GALLURENSIS gallus. Sic ille colore
 Suffusus faciem, qui justum prodit amorem
 Recti, intra certas urentem pectora leges.
 Ast avide coeli suspectum nostra petebat
 Usque acies illuc, ubi sidera tardius ibant,
- 80 Ceu rota, quae propius radiatum vertitur axem.
 Duxque meus: Fili, quidnam sic suspicis, inquit?
 Huic ego: Tres illas faculas, quibus iste micando
 In flammis polus it totus. Contra ille vicissim:
 Jam cecidere, illinc primo quas mane videbas,
- 85 Bis geminae stellae, inque locum adscendere vacantem
 Hae tres. Sic vates. — Hic fantem talia traxit
 Ad se SORDELLUS dixitque: En bellua nobis
 Adversa; ac digitum intendens simul annuit ipsi,
 Inde loci visus aciem contenderet, unde
- 90 Parva patet vallis, nulla munita latebra.
 Hac serpens ibat, qui forsán pavit amara
 Esca Evam. Flores inter veniebat et herbas
 Reptile perversum, nunc isthaec, nunc caput illae
 Vertens ac lambens dorsum, ut fera sueta polire
- 95 Pellem incompressam. Mibi tunc haud contigit istud
 Adspicere, atque ideo non est mihi copia fandi,
 Impete in hoc quanto irruerit coelestis uterque
 Accipiter; tamen hos memini vidisse ruentes.
 Ut virides sensit findentes aëra pennas,
- 100 Effugit serpens, ac retro terga dedere
 Aligeri, aequali repetentes astra volata.
 At, quae juncta Nino steterat, cum me ille vocarat,
 Umbra, quoad toto pugnata haec tempore pugna est,
 A me nusquam oculos, et ait: Sic tanta lucernae,
- 105 Quae te sublimem adducit, sit copia cerae
 Arbitrio commissae tuae, quanta est opus, hortum
 Ad summum ut venias; si qua unquam digna relatu,
 Seu de VALLE MACRA, seu de tellure propinqua,
 Fors vera attulerit, magnam mihi nomen habenti

- 110 Illic, haec narra. CURRADUS nominor, ortus
Stirpe MALASPINA; non jam vetus ille, sed ipso
Ex genere, atque meos illo devinctus amore
Fovi, quem jubeor poena hic urente piare.
Oh, dixi, vestras nunquam mihi tangere terras
115 Contigit: at quaeenam Europae est gens dissita vestri-
Nescia, quos clamant proceres, vicinia clamat
Cum plausu, ut norit, qui nunquam hoc littus adivit?
Atque ego, si liceat superas evadere ad auras,
Vestrum illustre genus non dedecorare priores
120 Juro, seu loculum, seu res expostulet ensem.
Natura atque usus sic dant excellere genti,
Ut, quamvis torta mundus cervice recedat
Perversus, tamen haec una est, quae tramite recto
Incedit florens, iter indignata malignum.
125 I nunc, nam vice septena haud se straverit aureo
Sol iterum lecto, pedibus quem portitor Helles
Bis geminis tegit insidens, cum infixi manebit
In caput ista benigna tuum sententia clavo
Majore, alterius quam sermo immissus in aures,
130 Dum currat, quem summa dedit sapientia, cursus.

IX.

- Jam senis albebat Tithoni succuba, Gangis
Prospectans oras, complexu et dulcis amici
Exibat, cui frons ardebat lucida gemmis
Sic positus, ut signa ferae, quae frigore torpet,
5 Atque sua cauda percellit quemque, referret.
Et nox de gradibus, per quos contendit in altum,
Atque unum, atque unum adscensu superarat, ut inde
Cernere erat tollenti aciem, et jam tertius alis
Deorsum ibat flexis, cum me, qui quidquid Adami est
10 Attuleram mecum, devicit somnus in herba

- Compositum, locus unus ubi jam quinque sedentes
 Nos conjungebat. Tristes quo tempore questus
 Orditur, primum cum mane rubescit, hirundo,
 Fors memori antiquos servans sub corde dolores,
 15 Et quo nostra magis mens carne soluta minusque
 Indupedita gravi variarum pondere rerum,
 Dum sua visa legit, quasi numen habere putatur;
 In somnis aquila est mihi visa ex aethere pendens,
 Suspensa, auratis plumis, alisque parata
 20 Delabi expansis, et ibi mihi adesse videbar,
 Agmen ubi comitum Ganymedem fama suorum
 Deseruisse refert, Divum quo tempore raptus
 Est ad concilium. Volvebam talia mecum:
 Fortasse hic rapiat de more, et forsitan unco
 25 Dedignata pede est aliunde abducere praedam:
 Deinde videbatur paullo magis ire rotando,
 Terribilisque velut fulgur descendere, meque
 Corripere, atque ignem me attollere ad usque supernum,
 Atque ibi cum volucris simul ipse ardere videbar
 30 Jam mihi et incendi. Usque adeo me coxit imago,
 Fugerit ut somnus, sua rumpere vincla coactus.
 Non aliter, somno expulso, vertebat Achilles
 Evigilans oculos circum, quas tangeret oras
 Nescius, hunc mater postquam asportaverat antro
 35 Philyridae, et somno demersum advexerat ulnis
 Ipsa suis Scyrum, unde exin dicuntur Achivi
 Abduxisse virum; quam turbida lumina pandi
 Excussus subito fugiens, ubi membra reliquit
 Somnus, et expallens haesi, ut qui territus alget.
 40 Quique mihi solamen erat, tantummodo solus
 Haerebat latere, et Sol jam processerat horas
 Plures quam binas, et ego mare prospectabam.
 Parce metu, dixit qui dux dominusque praeibat,
 Spemque fove, in tuto nam res est nostra, jubeque
 45 Non premere, at cunctas animum diffundere vires.

Jam tibi perventum est sub limina Purgatori.
En illic scopulus, quo clauditur undique clivus;
En illic aditus, rupes ubi scissa videtur.
Ante, sub Auroram solitam praecedere Solem,
50 Cum tibi vis animae interius sopita jaceret,
Per flores fuso, quibus illic vallis abundat,
Ornata advenit mulier, sic ore locuta:
En ego LUCIA sum, vos isthinc surripere istum
Me sinite evinctum somno. Sic tramite sistam
55 Hunc facili. Mansit retro SORDELLUS et umbrae
Binae. Haec apprehendit te, et prima luce micante,
Clarius adscendit, me illam post terga secuto.
Hic te deposuit, mihi sed prius annuit ipsa
Luminibus pulchris aditumque ostendit apertum;
60 Dein pariter tua membra sopor, nosque illa reliquit.
Ac veluti dubius qui pendet, singula tactu
Atque oculis sibi certa facit, vertitque timorem
Dulce in solamen, simulac sibi vera patescunt:
Sic ego mutabar. Sed ubi mea corda soluta
65 Curis cognovit doctor, petit ardua montis,
Atque ego pone altum properabam vincere culmen.
Lector, jam sentis, me audacibus altius alis
Tendere iter: quare mirari desine, si quid
Artis majoris, quae sunt dicenda, requirunt
70 Materiae fulcrum. Haud illuc accedere nobis
Est visum, atque loco placuit considerare in illo,
Unde aliquid rupti sum primum cernere visus
Rimae instar, murum quae partes findit in ambas.
Tum portam, inferiusque gradus vidi ordine trinos,
75 Per quos huc itur, diverso saxa colore
Suffusa, et custos etiamnum haud hiscere adortus
Hic erat; utque magisque magisque ego lumina visus
Contendi, hunc vidi saxo insedissee superno,
Conspectu talem, qualem sufferre nequivi;
80 Inque manu ensis erat nudus, qui fulgida Solis

- Tela remittebat nos contra, ut saepe tuentem
Luserit inspectus. Tunc ille: Hinc dicite stantes,
Quae vobis est mens? Ubi dux? Ne multa dolenda
Afferat hic vobis adscensus damna, cavete.
- 85 Coelestis mulier, non harum nescia rerum,
Contra respondit sapiens, modo dixerat: Illuc
Scandite, ubi porta est. At fauste dirigat illa
Sic vobis gressus, pacato janitor ore
Addidit. Ante gradus ergo procedite nostros.
- 90 Venimus huc, primusque gradus de marmore cano
Tamque politus erat tersusque, ut, qualis imago
Conspicienda mea est, mihi tota legenda pateret,
Ceu contra speculum. Color inter utrumque secundo,
Et rubrum, et fuscum fusco superante. Lapillus, ●
- 95 Unde gradus constat, scaber et semiustus, ubique
Fissus; at inferius positus qui tertius haeret
Insistens gradibus, referebat ab igne nitentem
Porphyridem, veluti venis spectare micantem
Sanguineum est rivum. Super istum stabat utrisque
- 100 Coelestis custos pedibus, prope limina sidens,
Quae solido ex adamante mihi sunt fulgere visa.
Per tres sponte gradus me ductor traxit, et inquit:
Tu fac, demisse hunc ores, ut clave recludat
Portam. Me sanctos advolvi, poplite flexo,
- 105 Ante pedes pius ac dixi: Miserere, foresque
Pandito; terque prius planxi mihi pectora palmis.
P mihi septenos descripsit cuspide ferri
In fronte et: Fac ista laves tibi vulnera, ubi intus
Ipse aderis, dixit. Cinis exsiccatave terra,
- 110 Fossa modo, visa est vestis simulare colorem,
Ex qua tum geminas coelestis protulit ales
Claves. Ex auro fuit altera, et altera puro
Argento fulgens. Alba prius usus, et exin
Flava sic tetigit portam, ut satis esset aventi
- 115 Intus ferre pedem. Quoties ex clavibus istis

- Una redit fallax, quia non se verterit apte,
 Haud aditus patet. Est pretiosior una, sed una
 Artis et ingenii plus poscit, clausa priusquam
 Pandat, et haec illa est, quae nodum solvere possit.
- 120 A Petro has habui, qui inquit, se malle, potitum
 His, me errore animi potius reserare paratum,
 Quam clausas nimium parcentem tangere valvas,
 Ante meos dum fusa pedes gens pectora pulset.
- Deinde fores portae sacratas impulit, usus
- 125 His verbis: Hac ite, sed haec advertite mente,
 Hinc egressurum, quem ferret forte voluntas
 Respicere. At vero ut distortae in cardine utrimque
 Robustae fuerunt valvae solido aere sonantes,
 Quis sacra munitur domus: haud ita mugit acre,
- 130 Nec tam Tarpeja infremuit, virtute Metelli
 Ablata penitus, quo decedente macendum
 Emunctae fuit. — Ad primum se arrexerat auris
 Cantum, teque *Deum laudamus!* voce videbar
 Dulcisonisque modis permiste audire canentes,
- 135 Parque erat auditae cantus et vocis imago,
 Quam saepe in templo cantantibus organa reddunt,
 Quae modo verba sinunt captare, modo illa retundunt.

X.

- Ut porta intrata est, quam animarum prava cupido
 Efficit insuetam, quia rectum tortile fingit,
 Post tergum sensi hanc immani murmure claudi;
 Et qualem errori quisset praetexere caussam,
- 5 Si respexissem? Per scissum adscendere saxum
 Cura fuit, quod se parte ex utraque movebat
 Haud aliter, quam quae sese fugit unda petitque.
 Hic accedenti nunc hinc, nunc inde recedens
 Ad latus, utendum est aliqua arte: haec ore magister.
- 10 Atque haec caussa fuit, quae passu repere iussit

- Sic raro, ut prius attigerit pars manca recurvae
Lunae jam proprium mox ingressura cubile,
Quam fas esset acus exire foramine nobis
Ex illo. Utque sumus loca libera apertaue nacti,
15 Clivus ubi cedit retro, seseque coarctat,
Lassus eram, dubiique ambo, quo tendere gressus,
Quamque tenere viam esset opus. Nos campus habebat
Plus multo solus, quam sint per inhospita calles.
Istius a sponda, quam circumscribit inane,
20 Usque ad radices altae, qua est scandere, ripae
Corporis humani triplex mensura pateret:
Et quoad a laeva dextrave extendere quibat
Nostra acies alas, talis mihi visa corona
Est haec. Nostra illic nondum promoverat unum
25 Planta gradum, circumspiciens cum hanc undique rupem,
Quae minus adscensum concedere juris habebat,
Cognovi hanc totam canenti ex marmore, formis
Celatam sic, ut non jam Polycletus, at ipsa
Natura hic pendens haesisset victa pudore.
30 Angelus in terram missus, qui foedera pacis
Firmaret, multos quae complorata per annos
Post interdictum longum patefecit Olympum,
Ante oculos aderat, tam verus imagine, tamque
Suavi compositus gestu, ut mutum esse negares;
35 Jurares hunc dicere: *Ave!* nam proxima stabat,
Quae reclusuram supremi pignus amoris
Convertit clavem, effigies operosa magistro,
Tamque habitu proprio, tamque ore simillima fanti:
Ecce ancilla Dei, quam signo impressa figura
40 In cera. — Haud oculos partem defigito in unam,
Dulcis ait sapiens, qui me sibi pone sinistrum
Stringentem latus adspexit. Tum lumina movi,
Atque hic post *MARIAE* signum qua ex parte manebat
Hortator dexter, series rerum altera rupi
45 Imposita occurrit, quare simul ipse poetam

- Transgressus propius veni, ut magis apta tuenti
Esset. Et hic stabat saxo celatus in ipso,
Cum bobus sanctam qui currus vexerat arcam,
Per quam haud commissum refugit vir tangere munus.
- 50 Turba videbatur praecedere tota gradique
In septem partita choros, dubiosque tenebat
Sensus mi binos, quorum unus fundere ab ore
Hanc melos aiebat, nullam alter mittere vocem.
Fumus item turis ficta sub imagine nares
- 55 Atque oculos, sensum discordes inter utrumque,
Fecerat ambiguos. Sacrum vas ipse praeibat
Vultum dejectus DAVID, pulsans pede terram
Sublato in numerum, et minus et plus tempore in illo
Quam rex hic fuerat. Contra est descripta palati
- 60 E specula ingentis MICHAEL mirata, superbae
Matronae quod saepe solent, cor triste gerentes.
Inde, ubi constiteram, excessi, cum cernere averem
Historiam hic aliam propius, quam albere videbam
Sepositam a tergo MICHAEL. Hic gloria summa
- 65 Stat descripta ducis Romani, maxima cujus
Virtus te allexit magna cum laude, GREGORI,
Tartari ut ex victa peteres sibi lege triumphum.
Induperatorem TRAJANUM hoc nomine dico,
Cui quaedam occurrens mulier viduata marito
- 70 Frena manu retinebat equi, osque habitumque gerebat
Effusae in lacrimas, externataeque dolore
Hunc acies equitum stant circum, auroque nitentes
Vidisses aquilas et venti flamine motas.
Has inter permixta acies, sic ore misella
- 75 Visa loqui est: Princeps, mihi caesum ulciscere natum,
Quem doleo amissum. Dux respondere: Maneto,
Dum reditum huc referam. Verum illa, dolore premente
Sollicitam, justas quam primum poscere poenas:
Quid, si non referas? Atque is: Qui sede sedebit
- 80 Nostra, ipse expediet. Quid te benefacta juvabunt

- Alterius, tua jam oblitum? haec respondit. At ille:
Nunc animo esto bono. Mea munera obire, priusquam
Hinc abeam, decet. Id me jus rogat, atque moratur
Me pietas. Nova qui nunquam vidisse putatur,
85 Expressit tales, oculo testante, loquelas;
Hasque novas nobis. Nam fantem talia nunquam
Hic hominem inveni. Dum tot fert corde voluntas
Pascere imaginibus visum, quae plurima moris
Humani documenta dabant, sentire monentis
90 De se quam minimum et non fastidire minores,
Propter et artificem suberant jucunda tuenti.
Ecce hac, mussabat vates, procedere multos
Adspicio, raris sed passibus incedentes;
Haec nos turba gradus altos intrare docebit.
95 Quamvis haereret cupidus nova cernere visus
More suo, non iste mihi cessavit, ut illum
Audiui, inque ipsum non lentus lumina verti.
Non ego te patiar, lector, discedere, recto
Proposito abstractum, certus tibi dicere, qualem,
100 Qui debent, Superi jubeant persolvere poenam.
Non tibi supplicii forma attendenda, revolve
Successum et tecum reputa, haud res esse futuras
Deteriore loco ulterius post tempora magni
Judicii. — O sapiens, coepi, quod repere contra
105 Nostra acies videt, haud agmen reor esse virorum,
Verum nescio quid sic decipit ista tuentem.
Is mihi: Conditio gravis et ratio aspera poenae
Hos infigit humi contractos omnia membra,
Ut prius haud oculi hanc quissent mihi sistere litem.
110 Ast aciem contende illuc oculisque revolve
Extricaque illum, qui saxis aegra sub illis
Membra trahit; disces, ut quisque urgetur ab ipso.
Christiadae miser!, lassum genus atque superbum,
Quos male confisos infirmae robore menti
115 Ire per inversos suadet fiducia calles;

Non venit in mentem, nos vermes degere natos
 Angelici nobis formam edere papilionis,
 Qui volat ad justum, nullo tutante, tribunal?
 Quae vobis animos dat res attollere in altum,
 120 O miseri, quoniam vos deficientia manca
 Insecta, ut vermis, natura errante, creatus
 Paene estis? — Veluti, cum opus est supponere tecto
 Fulcrum, pro mutilo interdum est spectare figuram
 Incurvam, adductoque ad pectus poplite utroque,
 125 Quae facit ex vero, spectantem haud vera, dolentem:
 Sic hos compositos, postquam bene lumina visus
 Intendi, mihi cernere erat. Sed non tamen omnes
 Contractos aequae. At prout unusquisque gravatus
 Plusve minusve ibat. Quem plus patienter euntem
 130 Arguerant gestus, hunc flentem mittere tales
 Voces: Haud valeo ulterius durare, videbam.

XI.

Summe Pater noster, coelorum qui incolis arcem,
 Non circumscriptus, sed quod, quae prima creasti
 Illic, devinxere magis tibi pectus amore,
 Edita cuncta tuam virtutem et nomen adorent,
 5 Effusa in laudes, ut dignum est solvere grates
 Atque referre tuo spiranti dulce vapor:
 Adveniant tua regna. Tuo nutu omnia fiant,
 Aethere et in summo et terrarum in qualibet ora.
 Ipse dies omnes nostram, qua vivimus, escam
 10 Da nobis hodie. Quidquid debemus, id omne
 Nobis dimitte, ut nostris dimittimus ultro.
 Et grave ne adducas nos in certamen, et idem
 Da nobis prohibere malum victoribus. Amen.
 Hac prece postrema haud nobis, neque enim indiget usus,
 15 Imploramus opem, ast illis, carissime, quorum est
 Vita superstes adhuc post nos. Sic illa caterva

- Umbrarum sibi iter felix nobisque rogantes,
Pondere non aliter pressae, ac quandoque gravatur
In somnis aeger, reptantes membra trahebant
- 20 Omnes in gyrum, cruciatae dispare poena,
Et lassae, primae scandentes saxa coronae,
Sese abstergentes mundi caligine tactas.
Si nobis illinc nunquam benedicere cessant,
Quae possunt ipsis et dicta et reddere facta
- 25 Isti, quis radice bona est donata voluntas?
Hic decet et iustum atque pium est, succurrere justis,
Eluere advectas sordes, ut pura levisque
Quaeque anima aethereas evadere possit ad urbes.
Iustitia ac pietas sic dent levioribus ire
- 30 Quam primum vobis, alamque agitare solutis,
Quae vos attollat, quo fert immensa cupido;
Qua datur ad scalas brevior accedere cursu,
Dicite; sin plures aditus fortasse parantur,
Qui minus acclivis descendat ad ima, docete;
- 35 Nam comes ob pondus carnis, qua indutus ab Adam
Huc venit, invitatus passus est adscendere parvus.
Pectore quo exierint, non sat dignoscere quivi,
Quae tanti responsa duci sunt reddita ab illis;
At dictum est: Dextri nobiscum hanc ite per oram,
- 40 Invenietis iter, quod vivus carpere possit.
Et superimpositi ni obstarent pondera saxi,
Quo premitur cervix, fastu olim elata superbo,
Quem propter prona mihi oportet verrere fronte
Terram: hunc suspicerem vivum, qui nomina celat,
- 45 An mihi nosse ipsum liceat, precibusque movere,
Ut mole oppressi tanta miserescere discat.
Mi genus ex Latio est, magnique ex semine Hetrusci
Ipse GUILIELMO exivi genitore creatus
ALDOBRANDISCO; an vestras hoc nomen ad aures
- 50 Venerit, haud scirem. Priscus me sanguis, et alta
Majorum decora usque adeo fecere tumentem,

- Immemor ut matris communis quemque solem
Fastidire, atque hic adeo increbrescere morbus
Coepit, ut occiderem, quod sat noverere Senenses
55 Et de plebe omnes, qui Compagnatica rura
Concelebrant. Nam OMBERTUS ego, et mens turgida fastu
Non modo me, at cunctos consortes in mala mecum
Traxit, et hic humeris haec cogor pondera ferre
Ob fastum, donec supremo debita regi,
60 Quando id neglexi, in terris dum vita manebat,
Solvam defunctos inter. Sic ore loquentem
Ibam auditurus, demissa ad pectora fronte,
Cernuus atque ex his unus, non iste locutus,
Pondere sub proprio graviter sua terga premente,
65 Se distorsit meque inspectum agnovit, et aegre
Lumina fixa tenens me nomine compellavit,
Corpore qui toto incurvus comitabar euntes.
Dixi: Tune es, ODERISI, tu gloria prima
Gugubt, artis honor, cui ductum a lumine nomen
70 Gallia donavit? — Frater, contra incipit ille,
Plus rident chartae, quas pinxit dextera FRANCI
FELSINEI. Nunc totus honor servabitur ipsi,
Quamvis et pars ipse fui. Haud tamen ipse fuissem
Tam largus vivos inter. Me tanta cupido
75 Ad summas artis stimulabat tendere laudes,
Quas prospectabam. Verum ista superbia poenas
Hic dat, et immo forem procul hinc, ni tempore in illo,
Quo poteram esse nocens, conversus pectore toto
Coelum exorasse. Oh humanae gloria vana
80 Virtutis, quam flos est tantulus ille caducus,
Ni premat aetates venturas crassior aër!
Nulli se CIMABOS cessurum castra putavit
Picturae, sed nunc it cuncta per ora GHIOTTUS,
Illius ut famam obscuret: sic alter honorem
85 Linguae narratur GUIDUS rapuisse priori,
Forsque supervenit, qui nido expellat utrumque.

- Nil aliud mundi rumor, quam flatus euntis
 Nunc huc, nunc illuc venti est, qui nomina mutat,
 Quod solet immutare latus. Quae fama manebit
 90 Te major, si unquam scindas aetate vetustam
 Carnem, quam si olim prius immaturus obisses,
 Quam tu desineres balba pappare loquela,
 Ante anni quam mille fluant? — Quae temporis aetas
 Ad spatium aeternum est brevior, quam nutus ad illam
 95 Est sphaeram, quae tarda magis per inane rotat se.
 Tantillum qui carpit iter prae me, oppida Hetrusca
 Ruraque cuncta sono implevit: modo tenue Senenses
 Vix mittunt murmur, quorum fuit arbiter ille
 Tempore, quo domita et magna convulsa ruina
 100 Florentina fuit rabies, quae fronte superba,
 Ut modo perfricta est, incesserat. Est color herbae
 Nomen apud vestros pulchrum, qui prodit abique,
 Quique illam dudum tellure emisit acerbam,
 Ipse colorem adimit. — Respondi: Haec vera locutus,
 105 Virtutem instillas, quae me sentire modeste
 Ingentemque docet me complanare tumorem.
 At quina hic, quaeso, est, tua quem modo verba notabant?
 Provenzanus is est SILVANI, talia reddit,
 Atque hic iste manet, quia sic sibi fudit, ut actus
 110 Ambitione Senam totam subjecerit, unus
 Arbiter imperii. Sic irrequietus et ivit,
 Atque it post mortem. Pretium isthic tale rependit,
 Qui nimis est illic ausus. Cui talia contra:
 Si qui extrema manet vitae momenta, priusquam
 115 Sese poeniteat, statione moratur in ima,
 Nec sese huc scandens infert, nisi quis prece pura,
 Ante fluant quam tot, quot pugnax vixerat annos,
 Afferat auxilium: quonam indulgente recepit
 Huc se? — Respondit: Quo vitam tempore agebat
 120 Splendore illustri ac summo spectandus honore,
 Nil se respiciens hic castra Senensia inivit.

Fusus in obsequium supplex positoque pudore
 Constitit, ut poenae dilecti corpus amici
 Eriperet, vinctum quem tristis carcer habebat
 125 CAROLI; is haud cunctis venis horrere refugit.

Ulteriora tibi haud addam; me involvere vera
 Obscuris scio, sed parum abest ea temporis hora,
 Cum, qui te attingunt propius de gente propinqua,
 Efficient, ut et ipse queas his demere velum
 130 Tale virum facinus subtraxit finibus illis.

XII.

Non secus atque jugo nexi bos unus et alter,
 Hanc pariter vadens umbram comitabar onustam,
 Dulcis dum ductor tulit. Ast ubi farier inquit:
 Mitte hunc et trana; namque est res optima remis
 5 Et velis isthinc vi summa impellere cimbam,
 Mole mea stantem, ceu qui studet ire, paravi
 Me rursus, quamquam demissa et manca maneret
 Mens mihi. Ego institeram vestigia corde lubenti
 Pone ducem, et pes, quid levitate valeret, utrisque
 10 Ostendit. Cum sic dux fari: Verte deorsum
 Lumina, erit, dum carpis iter, tibi dulce levamen
 Strata videre soli, quae dant incedere plantis.
 Terreni ut tumuli praeportant fronte sepulti
 Effigiem, ut discant hujus meminisse nepotes,
 15 (Quare saepe illic fletur, pungente dolore
 Corda recordantum; namque haec tantummodo tangit .
 Cura pios,) aequae, sed multo plenius artis
 Ad normam expressa et variis distincta figuris
 Vidi strata viae, quae montem exstantia cingunt.
 20 Conspiciebam illum, quem nobilitate creator
 Fecerat eximium, coeli una ex parte ruentem,
 Fulgure correptum rutilo; vidi BRIAREA
 Ex alia, exanimum coelestis vulnere teli,

- Praegrave onus terrae ob frigus mortale jacentem;
25 Vidi TYMBRAEUM MARTEMQUE et PALLADA in armis
Fervere adhuc juxta patrem, et dispersa GIGANTUM
Membra inspectantes. NEMBROTUM paene timore
Torpentem prope opus magnum, gentesque videbam
Respicere una omnes; quae tanto Sennaar una
30 Miscuerant fastu. Quam oculos dejecta dolentes,
Inter bis septem prostratos funere natos,
In media spectanda via sub imagine ficta,
O NIOBE, stabas! O quam similem ense necati
Sub proprio vidi te, SAUL, super edita montis
35 GELBOAE, quem exin coelum nec rore nec imbre
Juvit! Ut insano te fastu, perdita ARACHNE,
Dimidiam in vernem jam defluxisse, tuique
Tristem fragmentis operis, tibi quod male cessit,
Incubuisse! Neque hic tua jam vexilla videntur
40 Explicuisse minas, ROBOAM, sed plena timoris,
Ante ea quam pellant hostes, vehit incita habenis
Immissis levitas currus. Et erat quoque duris
Inspicere in stratis ALCMAEONA, qui pretiosum
Persuasit matri infelix venisse monile.
45 Nec non ut nati templum irrupere ruentes
SENNACHERIBUM contra, lacerumque cadaver
Deseruere illic, doctus monstraverat auctor;
Et quantum intulerit CYRO regina TOMIRIS
Cladis sanguineae, Satia te sanguine, dicens,
50 Cujus eras sitiens! — Hic, HOLOPHERNE perempto,
Terga fugae Assyrios dantes, pariterque ruinae
Tristes reliquias spectabam et corporum acervos.
Conversum in cineres tunc Ilion inque cavernas
Cernebam, utque humilem ac vilem te, Troja, ferebas,
55 Signum ostendebat, quod parte exstabat in illa.
Quemnam peniculi atque styli rear esse magistrum,
Umbras qui valeat tractusque effingere, quales
Stant ibi, miranda ingenio portenta vel acri?

- Exstincta exstinctis et viva simillima vivis
60 Corpora dixisses. Nemo verissima vidit,
Quam quae ego calcavi pedibus, dum cernuus ibam.
Eja ite, o Eva geniti, nunc ite superbi
Visu sublato, ne vobis cernere detur
Quam pravum teneatis iter. — Jam maxima nobis
65 Pars circum peragrata jugi, multoque diurni
Plus erat impensum cursus, quam mente putaram
Non vacua; cum, qui semper vigilante praeibat
Sollicitus cura, coepit: Caput arrige; non est
Tempus praeterea suspensio incedere passu,
70 Ut modo. Cerne illic superis de sedibus unum
Aligerum huc adventantem cito adesse paratum;
Adspice, sexta redit famulata ancilla diei.
Fac tibi compositum exornet reverentia vultum
Et gestum, ut juvet hunc nos montem mittere in altum:
75 Volve animo hanc non posse diem lucescere rursus.
Saepe assuetus eram monitis, queis ducere tempus
Me doctor vetuit; quare mihi rebus in istis
Non potuit docuisse nova aut perplexa profari.
Egregius forma, niveo spectandus amictu,
80 Ultro occurrebat venientibus obvius ales;
Matutini instar tremulo fulgore micantis
Sideris, huic facies radiabat. Brachia pandit
Primum et mox alas simul: Huc accedite, dixit,
Hic prope sunt aditus facilisque evadere in altum
85 Dat gradus. Haec suadent gressum huc hortamina ferre
Raros. Progenies hominum, super astra volare
Enata, ah quianam te tantula dejicit aura?
Is nos deduxit, quo rupes caesa patebat:
Hic mihi percussit frontem vibrantibus alis,
90 Dein tutum promisit iter mihi. Qualis, ubi altum
A dextra montem conscendis, quo insidet aedes,
Quae bene moratam, Rubiconem desuper, urbem
Subjicit, adscensus rapidi interruptitur audax

Conatus, gradibus positis quo tempore norma
95 Mensurae, et codex erat in tuto; haud secus ista
Ripa remittebat, male quae aspra huc decidit orbe
Ex alio; at saxi hinc illinc latera ardua radit.

Dum nos huc versi properamus scandere in illum,
Hoc multae voces carmen cecinere: *Beati*
100 *Ter, quibus humanae stat pauper spiritus auras,*
Dulcisonis adeo numeris, ut dicere non sit.

Oh quam Tartareis differre a faucibus istas
Vidimus! Huc etenim per cantus itur, at illuc
Per nunquam auditos questus fremitusque feroces
105 Jam sanctos superare gradus nos ardor agebat,
Et mihi plus multo levior prodire videbar,
Quam prius in plano. Quare: Dic, quaeso, magister,
Tali voce rogo; quonam graviore levatum
Pondere me censes? Nam pars quasi nulla laboris.

110 Jam mihi sentitur, pedibus conscendere aventi. —
Cum tibi *P* reliqui, positi qui in fronte leguntur,
Nunc etiam paene extincti, velut unus ademptus,
Abrasi penitus fuerint, tunc utraque planta,
Sponte levata sua, usque adeo superabitur, inquit,

115 Ut sit nitenti, ne dum grava, dulce, futurum
Impelli sursum. Veluti qui portat in ore
Signa suo imprudens, nisi si quod suspicet ipsi,
Afferat alterius nutus, namque utitur apto
Tunc manus auxilio, quaeritque atque invenit, isto

120 Officio fungens, quod visu absolvere non est;
Sic digitos dextrae intendi frontem undique circum,
Invenique notas senas, quas tempora supra
Clavibus armatus mihi primum inciderat ales;
Quod cum vidisset, subrisit dulce magister.

XIII.

- Ventum erat ad summum scalarum, ubi scabra secundo
Dat resecata viam rupes, depellere praesens
Scandendo morbos. Ibi circumducta corona
Altera non aliter clivum, ac prior illa revincit,
5 Si non falcatus citius se inflecteret arcus.
Haud ullam hic umbram, haud ullum hic est cernere signum,
Sed ripa est, et iter simplex, scopulique colorem
Liventem referens. At vates talia mecum:
Si nos mansuri gentem, quam voce rogemus,
10 Hic stamus, vereor ne nostrum forte moremur
Plus satis electum. In solem dein lumina figens,
Dextro usus latere, ut centro, circumegit in orbem
Se laevamque sui partem conamine torsit.
Jucundum lumen, quò fidens istud inivi
15 Insuetum mihi iter, sic nos duc, inquit, ut aequum est
Te nos huc intus deducere. Tu face mundum
Calfacis ignifera tuque ipsum lampade lustras;
Si non obstat contraria caussa, necesse est
Pro duce habere tuum splendorem tempus in omne
20 Quantum isthic spatii passus per mille putatur,
Tantum nos illic, studio inflammante, viai
Confecisse brevi credo, cum sensimus umbras,
Cernere quas acie haud fuerat, prodire loquaces
Nos contra, hortantes ad mensam accedere amoris
25 Comiter, et quae transivit vox prima volando,
Alto est fata sono: *Non est his copia vini,*
Carmen, et hoc iterum post nos iterumque locuta est.
Et prius ob longum abscessum quam tota periret,
Altera praeteriens; Ego sum, clamabat, ORESTES.
30 Nec tamen haec mansit. Quare: O pater optime, dixi,
Quae sunt hae voces? Vix talia verba locuto,
Ecce! supervenit vox tertia et inquit: *Amate,*
Quos scitis nocuos vobis. — Hic verberat orbis,

- Dux ait, invidiam. Hinc ferulae, qua caeditur umbra,
35 Traxit amor cordas. Sonet ut contraria frenum,
Est opus. Id te auditurum reor esse, priusquam
Sit tibi inire locum veniae. Sed in aëra visum
Intende, et cernes turbam nos ante sedentem;
Namque solum propter speluncae quisque resedit.
40 Tunc magis atque magis patefeci lumina visus.
Et prae me inspiciens, indutas vestibus umbras
Vidi, queis inerat saxi color, atque ubi paullo
Accessi propius, simul una voce: *Maria!*
Ora pro nobis, audiui, et nomine Michel,
45 Et Petrum atque alios divos divasque vocari;
Demum compellari omnes. Haud tempore nostro
Hanc terram peragrarè reor tam pectore duro
Quemquam, quem pietas haud vulnere figeret acri,
Si, quae dein vidi, adspiceret. Nam ubi sic prope ventum est,
50 Ut certos horum possem dignoscere vultus,
Mi gravis emunxit oculos dolor. Hos ego vili
Indutos cilicum texto sum cernere visus,
Alterum et alterius humeris insistere fultum,
Illaque fulcimen nixis dabat omnibus ora.
55 Sic, quos res fallit, prope templa frequentia coeci
Stant oraturi, quod quemque hortatur egestas.
Alter ubi alterius supra caput inclinato
Stat capite, ut citius pietas praecordia tangat,
Non modo verborum ob sonitum, at miserabile propter
60 Spectaclum, quod non secus adjuvat, atque rogantum
Adspiret votis. Atque ut Sol lumine captos
Non adit, haud aliter coeli lux abnegat umbris
In regione illa, mea tunc ubi sensa loquebar,
Sese largiri. Nam ferrea fila ligabant
65 Palpebras illis sutas, quo more feroci
Accipitri nunquam docili servare quietem.
At mihi tunc illis injurius esse videbar,
Quos ego spectabam. si non inspectus abirem.

- Quare ego respexi, quem scitum propter habebam
70 Consilii auctorem; neque eum quae mutus averet
Dicere, fugerunt; quare expectare rogantem
Noluit, ast inquit: Non multis utere verbis,
Sed tamen argutis. Vates ex parte coronae
Illa ibat, quae tota patens circumdata nulla
75 Sponda, pandit iter praeceps. Pars altera sanctis
Umbris strata dabat, quae sic prae angore premebant
Suturam horribilem, ut lymphis genae utraeque maderent.
Stans super has coepi: O gens altum cernere certa
Lumen, quod solum suspirat vestra cupido; .
80 Sic, quas vos scitis, quam primum gratia spumas
Dissipet, ut menti clarum illabatur ab astris
Flumen ope ipsius, mihi dicite, namque erit istud
Gratum et jucundum; num qua hic ex gente Latina
Inter vos anima est? Atque illam forte juvabit
85 Isthic inventam. — Mi frater, quaelibet urbis
Est civis verae: tua sed sententia quaerit,
Num qua hic considat, quae degerit hospes in oris
Italiae. Haec responsa mihi venisse per auras,
Et multo inde puto ulterius, quam ubi talia fatus
90 Constiteram. Quare gressum vocemque propinquans
Illuc admovi et quandam vidi agmine in illo
Umbram expectanti similem. Si forte requiras:
Quomodo? Uti coecus, visa est attollere mentum.
O anima, huic dixi, quae regnum initura supernum
95 Te crucias, tu eadem mihi si responsa dedisti,
Effice, ut ex patrio aut proprio te nomine noscam.
Est Sena mi natale solum, respondit, et istis
Hic ego mista, pio perversae crimina vitae,
Illacrimans illi, ut nobis praebere fruendum
100 Se velit. Haud Sapii, licet appellare SAPIAM
Me genitor voluit, majoraque gaudia cepi
Ex damno alterius, quam si essem qualibet usa
Fortuna: ac ne falsa putes me farier, audi,

- An fuerim demens, ut te monuisse volebam.
- 105 Cum mihi jam annorum propere descenderet arcus,
Tum cives nostri prope Collem castra locarant,
Contulerantque manus, aggressi fortiter hostes,
Atque ego vota Deo faciebam, eadem ipsa precata,
Quae voluit. Nam omnes fusi versique fuere
- 110 In mala amara fugae, et victorem terga prementem
Spectando haud ullum percepi pectore sensum
Laetitiae huic similem; et vultu, temeraria, in altum
Sublato, ad Numen clamavi: Haud amplius irae
Arma tuae timeo, ut, placidi ridente parumper
- 115 Temperie coeli, merulus. Prope tempora vitae
Jam suprema, Deum veniam pacemque rogavi;
Et multa nondum minuissem debita poena,
Ni PECTIGNANUS PETRUS, dum supplice tollit
Voce preces sanctas, nostri meminisset, ubi illum
- 120 Et dolor, et pietas monuit miserescere nostri.
At tu quis tandem, quem nostram inquirere sortem
Fert studium? qui oculos affers, ut credo, solutos,
Atque animam ducens loqueris? — Hic lumina, dixi,
Mi quoque dementur, sed non in longius aevum,
- 125 Nam culpa exigua est, quod livor torva tueri
Me docuit, stringorque magis formidine poenae,
Quam vidi inferius; namque illo membra gravatus
Pondere mi videor. — Tum sic os illa resolvit:
Quisnam te huc igitur duxit, si ferre regressum
- 130 Deorsum posse putas? — Qui mecum est, nec tamen hiscit,
Respondi, et vivo; quare, umbra electa, rogare
Ne parcas, si me pedibus mortalibus uti
Et pro te vivos inter tua certa voluntas
Hortatur. — Tua sic, inquit, mihi dicta videntur
- 135 Insolita auditu, ut pateat, quam numine amico
Incedas; quare precibus quandoque juvare
Me dignare tuis, et per, quae ardentius optas,
Oro; si Hetruscum liceat tibi litus adire,

Me penes affines fama in meliore reponet,
 140 Quos illo vanae mistos examine gentis
 Cernes, quam Telamon multa spe lactat; at illos
 Plus haec spes ludet, quam cum reperire Dianam
 Ardebant; rerum navarchis plus emunctis.

XIV.

Ecquis is est, montis qui nostri circumit orbem,
 Ante ipsi volucres quam mors aptaverit alas,
 Atque aperit clauditque oculos, ut sponte libido est?
 Qui sit, scire mihi non est, tamen arbitror istum
 5 Non solum hos intrasse locos. Qui proximus adstas,
 Comiter acceptum scitare, ut voce loquatur.
 Haec duae, utraeque humero alterius super impendentes,
 Umbrae ibi dextrorsum de me sermone serebant;
 Deinde locuturae visus fecere supinos,
 10 Atque una: O anima, inquit, adhuc quae corpori inhaerens
 Coelum conscendis, quaeso, solare rogantes
 Atque, unde et qui sis, humane edissere nobis.
 Namque stupore tenet tanto tua gratia mentem
 Nobis defixam, ut quae nunquam nota fuere.
 15 Exspatiatur, agrum lambens medium, inter Hetruscos
 Amniculus, dixi, cui Falterona dat ortum,
 Nec satis est isti percurrere millia centum.
 Inde supra hos artus deporto, et vana requiris
 Hortando fari, qui sim, namque hactenus auras
 20 Haud mea personuit sat claro murmure fama.
 Si bene percipio penitus tua pectore sensa,
 Respondit, qui fatus erat prior, innuis Arnum.
 Atque ait hic alter: Cur iste vocabula terrae
 Illius modo nos celat, velut horrida dictu?
 25 Quaeque rogata fuit, proprio sic munere functa est
 Umbra: Haud ista scio, verum hujus nomina vallis
 Sunt digna, ut pereant: nam prima ab origine, ubi amnis

- Sic tumet, ut rigidus, qui obtruncat saxa Pelori,
Mons paene haud usquam hunc superet, mare ad usque profundum.
- 30 Quo venit, ut reddat, quod siccat flammeus aether,
Damna repensurus, cui debent flumina, quidquid
Advolvunt secum, sic pellitur hostis ad instar
A cunctis virtus, velut anguis, sive maligna
Conditione loci, pravo seu more premente.
- 35 Quapropter miserae quicumque est incola vallis,
Naturam usque adeo jam commutasse videtur,
Non secus atque omnes Circe inter pascua haberet.
Obscoenos inter porcos it pauper aquarum
Primum, hosque offendit mage dignos pascere glandes,
- 40 Quam quoscunque cibos alios consumere, in usum
Humanum lectos. Exin revoluta deorsum,
Occurrit catulis sat plus ringeribus unda,
Quam praestent vires, quos dedignata, retorquet
Rictum. It delabens, et quo magis ista redundat,
- 45 Tanto plus catulos versos in membra luporum
Invenit acta malo fato devotaque fossa.
Deinde viam arripiens per plurima stagna profunda,
Offendit vulpes sic plenas fraude dolisque,
Nullam ut nequitiam formident, quae occupet ipsas.
- 50 Dicere nec parcam, licet hic mihi praebeat aures,
Atque isti bene erit, memori si haec mente recondat,
Quae mihi defunctae mortali corpore, verax
Spiritus enodat. Tuus ecce ante ora videtur
Concursare nepos factus venator, et illos
- 55 Exagitare lupos in diri fluminis ora,
Et terrere omnes, istorum vendere carnem,
Nec satis est ipsi, vivam, sed deinde necatos
Abjicit, ut senio confecta animalia, inert
Defraudat multos vita, se nomine honesto.
- 60 Tristi exit silva foedatus caede; relinquit
Talem, ut mille exin volvendis orbibus anni
Nequidquam studeant primum reparare decorem.

Sicut, ubi accipiat venturi nuncia damni
Verba, os auditor turbat, quacumque periculum
65 Ex parte huic animum feriat, sic altera visa est
Conturbari anima, haec fantis dum pendet ab ore,
Surgere et adspectu tristi haec simul auribus hausit.

Alterius sermo, alterius conspectus aventem
Suadebant horum me inquirere nomina, et illos,
70 Multis immiscens precibus mea dicta, rogavi.

Quare, quae fuerat mecum prius umbra locuta,
Sic iterum: Id tibi me hortaris praestare, quod ipse
Abnuis; at quoniam Superum manifesta voluntas
Efficit, ut tanta te donet gratia luce,

75 Non tibi parcus ero. Quapropter me esse fatebor
GUIDUM DEL DUCA. Fuerat mihi sanguis adustus
Invidia tanta, ut, testantem gaudia vultu
Si quem vidissem, sparsum livore maligno
Me quoque vidisses. Ex isto semine talem

80 Demeto nunc paleam. O soboles humana, quid omnes
Impendis curas, inhians quae jura vetandi
Poscunt et quemvis consortem a finibus arcent?

Quem prope me stantem cernis, REINERIUS hic est,
Colbolidum decus ac lumen, quem nemo secutus

85 Hactenus est haeres tanta virtute potitus.
Nec solum circa Eridanum montemque fretumque
Et circa Renum jam defecisse videtur
Illius sanguis rebus, queis vera paratur
Copia opum, atque quibus coalescunt gaudia vitae;

90 Verum intra hos fines sunt sentibus oppida cuncta
Plena veneniferis, et frustra cura laboret,
Ut cultu meliore minus silvescere discant.

Nunc ubinam est LICIVS bonus HENRICUSQUE MENARDI,
Et TRAVERSARUS PETRUS et CARPINIVS ille

95 GUIDUS? — Proh genti gens Aemiliana priori
Degenerata! Novas cum vidit Felsina fabrum
Mittere radices, parvo atque ex gramine factum

- Nobile virgultum succrescere BERNARDINUM
Progenitum Fusco jam tota Faventia narrat.
- 100 Desine mirari flentem, sate sanguine Hetrusco,
Cum memori GUIDUM DE PRATA atque HUGOLINUM
Mente colam ACTIACUM, nostris qui degit in oris;
Et cum FRIDRICUM TIGNOSUM mente recordar
Atque hujus socios; cum TRAVERSARA recursat
- 105 Clara domus menti, cum nomen ANASTASIORUM,
Utraque gens quorum facta est modo nominis haeres,
Matronae atque equites, studia horum sedula, centum
Commoda, sollicitante virum praecordia amore,
Et sensu humano, quae contra versa nefandos
- 110 Inducunt mores. Quid, BECTINORE, moraris,
Gente tua egressa, multis ex urbe secutis,
Improba ne fiat? Sed erit bene BAGNACAVALLLO,
Haud genuisse novam prolem, male CASTROCARO,
Et pejus CONIO, ulterius qui gignere curant
- 115 Tale genus Comitum. Si quanto Daemon abibit,
Paganis bene erit, sed non vitae integer, omni
Labe carens, horum nascetur sanguine testis.
- O FANTOLINAE gentis decus, UGOLINE,
Luce tuum nomen tuta fulgebit in omne
- 120 Aevum, ex quo prolis tibi spes amissa futurae est,
Quae tibi degenerans obducat lae nitorem.
Verum, THUSCE, abeas jam, nam mage fundere fletus
Interea, quam verba juvat; sic pectora pressit
Vestra mihi ratio. Neque erat mens nescia nobis
- 125 Auditui instructas abeundo haud fallere posse
Dilectas animas; quare vocem ore premendo,
Addiderant animum haud nota regione viarum
Confisis. — Postquam est nobis data copia eundi
Solis, visa fuit vox aëra findere ad instar
- 130 Fulguris, incursans adversa ac talia fata:
Dedet me leto quisquis me offendit! et uno
Tempore ceu tonitrus, qui, scissa nube, repente

Diffugit, in tenues dispersa evanuit auras.

Auribus ut nostris requies fuit, ecce fragore

135 Altera sic resono, ut subito sit visa tonare

Post fulgur: Sum AGLAUROS ego, nunc saxea facta!

Ast ego, sollicite properans mage stringere vatem,

Retrorsum, non ante pedem vestigia traxi.

Jamque quiescenti similis cessaverat aura

140 Undique, et ille inquit: Fuit haec vis aspera freni.

Apta suos intra fines cohibere protervos

Terrigenas; sed vos sic escam inhiatis, ut hostis

Vos fraus antiqui necopinos oceuget hamo.

Quare frena parum prosunt, aut signa vocantum.

145 Retrorsum vos templa vocant coelestia, vestrum

Dum gyros ducunt supra caput, atque decorem

Aeternum pandunt: sed terrae fixa tenetis

Lumina adhuc; ita vos, qui perspicit omnia, pulsat.

XV.

Quantum inter spatium, quod tertia conficit hora,

A jubare exorto sphaera indicat intervalli,

Sueta suum semper pueri instar ludere ludum:

Hesperiam tantum properanti tangere soli

5 Restabat cursus. Erat illic ultima lucis,

Atque isthic mediae pars obscurissima noctis;

Et vultum medium telum solare petebat;

Namque ita montis erat nobis peragrata corona,

Ut planctus Hesperias directo tramite partes

10 Calcarent. Mihi cum sensi splendore gravatum,

Sat plus quam ante caput, quae res me cognita nondum

Fecerat attonitum. Quare fuit impetus ambas

Hinc atque hinc palmas palpebrae opponere utrique,

Luminibusque jubar defendi, ut spicula lucis

15 Parcius afficerent oculos, limata, tuentes.

Sicut aqua aut speculo solis lux fracta, retrorsum

- Ad partem oppositam saliendo, pervolat ipso
 Impete, quo primum descenderat, atque recedit
 A saxi lapsu multo velocius, aequum,
- 20 Si numeres, spatium, quod et experientia et artis
 Doctrina ostendit; sic prae me luce videbar
 Ictus refracta. Quare mea lumina promptae
 Consuluere fugae. Quid id est, pater optime, dixi,
 Quod prohibere oculis non me sinit ulla facultas
- 25 Nitentem, et contra nos festinare videtur
 Occursu usque magis? — Non te stupor occupet, inquit,
 Si tibi stringit adhuc aciem gens aethere missa:
 Angelus est, hominem qui hortatur scandere in altum.
 Nec longe jam tempus abest, cum haec cernere propter
- 30 Non grave erit, sed dulce tibi, quoad tendere sensum
 Naturae dederint vires. — Ut venimus almo
 Aligero coram, sic laeta is voce profatur:
 Hac intrate gradus, per quos minus ardua ducet
 Vos via. — Digressi inde ascendimus, atque: *Beati*
- 35 *Illi corde bono, qui sunt miserescere sueti,*
Insonuit retrò, et, gaude qui vincis. Utrique
 Soli una scalas ascendere. At utile duxi,
 Illius ex verbis si quidquam discere possem,
 Dum mecum ire viam pedibus pergebat, et ipsum
- 40 Aggressus rogitō: Quidnam innuit Aemilianis
 Orta anima in terris, consortem et jura vetandi
 Commemorans? Tunc ille mihi: Quae quantaque damna
 In se conguessit labes sua maxima, novit.
 Quare ne stupeat quisquam, si voce reprendit
- 45 Hoc vitium in vestros, luctu ut majore leventur.
 Quod mens vestra aciem viresque intendit in illa.
 Quorum pars minui, socio accedente, videtur,
 Propterea cogit suspiria ducere livor
 Folle suo. At coeli sphaeram si vestra cupido
- 50 Suspiciat, timor hic a vestro pectore abesset.
 Namque illic quanto plus fas est dicere nostrum,

- Tanto plus vir quisque tenet, plusque ardet amore
 Coelesti in patria. Mens haud expleta magisque
 Mi, dixi, jejuna manet, quam si ista tacendo
 55 Misisses; nam incerta magis suspensaue pendet.
 Qui poterit fieri, ut multis divisa bonorum
 Pars magis hos cumulet, quam si illam pauculi haberent?
 Is mihi: Propterea, quod tu terrena volutas
 Nunc quoque mente tua, vera de luce tenebras
 60 Ducis. Namque bonum non enarrabile, summum
 Hoc, quod corda beat superiorum, occurrit ameri,
 Corporibus veluti lucentibus ignea solis
 Spicula. Coelestis tantum conceditur aestus,
 Quantum hic inventum est. Quare quo latius ignis
 65 Exit, eo flamma virtus aeterna redundat
 Majore, et quanto plures ex gentibus illis
 Illuc intendunt animos, et amore feruntur;
 Tanto plus ipsis bene amandi copia abundat,
 Diligiturque magis. Ut speculum, quod lumina reddit
 70 Alterius speculi vitro; et simulacra refundit.
 Quod si non explet ratio te nostra, BEATRIX
 Adveniet spectanda tibi, quae plenius istam,
 Et quamvis aliam vellet de pectore curam.
 Fac tibi quam primum exstinguantur vulnera quinque,
 75 Sicut jam illa duo, quae est claudere corde dolendo.
 - Jam dicturus eram satis haec fecisse roganti,
 Cum sensi alterius flexus me tangere spondam,
 Quare oculus cupiens sensit conspescere vocem.
 Atque ibi mente abii raptus, subitoque videbar
 80 Collectam in templo multam mihi cernere turbam,
 Et quandam tecto subeuntem matris habentem
 Dulce os atque habitam atque edentem has corde loquelas:
 Quid sic fecisti nobis, filii? Ecce dolentes
 Et pater, et tua ego mater te quaerere nunquam
 85 Destitimus. — Post haec cum voce effugit imago,
 Quae mihi visa prius fuerat. Deinde altera coram

- Occurrit, perfusa genas humore cadente
Illo, quo dolor exstillat, qui gignitur ira;
Atque haec sic fari: Si tu dominaris in urbe,
90 Pro qua certatum est studio inter numina tanto,
Ex qua doctrinae atque artis decus omne refulget,
Ne mora sit poenis illos punire lacertos
Ausos amplecti natam, o PISISTRATE, nostram;
Cui tum visus erat sic respondere benignus,
95 Composito placide, princeps mitissimus, ore:
Quid faciemus adhuc, si quis male fausta precetur
Nobis, si poena nostri afficiamus amantem?
Deinde aliam vidi flammato pectore gentem
Aggressam saxis juvenem dare funeri acerbo,
100 Murmure quae magno clamabat: Percute, caede!
Isque videbatur succumbere, morte gravatus,
Pronus humi, semperque oculos contendere apertos
In coelum fixos ac summum poscere regem
In tanto pacem bello, veniamque feroci
105 Turbae, quo mitis pietas diffunditur, ore.
Cum rediit mihi mens externaque vera revisit
Extra se posita, haud falsus tum cognitus error
Est mihi. Me similem rumpenti vincula somni
Cernere qui potuit: Quae, inquit, consistere posse
110 Causa vetat, doctor? Sed jam te millia vidi
Plus quasi quam duo progressum tibi lumina palmis
Velantem atque aegre vestigia torta trahentem,
Ut vir, cui somnus vel vinum praepedit artus?
O dulcis pater, huic dixi, si porrigis aures,
115 Dicam visa mihi, per quae vis concidit omnis
Crurum. Atque is contra: Tibi si velamine vultum
Larvae texissent centam, quae cogitat intus
Mens tua, parva licet, non me sic clausa laterent.
Haec ideo sunt visa tibi, ne forte recuses
120 Pacificis cor pandere aquis, quae fonte redundant
Aeterno. Neque ego studui cognoscere causam,

- Ut qui oculis posita ante videt tantummodo, et ultra
Non videt exanimi simulac calor ossa reliquit;
At percontabar, quia plantis addere vires
125 Consilium fuerat. Sic pigros pungere oportet,
Ut, quas evigilare datur, redeuntibus horis
Solliciti utantur. Nos ire crepuscula noctis
Spectantes ultra, quantum procedere quibat
Nostra acies. contra lucem sub vespere missam.
130 Ecce autem nobis paullatim occurrere fumus
Ut nox obscurus, neque erat ratio ulla locusque
Vitandi, isque oculos simul et purum aëra ademit.

XVI.

- Tartareus nigror et vacuae quocumque planeta
Paupere sub coelo noctis, caligine densa
Quantum unquam potuit, sic crasso lumina velo
Haud mihi compressit, vis illa ut lurida fumi,
5 Quae nos textit ibi, neque texto sensibus aspro
Usque adeo, ut mea ferre acies reclusa nequiret.
Quare, qui mihi ductor erat fidusque catusque,
Adfuit appositumque humerum. Ut vir captus utroque
Lumine ducentem sequitur, ne forsitan aberret,
10 Aut quidquam offendant damno exitiove futurum:
Sic per amaritiem ac per sordes aëris ibam,
Aure ducis vocem accipiens mihi talia fantis:
Fac caveas, nostris ne quid te separet ulnis!
Me percellebant voces, pacemque rogare
15 Verba videbantur, miserantem corde precata
Agnum divinum, qui tollit crimina mundi.
Primi *Agnus* clamare *Dei*. Haec deinde omnibus una
Vox erat, atque uno reddebant missa tenore,
Omnis ut hos inter concordia amica pateret.
20 Quorum verba sonant, an sunt simulacra, magister?
Dixi; ast ille mihi: Tu verum percipis, inquit;

Illi, quem plicuit nodum iracundia, solvunt.

Quisnam tu, nostrum properas qui findere fumum,
Et nunc verba facis de nobis more modoque,
25 Tempora quo numerat quisquam digesta per annos?

Haec vox audita est. At dux: Huic dicta vicissim
Redde simulque roga, num isthinc sit scandere in altum.

O anima, huic dixi, quae te hoc in carcere purgas,
Pulchra ut ad auctorem redeas, si me ipsa secundas,
30 Mira quidem accipies. Quoad est data copia, dixit,
Te sequar et, quamquam haud patitur res cernere fumus,
Auris erit visus instar junctosque tenebit.

Sic coepi: Illa usus, quam solvunt funera, veste
Adscendo atque inter gemitus elapsus Averni
35 Huc veni; et quoniam tam large aeterna potestas
Mi favet, ut libeat propriam me admittere ad aulam
Extra omnem penitus legem, quam noverit usus,
Ne cela, quisnam fueris, mors atra priusquam
Te mersum abstulerit; sed profer, num bene pergam,
40 Quo transire datur. Quae respondebis, habebō
Pro ducibus. — Tunc is: Genere et cognomine dicor
MARCUS LOMBARDUS. Me juvit discere mundum,
Atque ea praecipuo me virtus vinxit amore,
Ad quam quisque sui jam fert lentescere robur
45 Arcus. Directe, quo dat via scandere, pergis.
Sic ille atque addit: Superum si quando licebit
Intrare ad sedes, pro me quoque numen adores.

Atque ego: In his tibi nostra fides obstricta manebit,
Et quod poscis, erit; verum in contraria curā
50 Rumpor, quae male habet dubium, ni pectore solvam.
Haec fuerat simplex, tua nunc sententia duplam
Fecit, quae obfirmat mentem, jam credere certam
Hic audita mihi atque alibi, tunc cum utraque mecum
Compono. Anne igitur sic virtus exulat omnis
55 A mundo, ut narras? Sic foeta obductaque terra est
Nequitia? Ast, oro, sic da mihi noscere caussam,

Ut pateat cernenda oculis monstrandaque vulgo;
Namque alter coelo, terris hanc asserit alter.

Ille autem duxit gemitum, quem vertit in unum

60 Triste *ehem!* dolor adstringens, dein talibus inquit:

Mundus coecutit, tuaque inde emanat origo,

Frater. Vos vivi, vos derivatis in astra

Et coelum caussam quamvis, ut si omnia coelum

Secum ageret motu fatali et foedere certo.

65 At si id forte putas, periit vis libera vestri

Arbitrii, haud usquam adspiceres, quae facta rependat,

Justitiam, at lugere bonos, gaudere scelestos.

A coelo primi veniunt in pectora motus:

Non omnes, inquam; quamvis, si hoc asserere ausim,

70 Pro vobis recti ac pravi justissima iudex

Stat ratio et nulla expugnabilis arte voluntas

Libera; et haec, primo durata in turbine pugnae

Contra vim coeli, pugna discedet ab omni,

Si bene pectus alat, parto laudanda triumpho.

75 Virtus vos major, melior natura subactos

Temperat, incolumi arbitrio; atque haec ipsa creavit

In vobis mentem, quae coeli haud tradita curae est.

Quare, si praesens mundus vos tramite recto

Abducit, primum vos intus quaerite caussam;

80 Atque meis verbis haec omnia vera probabo.

Illius haec anima e manibus, qui suspicit ipsam,

Ante frui quam det vita, devinctus amore,

Infanti similem lacrimas lususque cientem

More puellari, simplex ignaraque rerum

85 Prosilit; excipito, auctoris quod mota sui vi

Laetificante lubens, quo se oblectare solebat,

Regreditur. Parvusque boni sapor allicit illum

Principio; isthic decipitur, tamen incita in istum

Fertur, ni frenum vel dux deflectat amantem.

90 Quare est ad legem ventum, quae utatur habenis;

Majestas quaerenda simul summi arbitra regis,

Qui saltem turrim verae dignosceret urbis.

Non desunt leges; sed cui stat, legibus uti?

Nulli! Nam pastor praecedens ruminat ore,

95 Quamquam fissa deest huic ungula, turbaque carneus

Ductorem bona venantem, quae pectore hiant

Quisque petit, pascit se his, ulterioraque mittit.

Hic patet, ut ratio vitae mala causa malorum est,

Quae mundum infecere tuum; non insita vestrae

100 Naturae labes. Quae castos Roma vocavit

Ad mores mundum, gemino pollere solebat

Sole, utramque viam mundi monstrante Deique;

Alter at alterius restinxit lumen, et ensis

Iuncta pedo est acies; quapropter oportet utrumque

105 Jam pariter ruat in pejus. Nam ubi iuncta simul vis

Conjurat gemina alternis, unam altera spernit.

Si dubitas, spicam reputa; nam a semine nosci

Omne potest gramen. Quae crescit terra, rigante

Eridano atque Athesi, pinguis, virtute solebat

110 Et more urbano increbrescere laeta, priusquam

Causa laboraret FAIDRICI: sed modo tutus

Ire redire viam poterit, quicumque pudore

Nomine compellare bonos vel adire vetatur.

At vero longaeva virum tria pectora restant

115 Nunc etiam, per quos antiqua hanc arguit aetas,

Quae cessare Deus nimium nimiumque videtur,

Quin sese vitae fata in meliora reponat;

CURRADUS, claro quo Brixia gaudet alumno,

GERARDUSQUE bonus, Reggensiisque incola GURUS,

120 Simplices Lombardi notus sub nomine Gallis.

Dic jam Pontificum sedem, quae ecclesia Romana est,

Dum studet imperii duplicis confundere vires,

In coenum labi et se dedecorare suumque

Pondus. Ego: Mi Marce, inquam, bene calligia, et mi

125 Sat bene causa patet, quare Levitica proles

Parte exempta fuit. Sed quem tu nomine dicis

GHERARDUM extinctae exemplum superesse prioris
 Gentis, ut objiciat male culto dedecus aevo,
 Fac doceas. — Aut me ludunt tua verba, vel ipse
 130 Me tentas, inquit, qui, sermone usus Hetrusco,
 Justum GHERARDUM penitus nescire videris. —
 Hunc non ex alio novi cognomine, quam si
 Ex Caja sumam, quo patre haec edita fertur.
 Salvete, haud ultra est mihi fas contendere gressu;
 135 Prospecta, ut circum radiantur nubila fumi
 Luce nova immissa, et jam me discedere oportet;
 Angelus est illic, ne me occupet. Ista locutus
 Non ultra ad nostros sermones aure vacavit.

XVII.

Mente tibi memora, si quando, lector, in Alpe
 Te nebula offendit, per quam sic ipse videres,
 Sicut per pellem talpae; ut, simulac vapor humens
 Ac densus coepit rarescere, spicula solis
 5 Debiliter penetrant; levis haec tibi surget imago,
 Ex qua conjicias, quo sensu lumina primum
 Vidi iterum solis, qui praecipitabat in aequor.
 Sic duce progressus cum fido passibus aequis,
 Exivi tenebris ad jam intermortua in imis
 10 Lumina agris. O mens, quae nos ita imagine rerum
 Saepius abductos a sensibus imprudentes
 Aufers, mille licet dent circum cornua bombos:
 Quae te caussa movet, non suppeditante ministro
 Sensu? Te lux alma movet, quae manat ab alto
 15 Sponte sua aut ducente Deo, qui donat habere
 Terrigenis. Non ampla magis, quam forma volucrem
 Mutatae in parvam, quam plus juvat edere ab ore
 Cantus, nescio quae, species animo obvia venit;
 Quae mihi sic intus mentem perstrinxit, ut extra,
 20 Quae res apparent hujus penetralia inire,

Prorsus desierint. Menti deinde impluit altae
De cruce vir pendens, fixus fronte, ore superbus
Ac ferus, et talis claudebat lumina morte.

Hunc circa magni majestas ASSUMERI,

- 25 Atque ESTHER conjux, et servantissimus aequi
MARDOCHAEUS erat, tam verbis integer, ut re.
Atque haec se postquam per sese rupit imago,
Bullae instar, si, quo fit turgida, deficit humor,
Cernere visus eram simulacrum triste puellae
30 Altos edentis gemitus, ac talia fantis:
Cur, suadente ira, voluisti rumpere vitam,
O regina, tuam? Te exstincti, perdere natam
Dum fugis. En modo sum, mater, tibi perdita, et ipsa
Alterius prae morte tuam LAVINIA ploro.

- 35 Ut solet abrumpi somnus, si clausa repente
Lumina percellat nova lux, atque ante natare
Fractus, quam occiderit totus: sic decedit audax
Fingere vis mentis, simulac lux perculit ora,
Candida plus nostro quam more. Ego volvere visus,

- 40 Quas devenissem, cupidus cognoscere sedes,
Cum vox audita est: Hic est adscendere, fata,
Quae genus omne aliud curarum a corde removit:
Tamque alacrem me cepit amor, verba ista locutum
Respicere ac scire, at nunquam consistere discat,
45 Donec eum offendat. Sed sicut, sole gravante
Nostram aciem, nimis effuso qui lumine celat
Os sibi: non secus hic virtus me tota reliquit.

Hic est de Superis, qui sponte, precante neque ullo,
Monstrat iter rectum, si quis vult scandere, dixit,

- 50 Lumine seque suo abscondit. More utitur illo
Nobiscum, quo quisque sibi servire laborat.
Nam si quis manet orantem, qui novit egentem
Hunc opis esse suae, stat corde negare maligno
Certus. Nunc tanto aptemus suadente ministro
55 Plantas, et nos ardor agat superare, priusquam

Incumbant tenebrae; nam posthac nulla daretur
Copia scandendi, donec redeunte diei
Luce nova. Sic doctor. — Ego vestigia servans
Scalas corripui, atque gradus me primus habebat.

60 Hic alae sensi quasi quodam praepete motu
Percussus propius vultum, audivique: *Beati
Pacifici, mala quae pectus non incitat ira.*

Jam jubar extremum tenebrae, quae pone sequuntur,
Supra assurgebant sic, ut stellae undique adessent.

65 O mea vis, mihi cur te ita subripis? Haec ego mecum,
Robur ubi crurum sensi cessare coactum.
Ventum erat ad summas scalas. Nos sistere ad instar
Navis, quae tandem tutis allabitur oris;
Intendique aures paullum, si forte novellum

70 Per stratum audirem quidquam; dein voce magistrum
Sic rogo: Dic, dulcis pater, ecqua injuria in isto
Eluitur circlo? Non stet, pede stanta, loquela
Hic tua. At ille: Boni haud integra cupido politur
Hic; hic nimirum male tardis vapulat usus

75 Vir remis. Ast ut tibi detur apertius ista
Percipere, adverte, atque aliquid tibi forte parabit
Nostra boni fructus mora. Nec sine amore creator,
Nec res ipsa creata fuit, sic incipit ille,
Aut natura, aut sponte sua, quod tu quoque nosti.

80 Ingeneratus amor nullo unquam tempore falsus
Est animi; ast alter se posse errare frequenter
Sensit, seu mala cum species, seu dira libido,
Segnities seu lenta adamet. Bona prima petenti
Recte servantique modum, si forte secunda

85 Appetat, haud amor iste potest mala gaudia ferre.
Ac simulac ruit in vetitum, majorve minorve
Cura ultro bona sectari persuadet, in ipsum
Artificem convertit opus. Jam hinc discere quibus,
Cui libet ut det amor virtuti semen et omni

90 Vestro auso, quod poena manet. Sed sensus amoris

- Privi cum nequeat non prospectare salutem,
Res odii proprii semper secunda manebit.
Sed quia nec scissus, nec per se stare sine illo
Primo ullus posset, sic et praescinditur omnis
- 95 Causa odii in primum. Superest, si recta mihi mens
Haec discernenti est, ut, quae mala quispiam amaret,
In similem ista sui caderent; atque aestus amoris
Iste fimo in vestro natura triplice constat.
Est qui, vicino afflicto, se excellere posse
- 100 Sperat; et idcirco tantum de culmine in imum
Hunc cupit eiectionem. Est qui rem famamque veretur,
Et decus, atque auram vulgi ne amittat, ubi alter
Emineat; quare tantus dolor occupat istum,
Ut contraria amet. Sunt quos injuria sivevit
- 105 Exagitare ira, cupidosque ulciscier hostem
Efficere; et genus hoc hominum sibi figat oportet
Mente malum alterius. Venit infra amor iste triformis
Orbe sub hoc flendus. Volo nunc, sat lumine claro
Concipias alium bona captantem ordine pravo.
- 110 Quisquis confuse apprehendit, quod posse juvare
Se putat, unde quies animo illabatur, et optat:
Nam quisquis metam cupide contendit ad istam.
Si vos, cessantes cognoscere sive potiri
Talia, lentus amor trahit, haec, ubi rite dolendo
- 115 Poenituisse prius vos constet, sumere poenas
Jussa corona fuit. Quae non sinit esse beatos,
Altera imago boni est, felicem ducere vitam
Non donat; non ista quidem natura benigna
Cujuscunque boni fructus radixve putanda est.
- 120 Qui sibi amor nimis indulsit, seque et sua amavit,
Per tres nos supra circos est flebilis; ast hic
Quare tergemini dicatur, mitto docere,
Tecum animo ut reputes, studeasque inquirere causam.

XVIII.

Summus desierat sapiens oculosque tenebat
In me defixos, an praeferrem ore quietem
Expletus; sed ego, nova quem sitis exstimulabat,
Praeterea, tacui lingua, mecum ista locutus:

5 Quae sine more illum rogitō, fortasse gravabunt.
Verum instar patris veracis, ubi ille timentem
Dicere me cupidum sensit, quae corde premebam,
Fando animum mihi restituit, sic farier auso:
Tale meis oculis tua lux dat lumen habere,

10 Ut nitide cernam, quidquid tua proferat et mi
Describat ratio. Quare, pater optime, amorem,
Quaeso, demonstra, factorum quem esse bonorum
Cunctorum semen dicebas atque malorum.

In me fige oculos mentis, respondit, acutos,
15 Coecorumque error, ductorum qui vice fungi
Audent, sat tibi apertus erit. Qui promptus amare
Est natura animus, versatur mobilis omnem
Ad rem, quae placeat, simulatque hunc blanda voluptas
Excitat atque agere hortatur; neque imagine inani.

20 Se falli sensus testatur, et efficit, ut mens
Huic sese intendat, vobisque hanc explicat intus
Sic, ut ad hanc animum attrahat. Hic si inclinat ad ipsam
Conversus, fit amor, potius natura vocandus,
Quae vos jucunda rursus dulcedine vinctos

25 Occupat insinuans. Exin ut tendit in altum
Flamma suam ob formam, quae illuc adscendere nata est,
Plus ubi materies, sub qua est durare, putatur;
Sic desiderii, quod vis movet intima, captus
Intrat claustra animus, nec tempore desinit ullo,

30 Nec requiem patitur, donec potiatur amato.

Nunc tu, quam vera longe a ratione ferantur,
Qui genus omne aestus in se laudabile dicunt,
Nosse potes; nam forsā amor bonus esse videtur

In se; at cera licet bona sit, non omnia signa
 35 Esse tamen bona jurabis. — Tua verba meumque
 Ingenium non unquam abiens docuere rogantem,
 Quid sit amor, dixi. Verum tua dicta relinquunt
 Me magis incertum; quoniam si extraria amorem
 Obijciunt nobis animusque alio pede nescit
 40 Pergere, seu dextra incedat sive ille sinistra,
 Et culpa vacat et merito. — Tunc insuper ille:
 Quae videt hic ratio, possum tibi dicere, et exin
 Quaere BEATRICEM, fidei quae dogmata callet.

Quaevis forma, sua quae stat re praedita, quaeque
 45 Secta a materia est, atque huic se jungit et haeret,
 Virtutem amplexa est propriam, quae contigit uni
 Ingenerata sibi, quae si non exit in actum,
 Non quit sentiri et, nisi per quae facta patescunt,
 Non demonstratur, veluti se vivere planta
 50 Non nisi per virides frondes ostendere posset.

Quare mortalis nescit, qua ab origine menti
 Primae notitiae occurrent, nec qua illa cupido
 Blanda petens, quae prima animo exoptanda recursant,
 Quaeque insunt nobis, sicut flaventia mella
 55 Stipandi studium est apibus; verum illa libido
 Prima caret merito, nec nobis dedecus infert.
 Nunc vis innata est homini, cui quilibet alter
 Sese amor adveniēns accommodat, et datur ipsi
 Consulere atque tenere assensus limina prima.

60 Ex hoc principio procedit caussa merendi,
 Prout bene, vel male progenitos admittit amōres
 Et cernit. Virtus haec libera, et insita nobis
 Natura, patuit doctis, qui inquirere amarunt,
 Quae sit norma boni moris, quid poscat honestas.

65 Quare demus, amore homines non posse carere,
 Intus qui exsurgit, veluti sit amare necesse,
 Semper inest vobis illum retinere potestas.
 Ista BEATRICI virtus praeclara videtur

Vis esse arbitrii sibi libera, nescia vinci

70 Fac mente id teneas, ubi sit memorare libido.

Ferme concubiam sub noctem luna morata
Suadebat nobis stellas minus esse frequentes,
Ingenti similis situlae, quae tota flagraret:

Et contra coelum visa est extendere cursum

75 Illuc per colles, quos sol flammantibus urit
Telis, Romanus cum prospicit accola flammās
Sardoos inter Corsosque illabier undis.

Comis at, Andaeo quae dat clarescere pago
Umbra adeo, ut cunctis hoc Mantua praeferat unum,

80 Ponderibus positis, quibus illum saepe gravaram,
Ibat. Ego, cui jam rerum manifesta patebat
Scitanti ratio, collecta messe, quietus,

Ut qui desipiunt summo torpore premente,
Ibam, ast ista mihi est nubes ablata veterni

85 Illico, ubi advenit populus post nostra volutus
Terga occursurus. Qualemque Ismenus et amnis
Asopus noctu vidit matrumque virumque
Effusam cursu turbam numeroque frequentem,
Dummodo Thebani Lenaei patris egerent;

90 Talia falcato lustrabant agmina circum
Hunc passu, quae, prout vidi venientium in ore,
Mens bona, justus amor cursum celerare jubebant.
Advenere cito, namque ingens illa caterva
Ibat praecipitante gradu, binaeque praecipant

95 Effusae in lacrimas clamantes atque umbrae:
Et Maria ad montem studio properante cucurrit,
Et Caesar capiens urbem sibi subdere Ilerdam,
Massiliam pupugit, dein cursu irrupit in oram
Hispanam. Actutum, actutum, nec abire sinamus

100 Punctum horae incassum culpa frigentis amoris,
Retro clamabant alii, ut revirescere posse
Gratia det studio bene, per benefacta, merendi.

O gens, quam forsam nunc urget fervor acutus,

- Corrigere hortatus torporis damna moraeque,
105 Quae vos detinuit minus ad pia facta calentes:
Hic, qui vivit adhuc (et certe fallere lingua
Non ego vos ausim), vult ultra scandere, dum sol
Lucescat nobis. Quapropter dicite, quorsum
Est aditus propior. Sic dux est ore locutus.
- 110 Atque una ex illis umbris: Vestigia, dixit,
Nostra lege inveniesque cavum. Nos tanta voluntas
Incitat ad cursum, ut non sit cessare facultas.
Quare da veniam, si injurius esse videbor,
Munere dum fungor justo. Mihi vita peracta est
- 115 Veronae, et divi ZENONIS in aedibus abbas
Degi, BARBAROSSA bonus cum regna tenebat,
Quem Mediolanum memorat multo haud sine fletu.
Atque oram fossae quidam pede jam subit uno,
Illud coenobium cito defleturus, et ipsum
- 120 Poenituisset sui regni mors sera docebit.
Namque suam is prolem integram male corpore, mente
Pejus, quae mala nata fuit, pastore repulso
Vero, supposuit. Non ausim dicere, an ultra
Sit fatus, vocemne hic presserit; inde volarat
- 125 Tam citus a nobis. Sed ego haec eadem auribus hausi,
Et placuit retinere mihi. At dux: Respice et illic
Contemplare duos, qui incessunt morsibus illos,
Quos norunt tepidos. Cunctos post terga secuti
Dicebant: Rubri patuit queis aequoris unda,
- 130 Cunctos exstinxit mors praecipitata, priusquam
Haeredes proprios Jordanis ripa videret.
Et longo Aeneae defangi turba labore
Indocilis, vitam in tenebris sine nomine traxit.
Ast ubi tam precul a nobis tulit impetus illa
- 135 Agmina, ut haud oculi possent servare sequentes,
Cura meae menti occurrit nova, deinde recarrit
Altera, deinde aliae varia sub imagine rerum;
Tamque diu nunc sum huc, nunc illuc mente vagatus,

Lumina ut in somnum mihi declinare voluntas
140 Suaserit et tales mutare in somnia curas.

XIX.

- Tempus erat, cum frigus adhuc lunare diurna
Aura fovere nequit, terra vel sidere saepe
Saturni victa, et Geomantes surgere ab oris
Majorem Eois fortunam, aurora priusquam
5 Exierit thalamo, prospectant calle potitam
Indocili nigrare diu; cum femina balba
Adfuit in somnis, oculos transversa tuentes
Visa movere, supraque pedes distorta manusque
Trunca ambas, atque os cerae suffusa colore.
10 Hanc ego spectabam, ac veluti sol frigida membra
Nocte gravata solet recreare: ita solvere linguae
Nodos hinc dederam obtutu, et mox corpore toto
Tollere se arrectam atque expertia sanguinis ora
Foeda colorabam, ut dominae voluisset amator.
15 Atque ubi sic lingua potuit garrire soluta,
Tales illa sonos modulari coepit, ut aegre
Inde aures mentemque intentam flectere quisssem.
En ego sum, cantabat, ego, dulcissima Siren,
Quae pelago in medio possum deducere cursu
20 Nautas; tanta meo manans ex ore voluptas
Sensibus insinuat. Traxi modulamine Ulyxem
Errore e longo, et, mecum qui convenit usu,
Raro abit. usque adeo plenus manet. Ore profari
Nondum desierat, cum femina sancta citato
25 Me propter venit gressu, ut demitteret illam
Confusam. Andae, o Andae, ecqua ista? feroci
Clamabat vultu, isque aderat, qui fixa tenebat
Lumina in alterius vultum, quae incedere honesta
Visa erat. Haec illam comprehendere, scindere apertae

- 30 Anterius pannos monstrique ostendere ventrem.
 Atque hic foetenti, quem circum halabat, odore
 Mi somnum excussit. Cum lumina circumferrem,
 En bonus Andaeus: Te, dixit, voce vocavi
 Ter saltem, surge atque veni; invenienda petiti
- 35 Est porta ingressus. Tunc nitens membra levavi.
 Alta dies cunctos complerat lumine sacri
 Montis circuitus, et erat sub sole recenti
 Ad renes iter amborum. Hunc ego pone secutus
 Fronte incedebam, qualis qui pondere pressam
- 40 Curarum hanc gestat, pontis falcatus in arcum
 Dimidium, mihi cum vox exaudita: Venite,
 Transitus est isthic, — ita dulce et come locuta,
 Qualem hac mortali nemo unquam audivit in ora.
 Expansis cigni candorem imitantibus alis,
- 45 Ad se nos vertit, qui sic est ore profatus,
 Stans supra summum defensae pariete utrimque
 Marmoreae scalae, dein plumas movit, et aura
 Ambos afflavit, *Qui lugent esse beatos*,
 Testatus; nam animos jam libertate fruantes
- 50 Copia solandi his dabitur. — Dux talibus infit:
 Quid tibi, adhuc immota solo qui lumina figis,
 Cum procul haud absit, qui nos super imminet ales?
 Huic ego: Tanta animum suspendit cura novello
 Percussum ostento, quod me flectitque trahitque
- 55 Ad se, ut non usquam hunc possim deflectere ab isto.
 Illius antiquae lamiae an tibi contigit ora
 Cernere, ait, quae sola dolet jam nos super adstans?
 Vidistin', ut vir sese dissolvat ab ista?
 Sit satis, acceleraque gradus et suspice signum,
- 60 Quod rex aeternus magno circum rotatorbe.
 Qualis qui falco prius insistebat, utrisque
 Innixus pedibus, qua clamor venit ad aures,
 Vertit se arrectum et protendit corpore toto,
 Tantus amor dapis est. trahit istum tanta cupido:

65 Talis factus eram et talis, quoad finditur alta,
Quae dat iter rupes scandentibus, ire studebam,
Usque ad quam potui manibus prensare coronam.

In quintum ut data porta fuit venientibus orbem,
Hinc illinc vidi fusam lacrimasque cientem,

70 Impressam ora solo plebem. Haec vox omnibus una:
Haesi anima in terra, singultibus interrupta
Sic, ut vix possem flentum captare querelas.

O animae electae, quae dant lenire dolores
Justitia et spes juncta simul, sublimia montis

75 Unde sit adscensu nobis superare, docete!
Huc si venistis, securus uterque jacendi,
Et vos fert animus brevioris carpere callem,
Dextra legat vobis extremas marginis oras.
Prex fuerat vatis, paullo nos ante fuere

80 Reddita responsa haec. Quare verba ista locutum,
Quid reliqui lateat, plane ignorare putavi:
Atque hic luminibus quaesivi lumina nostri
Et ducis et domini. Laetus tunc annuit ille,
Ut desiderium explerem, quod in ore ferebam.

85 Libertas mihi cum patuit, fuit ardor adire
Illum, quem voces prius effecere notandum.
O cujus lacrimae id dant maturare, rogavi,
Quo sine supremum patrem reperire potestas
Non est, majorem me propter siste parumper

90 Curam. Quis fueris, narra, et cur dorsa feratis
Conversa ad coelum, et si me impetrare rogando
Illius inde loci quidquam tibi forte praeoptas,
Unde huc vivus adhuc vero cum corpore veni.

Isque mihi. Disces, cur ad se vertat Olympus,
95 Quod post nos gerimus, sed primum id scito, fuisse
Me successorem Petri. Se immittit in agros
Sestrim Claveriumque inter pulchrum agmen aquarum,
Atque sibi titulum mea gens a nomine ducit
Hujus, quod titulis nostris est culminis instar.

- 100 Unus iter mensis confecerat, et nova luna
Vix bene prodierat, cum sensi, quam gravet illum
Pontificale decus, qui limi immune tueri
Hoc studet, et prae isto quantumvis pondus habendum
Pro pluma. Doleo, me poenituisse meorum
- 105 Serius, heu! morum. At simulac mihi contigit uti
Munere Romani Pastoris, coepit inanis
Vita patere mihi: didici non posse quiete
Illic corda frui, non ultra tendere cursum
Esse datum vestrae conclusis limite vitae;
- 110 Quare hujus me cepit amor. Hic terminus haesit,
Huc usque infelix superis semota Deoque
Haec anima erravit misere, rerum omnium avara;
Nunc, ut et ipse vides, hic cogor pendere poenam.
Hic quid avarities faciat, poena indicat illas
- 115 Expurgans animas, quas poenituisse dolendo
Constat, nec totus tormentum atrocius isto
Mons habet; et sicut non sese atrexit in altum
Nostra acies, defixa solo, sic numinis ira
Justa hanc in terra mersit. Quo more bonorum
- 120 Auri dira fames cunctorum exstinxit amorem,
Unde labor fusus frustra perit, hoc tenet aequus
Judex captivos plantasque manusque revinctos
Nos hic; quamque diu fert regem justa libido,
Tam nos immoti ac protensi stare jubemur.
- 125 Poplite constiteram flexo farique paratus;
At simulac coepi, atque is tantum senserat aure
A me hoc obsequium: Quae, inquit, te caussa volutum
Affixit terrae? — Majestas vestra gradusque
Supremus mentem, quae recti est conscia, morsu
- 130 Impulerant, dixi. — Crura erige, surgito, frater!
Respondit. Ne erra, tecum conservus et ipse
Sum mistusque aliis, quibus imperat una potestas,
Matthaei si unquam sententia venit ad aures
Sancta tuas: *Quae nec nubent*, ait, ipse videbis

- 135 Sat nitide, cur ista loquar. Modo perge, morantem
 Non ego te ulterius patiar, me namque morando
 Turbas fundentem lacrimas, quibus illa laboro
 Ut mihi mutarem, quae ego te dixisse recordor.
 Inde nepos est nata mihi. Huic ALAIA nomen,
 140 Quae bona natura est, dum ipsam corrumpere vitent
 Turpibus exemplis prognati sanguine nostro.
 Haec mihi apud vestros post mortem est sola superstes.

XX.

- Optanti melius curae male cura repugnat;
 Nostra ideo ingratas huic gratificata voluptas
 Spongiam aqua haud saturam extraxit. Sic inde recessi,
 Incessuque meus ductor loca libera legit,
 5 Usque oram stringens, angusta ut moenia obire est
 Radendo pinnas; nam guttas turba refundens
 Ora per atque oculos labis, quae distinet orbem
 Totum, parte alia stratis nimis artubus exstat.
 O antiqua, tibi male sit, lupa, quae acrius instas
 10 Praedae, quam quaevis aliarum turba ferarum,
 Indomiti ob rabiem ventris sine fine profundam!
 O coelum, cujus mutari turbine sortes
 Hic dicunt, quando adveniet, quem propter abire
 Haec properet? — Nos interea procedere lentis
 15 Passibus ac parcis, et ego circumspicere umbras,
 Quas lugere pie audieram atque effundere questus;
 Et forte audivi clamari: *O alma Maria!*
 Prae me cum gemitu multo, quo femina prolem
 Enixura novam solet, atque haec insuper addi:
 20 Tantum pauper eras, quantum esset discere in illo
 Hospitio, divina tui posita est ubi sarcina ventris.
 FABRICI o mens casta boni, vox altera dixit,
 Tu paupertatem voluisti foedere junctam
 Virtuti, potius quam turpi crimine habere.

- 25 Divitias multas. — Sic mi placuere loquelae
Istae, ut progrederer passu, ne nescius essem
Illius, unde sonum vocis venisse putabam.
Ast ea praeterea celebrabat, fundere largam
NICOLEI dextram teneris servasse pudorem
30 Virginibus, vitam suadentis vivere honestam.
O quae tam pulchris sermonibus uteris, inquam,
Dic mihi, quae fueris, dic, cur tu sola retexas
Tam dignas laudes; neque enim fraudata manebis
Mercede, haec fando, reduci si explere licebit
35 Hujus mi breve iter vitae, quae ad funeris horam
Praecipitans volat extremam. — Haec mihi talia contra:
Non quod ego quidquam maneam solaminis inde,
Dicam, at quod tanta donat te gratia luce,
Ante extrema tibi quam vitam abscinderet aetas.
40 Radices male nata meo de stipite planta
Traxit, Christiadam quae cunctis officit umbra
Terris, ut raro laetum sit carpere fructum.
At si quid Liloa Brugaeque ac caetera possent
Oppida capta manu hostili, mox afforet ultor;
45 Quod regem posco, qui cunctos judicat aequus.
Nomen apud vestros HUGO CAPETUS habebam;
Ex me sunt orti, qui regnare, PHILIPPI,
Et qui nuper ALOYSII sub nomine regnant.
Ipse Parisiaco lanio prognatus in auras
50 Luminis exivi, antiqui quo tempore reges
Defluxere omnes, excepto qui induit artus
Obscurum cineris panno referente colorem,
Inque mea bene firma manu me frena tenentem
Imperii vidi, ac tanta me mole potitum
55 Partarum nuper rerum, et, quod praestat, amicis,
Ut capiti nati viduatum principe sertum
Impositum fuerit nostri, atque ex ossibus hujus
Principium traxere suum istorum ossa sacrata.
Sanguinis opprobrium donec non abstulit ingens

- 60 Dos Narbonensis nostri, minus ille valebat;
Sed nec erat tamen ille nocens. Vi fraudeque praedam
Inde est ille suam aggressus; dein, tristia facta
Emendaturus, Pontes Normanaque cepit
Oppida, quosque colunt peregrini Vascones agros.
- 65 CAROLUS Italiam irrupit nece CONRADINI
Emendaturus, dein THOMAM ad astra retrusit,
Emendaturus. Non multum tempus abesse
Post istud video, cum emerget CAROLUS alter
Ex Gallis, melius testatus seque suosque.
- 70 Absque armis exit solus, tela illa reportans,
Queis depugnavit Judas, mucrone potitus,
Quo Florentinae ventrem disrumperet urbi.
Hic sibi non terram lucrabitur, at male factum,
Et probrum: istud eo gravius, quo infamia damnis
- 75 Illi pensatur levior. Mihi cernere frontem
Alterius videor, qui captus navibus exit,
Deinde suam vendit natam pretiumque pacisci
Non fugit, abductas quo praedo more puellas
Mancipat. — O auri dira, exsecranda cupido,
- 80 Quid tibi jam restat conandum, ubi sanguine nostro
Ad te traxisti genitos sic acriter actos,
Ut jam nulla suae carnis sit cura tuendae?
Utque minus male facta futuraque pensitet aetas,
Lilium Anagninas video pervadere ad Arces
- 85 Inque illo, hic Christi qui munere fungitur, ipsum
Comprendi Christum, derisum rursus, acetum
Et fel huic video renovatum, interque latrones
Viventes hunc occisum. — Novus ecce Pilatus
Tam ferus, ut nondum abscedat satiatius, et absque
- 90 Decreto desiderii jam carbasa in aedes
Infert sacratas. O coeli aeterna potestas,
Quando erit, ut detur laeto mihi cernere vultu
Ultam justitiam, quae, quo est magis abdita, tanto
Dulcius ulcisci reputat, quod pectore condit.

- 95 Quod mihi suadebat modo fari illa unica sponsa
Flaminis aeterni, et quod te quaesisse rogantem
Sensi, nunc pandam, detracta nube, videndum.
Tam dudum nostris precibus conceditur uti
Cunctis, quam dudum lucet; sed nocte cadente,
- 100 Tum vice mutata vox huic contraria voci
Usurpanda venit. Tunc PYGMALIONA citamus,
Qui fuit, argenti stimulante cupidine et auri,
Proditor et praedo et cognati caede cruentus.
Et MIDAE avaritiem miseram, sua damna secutam
- 105 Ingluviem ob diram, quae risus usque futura
Materia est multis. Tum quisquis nomen ACHANI
Insani memorat, furtim spolia ampla potiti,
Ut quoque nunc contra videatur percitus ira
JOSUE bacchari. Dein cum consorte SAPHIRA
- 110 Arguitur. Canimus sub calcibus HELIODORUM
Semianimum. Hunc totum circa POLYNESTORIS implet
Opprobrium montem, per quem POLYDORUS ad umbras
Descendit. Tandem compellant nomine CRASSUM:
Dic nobis, quoniam meministi, quid sapit aurum?
- 115 Elata interdum, pressa modo voce solemus
Haec fari, ut stimulis hortatur quemque libido,
Nunc celerare magis, nunc lentis passibus uti.
Quare per lucem, mihi quae bene dicere fas est,
Non usurpabam solus; verum haec loca propter
- 120 Nemo alius fuerat, qui mallet tollere vocem.
Nos hinc digressos ardor superare jubebat,
Ut vires animusque dabant, iter. Hic mihi visus
Intremere est totus, quadam ceu mole ruente,
Mons, et diriguere gelu mihi pallida membra,
- 125 Ut quem mors subeunda manet tortore trahente.
Haud certe est tanto concussa tremore, priusquam
Latonae nidum praeberet candida Delos,
Ederet illa uno ut partu duo lumina coeli.
Dein exaudiri sonus undique circumfusus

- 130 Tantas, ut accedens lateri sit talia fatus
 Doctor: Me ductore tui, timor omnis abesto.
Gloria in excelsis, cuncti una voce canentes
 Concrepuere, *Deo!* quoad stans prope verba notavi.
 At nos immoti suspensique ora tenere,
 135 Sicut pastores cum primum perculit aures
 Hic cantus, donec cantu tremor ille peracto
 Destitit. Hic pariter nostrum nos rursus inimus
 Sanctum iter atque solo fusas adspeximus umbras,
 In fletus iterum versas. Inscitia nulla
 140 Me tanto afflixit cupidum rem discere bello,
 Ni memorans erro, quanto tunc sum mihi visus
 Frangi volventi; duce quod properante rogare
 Nequaquam ausus eram, nec per me noscere quibam.
 Sic ibam timidus, mentisque exercitus aestu.

XXI.

- Ingenerata sitis, nunquam satiata recedens,
 Si fraudetur aqua, qualem Samaritis avebat
 Hoc orans donum, me isthinc cruciabat, et illinc
 Me festinandi studium stimulabat euntem,
 5 Implicitum per iter ductorem pone secutum,
 Et juste ultarum miserebat corde dolentem.
 Atque ecce, ut Lucas redivivum fauce sepulcri
 Egressum scribit sese ostendisse videndum,
 Inque via sese comitem junxisse duobus
 10 Discipulis Christum, post terga advenerat umbra,
 Sub pedibus turbam stans contemplata jacentem;
 Sed neuter sensit, quae sic prior ora resolvit:
 Sic vos, dante Deo, faciat pax alma beatos,
 O fratres! — Oculis subito respeximus ambo,
 15 Inque vicem, ut decuit, vates hoc annuit illi.
 Dein sic: Te ad pacem verax trahat aula supernam,
 Quae procul exilio me tempus in omne relegat.

- Quae dixit: Cur ardor agit vos praepete passu,
Umbrae cum sitis, quas dedignatus Olympus
20 Urbe sua prohibet? Quis dux conscendere scalas
Huc usque in coelum docuit? Cui talia doctor:
Si tu, quas gerit iste, notas, quasque eximit ales
De Superis, spectes, hunc arcessura videbis
Regna parata bonis. Sed cum haud deduxerit illi
25 Omne colo pensum, quae net noctesque diesque,
Quod Clotho imponit cuique et disponere curat,
Hujus vita animae, mihi quam scis esse sororem
Atque tibi, minus adscensu huc accedere quibat
Sola, haud apta oculis umbrarum more tueri.
30 Idcirco magnis excitus faucibus Orci
Huc veni, jussus monstrare, quod ipse paratus
Illi monstrabo, prout dat schola ducere nostra.
At dic, si nosti, quianam paullo ante tremore
Mons est concussus tanto, ut, quas alluit aequor,
35 Usque ad radices hic voce immugiat una?
Dux desiderii rimam, simul ista rogavit,
Vestigasse mei sic est mihi visus, ut unda
Facta minus defecta sitis contenta maneret
Spe tantum. Is coepit: Nil, quod non postulet ordo,
40 Sentit religio montis, vel non ferat usus.
Cuncta hic perpetuo novitatis nescia motu,
Libera volvuntur, nec quidquam accedere caussae
Hic aliud possit, praeter quam magnus Olympus
In se a se recipit. Quare non imber aquosus,
45 Non grando, non nix, non ros, non cana pruina
Plus fertur sursum, quam surgere scala det illa,
Triplice quae est finita gradu: nec nubila densa
Rarave, nec fulgur, nec picta coloribus Iris,
Quae solita est vestro sedem mutare sub axe,
50 Non siccus vapor ulterius, quam linea surgit
De gradibus suprema tribus, quos ante loquebar,
Cui vicibus fungens Petri super insidet ales.

- Inferius modicum aut valde fortasse tremiscit;
At propter ventum, quem tellus ima recondit,
55 Nescio quo pacto, hic nunquam tremefacta remugit
Tellus. Hic tremor est, si quando aliqua eluit omnem
Labem anima, atque sibi quando evasisse videtur
Sic pura, ut surgat vel motu tendat in altum,
Mugitumque istum clamoremque ipsa secundat.
60 Munditiae testis monet istud sola voluntas,
Libertate fruens quae plena, quaerere certa
Diversas sedes, animam occupat et juvat ipsam,
Ut velit. Ante quidem haec vult; sed non exiit illam
Mentem, quam justus iudex huic induit aequae,
65 Ut delinquere, ita et fugienti haud pendere poenas.
Sic mihi, qui jacui tanto moerore gravatus
Plus quam quingentos annos, modo nata voluntas
Libera persuasit melius conquirere limen.
Hinc exauditus tremor est, animaeque piorum
70 Undique per montem justas expendere laudes
Rerum illi domino, qui mox det scandere ad astra.
Sic ait; et quoniam quanto plus unda sititur,
Potanti tanto jucundius allevat aestum,
Dicere nescirem, quantum hoc me juverit in re.
75 At doctor sophus: Hic rursus jam retia disco,
Quae vos hic capiunt, quaque hinc elabier arte
Mos est, unde tremor, quid congaudere soletis.
Nunc te ne pigeat, qui sis, mihi dicere, quaque
Causa isthic fueris jussus jacuisse tot annos,
80 Me tua verba tuum faciant. — Quo tempore mitis,
Incipit ille, Titus, supremo rege juvante,
Est ultus sacro manantes sanguine plagas,
Quem pretio est pactus Judas, ego nomine clarus,
Quod mage perdurat, majore et ditat honore,
85 Vixi illic, fidei sed nondum lumine claro.
Sic mihi respondit vocalis spiritus aurae
Dulce Tolosano, ut me Roma arcesseret, et mi

- Tempora promerito haud dubitarit cingere myrto.
 Gens illinc STATIUM quoque nunc me nomine dicit:
- 90 Cantavi Thebas et magni pectus Achillis;
 Verum iter ingressus, me mole premente secunda,
 Succubui. Fuerunt ardori semina nostro
 Scintillae urentes sacra mea pectora flamma,
 Quae mille et plures luce illustrasse ferenda est;
- 95 Dico opus Aeneidos, tenerae mihi matris ad instar
 Quod fuit, et nutrix valde officiosa poetae;
 Quo sine nil coepi, cui quidquam ponderis esset.
 Et dum inter vestros potuissem vescier aura,
 VIRGILIO cum vita fuit, non ipse recusem
- 100 Unum, ultra quam est par, solem producere poenam.
 Verba sub ista meus convertit lumina vates
 In me cum risu tacite dicente: Sileto!
 At virtus, quae vult, non omnia posse putanda est.
 Risus enim et fletus pulsanter corda secuti
- 105 Motum, ex quo quisque erumpit, minus ac minus illis
 Sunt dociles, magis ingenue qui vera loquuntur.
 Namque ego subrisi pariter, nictantis ad instar;
 Quapropter subito vocem compescuit umbra,
 Et mea respiciens quaesivit lumina, ubi alta
- 110 Cordis sensa magis lucent manifesta tuenti;
 Atque inquit: Sic te tanto feliciter auso
 Defunctum referas, tua cur sic ora notavit,
 Qui nuper micuit, risus? — Nunc luctor utrimque:
 Hic reticere jubet pars una, inde altera fari
- 115 Hortatur precibus. Tacite quem pectore duxi,
 Sat dedit indicii gemitus. Jam fare, magister,
 Et ne formides, ait; at loquere, illaque dices,
 Quae tam sollicita adjurans hic voce rogavit.
 Quare ego: Tu fortasse vetus miraberis umbra,
- 120 Quem non continui, risum; at majora stupentem
 Te reddam. Iste, meos oculos qui ducit in altum,
 Iste est VIRGILIUS, quo tu ductore sonorus

Carmine grandiloquo cecinisti hominesque Deosque.
Et si forte putas, me aliam praetexere caussam
125 Risus, hanc mitte ut falsam, sed crede fuisse
Quae tu fatus eras de nostro magna poeta.
Jam se flectebat, plantam amplexurus utramque,
Ductorem ante meum; verum: Istud ne effice, frater!
Nam tu umbra es mecum, dixit, neuterque tenendus.
130 Ille inquit surgens: Nunc parcam dicere, quanto
Urar amore tui, qui nostrum oblitus inane,
Umbras tractabam, solido ut quae corpore constant.

XXII.

Jam post nos steterat coelestis nuncius ales
Angelus, ad sextum qui nos adverterat orbem,
Unius abradens ictus vestigia fronte;
Et qui justitiam esuriunt, dixere: *Beati*,
5 Ad nos voce sua et: *sitio*, non plura locuti.
Ast ego, plus quam alias per fauces, summa petebam
Jam levis usque adeo, ut dispendia nulla laboris
Passus, veloces sequer sine corpore vates.
Tum sic VIRGILIUS: Virtutis tactus honesta
10 Flamma amor, alterius tangit praecordia semper,
Dummodo is hanc prodat. Sic, ex quo tempore sedes
Infernas subiit nostrum JUVENALIS in orbem,
Testatus crebro, qui te mihi junxit, amorem;
In te tale fuit studium mihi, tantaque cura,
15 Ut nulli ignoto quisquam devinctior esset,
Quam tibi deinde fui. Quare brevius mihi scalae
Hujus erit spatium. Sed dic, et qualis amicus
Parce mihi, fidenti animo si frena remitto,
Jamque ut amicitia junctus mihi fare vicissim:
20 Quomodo avaritiae sedem tua corda dedere?
Inter doctrinae vim tantam, quanta redundat
Cura parta tua? STATIUM verba ista parumper

- Risu excusserunt; deinde illi talia contra
Is responsa dedit: Quae singula dicis, amoris
25 Dulcia signa mihi reputo. Persaepe videntur
Plurima, quae soleant dubitandi inducere falsas
Caussas, cum verae lateant. Quae prima rogasti,
Sat mihi declarant te errorem mentis in istum
Venisse, ut credas me arsisse cupidine habendi,
30 Dum mihi vita fuit; circulum fortassis ob illum,
Pronus ubi jacui. At discas volo, corde fuisse
Disjunctum nimis a nostro, qui congerere aurum
Hortatur furor. At ratio huic praepostera mille
Punita est menses, et ni mea cura putasset.
35 Quae tu in naturas hominum, quasi percitus ira,
Clamasti: *Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames?* misero in certamine et ipse
Versarer. Didici nimium me effundere posse
Luxuriante manu. Tunc hujus et ante malorum
40 Factorum me poenituit. Quot crine resurgent
Tonso, quos hujus lugenda inscitia morbi
Viventes, et ad usque extremae tempora vitae
Emittet, cura expertes studioque dolendi?
Et scito culpam, opposita quae fronte repellit
45 Directe culpam, simul hic siccare virendi
Virtutem huic. Quare si turbae immistus acervo
Flentis avaritiem jacui, dum crimina vitae
Abluerim, evenit, quia res contraria poenis
His me damnavit, — Verum cum tu arma canebas
50 Impia, nequitia gemina bacchante Iocastae,
Dixit, bucolico qui quondam carmine lusit,
Ex his, quae tecum tangit tua Musa, videris
Hic caruisse fide, sine qua benefacta sine ullo
Pondere spreta cadunt. Si res haec vera patescit,
55 Qui sol, quaeve faces tibi disjecere tenebras,
Tempore ut ex illo dederis tua vela secunda
Post piscatorem? STATIUS cui talia reddit:

- Tu mihi Parnassi suasisti primus adire
 Speluncam, et fontis puros haurire liquores,
 60 Tuque Deum primus docuisti mente tueri,
 Illius officio functus, qui nocte vagatur,
 Qui fert pone facem, et se non juvat, attamen ipse
 Lumine sat doctos ducit sua terga sequentes.
Magnus ab integro, cum dixti, nascitur ordo
 65 *Saeclorum, redeunt virgo et Saturnia regna,*
Jam nova progenies coelo demittitur alto.
 Te propter cecini, vates, te propter eundem
 Sum Christum amplexus. Verum ut manifestius ista
 Cernas, quae informo, aggrediar conferre colores.
 70 Vera fides, totum penitus quae impleverat orbem,
 Sparsa ministrorum studio, quos summa potestas
 Miserat, aeterni regni, et quae plurima fando
 Tu prior attigeras, jam consonuisse novellae
 Praeconum turbae vidi. Quare ilicet uti
 75 Illis cura fuit, quorum sic integra visa est
 Vita, ut, Christicolae calvo insectante Nerone,
 Illorum fletus pariter mihi flebilis esset.
 Hos ope, qua potui, dum mansit vita superstes,
 Juvi. Horum mores recti justique tenaces
 80 Suaserunt omnes alias mihi spernere sectas.
 At Thebana priusquam agerem prope flumina Grajos
 Cantando, ablutus sacrato a fonte redivi
 Clam populo celans cultum formidine victus.
 Meque diu exterius simulavi de grege coeco
 85 Mendaces venerante Deos; atque ista tepentis
 Mollities animi me' quartum cingere adegit
 Usque orbem cursu, plus quam per saecula quaterna.
 Ergo qui tegmen, sub quo bona tanta latebant,
 Quae dico, primus dempsisti, dum via longa
 90 Scansuris nimium superest, dic: umbra TERENTI,
 CAECILII, PLAUTI, VARRI qua in parte moratur?
 Dic mihi, an aeternus, si scis, hos carcer in Orco

- Damnet, quive orbis teneat. — Tum doctor ad ista:
 Isti et ego pariter, nec non et PERSIUS una,
 95 Et plures alii cum GRAJO incedimus illo,
 Aonides quem prae reliquis lactasse feruntur.
 Nos saepe in primo tenebrosi carceris orbe
 Commemorare juvat montem, qui tempus in omne
 Nutrices nostras propria secum allicit umbra.
 100 Nobiscum EURIPIDES, nobiscum it lusor amorum
 TEIUS antiquus, CEUSQUE AGATHOQUE poetae,
 Atque alii, lauro queis vinxit Achaia frontem.
 Hic de gente tua ANTIGONEN est cernere, et una
 DEIPHILEN, atque ARGIAM, OEDIPODUMQUE, sororem
 105 ISMENEN tristem ut quondam. Spectabilis adstat,
 LANGIAE puras quae demonstraverat undas,
 Nataque TIRESIA, nec non NEREIS aquosa,
 Nec non DEIDAMIA choro stipata sororum.
 Jamque duo vates dederant finem ore loquendi,
 110 Intentis oculis simul omnia collustrantes,
 Scandendi immunes ac nullo pariete clausi.
 Quatuor at famulae, quae solis jussa capessunt,
 Restiterant, cum jam temonem quinta teneret,
 Altius assurgens ardentis lumine cornu,
 115 Cum ductor: Vertenda reor jam dextera terga
 Ad spondam extremam et circum orbem montis eundum,
 Ut mos est nobis. — Sic mos fuit indicis instar;
 Suspectumque minus nos juvat carpere callem,
 Assensum illa anima digni praebente poetae.
 120 Illi incedebant primi, quos pone sequebar
 Solus; at illorum sermones aure bibebam,
 Qui mihi Apollinea ditabant pectora messe.
 At cito colloquium jucundum abruperat arbor
 In media comperta via, fragrantia odore
 125 Poma gerens suavi, bene nata. Atque abietis instar,
 Quae, quo plus tollit se, plus decrescere ramos
 Fert sibi, non secus haec quo plus pertingit ad ima;

Ne quis conscendat, credo. Qua in parte negabat
 Mons iter, ex alto vis multa cadebat aquarum
 130 Lucentum scopulo, summas aspergine frondes
 Adlambens. Plantae vates accessit uterque,
 Et subito frondes inter sic insonuit vox
 Clamans: Haec vobis venibit carius esca!
 Deinde inquit: Major stimulavit cura Mariam,
 135 Ut magis atque magis splenderet coena marita
 Integra, quam ut proprio serviret largius ori,
 Quo jam pro vobis orat: Quasque edidit aevum
 Priscum Romanae, sitis aestum flumine puro
 Contentae explebant. DANIEL dum despicit escam,
 140 Huic mentem largis ditat sapientia donis.
 Non secus atque aurum prima aetas pulchra fuisse
 Fertur, cum jejuna fames ex glande saporem
 Ducebat gratum, et sitienti quilibet amnis
 Nectar erat. Dederant BAPTISTAE alimenta locustae
 145 Mellaque. Propterea hunc ornavit gloria tanta,
 Ut nemo hoc major nostra sit origine natus,
 Quod patet ex libris, qui Christi oracula tradunt.

XXIII.

Per viridem frondem dum lumina fixa tenebam,
 Qualis qui volucrem vestigans corpore parvam
 Insumit vitam, qui aderat, plus quam pater, inquit:
 Fili, jam molire viam, nam tempora jussa
 5 Aequum est partiri melius. Non segnior ora,
 Atque pedem verti stringens utrumque poetam,
 Sic fantem, ut properans dispendia nulla laboris
 Sentirem. Ecce autem singultibus interruptum
 Carmen: *Labra mea, o Domine!* atque hoc voce sonoque,
 10 Qui gratum simul et simul instillabat acerbum
 Sensum. Care pater, coepi, quod venit ad aures,
 Quidnam est? Isque mihi: Simulacra errantia circum,

- Forsitan ut solvant, quae se debere fatentur.
Ut, qui haud expertes. curarum per loca vadunt
- 15 Extera, sunt soliti, haud nota adventante caterva,
Qui, dum praetereunt, transversis quemque tuentur
Luminibus, nec stant; sic ad nos ocus illa
Adveniens abiensque animarum turba stupebat
Haud hiscens habituque pia. His cava lumina tetra,
- 20 Pallida erat facies, macie attenuataque tanta,
Ut cutis a rigidis desumeret arida formam
Ossibus. Haud credo tam extrema pelle minutum,
Cum magis urgeret victus penuria egentem,
Tabes ustum tanta traxisse ERESICHTHONA corpus.
- 25 Tum mecum haec reputans: En, quae devicta recessit
Gens, Solyma amissa, postquam sua viscera natum
Dente Maria avido, esurie superante, petivit.
Namque ubi erant oculis sedes, utrimque patebat
Forma annellorum, quos gemma reliquit inanes.
- 30 Utque hominum in vultu mutilata parte legendus
Esset *omo*, media apparebat litterae imago
Duodecimae. — Quisnam hoc credat, spirantis odorem
Adspectum pomi, rabie dum torquet edendi,
Labentemque undam (ignarus, quanam accidat arte)
- 35 Hos dare ita affectus? Stabam defixus in isto
Portento, quidnam in venis jejunia spargat
Talia. Namque hujus tabis, tristisque latebat
Squamae caussa mihi. En capitis quaedam umbra profunda
Ex cavea in me oculos vertit, totumque pererrat.
- 40 Dein voce inclamat: Quae te mihi gratia reddit?
Nunquam istum exterius potuissem nosse tuendo;
At voce id patuit, quod deletum ille ferebat.
Hac face cognitio penitus mihi tota revixit
Mutati adspectus, agnovique ora FORESIS.
- 45 Parce, ah parce tuam dubitando obtundere mentem,
Quod scabies pellis mihi turpat adusta colorem,
Et mihi deficient artus; at vera fatere

De te, dicebat. Da, quaeso, discere, quae sint
Illae animae geminae, comitesque ducesque viarum:

50 Ne taceas. Tua mi facies expresserat olim,
Pallida morte tua, lacrimas, modo fundere fletus
Non minus hortatur; sic te dat torta videndum.
Quare per Superos oro, quid dissecet artus
Sic tibi, tu narra; ulterius neque coge profari

55 Attonitum, nam me male respondere paratum
Efficiunt aliae curae, quae corde redundant.

Isque mihi: Aeterna virtus ex mente cadenti
Se insinuat lymphae et plantae post terga relictæ,
Per quam sic tenuor. Quam cernis, tota caterva,
60 Quae canit illacrimans, quoniam sine more voraci
Indulgere gulæ studuit venata saporēs,
Usta fame atque siti hic iterum fit tempore sancta.
Dulcis odor pomi, simul et labentis aquai
Splendor, qui rorat virides adspergine frondes,

65 Potandi ardorem rabiemque incendit edendi.
Nec tantum semel emenso renovatur in orbe
Poena; ego dicebam poenam, at foret ista vocanda
Solamen nobis; nam nos trahit ista cupido
Ad lignum, quo ductus erat, qui diceret *Eli*

70 Vultu alacri, Christus, cum prodiga vena cruoris
Persolvit pretium atque hominum genus omne redemit.

Huic ego tum dixi: Quo ex tempore vita, *FORESIS*,
In melius conversa tua est, mundumque reliquit,
Tempus ad usque istud nondum sol quinque reduxit

75 Annos. At tibi si peccandi copia finem
Ante habuit, fausti quam accesserit hora doloris,
Quis dat posse Deum complecti rursus amicum?
Quomodo tam subito potuisti adscendere ad istum
Orbem? Nam rebar multo inferiora tenentem

80 Me te offensurum, atque ubi tempore tempora pensant.
Isque mihi: Tam mox absynthia dulcia poenae
Potatum adduxit lacrimis mea *NELLA* profusis

- Absque modo, precibusque suis suspiria miscens
Carcere me abstraxit, qui absumit tarda manentes
85 Tempora, nec reliquos passa est me tangere flexus.
Haec peramata mihi, nunc me viduata puella
Tanto plus est cara Deo dilectaque, quanto
Plus sola est, sanctos quae praeferat integra mores.
Nam quae Sardois Barbajae in montibus exstant,
90 Plus in femineo sexu sese esse pudicas
Ostendunt, quam nunc Barbajae, ubi nostra relicta est.
Quid dicam, o dulcis frater? Procul hora futura
Non est, cum ex cathedris templi interdicta tonabunt,
Queis Florentinae perfricta fronte puellae
95 Pectora cum mammis nuda ostentare vetentur.
Quaenam Barbarico aut Pangaeo in littore nata,
Ut corpus tegeret, monitis cogenda minisque
Censurae fuerit? Si oblitae frena pudoris
Certe compererint, quid velox cogitet ipsis
100 Funesti coelum, jam ululatibus ora paterent.
Quod si mens praesaga mihi haud hic falsa volutat,
Tristities aegras absumet dira, priusquam
Induat ora pilis, somnum a solamine cantus
Qui capit in cunis. Sed nunc, oro, effice, frater,
105 Ne me suspensum teneas; da discere, qui sis;
Adspice, non modo ego, sed gens haec omnis in uno
Defixa obtutu est, ubi solis lumina velas
Unus. — Ego contra: Memori si mente putabis,
Quis fueris mecum, quo tecum cognitus usu
110 Ipse tibi fuerim, in praesens meminisse pigebit
Nunc quoque. Me nuper victu deduxit ab illo,
Qui me praecedat, cum vobis visa rotunda est
Illius soror, atque altum digito indice solem
Monstravi. Hic noctis per lurida regna profundae,
115 Perque animas vera defunctas morte reduxit
Corpore me hoc vero constantem, istumque secutum.
Hic me consiliis scandentem huiusque meantem

Circum orbes montis, qui passu incedere recto
 Vos docet insani male tortos turbine mundi,
 120 Traxit, et is comitem spondet mihi se esse futurum,
 Donec deveniam loca, ubi invenienda BEATRIX
 Est mihi: et hic isto comite et doctore carendum est.
 Atque is, qui mecum promissis utitur istis
 Hic, est VIRGILIUS, libuitque ostendere turbae
 125 VIRGILIUM; sed quae nos propter obambulat umbra,
 Illa eadem est, per quam tremefacta remugiit omnis
 Regni hujus rupes, quae illam sua jussit habere.

XXIV.

Nec pes sermonem, nec lentius ire jubebat
 Sermo pedem; sed nos fantes properare vicissim,
 Ut vento ratis acta bono. Et quae functa secunda
 Morte videbantur simulacra carentia succo,
 5 Per caveas cujusque oculi traxere stuporem,
 Ut sensere, auras me ducere corpore vivo.
 Atque ego sermonem insistens: Haec serius, inquam,
 Forsitan alterius caussa conscendit Olympum.
 At dic, si notum est, ubinam PICCARDA moratur?
 10 Dic, num quem videam, quem dignum rere notatu?
 * Isque: Soror mea, quae sita erat pulchram inter et inter
 Sanctam, ut nescirem, qua primum hanc laude notarem,
 Laeta inter Superos serto jam cincta triumphat.
 Talia voce prius reddit; dein: Nemo vetatur
 15 Nomine quemque suo, quoniam jejunia vultus
 Emuncti macie jam delevare figuram,
 Signare. Hic (digitum et tendit) BONAJUNCTA vocatur
 LUCCENSIS. Sed quae reliquis magis arida pallet,
 Illius est facies, cui sancta ecclesia quondam
 20 Sponsa fuit, quique est retro: Fuit ille TURONS,
 Anguillas qui Volsinienses purgat in albo
 Extinctas vino; ventrem modo luget inanem.

- Et multos alios ostendit, nomine quemque
Appellans proprio, non dedignantibus illis,
25 Sic ut me obscuro nemo signaverit actu.
Vidi UBALDINUM PILENSEM dentibus aspris
Incassum utentem, superante cupidine edendi;
Et te, BONIFACI, quem multae examina gentis
Narrabant pavisse pedo; et te, MARCHIO, vidi,
30 Cui quondam urbs LIVI spatium indulsisse bibendi
Fauce minus sicca fertur, licet aridus esses
Usque adeo, ut nunquam vino satiatu abires.
Utque aliis qui alium praefert, sic nostra morata est
Mens in LUCCENSI solo, quem nosse putabam
35 Me melius; sed nescio, quid secum ille fremebat:
Audieramque illic GENTUCAM, ubi vulnus inhaesit
Ultoris, quod sic miseros depascitur artus.
O anima, huic dixi, quae tam studiosa videris
Colloquii nostri, fac, quaeso, ut plenius aure
40 Dicta tua accipiam, teque exple meque loquendo.
Femina jam nata est, atque haec velamine nondum
Utitur, ille inquit, per quam tibi dulce manere
Urbe erit in nostra, hanc plures utcunque reprecant.
Perges id monitus: si, quem misi ore, susurrus
45 Attulit errorem, id pariter te vera docebunt.
Sed dic, num videam hic illum, qui carmina primum
Intulerit nova, et altisono sic incipit ore:
O, quae, quid sit amor, sentitis mente, puellae.
Ille ego sum, dixi, qui, quod vis spirat amoris,
50 Signo, et quo ille modo sensus in pectore dictat,
Saepius hoc scribo. O frater, nunc cernere nodum
Fas est, qui scribam, GUTTONEM, meque repressit.
Nunc didici, cur vos dictantem pone secuti,
Stringitis hunc vestris pennis, nec contigit unquam
55 Ausis id nostris. Et qui mage finibus illis
Prosilit, ut placeat, quam longe differat unus
Atque alius stylus, ille minus vidisse putatur.

Haec quasi contentus factoque hic fine quievit.

Ut genus alituum propter Nili ora sonantis

60 Hibernans, sese interdum simul aguine stipat,
Deinde magis propere nubes longo ordine tranat:
Sic, quae gens aderat, verso properantius ibat
In me ore, ob maciem studiumque levissima cursu.
Utque vir a multo succussu lassus, abire

65 Fert patiens comites, jam lentis passibus usus,
Donec se effundat pectus quatientis anhelum
Vis follis: sic est passus transire FORESES
Sanctum agmen; verum ille retro post terga secutus:
Quando erit, ut rursus mecum tua sensa loquentem

70 Te videam, ajebat? — Scitanti ego talia contra:
Quid mihi adhuc superet vitae, haud est scire potestas;
Sed mihi tam cito non fuerit loca in ista reverti,
Quin prius ad ripas me adducat justa cupido.
Nam magis inque dies, quam sum sortitus habendam

75 Pro patria, tellus se quavis dote bonorum
Nudat, et excidium sibi triste parare videtur.

Nunc i, respondit; namque ausum plura nefanda,
Et magis infamem mihi cauda est cernere equina
Raptatum ad valles, ubi non est copia culpae

80 Unquam delendae; nam quo plus bellua passus
Ingeminat, tanto velocius incita fertur,
Donec eum caedit corpusque exsanguie relinquit
Disruptum foede. Non multis orbibus illa
Volventur (vultumque oculosque ad sidera vertit),

85 Cum manifesta tibi venient, quae plurima fari
Nunc vetor. At maneat; nam magno hic tempora constant,
Quaec nimis insumo, dum sic simul ire cupido est.

Qualis eques socios equitantes praepete cursu
Praevertit, primumque petit, stimulo actus honoris,

90 Certamen: talis multo majoribus ille
Saltibus excessit. Sic inter utrumque poetam,
Quos tota eximios suspexit terra magistros,

- Jam super unus eram. Ast ubi nostra evaserat ante
 Ora ita, ut hunc oculi possent captare sequaces,
 95 Ut mens verba prius, gravidos cum cernere visus
 Alterius pomi ramos, plenosque vigoris
 Quae non longe aberat, nam tunc modo temporis illuc
 Lumina transtuleram. Prospexi utrasque sub ipsa
 Tollentem palmas populum, cupido ore frementem
 100 Nescio quid frondes adversus, more modoque
 Infantum desiderio luctantium inani,
 Qui rogitant, et queis non dat responsa rogatus,
 Quoque magis stimulis inhiantes pungat acutis,
 Alte suspensum certat retinere, quod optant,
 105 Nec tamen abscondit. Dein tota caterva recessit,
 Ut quae falsa animi est; et nos devenimus illam
 Sub plantam, quae tot lacrimasque precesque refutat.
 Ferte gradum ulterius, neve isti accedite plantae;
 Lignum est hinc supra, quod dentibus Eva momordit,
 110 Haec illa sata planta fuit. Sic nescio, quiddam
 Insonuit frondes inter. Quare agmine juncto
 VIRGILIUS STATIUSQUE et ego discessimus inde,
 Radentes latus ad coelum se vertice tollens.
 Volve quisque animo devotae robora pubis
 15 Prognatae nebula, quae vino expleta epulisque
 Pectoribus geminis, dicebat, THESEA duro
 Bello oppugnarunt; et Judae sanguine cretos
 Tam molle ad potum fassos se pectus habere,
 Quare istis. GEDEON non est comitantibus usus,
 120 Collibus ex Midian cum se conjecit in hostes.
 Sic praetergressi ex geminis nos legimus unam
 Oram, et multa gulae venerunt crimina ad aures,
 Queis miserum accessit lucrum. Dein calle potiti
 Et lato et solo nos plus quam mille vagati
 125 Passus defixis animis contendimus ultra
 Muti omnes. — Quid vos curarum, o pectora trina,
 Sic versat? subito necopinus venit ad aures

- Hic sonitus. Quare, ceu bellua territa et excors,
 Excutor tolloque caput, cum cernere averem
 130 Haec fantem; et nunquam vidi igne rubescere tanto
 Seu liquidum vitrum, sive in fornacibus aera,
 Ut quendam adspexi dicentem: Scandite in altum,
 Si vos fert animus, nam opus est huc flectere gressum;
 Hac iter est illis, qui exoptant pace potiri.
 135 Illius adspectus mihi ademit lumina visus;
 Quare doctores respexi, ut qui pede vocem
 Demonstrantis iter sequitur; qualisque, propinqui
 Nuncia Luciferi, sub Maji tempora spirans
 Totahalat praegnans herbis et floribus aura;
 140 Tali percussam venti mihi flamine frontem
 In medio sensi, et jactatae verberare plumae,
 Quae simul ambrosiae jucundum afflavit odorem;
 Atque hausi has voces: O terque quaterque beati,
 Gratia queis tantum dat luminis, ut malus ardor
 145 Suavia captandi, haud nimia hos fuligine laedat,
 Esuriem justo semper moderamine passos.

XXV.

- Hora minus patiens depygem tendere in altum
 Adscensu, instabat; medii namque orbe diei
 Confecto, hunc Tauro atque Nepae sol cesserat umbras.
 Quare ceu vir, qui indocilis consistere cursum
 5 Insistit, quaecumque sibi res obvia fiat,
 Si quid eum stimulo pungat; sic ostium inimus,
 Prendimus et scalam praeceuntis terga premendo;
 Nam nimis arcta vetat pariter conscendere binos.
 Qualis, ubi pastum est egressa ciconia, pullus
 10 Alas attollit, studio stimulante volandi,
 Linquere sed nidum haud ausus, dimittit utrasque:
 Talis ego accensam simul extinctamque rogandi
 Gestabam curam, quae nutum erumpit in illum,

- Quem primum prodit, qui nititur ore profari.
15 At quamquam celeri peteret scalae ardua passu,
Haud pater ille meus dulcis cessavit et inquit:
Solve arcum fandi, adductum curvamine ad usque
Ferreum utrimque caput. Tunc tuto labra resolvens
Coepi: Qui possit quisquam macrescere, ubi esca
20 Membra alere haud opus est? — Memori si mente volutas,
Ut quondam Aenides, consumpto stipite, et ipse
Consumptus fuerit, non te sic acriter, inquit,
Haec res afficeret. Tum si tecum ipse putabis,
Ut motum ad vestrum motu respondet eodem
25 Vestra quoque in speculo effigies, tibi molle videbis,
Quod visum est durum. Sed si fert ista cupido
Hac magis inspecta penitus requiescere caussa,
Ecce tibi **STATIUS**, quem posco voce precorque,
Sanabit plagas. — Si te praesente resolvo
30 Huic nodum, aeterni quem nectit iudicis ira,
Respondit **STATIUS**, fassus me posse negare
Nil tibi, deprecam veniam. Dein talibus inquit:
Si quae verba loquor, fili, tu mente volutas
Ac recipis, caussam quaerenti lumina praebent.
35 Sanguis perfectus, bibulae quem haurire recusant
Venae, quique manet, patinis velut esca remotis,
Imo in corde sibi vim sumit, quae omnia membra
Humana informat, ceu qui se effundit inanes
Sanguis per venas, ut sese vertat in illa.
40 Dein digestus abit, quo non est dicere honeste,
Atque hic deinde gemit, se alieno sanguine miscens,
In vas injectus, natura quod indidit ante.
Atque ibi sanguis uterque coit, facere iste paratus,
Iste pati, loca sortitus perfecta receptus,
45 Unde simul premitur. Sic junctus viribus uti
Incipit, in primis se cogens, idque vigore
Firmat, cui propria dederat coalescere primum
Materia, atque anima evadit, quae proditur actu

- Virtus, qualis inest plantae, nisi planta teneret
50 Jam ripam, illa novos properaret tangere portus.
Dein sic intus agit, motus ut jam explicet, et jam
Expediat sensum, ceu spongia in aequore vivax.
Atque hic aggreditur componere disposituras,
Quas poscunt tali prognatae semine vires.
- 55 Se modo dilatat, modo flectit vivida virtus,
O fili, ipsius manans ex corde genentis,
Ars ubi naturae cunctos se intendit in artus.
At qua qui est animans, mox fiat farier aptus,
Nondum cognoscis. Tantis est septa tenebris
- 60 Haec via, ut a vero jam longe abduxerit illum,
Qui tibi doctrina mente et praestabat acuta;
Namque anima docuit sejunctam adsistere mentem,
In qua consilium est, quia nullam in corpore sedem
Huic uni propriam vidit. Nunc pectore aperto
- 65 Fac verum accipias, quod prodo in luminis oras.
Nam simulac foetus coepit gaudere cerebro
Perfecto, hunc primus laetanti suspicit ore,
Artis opus tantae motor miratus, et aurae
Ipse novum flamen spirat virtute repletum,
- 70 Quod, quidquid vires valet exercere per artus,
Attrahit in sese, ac totum sibi jungit in unum.
Hinc simplex anima exsurgit, quae praedita vita,
Et sensu pollens, in se sese ipsa reflectit.
Quoque minus tecum me sic mirere locutum,
- 75 Adspice, ut in vinum mutetur, sole colorem
Praebente, huic junctus, qui manat vitibus, humor.
Et simulac Lachesis devolvit vellera fuso,
Carnis se solvit vinclis, et quidquid habebat
Immortalis et humani, virtute sua stans
- 80 Fert secum: ex reliquis quaecumque est muta facultas
Insita, qua meminisse valet, qua judicat et vult,
Acrior evadit, quam si esset corpore vincta.
Nec mora; praecipitans, mirum! per se incidit orae

- Alterutri. Hic primum cognoscit trita viarum,
85 Quas tenuit quondam, simulatque in sedibus illis
Circumscripta fuit, talisque et quanta per artus
Serpebat vivos virtus formare parata,
Praeradiat circum. Ac veluti praenubilus aër
Alterius radiis, quos ipse repercutit, ictus,
90 Ostendit varios adverso sole colores:
Sic prope qui aër adest, formam sibi sumit eandem,
Quam sedes sortita suas anima imprimit illi
Vi propria, ut stetit. Ac veluti ignis consequa flamma
Forma novella animum sequitur, quocumque vagatur.
95 Et quoniam ex illa trahit informata figuram,
Umbra solet dici. Atque hinc, queis erat ante potita,
Disponit sensus omnes ad lumina visus.
Hinc vox elicitur, lacrimae, suspiria, risus,
Quaeque audire fuit montis tibi septa petenti.
100 Ut desiderio tabescit quisque, vel illa
Aut alia cura, vultum sic induit umbra;
Atque haec est, tantum quae affert tibi caussa stuporis.
Jamque ubi torquendos postremus distinet orbis,
Ventum erat. Ad dextram nos versi intendere mentem
105 In curas alias. Hic ejaculata favillas
It ripa in flammis, flatumque extrema corona
Altius expirans, procul a se tela repellit
Ignis et amandat. Quare singulariter uni
Cuique legenda fuit reclusi marginis ora.
110 At mihi utrimque metus: A flamma hinc, inde propinquo
A lapsu. — Hic opus est oculos compescere duro
Freno, dux inquit; nam te res tantula posset
Trudere in errorem. Medio vastissimi in aestu
Incendi audiui carmen, quo summa parentis
115 Poscitur aeterni clementia, ut impetus ingens
Me minus efficeret metuentem vertere visum.
Adspexique animas illic flammam inter euntes,
Quare illas passusque meos speculatus. utramque

Alternis aciem nunc huc, nunc dividere illuc
120 Curabam. — Ast hymni jam tota lege peracta,
Vox effata *Virum non cognosco* impulit aures;
Deinde hymni numeros iterum absolvere remisit,
Cujus sub finem clamavit tota caterva:
Phoebe iniit cursu silvas, Helicenque removit,
125 Quae virus passa est Veneris. Dein corpore castos
Clamavere viros matresque, ut jura marita
Poscunt. Idque sat esse illis puto tempus in omne,
Quo flamma uruntur: curam hanc, haec pabula poscit
Vulnus, ut huic tandem claudantur hiantia labra.

XXVI.

Alter post unum dum sic per marginis oram
Ibamus, caveas, mihi dulcis saepe magister
Dicebat; studiosa juvet te cura monentis.
Sol mihi dextrum humerum feriebat lumine et omnem
5 Occasum clarans mutabat coerula coeli
Candidus; et mage candentes ego corporis umbra
Fingebam flammis; atque hic quoque millia vidi
Umbrarum, indicium tantum quae mente notabant.
Atque haec caussa fuit, cur coepit quisque rogare,
10 Quis sim, atque alternis: Non iste est, dicere, corpus
Fictum. Dein propius, prout est data copia, versi,
Usque magis certam sunt rem cognoscere adorti,
Deseruisse locum veriti, quem possidet ignis.
O tu, qui extremus, non quod pigra membra retardant,
15 Incedis, sed quod te fors reverentia vincit,
Da mihi responsum flammisque sitique perusto,
Nec mihi duntaxat; namque id sitit ista caterva,
Plus quam Indi, Aethiopesque argenti munera rivi.
Dic nobis, quae caussa subest, cur parietis instar
20 Solem defendis, veluti si in retia mortis
Nondum etiam intrasses? — Quaedam sic umbra locuta est;

- Et dicturus eram, quis sim, nisi visa repente
Res alia ac necopina sua novitate stupentem
Me defixisset. Medio nam in calle vomente
25 Flammas, huic genti gens obvia fronte ruebat,
Quae me suspensum tenuit. Video undique quamque
Umbram ibi festine venienti occurrere et unam-
Quamque sibi alternis partier oscula raptim,
Nec remanere. brevi contentam pignore amoris.
30 Non aliter nigrum in campis formica per agmen
Os ori alterius jungit, cum forte cupido
Fert iter et casus comitum novisse suarum.
Et simulac visum est congressum solvere amicum,
Ante prior passus quam illac transmittat euntes,
35 Singula quaeque novam per se superare laborat
Gentem, clamando elate Sodomam atque Gomorram;
Et nova gens contra clamabat pectore toto:
Pasiphaë vaccam ingressa est, ut taurus in iram
Lascivae irrueret. Dein pennis alta secantum
40 More gruum, dum pars montes petit una Rhiphaeos,
Altera arenosas terras, ea frigus, et ista
Effugiens solem; pergit gens altera, adestque
Altera; deinde iterum in lacrimas cantusque priores
Ibat clamoresque, prout plus quamque decebat.
45 Deinde mihi accessere iterum, velut ante, rogantes
Quae prius adstiterant, intentaeque ora tenebant.
Tum qui bis vidi studium, quod gratius esset,
Sic coepi: O animae secura pace potiri,
Adveniente die, certae; nec acerba, nec aevo
50 Plena remanserunt illic mea membra, sed ipse
Mecum haec portavi cum sanguine et ossibus isthuc.
Hinc ego conscendo, ne coecus me implicet error
Praeterea. Mulier superis in sedibus adstat,
Hanc mihi quae exorat veniam, et mortale per orbem
55 Ipse fero vestrum. Sed major vestra cupido
Sic fiat saturata cito, ut domus hospita coelum

- Sit vobis, ubi abundat amor, multoque patescit
Amplius huic spatium, qui sitis, dicite, ut ultra
Progrediar scriptis; et quaenam est illa caterva,
60 Quae sic post vestrum fertur pede praepete tergum?
Non aliter montanus homo stupet inscius ore
Turbato mutusque haeret spectaculo, ubi urbem
Et rudis et ferus ingreditur, quam quaelibet umbra
Portento excussa est. Sed postquam exempta stuporis
65 Sarcina, qui subito generoso in corde virorum
Intepet: O te, inquit, felicem, quae umbra rogarat
Me prior, ex nostro quae exportas littore vitae
Notitiam, ut vivas melius. Vestigia nostra
Quae gens non sequitur, malefacto offendit in illo,
70 Per quod se audivit reginam a plebe vocari
Caesar, in opprobrium, curru victore triumphans.
Quare clamantes Sodomam dant terga citato
Cursu, quodque audire fuit, sibi quisque fatendo
Exprobrat, atque rubore suo flammam adjuvat ignis.
75 Semina sunt labis nostrae ex capite Hermaphroditi
Orta; ast humanae quod nos praepostera legi
Praetulimus, nostrum sectantes more ferino
Ingenium, legitur nobis abeuntibus in nos
Illius nomen, quo infamia nostra notatur,
80 Bellua quae inventa est referentibus ora juvencae
In textis. — Nunc scis, quae nobis acta fuerunt,
Et quae noxa egit sotes. Si forte requiras,
Qui simus, nomenque simul cujusque reposcis,
Non vacat id fari, nec scirem. Ast ista cupido
85 Per me manca tibi fiet. Nam nomine GUNDUS
GUINICELLUS ego dicor, jamque ablucio sordes,
Quod prius indolui, potius quam extrema manerem.
Quales, tristitia orbatum exagitante Lycurgum,
Prosiluisse duo visa genetrice gemelli:
90 Talis ego, at tantum non ausim, nomine nostri
Auditio patris et reliquorum, quos tulit aetas

- Eximios vates, qui dulci carmine amores
 Tam culti cecinere suos. Ego mutus, et absque
 Auditus sensu steteram defixus in isto
 95 Uno haesique diu pendens, nec, cautus ab igne,
 Accessi propius. Postquam saturata videndo
 Nostra acies fuerat, quae vellet, cuncta spopondi
 Haec me facturum, confirmans plurima verbis,
 Cuique animo factura fidem. — At sic incipit ille:
 100 Ut didici auditu, post te vestigia linquis
 Talia et usque adeo clara, ut nec flumina Lethes
 Haec abolere queant, aut offuscare nigrore.
 At tua si verum iuravit fida loquela,
 Dic mihi, cur tua dicta oculique et gestus amorem
 105 In me praeportant tantum? — Huic ego talia contra:
 Dulcia, quae quondam cecinisti, carmina, quaeque
 Tam sunt duratura diu, quam lege recenti
 Musa diu utetur, pretiosa et cara futuris
 Scripta tua efficient. O frater, quem tibi monstro,
 110 (Et digito prae se stantem mi ostenderat umbram)
 Maternae fuit hic linguae faber optimus, inquit.
 Praestitit hic cunctis, teneros seu lusit amores,
 Tradidit aut scriptis romantica lege solutis;
 Et sine sponte loqui stultos, qui anteire putarunt
 115 LEMOVICANUM. Mos est his tollere vultum
 Plus ad rumorem, quam mente expendere verum;
 Sic prius obfirmant animum, quam audire laborent,
 Quid ratio quidve ars poscant. Sic multa vetusto
 Ex aevo stupuit GUITTONEM turba, secuta
 120 Vulgata, inque diem crescentia murmura famae,
 Illum laudando; verum certamine in isto
 Plures de nostris illum ostendere minorem.
 Quod si tanta patet privo tibi gratia, ut intres
 Claustрум, ubi Christus adest collegi maximus abbas,
 125 Dic *Pater*, huic, *noster* pro me, quoad indiget usus
 Pro nobis mundo hoc in nostro, qui abstulit omne

- Peccandi arbitrium nobis. Dein, forte daturus
 Ipse locum adstanti, per flammae incendia fugit,
 Assimilis pisci per aquas fundi ima petenti.
- 130 Paulum ego monstrato accessi, me discere aventem
 Illius nomen testatus corde parasse
 Huic gratam in nostro sedem. — Tunc liber ita inquit:
 Tam mihi dulce venit, quod comi voce rogasti,
 Ut neque ego possim, nec sit celare voluntas,
- 135 Quod petis. ARNALDUS dicor, qui ploro modisque
 Cantito flebilibus, simulatque ego mente recordor,
 Quo me praeteritae duxit dementia vitae.
 Jamque dies mihi tam sperata videtur adesse.
 Nunc per virtutem te oro, quae scandere scalas
- 140 Dat tibi supremas, ut fausto tempore nostri
 Sis memor angoris. Dein purum se abdit in ignem.

XXVII.

- Ut cum prima vibrat radiorum spicula in urbem,
 Auctor ubi suus effudit cum sanguine vitam,
 Altius invectum sub Librae sidus Ibero
 Labente, atque horam sub sextam rursus adustus
- 5 Undis in Gangem: haud aliter sol stabat eratque
 Ultima pars lucis, laeto cum se obtulit ore
 Angelus. Extra ignis flammam ripam ipse tenebat,
 Et majore sono, quam hominis vox viva tulisset,
 Cantabat: *Mundo qui incedunt corde, beatos!*
- 10 Exinde: O animae sanctae, nisi mordeat aestu
 Flamma prius, non est ultra contendere gressu;
 Intrate hanc, nec sint aures ad carmina surdae
 Inde emissa loci. — Sic cum prope venimus, inquit;
 Quare, his auditis, tali sub imagine factus
- 15 Restiteram, quale est post funera corpus humandum.
 Et stratus digitis intra se pectine junctis,
 Inspeci ardores, revocans, quae corpora quondam

Viva hominum vidi flamma crepitante cremari.

Ductores versi me respexere benigne,

20 VIRGILIUSQUE inquit: Dolor hic fortasse subesse,

O fili, queat, at non qui det corpora leto.

Id memora, id memora. Et si te salvum ipse reduxi

GERYONI impositum, queis pro te viribus utar,

Jam propiore Deo? Maneat tibi mente reposta

25 Haec non vana fides, medio si tu ignis in alvo

Mille annos jaceas, hunc non tibi posse capillum

Depraedari ullum. Quod si tu forte putabis

Me dare verba tibi, mox te objice, et ipsa periculum

Dextera veste tua faciat. Jam pone timorem,

30 Atque metus omnes; ades huc, accedito tutus.

Ast ego et obfirmare animum atque insistere contra
Mentis consilium auctori parere jubentis.

Ut me proposito haerentem atque obsistere certum

Vidit, turbatus paulum: Nunc adspice, fili;

35 Teque BEATRICEMQUE inter jam ponitur, inquit,

Hic paries. Veluti clausurus lumina morte,

Ad nomen Thisbes ea sustulit oraque amantis

Pyramus extremum adspexit, cum mora cruentas

Induerant maculas: sic, quae mihi pectora primum

40 Duruerant, mihi tum subito mitescere sensi;

Nomine et audito, quod mi usque renascitur intus,

Quaesivi cupide sapientem corde magistrum.

Ille caput quassans: Quid nobis? Ergone standum

Hic erit? Et post haec risit, quod saepe puello

45 Fit balbo, pomi qui victus imagine cedit.

Inque ignes medios prae me se inmisit et ipsum

Oravit STATIUM, legeret vestigia retro,

Qui primum longo se abduxerat intervallo.

Ut flammam intravi, me saltu in stagna dedissem

50 Ferventis vitri, ut mihi membra perusta levarem;

Usque adeo sine more atrox ea flamma furebat.

At pater ille mihi dulcis lenire dolorem

Solando cupiens, vario sermone serebat
Multa BEATRICEM memorans, sic ore locutus:
55 Illius jam videor faciem mihi cernere. — Nobis
Pro duce vox aderat, quae ultra nos missa canebat.
Nos huic intenti partem devenimus illam,
Unde erat adscensus. *Patris o dilecta, venite,*
• *Pectora fida mei, vox ex ardente micantis*
60 Luminis insonuit centro, quod luce replebat
Tanta illas oras, acies ut nostra requirat
Illum victa pati, nec erat spectare potestas.
Sol abit, aiebat, veniuntque crepuscula noctis;
Ne state, at passus cursu celerate citato,
65 Donec vesper adhuc minus atras induit umbras.
Recte adscendebat per saxi concava callis,
Tramite sic vergens, ut jam mihi lumina solis
Prae me interciperem, quae languida facta cadebant;
Atque gradus paucos fuerat superare facultas,
70 Cum solis cubitum ex illa, quae evanuit, umbra
Sensimus a tergo. Atque prius quam, qui patet ingens
Orbis finitor, per cunctas undique partes
Unam vestiret formam, et sua cuncta teneret
Nox sibi, quisque gradum pro lecto presserat unum.
75 Sic dantes ultra nobis contendere vires,
Plus quam solamen, montis natura refregit.
Ut grex caprarum, qui praeceps atque protervus
Per saxa impastus, per culmina summa ruebat,
Fit mansus folia, atque esas dum ruminat herbas,
80 Quem prope pastoris custodia fida bacillo
Stat nixa, inque illis tota est; et more modoque
Upsilonis oves juxta dare membra quieti
Sub dio soliti, qui longas ducere noctes
Sustinet evigilans, fera ne disperdat ovile:
85 Tales tunc pariter fuimus nos copia triplex,
Instar ego caprae, similes pastoribus illi,
Praecincti hinc atque inde specu. Hic extraria coeli

- Se dare lustranti poterat pars parva videndam:
 At parva ex illa spectabam sidera parte
- 90 Clara magis solito, majore ac praedita forma.
 Haec ego dum miror mecumque haec mente voluto,
 Me cepit somnus, somnus res saepe novellas
 Ante diem discens. — Quo primum tempore, credo,
 Ortum praecurrens montem radiaverit illum
- 95 Clara Venus, flammis praeportans semper amoris,
 Mi praestans mulier forma integraque juvena
 Visa est sopito per campos ire patentes,
 Decerpens flores haec ore locuta canoro:
 Nomine quo dicar, si quis fortasse requirat,
- 100 Me sciat esse *LEAM* et manibus non parcere pulchris
 Errantem circum, ut serto mea tempora cingam.
 Dum speculo referente meam mirata figuram
 Ipsa isti placeam, hic me ornatus cura moratur;
 At germana mihi nullo unquam tempore *RACHEL*
- 105 Fixa suo speculo declinat lumina, et haeret
 Sede dies totos. Cupit haec sua lumina pulchra
 Adspicere, ut me sollicitam fert cura parandi
 Ornamenta manu. Huic speculandi, mi ardor agendi.
 Et jam per lumen subfuscum, signa diei
- 110 Praeportans, tanto peregrinis gratius omen,
 Quanto illos brevior patrias via ducet ad oras,
 Undique depulsa fugiebant nocte tenebrae,
 Atque simul somnus. Quare tunc membra levavi,
 Et magnos vidi consurrexisse magistros.
- 115 Dulce illud pomum, per tot quod quaerere ramos
 Ingenti certant mortalia pectora cura,
 Omnem hodie esuriem plena tibi pace domabit.
 Talia Minciades; et nunquam tanta fuere
 Munera strenarum, quae sic mihi grata venirent.
- 120 Visque voluntati tanta est super addita summum
 Scandere suadenti montem, ut, quocumque moverem
 Passus, sentirem pedibus succrescere pennas.

- Postquam suppositae percurrimus ardua scalae,
Supremumque gradum attigimus, sua lumina fixit
125 In me VIRGILIUS fuditque has pectore voces:
Arsura aeternum atque habitura incendia finem
Vidisti, o fili, atque aditum loca in illa tulisti,
In quibus haud licet ulterius mihi cernere quidquam.
Huc usque ingenio te traxi fretus et arte;
130 Nunc tibi pro duce sit, sit pro ductore voluptas;
Ardua vicisti, vicisti obscura viarum.
Cerne illic solem in media tibi fronte micantem,
Graminaque et flores, frondosasque adspice plantas,
Quas fert sponte sua nullo terra ista colente.
135 Dum pulchro advenient oculi fulgore nitentes
Laetifici, ob lacrimas quorum te jussus adivi,
Jam cessare potes, perque illa vireta vagari;
Nec mea tu dicta ulterius nutusque manebis.
Incolumi arbitrio, recta sanaque potitus
140 Libertate, vales, gravis et te falleret error,
Si te ex arbitrio prohiberet ducere vitam;
Nam tete supra cingo sertoque mitraque.

XXVIII.

- Jam cupidus lustrare intus circaque recessus
Divini nemoris densos vivosque, novelli
Frangentes oculis fulgentia tela diei;
Haud mora, deserui ripam, campumque patentem
5 Exiguo ingressus passu, per lene ferebar
Lente iter ambrosios expirans undique odores.
Dulce strepens, ulla mutari nescia caussa,
Aura mihi frontem majore haud flaminis ictu
Tangebatur, quam si afflaret vis blanda Favoni;
10 Quam propter tremulae ac dociles levitate secunda,
Quotquot erant, parili nutabant ordine frondes,

- In partem versae, quam contra projicit umbram
Mons sanctus primam; haud tamen hae vertigine sparsae
Sic, ut desinerent fastigia summa tenentes
- 15 Arte sua volucres uti, solitosque ciere
Cantus; quae pleno fundentes gaudia corde,
Excipere omnigenis certabant cantibus horas
Primas sub foliis, quae edebant consona murmur,
Quale audire melos facile est prope littora Classis
- 20 Conflatum hinc inde in ramis pineta per alta,
Auster ubi Aeolio lenis se carcere solvit.
Jamque per antiquae intuleram me devia silvae,
Tarde progrediens adeo, ut jam scire nequirem,
Qua veni, cum me vetuit procedere rivus,
- 25 Ad laevam modicis inflectens gramina lymphis
In ripas egressa suas. Pellucida quaevis
Fontibus ex nostris aliquid concludere misti
Unda videretur prae illa, quae illimis in imo
Nil celat fundo; quamvis subfusca sub umbra
- 30 Perpetua excurrat, quae Solis lumina nunquam
Nec Lunae patitur nemoris per ocapa vagari.
Adductis pedibusque oculisque ego fluminis alveum
Transsilui parvum, visurus laeta vireta
Florida, tam vario discrimine picta colorum:
- 35 Atque huc mi occurrit, fieri ut quandoque videmus
Quiddam improviso, quod cunctas pectore curas
Attonito avertit. Nullis comitantibus ibat
Ore canens mulier floresque a floribus ipsa
Secernens, pede tacta hujus queis tota nitebat
- 40 Semita. Cui dixi: O mulier pulcherrima, amoris
Quae facibus calefis, fronti si credere dignum est
Cordis testanti sensus, ne huc abnue, quaeso,
Ferre aditum propius ripam, ut, quae carmina cantas,
Figere mente queam. Per te subit insula, per te,
- 45 Qualis erat spectanda, subit Proserpina in ipso
Tempore, cum genitrix illam, ver illa serenum

Amisit. — Veluti adductis vestigia plantis
Collecta in choream vertit matrona retrorsum,
Vixque pede ante pedem posito accessisse videtur:

50 Sic inter flores ostroque auroque micantes
Ad me conversa est, ut, quae defigit honeste
Lumina humi, virgo, voluitque explere rogantem;
Nam sic accessit, dulce ut modulamen iniret
Aures, atque omnes dederit cognoscere voces.

55 At simulac venit, jucundi ubi fluminis undae
Irrorant herbas, dignata est tollere vultum.
Haud oculos credo Veneri micuisse nitore
Tanto, cum praeter solitum haec se vulnere nati
Districtam sensit. Dextra ridebat in ora

60 Opposita, manibus decerpens multa colorum
Millia, quos alma emittit sine semine tellus.

Tres circa passus sejunxerat omnis utroque;
Nec mare, quod mersa titulos deduxit ab Helle,
Trajectum Xerxi, frenum cuicumque superbo

65 Nunc quoque, tantum odii est passum, ulterioris amore
Ripae, a Leandro Seston spectante et Abydon,
Quantum hic a me omnis, quod non patefacta dedisset
Tunc iter unda mihi. — Vos hic nova pectora adestis,
Illa ait, et forsan, quod me hac vidistis in ora,

70 Quae prius humanae naturae electa patebat
Sedes, ridentem, mirantibus insidet anceps
Cura aliqua; at veniunt a carmine *Delectasti*
Lumina, quae nebulas possunt depellere mente.

O tu, qui cunctis anteis, scitarier orsus,

75 Fare age, si quid vis aliud; nam solvere praesens
Veni, quoad satis esse reor, quaecumque rogabis.
Lympha, inquam, nemorisque sonus mihi pectora pugna
Exagitant minuuntque fidem, quae increverat ante;
Nam secus audieram fieri, ac quod vera monet res.

80 Illa mihi: Dicam, quo pacto haud evenit istud.
Absque sua caussa, quod tanto corda stupore

- Nunc tibi sollicitat, et quae tibi plurima nubes
Officit, hanc tergam. Superorum hominumque voluptas
Summa, illa ipsa placens per se sibi sola, creavit
85 Primum hominem dederatque bonis excellere factis,
Atque istas sedes, aeternae ut pignora pacis.
Ipsius ob vitium haud illi mora longa receptum
Hic dedit; ob vitium in luctum moestumque laborem
Et dulcem ludum et risum mutavit honestum.
90 Ne, quos progenerant isto sub monte, vapores
Terrae et aquae, soliti solis sectarier aestum,
Quoad licet, humanae conflictu bella cierent
Naturae, idcirco mens hic conscendit in altum
Huc usque: at parte ex illa, quam janua claudit,
95 Liber ubique manet. Sed nunc, quia totus in orbem
Cum prima coeli sphaera convolvitur aër,
(Ni latere ex aliquo huic proprium interruperit obiect
Circuitum) hoc alto in spatio, quod in aëre vivo
Immune et vacuum est, icitique et personat omnem
100 Hic motus silvam, quia plantis densa superbit:
Et tantum planta icta potest, ut repleat auram
Virtute ipsa sua; et gyros deinde ipsa retexens,
Hanc quatit. Altera humus, prout per se est digna, suive
Naturam ob coeli, fit praegnans saeculaque gignit
105 Plantarum varia et varias prodentia vires.
Nec vero posset vestris res mira videri,
Si quando audierint aliquam hic sine semine noto
Mittere radices plantam. Et tibi scire licebit,
Ut sacer hic campus, quem calcas, semine abundat
110 Omnigeno, talemque solet concludere fructum,
Qualem illic manibus non est convellere vestris.
Nec quas cernis aquas, manant ex paupere vena,
Quam vapor instauret glacie solvente rigorem,
Ut fluvium, qui acquirit opes viresque remittit;
115 Sed fonte ex solido certoque erumpere pergunt,
Et tantum accipiunt a summi numine regis,

- Quantum profundunt ex duplice parte reclusae.
 Ex una erumpit fluuius virtute repletus,
 Qui male factorum cunctorum oblivia spargit;
 120 Ex alia, qui dat revocare et cernere mente
 Omnia facta pie et caste. Qui hinc, nomine Lethes
 Dicitur; Eunoës, qui illinc: neuterque suam vim
 Exercet, nisi si ante aliquis degustet utrumque.
 Et sapor istius superat genus omne saporum;
 125 Et quamvis saturata satis tua cedere possit
 Jam sitis, haud ultra me nil retegente recentis,
 Id tibi praestabo gratis, quod consequa rerum
 Mi suadet ratio; tibi nec fore dicta putabis
 Jam mea cara minus, si haec exspatiantur aperte
 130 Ultra promissum. Veteres, qui saecula vates
 Aurea cantarunt, victumque statumque beatum
 Forte in Parnasso, sunt somnia vana secuti.
 Humana hic radix semper fuit integra, semper
 Hic ver, hic quivis fructus, quaeque ire fluenta
 135 Nectaris et vestri dicunt. Tunc ipse poetas
 Respexi comites, et laeto non sine risu
 Accepisse illos cognovi haec ultima dicta.
 Deinde oculis redii ad praestantem corpore Divam.

XXIX.

- At canere insistens, ceu percita amore puella,
 Hymni sub finem numeros modulata: *Beati*,
 Addebat, *quorum sunt vitae crimina tecta*.
 Ac veluti nymphae, quae solae umbrosa vagantur
 5 Per nemora, hae cupidae solem vitare, tueri
 Illae; tunc amnem contra vestigia movit
 Per ripam. Brevibus gradientem ego passibus aequè
 Passibus hanc brevibus propius sectabar; et inter
 Ipsius atque meos centeni vix bene passus
 10 Intererant, cum sic sese ripa utraque torsit,

Rursus ut Eoae mihi sit plaga reddita lucis.

Nec multum progressus eram, cum haec arbitra nostri

Ad me oculos vertit: Frater, nunc adspice et audi,

Inquit, et ecce cito percurrrens omnia splendor

15 In silva ingenti illuxit, ut mente manerem

Ambigua, an fulgur coelo vibraret ab alto.

Sed quoniam fulgur subito pervadit abitque,

Isque diu durans magis et magis igne micabat:

Quidnam hoc? dicebam versans sub pectore multa.

20 Perque coruscantem gratum melos aëra fundi

Audieram. Quare sanctae tulit impetus irae

Audax me facinus primae incusare parentis.

Namque ubi parebant tellus coelumque profundum,

Femina sola, modo vitales edita in auras,

25 Haud remanere diu velamine passa sub ullo est,

Sub quo stare pia atque aequa si mente tulisset,

Illa ego, quae fando nulla aequat gaudia lingua,

Multo ante hausissem optatisque diutius essem

Functus. — At aeternae dum tot dulcedinis ibam

30 Inter primitias animo suspensus et haerens,

Proptereaue magis perfundi pectus avebam

Laetitia, ante oculos aër, velut excita flamma,

Sub viridi micuit ramorum tegmine, et aure

Teste sonum dulcem ceu cantum audire videbar.

35 Aonides castae, si insomnes ducere noctes

Unquam sustinui per vos et frigora et aspram

Esuriem, me vera monet vos caussa vocandi.

Hic opus, ut totis Helicon in me influat undis,

Atque choro Uranie det opem stipata sororum,

40 Includam ut numeris meditantis maxima rerum.

Ulterius paulo fallebat, imagine fingens

Quattuor arboreas ex auri divite massa

Plantas, quod multum spatii nos inter et ipsas

Aequor erat medium. Sed cum fuit ire cupido

45 Sic illas contra, ut, quod inest commune, fideles

Eludens sensus, ob longius intervallum
Vi non deficeret propria, haec vis intima caussas
Inquirens veras me candelabra tuentem
Falsum animi admonuit, vocesque *Hosanna!* canentum

50 Personuisse nemus. Pulchrum decus undique flammis
Desuper ardebat melius, quam luna sereno
Coelo sub noctem mediam pleno orbe coruscans.
At mente attonitus tota cari ora petivi
VIRGILIUM et vidi mihi respondere stuporis

55 Non minus hunc oculis fassum fulgore gravatis.

Deinde iterum quaesivi acie miracula rerum,
Nos circa usque adeo tardo pede visa moveri,
Ut minus incessu nova nupta videnda veniret
Tardo. Ast increpitans mulier sic ore locuta est:

60 Cur ardes inhians in vivas pascere lucas
Victus amore oculos uno, et quae pone sequuntur,
Negligis? — Huc multam tum vidi accedere turbam,
Non secus atque duces, indutam vestibus albis;
Talis et hinc candor nunquam fuit. Unda micabat

65 Laeva ex parte repercutiens, laevam mihi costam
Defigenti oculos, si consultare tulisset
Mens speculum. Utque meam potui sic stringere ripam,
Ut me interjectus tantum disjungeret amnis,
Substiti, ut inspicerem melius, praeterque meantes

70 Ire faces vidi, linquentes aëra pictum.

Post se, peniculis similes deducere tractus
Edoctis varios. Per quas in parte superna
Hunc distinguebat septemplex sparsa colore
Fascia septemplex, veluti sol candidus arcum,

75 Et Phoebe zonam. Haec retro vexilla micabant
Ultra oculi vires, et, quantum cernere quivi,
Distabant bis quinque gradus extraria signa.

Sub tanta coeli specie, quam carmine dico,
Deinde quater seni seniores pergere bini

80 Sunt visi. His rutilos cingebant lilia crines;

Et simul ore omnes: *O tu bene nata, caneant,
Adam inter natus! Bene nataque tempus in omne,
Ornamenta animae, quæis tu, pulcherrima, præstas.*

Ast ubi me contra flores et gramina liquit
85 Libera, seque aliam immisit gens tota per oram,

Ut lux in coelo lucem comitata secundat,
Bis duo post turbam venere animalia, fronde
Cincta caput viridi. Bis trinas singula tergo
Gestabant alas, et erant per corpora plumæ

90 Plenæ oculis, quales, si viveret, Argus haberet.

Non vacat istorum formam describere versu,
Lector; cura premit major, nec largius isti
Indulgere queo; hasque feras depingere doctus
Ezechiel adeundus erit. qui vidit ab Arcto

95 Nubibus has ventisque atque igne irrumpere adactas,

Quales invenies illic, hic cernere tales
Fas erit, excipias, quas se vidisse Joannes
Alas testatur mecum, non consonus illi.

Quattuor has inter quod restitit intervalli,
100 Hoc geminis instructa rotis quadriga tenebat
More triumphali; hanc gryphus cervice trahebat;
Sublatasque alas gryphus tendebat utrimque
Inter lemniscum medium bisque ordine trinos,
Laederet ut neutros, dum finderet aëra pennis.

105 Tantum adscendebant, oculi ut servare nequirent
Sublati. Quoad ales erat, membra aurea habebat,
Caetera lucebant albertia murice mista.

Non quem Scipiades, non quem Induperator agebat
Augustus, tanto currus te, Roma, decore

110 Dimisit laetam; sed currus Solis ad istum
Esset opum pauper; toto qui tramite aberrans,
Supplicibus votis terra implorante salutem,
Arsit ab igne Jovis, quem altae vis egerat iræ
Justa satis. Dextramque rotam tres, agmine facto,

115 Cingebant Divæ atque in gyrum membra movebant,

Nectentes choreas: quarum una colore rubebat
Tanto, ut vix possis ipsam internoscere ab igne;
Altera par viridi carnes atque ossa smaragdo
Fulgebat; nivibus non tactis tertia habebat

120 Par decus: atque modo nivea ducente choream,
Et modo punicea, sum visus cernere adactum
Istius ad numeros citius vel tardius agmen.

Bis geminae a laeva vestitae murice ovantes
Plaudebant, monstrante illa, cui lumina trina

125 Munivere caput. — Prope totum nexibus orbem
Tractatum, vidi binos sub dispare veste,
Spectandos pariter gestu et gravitate decora.
Longaevos; unusque horum sese ore ferebat
Hippocratis socium, cui, quae carissima ducit,

130 Tradiderat quondam curanda animalia mater
Natura; ast alium contraria cura notabat.
Hic ense rutilum crispabat cuspide acuta,
Ut mihi cis rivum quateret formidine membra.
Exin bis geminos humili sub imagine vidi.

135 Solus post omnes ibat vir maximus aevo
Dormitans facie arguta. Haec capita inclyta septem
Gestabant vestes ut primae turba cohortis;
Non tamen his sacram cingebant lilia frontem,
Verum et purpurei flores et mista rosarum

140 Gratia: quique oculus modice distasset ab ipsis,
Igne supercilium cunctis ardere putasset
Juratus. Sed ubi me contra advenerat axis,
Auditum est tonitru; dignusque exercitus ille,
Qualis qui ulterius prohibetur tendere gressu,

145 Cum primis pariter signis pede substitit illic.

XXX.

Septem ubi primoris coeli trio nescius ortus,
Atque obitus, minimae et nebulae, velum excipe culpae,
Omnes qui monuit fungi sua munera nautas

- Ad portum jussos clavo convertere navem,
5 Ut facit hic imus, stetit atque immobilis haesit;
Tunc populus verax, qui primus venerat inter
Gryphum interque ipsum, circumspectare quadrigam,
Non secus atque suam pacem. Et, ceu missus ab alto,
Unus: *Sponsa, veni ex Libano!* ter tinnulus ore
10 Concinuit, totusque chorus clamore secundo.
Quales supremo exciti clangore beati
Carcere quisque suo surgent properanter, et artus
Atque iterum indutam relevabunt pondere carnem;
Tales divino in curru arrexere ministri
15 Centeni aeternae cum turba interprete vitae
Aures ad vocem tanti senioris; et omnes
Spargentes flores: *Benedictus*, voce fremebant.
Qui venis! unanimi, et: *Manibus date lilia plenis!*
Saepe oriente die partem, quae prospicit Indos,
20 Undique purpuream vidi, pulchreque serenum,
Quidquid restabat coeli, atque os solis oriri
Umbris praecinctum sic, ut, mihi dante vaporum
Temperie, hunc perferre diu mea lumina possent.
Sic intra nubem salientum ad sidera florum,
25 Angelica spargente manu, atque iterum intus et extra
Labentum, praecincta olea velum super album
Adstitit ante oculos viridem referente colorem
In tunica mulier. Sed quae consistere sueta
Mens mihi, tamque diu praesens, dum hanc cernere coram
30 Contigit, haud ullo trepidabat fracta stupore;
Virtutem propter, quae occulta exibat ab ista,
Illicet antiqui vim magnam sensit amoris.
Alta simul virtus percussit lumina visus,
Vulnere quae pectus mihi jam confixerat, ante-
35 Quam primo me flore excedere jusserit aetas;
Quo puer ad matrem vultu contendit anhelans,
Si quis forte timor subitusve accesserit aegror,
Anxius ad laevam me verti, haec verba paratus

- Dicere VIRGILIO: Non restat sanguinis ulla
40 Pars mihi vel minima integra, quam non occupet horror;
Agnosco, agnosco veteris vestigia flammae.
At se VIRGILIUS nobis subduxerat, ille
Vates, cui me credideram propriamque salutem:
Nec quidquid genitrix amisit prima, juvarat
45 Sic puras a rore genas, ut fletibus istae
Atræ non fierent. O Dante, abeunte poeta,
Ne lacrima, nondum lacrima. Tibi flere necesse est,
Cum tibi cor alius trajecerit acrior ensis.
Qualis navarchus prorae puppique recurvae
50 Turbam insistentem invisit passimque ministros
Per naves alias, animo et jubet esse parato;
In sponda currus laeva, cum lumina verti
Nominis ad sonitum proprii, quod tradere scriptis
Nunc me res cogit, visa est, quae apparuit ante,
55 Femina adesse mihi angelico velata sub imbre,
Atque acies in me trans rivum figere utrasque.
Hanc quamvis velum praecinctum fronde Minervae,
Semper vivaci capitis de vertice labens,
Non sineret plane manifesta in luce patere;
60 Tunc quoque regali vultu gestuque proterva
Infit, more viri sub finem asperrima fando
Verba reservantis: Convertite huc lumina visus;
Inspice me; namque illa ego sum, sum eadem ipsa BEATRIX:
Quomodo es adscensu montem dignatus? An ipse
65 Forte ignorabas homines hic esse beatos?
At mihi tunc oculi in nitidos cecidere liquores
Fontis; et, ut vidi, adspectu divertere ad herbam
Profuit; is pudor ora mihi frontemque gravarat.
Talis, ut haec, nato mater quandoque superbam
70 Se fingit; namque ille sapor pietatis acerbae
Sentit amaroris quiddam. Sic fata quievit.
Tum vero angelicae subito cecinere cohortes:
In te speravi, Domine! et sub carmine finem

- Fecerunt decimo. Ut viva inter tigna trabesque
75 Per dorsum Italiae glacie nix aspera durat,
Flamina cum perfiant stringuntque ex asse Boreo;
Dein liquefacta fluit seque in sese ipsa resolvit,
Dum spiret tellus, quae aliquam desiderat umbram,
Et similis flammae est candelam fundere adortae;
80 Sic gena sicca fuit, pectus singulibus expers
Ante harum cantus, quibus est mos tempus in omne
Aeternae ad numeros sphaerae componere voces.
At postquam in dulci plus has modulamine sensi
Indulsisse mihi, quam si essent farier orsae:
85 Ah cur tot dictis, mulier, sic conficis istum?
Qui mihi cor circum gelidus duraverat humor,
In ventos et aquas abiit valideque premendo
Perque os perque oculos erupit pectore ab imo.
Illa haerens plaustri in dicta mihi parte, coronam
90 Sic affata piam est: Vobis vigilare diei
Contigit in jubare aeterni, nocturna nec umbra,
Nec somnus passum vobis intercipit ullum,
Tramite quem proprio labentia saecula signant.
Quare cura mihi est major responsa referre,
95 Quae pulchre iste animo accipiat, qui fletibus ora
Inde loci rigat, ut parili sit culpa dolorque
Pondere. Magnarum haud solum virtute rotarum,
Quae cuncta ad certos convertunt semina fines
Pro vi stellarum comitantum; at munere largo
100 Numinis aeterni sic altos flante vapores,
Imber ut istorum mortalia lumina fallat,
Hunc sua vita dedit talem nova, ut ipse suae vi
Naturae dextros longa assuetudine mores
Induere et miras virtutes edere quisset.
105 At tanto male fida magis silvosaque tellus
Cum tristi evadit non culto semine, quanto
Est mage dives opis terrestris et aucta vigore.
Hic quondam stetit ore meo, ridentia honeste

Lumina miratus juvenilia, et hunc ego mecum
110 Rectum ducebam per iter. Simul ipsa secundae
Aetatis tetigi limen, mutataque vita est,
Se mihi is eripere atque alio traducere amores.
Cum positus novus exuviis mortalibus astra
Spiritus hic petiit; postquam mihi forma decusque
115 Creverat et virtus, minus et minus huic ego cara
Atque accepta fui. Per flexus ire viarum
Non veros statuit, simulacra dolosa bonorum
Venatus, nunquam promissis sueta manere.
Nec mihi vitales divini flaminis auras
120 Profuit impetrare isti, ut per somnia perque
Mille artes alias revocarem. Huic tantula nostri
Cura fuit, ceciditque adeo mage praepete casu.
Ut, quidquid remanebat opis, servare studenti
Jam mancum fuerit, praeter monstranda maligna
125 Regna, atque aeterna damnatas morte catervas.
Ergo harum invisi portam precibusque rogavi
Admiscens lacrimas, qui dudum huc duxerat istum.
Rupta forent fata alta Dei, secunda vadari
Si posset Lethe, et daps haec gustanda veniret,
130 Symbola ubi deesset lacrimarum, quas dolor imus
Effundat, fassus se poenituisse malorum.

XXXI.

O tu, qui in sacri ripa ulteriore moraris
Fluminis! — obverso punctim, caesim ante rotato
Alloquio, quod erat visum tamen auribus acre,
Nil cunctata iterum coepit; — num vera locuta
5 Sim modo, dic, age dic; tanto cum crimine oportet
Verba fatentis eant pariter. — Confusa facultas
Sic me torpuerat, ut quae vox hiscerat, ante
Quam lingua emitti posset, restincta maneret.
Non tulit illa diu, sed ait: Quid pectore volvis?

- 10 Jam mihi responde, quoniam tibi gurgitis unda
Lethaei nondum memorantem tristia mentem
Ausa tibi laesit. — Mihi tum pudor ac timor istam
Vocem ore excussit: Verum! quod lumina visus
Pro auditu poscebat opem, ne verba perirent.
- 15 Ut ballista manus nimio conamine tensa
Chordam arcumque simul frangit, telumque minore
Impete contingit signum: sub pondere tanto
Sic ego disruptus lacrimas gemitusque profudi
Largos, praeclosaque via vox faucibus haesit.
- 20 Illa iterum: Mea cura boni cum incendere amore
Te studuit summi, quod tendere non datur ultra,
In quibus offensum est fossis tibi, quave catena,
Prorsus ut exuta, quae dat transcendere posse,
Spe sic deficeres? Quaeenam compendia, quosve
- 25 Vidisti quaestus aliorum in fronte paratos,
Ut circumcursans illos venatus obires?
Denique post gemitum, quem duxi ex pectore, amarum
Vix fuit apta mihi vox respondere, sonumque
Aegre effinxerunt mea labra, rigantibus ora
- 30 Fletibus, et dixi: Praesens mihi copia rerum
Avertit ludens falsa dulcedine passus,
Me simulatque tui latuit praesentia vultus.
Illa mihi: Quamvis tacuisses, sive negasses
Quae nunc es fassus, non essent crimina vitae
- 35 Nota futura minus; sub tali haec iudice fiunt.
Sed simulac proprio erumpit vox ore genaue
Sese incusantis, tum se rota vertit acutam
Contra aciem regno in nostro. Tamen, ut pudor urat
Te melius, validaque magis virtute repugnes
- 40 Sirenum voci, lacrimarum semina pone;
Audi, et sic disces, quo te in contraria pacto
Ducere debuerat cum carne haec forma sepulta.
Haud unquam oblata est naturae munere et artis
Tanta voluptatis tibi copia, quanta refulsit

- 45 Pulchris ex membris, quae me includere, jacentque
Condita sub terra. Quod si te summa fefellit
Tanta voluptatis pariter cum funere nostro,
Quae res mortalis tibi jam exoptanda fuisset?
Jam tibi par fuerat, postquam bona falsa priore
- 50 Conciderant telo, consurrexisse sequique
Me pone haud talem posthac. Neque forma puellae,
Aut aliquid vani minimo durabilis aevo
Debuerant pennas tantorum mole laborum
Depressisse tibi, plures ut sponte maneres
- 55 Ictus. Hos avis expectat nova terve quaterve;
At queis silvescunt plumae, qui retia ponit,
Aut arcum intendit coram, discedet inanis.
Quales, quos puduit, pueros haud hiscere quidquam,
Defixisque oculis terrae auscultare videmus,
- 60 Conscia ubi facti mens poenituisse coegit:
Me quoque vidisses talem. Atque ea talibus infit:
Quando ex auditis moeres, attollito barbam,
Atque, ubi respicias, major te poena peruret.
Vento evellenti cerrus robusta resistit
- 65 Aegrius, hic nostris seu debacchetur ab oris,
Sive a Gaetulis agris, quam ego jussus in altum
Sustuleram mentum; sed ubi me poscere vultum
Per barbam voluit, sat novi, quale lateret
Virus in hoc dicto. Postquam sublata figuram
- 70 Expandit facies, pulcherrima turba volantum
Jam mihi quaerenti sese praebere videndam
Destitit, et parum adhuc tuto est inspecta BEATRIX
A me oculo. — Illa feram, natura duplice, et unam
Versa tuebatur. Nivei sub tegmine veli,
- 75 Transque oram viridem, plus se ipsam vincere priscam
Ipsa videbatur, quam alias, cum erat incola terrae.
Hic mihi subjecit stimulos vis tanta doloris,
Ut, quae cunctarum rerum me maxime amore
Torsit, cunctarum foret invisissima rerum

80 Conscia tam dirus mihi pressit pectora morsus,
Ut victus caderem; et, qualem me fecerit, ipsa,
Quae dederat caussam, novit. — Cum in pectora virtus
Mi rediit, super adstantem, quae prima reperta est
Sola mihi mulier, vidi, quae aiebat: Inhaere,
85 Meque tene; tenus atque gulae me in fluminis undam
Traxerat, et raptans post se, levis et levis ibat
Innans ut radius. Sed ubi prope ripa beata
Adfuit: *Adsparges me!* ita dulce audita sonare
Est vox, ut memorare mihi vel scribere non sit.

90 Expandit geminos mulier formosa lacertos
Atque meum est complexa caput, mersitque quod undam
Sorbendam fuerat jussum demittere plenis
Faucibus: atque inde ereptum totumque madentem
Duxit, ubi choreas agitabant quattuor ore
95 Pulchro matronae, quae me texere lacertis.

Nos sumus hic nymphae, dicebant, sidera in alto.
Jam prius in terras quam esset delapsa BEATRIX,
Nos illi famulas dederat regnator Olympi.
Illius ante oculos nos te ducemus acutos;
100 Sed tibi jam reddent visus, ut, quod latet intus,
Jucundum adspicias lumen, tres, quae inde propinquae
Altius interiora vident. Sic voce canentes
Cooperunt. Exin me secum ad pectora gryphi
Duxerunt, ubi constiterat conversa BEATRIX

105 Ad me, sic fatae: Ne oculos intendere parce;
Nos te lucentes juvat ante locasse smaragdos,
Unde tibi est jaculatus amor sua cognita tela.

Millia me ardorum quavis magis incita flamma
Compulerant oculis oculos spectare micantes,
110 Qui tamen in gryphum defixo lumine stabant.
Ut sol in speculum, pariter radiabat in illam
Natura duplex animans, ratione modoque
Multiplici. — Ut me res haec admiranda stupentem
Fecerit, o lector, reputa, tunc cum ipse videbam

115 Hunc stare, inque oculis varium apparere tuentis.

Dum mens gustabat mihi laeta et plena stuporis
Illam, quae, quo plus saturat, plus esca sititur,
Tunc mihi, de solio testatae se esse supremo,
Occurrere aliae coram tres ordīne Divae,

120 Carminibusque suis simul adjuvere choreas

Angelicis. Converte tuos, converte, BEATRIX,
Cantabant, oculos sanctos fidumque tuere,
Qui te visurus tot passibus ardua vicit.

Da nobis veniam hanc, tuaque huic fac ora reveles,

125 Quae celas. O aeternae vis viva lucis!

Ecquisnam usque adeo sub Pindi expalluit umbra,
Aut Aganippe potavit fluminis undam,
Qui non mente hebeti, ingenio videatur inepto,
Si te, qualis eras, studeat describere, in illa

130 Ora, ubi te resonans concentibus aether obumbrat,
Cum tua se facies dissolvit in aëra apertum?

XXXII.

Usque adeo haerebant intenti avidique, decennem
Exsaturare sitim visus, ut sensibus omnis
Mortua vis esset reliquis; et clauserat illos
Hinc atque hinc paries mittentis caetera curae:

5 Sic ad se attonitos lux risus alma trahebat

Retibus antiquis; cum me divertere vultum

Compulerant nymphae ad laevam; nam has obstrepere auri:

Haesisti nimis! audieram. Et qua lege solemus

Cernere, percussi modo visum a lumine solis,

10 Ipse diu carui luce. Ast ubi pauca tuendo

(Pauca quidem ad multum, quod sensus icerat, unde

Abscessi ingratis,) acies recreata redivit,

Tum latus in dextrum vidi procedere turbam

Insignem decore atque pedem cum sole referre,

15 Et septemgeminis adversa petentibus ora

- Flammis. Ac veluti tutando pectora scutis
 Vertit sese acies in gyrum signa secuta,
 Tota priusquam in se mutarier ordine possit;
 Non secus illa cohors regnum coeleste colentum,
- 20 Quae procedebat, pertransiit agmine longo,
 Ante suum anterior quam temo flecteret axem.
 Inde iterum nymphae ad radios rediere rotarum,
 Et sanctum gryphus currum sic movit, ut una
 Alarum pluma haud fuerit tamen icta tremore.
- 25 At quae ad Lethaeum mulier me traxerat amnem,
 Et STATIUS mecum ipse rotam, quae perficit orbem
 Arcum intra minimum, sumus una pone secuti.
 Sic altum unusquisque nemus vacuumque pererrans,
 Illius culpa, quae falso credidit angui,
- 30 Angelicum ad numerum gaudebat fingere passus.
 Et quantum trino resoluta sagitta volatu
 Conficiat spatii, forsán, tantum ipse videbar
 Progressus, donec curru est delapsa BEATRIX.
 Nescio, quid cunctos mussantes innuere *Adam!*
- 35 Sensi, qui quandam sunt plantam cingere adorti
 Floribus, atque omni spoliata frondis honore.
 Huic coma plus tanto spatiosa patere videtur,
 Quanto haec plus tollit sese; et mirabilis Indis
 Alto esset capite, huic similem si ea silva tulisset.
- 40 Vita beata tibi est, qui rostro scindere lignum
 Dulce hoc gustanti fugis, o gryps; nam male tortus
 Hinc abiit venter! Sic circa robora plantae
 Clamabant alii. Tum animans vice duplice natus:
 Sic fas est semen justí cujusque tueri.
- 45 Atque ad temonem versus, quem traxerat alis,
 Arboris ante pedes viduae raptavit, et illum
 Istius trunco religatum liquit in ista.
 Utque solent isthic plantae, cum decedit alto
 Lux ingens, magno lucis permixta nitore,
- 50 Quem post coelestem piscem radiare videmus,

Turgere, ac dein quaeque novo vestita colore
Laetari, ante suos quam alio sub sidere Titan
Quadrupedes jungat: violis haec rubrius arbor,
Languidiusque rosis late decus expandebat
55 Vitam ingressa novam, cum ramos ante soleret
Tendere sic nudos. Mente haud comprehendere quivi,
Nec numeros omnes licuit, nec verba notare.
Fingere si possem, ut somno fera lumina victus
Paulatim ad calami sonitum demiserit Argus,
60 Lumina, queis tanti steterat vigilasse diurnas
Nocturnasque horas; ceu qui exemplaria spectat
Lictor, et ipse modum scribendo imitarius ausim,
Quo me devinxit somnus. Sed quilibet istud
Artifices curent docti. Quare haec ego mitto,
65 Dicturus velum somni ut mihi lux scidit, et vox
Clamantis: Surge, o quid agis? Quo corde JOANNES,
PETRUS, JACOBUS spectatum millia florum
Ducti, queis malus fulgebat laeta, suoque
Angelicas turbas pomo alliciebat hiantes,
70 Perpetuisque epulis sponsalia in aethere agebat,
Atque ad se victi verbum rediere sub illud,
Per quod majores sunt pulsi pectore somni,
Videruntque scholae jam defecisse sodales,
MOSEN ELLAMQUE, immutatamque magistri
75 Esse scholam; hoc redii, et super adstantem illicet ipsam
Vidi, quae fuerat pia dux ad fluminis undam,
Cui dixi totus trepidans: Quo est versa BEATRIX?
Ast illa: Ecce hanc cerne nova sub fronde sedentem
Plantae ad radicem. Comitantum cerne catervam:
80 Caetera post gryphum conscendit turba canendo
Dulcius ac gravius carmen. Nec dicere scirem,
Fusior an fando fuerit; mihi nam illa tenebat
Intentos oculos, mihi quae praecluserat omnes
Jam sensus: nudoque solo sola illa sedebat,
85 Qualis quae posita est illic custodia plaustrum,

- Quod prius ad truncum gemina fera praedita forma
Vinxerat. Hanc septemgeminæ cinxere corona
Nymphae, prae manibus portantes lampadas illas,
Quae Boreae atque Austri securae flamina spernunt.
- 90 Incola eris silvae hic modicum, sine fine futurus
Mecum urbis Romae civis, qua Christus ab urbe
Romanus dici voluit. Quare adspice currum,
Ut prosis mundo, cujus sunt pessima facta,
Atque redux illuc fac scribas omnia visa.
- 95 Dixit; ego totus dominae mandata paratus
Fungier, et mentem atque oculos, quo jusserat illa,
Contendi. Nunquam motu tam praepete venit
Ignis condensae nebulae, cum decidit illa
Ex regione imber, quae plus distare putatur;
- 100 Ut vidi in plantam volucrum Jovis aethere lapsum,
Flores rumpentem atque novas cum cortice frondes,
Qui pariter toto percussit robore currum.
Quare hic nutavit, ceu tempestatibus acta
A dextra laevaue ratis superantibus undis.
- 105 Deinde triumphalis vidi se immittere cunis
Quadrigae vulpem, membris testantibus ipsam
Pastu omni caruisse bono. Sed turpia centum
Huic ausa objiciens mulier facta arbitra nostri,
Egit praecipitem, fugientemque impete tanto,
- 110 Quantum ferre unquam sine carnibus ossa valebant.
Dein qua ex parte prius volucris devenerat, ipsum
Vidi secretam currus descendere in arcam,
Corporis atque sui vestitam linquere pennis.
Et qualis corde erumpens lugubre dolenti.
- 115 Haec vox exivit coelo: Mea cymbula, quanam
Merce onerata male es! — Mihi deinde dehiscere visa est
Terra rotas ambas inter, vidique draconem
Exire et fixam per currum attollere caudam,
Qui, retrahentis acum vespae de more, malignam
- 120 Caudam ad se traxit, currus partemque revulsam

Corripuit secum, hac illac sine lege vagatus.
Quodque fuit reliquum, ceu vivax gramine tellus,
Se texit plumis, casta fors mente bonaque
Oblatis. Et utraeque rotae se tegmine eodem,
125 Et temo induerant, citius, quam ut poscat apertum
Os gemitus. — Versa sic moles sancta figura
Partibus ipsa suis capita est emittere visa.
Trina superstabant temonem et singula currus
Unumquodque latus. Surgebant cornua primis,
130 Ut tauris; unum sed cornu in fronte gerebant
Quattuor. Haud unquam in terris par cernere monstrum
Contigit. Hoc supra, velut arx in vertice montis,
Sublimi meretrix habitu secura sedebat
Liberius, praesensque oculos agitare protervos.
135 At similem verito, ne quis potiaturs adempta,
Juxta illam vidi arrectum pede stare gigantem,
Inque vicem interdum conjungere basia labris.
Et quoniam cupidos in me semperque vagantes
Verterat illa oculos, stricto ferus ille flagello
140 A capite ad plantas totam decedit amator,
Et gelidis plenus furiis, et pessimus ira
Dissolvit monstrum, traxitque per avia silvae
Usque adeo, ut contra meretricis coepta novamque
Ista mihi una feram fuerit pro tegmine scuti.

XXXIII.

*Advenere, Deus, gentes, sunt dulciter orsae,
Nunc alternantes ternae, nunc voce quaternae
Carmen lugentes nymphae. Et pia corde BEATRIX
Verba sub ista gemens talem sese ore ferebat,
5 Ut paulo fuerit plus immutata Maria
Ante crucem. At postquam fandi est data copia, stante
Virgineo cantu, surgens suffusa colore
Flammae respondit: Modicum, et me cernere vobis*

Non erit; atque iterum modicum, vobisque videndam

10 *Me dabo, dilectae! Dein prae se incedere jussit*

Septemplex agmen totum. Tantummodo nutu

Meque ducemque egit post se, STATIUMQUE manentem.

Sic ibat; sed humum decimo haud pressisse putarem

Hanc passu, cum oculos oculis mihi perculit, osque

15 *Tranquillo solvens vultu: Huc, ait, ocior esto,*

Ut bene composito accipias mea pectore dicta!

At simul accessi, ut decuit, sic ore locuta est:

Cur mecum veniens nihil audes dicere, frater?

Quales, quos nimium procerum praesentia tangit,

20 *Ante illos fari mussant et dentibus edunt*

Vocem non vivam; talis responsa remisi

Imperfecta sono: Fas est tibi noscere, Diva,

Quid mea res poscat, quidve huic magis utile cedat.

Illa mihi: Jam corda metu vultumque pudore

25 *Solvere te jubeo, ne, somnia vana videntis*

More viri, posthac mittas e pectore vocem.

Disce, fuisse neque esse usquam, quod reptile rupit

Vas; at qui laesit, non deterrerier offa

Intrita vino supremi vindicis iram

30 *Credat. Nec longum viduata haerede manebit*

Quae volucris pennas ad currum liquerat; unde

Evasit monstrum, labente ac tempore praeda.

Nam video certe, idque adeo narrasse juvabit,

Non adeo longe ducentia tempus abesse

35 *Sidera, ab offensu quovis atque objice tuta;*

Quo, quae quingentos numerant et quinque decemque,

Signa, Deo mittente, dabunt, qui caede necabit

Impuram audentemque simul non fanda gigantem.

At meus hic sermo, ut Themidis Sphingisque loquela,

40 *Abditus, id tibi forte minus suadere valebit,*

Qui more illarum mentes ambagibus umbrat.

At pro Najadibus mox facta aenigma solvent

Hoc durum, nulla pecudum frugumque ruina.

- Tu signa, et quales nunc mitto ex pectore voces,
45 Tales fac doceas qui gaudent munere vitae,
Quae cursu ruit in funus. Tibi mente repostum
Id maneat, simul incipies haec tradere scriptis,
Nec taceas, qualem vidisti surgere plantam,
Quae nunc est illic duplici expilata rapina.
50 Quicumque hanc ausit spoliare, aut scindere plantam,
Iste Deum laedit, ceu re maledixerit illi;
Namque ille hanc sanctam sibi soli rite creavit.
Hanc quia polluerat morsu, moerore peresa
Ac desiderio, per millia pluraque lustra,
55 Quae prior humanos anima est infusa per artus,
Optavit proprio qui est ultus sanguine morsum.
Mens tua dormitat, si non putat esse fatendum,
Praecipua fieri caussa, ut se tollat in altum,
Et tam diverso se effundat vertice planta.
60 Et tibi, quae vanae cingebant pectora curae,
Si minus humores Elsa de fonte fuissent,
Et quae spectabas hinc gaudia Pyramus album
Ad morum, res ob tantas, tot tempora rerum
Saltem quid valeat Deus ultor, ab arbore quisses
65 Discere mente tua, et propriis succurrere rebus.
Sed quoniam video te saxea corda gerentem,
Et culpis contincti, mei ut tibi lumina dicti
Perstringant oculos, te, si minus edita scriptis,
Pectore ferre tamen jubeo haec tibi inusta profundo,
70 More viri palma praecinctum hostile gerentis.
Tunc ego: Ut impressam formam cera apta sigillo
Haud unquam immutat, mihi stant infixi cerebro,
Quae modo signasti. At quianam sublime volatu
Usque adeo tua verba petunt optata, sequacis
75 Ut lumen visus tanto minus utile reddant?
Illa mihi: Ut discas, quibus sis auctoribus usus
Atque schola, ac videas, qui possit talia fantem
Illius doctrina sequi; ac tibi noscere detur

- Vestrum divino distare a tramite tantum,
 80 Quantum discordat terrae pars infima sphaerae
 Coeli, quae fertur properanti altissima cursu.
 Hic ego respondi: Haud memini me longius unquam
 A te unum abscessisse pedem, nec conscia morsu
 Cor mihi mens tangit. — Si te id meminisse potestas
 85 Deficit, illa inquit ridens, nunc ipse memento,
 Ut tu Lethaeos hodie gustaveris haustus.
 Si ex fumo arguitur flamma, haec obliviae culpam
 Includunt animi longe diversa secuti.
 Jam vero mea verba, rudes quoad convenit ista
 90 Contendenti oculos recludere, nuda resolvam.
 Et magis effulgens et cursu lentior orbem
 Sol usurpabat medium coeli atque diei,
 Qui, pro prospectu vario, mutatur et ipse;
 Cum subito, veluti mos est ducentibus agmen
 95 Praemissis, si qua est novitas comperta, stetere
 Septenae nymphae, languens ubi decedit umbra,
 Qualem sub foliis viridantibus, atque nigrante
 Ramorum spatio ravis argentibus Alpes
 Distribuunt. Ante has vena delabier una
 100 Euphratem et Tigrim fueram mihi cernere visus,
 Et, quasi amicitia junctos, discedere pigros.
 O lux, o ingens humanae gloria gentis!
 Quod genus istud aquae est, una quae ab origine sese
 Explicat huc veniens, seseque petitque fugitque?
 105 Dixi. — Hoc, respondit, tibi erit rogitanda **MATELLA**,
 Ut dicat caussam. Huic mulier pulcherrima contra,
 Ut facit a culpa qui sese crimine solvit:
 Has res, atque alias monitum mea cura remisit;
 Nec timeo, a Lethe ne dicta absconderit amnis.
 110 Olli sedato respondit corde **BEATRIX**:
 Cura illi major, per quam rerum immemor ipse
 Redditur, offudit mentem fortasse tenebris.
 Atque ecce Eunoës, qui praeterlabitur oram.

Nec mora; tu prensam propera deducere ad amnem

115 More tuo, ut virtus ipsi collapsa revivat.

Qualis corde anima humano, quae innectere nescit

Causam excusandi, et cui, quae est manifesta voluntas,

Nutibus alterius sua fit; sic illicet ista

Mi dextram arripiens STATIO muliebriter inquit:

120 Fac comes huic venias. — Spatium si longius esset

Scribendi, aggrederer cantare ex parte beantes

Hautus, o lector, qui nunquam me ire sinebant

Expletum; at quoniam, quas poscunt ista secunda

Carmina, complevi cunctas ex ordine chartas,

125 Artis me frenum prohibet jam longius ire.

Deinde gradum a sancta revocavi fluminis unda

Sic instauratus, qualis nova planta novata

Fronde nova, purus, conscendere ad astra paratus

P A R A D I S U S.

I.

- I**llius, qui cuncta movet, quocumque penetrat
Gloria, plusque illi parti cedit, minus illi
De splendore suo. Quod plus deducit ab ipsa
Lucis, ego coelum deveni ac talia vidi,
5 Qualia nec scit, nec potis est unquam inde reversus
Dicere. Namque animus desiderii prope summam
Accedens, totum tunc sese immittit in istud,
Ut mens nostra sequi repetens non possit euntem.
Verum, quae potui de sancto condere regno
10 Mente, haec materiam praebebunt carminis ausis.
Postremum hunc, bone Apollo, mihi concede laborem,
Effice meque tua vas sic virtute repletum,
Ut petis, ex lauro mihi amata sarta daturus.
Sat nobis tentasse jugum fuit hactenus unum
15 Parnassi; reliquum ast opus est modo inire per ambo
Campum. Fac intres mea pectora, tuque poetae
Adspira, qualis, cum te tulit impetus olim,
Audacis Satyri vagina diripere artus.
O virtus divina, meae si tu annuis arti
20 Usque adeo, ut per me, quae stat signata beati
In capite umbra meo regni, manifesta patescat;
Ad tibi dilectos ramos properare videbis,
Frondebibus atque tuis me tum praecingere frontem.
Queis et materia et tu me dignum esse putabis.

- 25 Namque adeo, pater, haec raro ornamenta leguntur,
Ducat ut insignem Caesar vatesve triumphum,
(Proh culpa humanae opprobriumque cupidinis!) ut jam
Gignere Delphifica deberet gaudia Divo,
Si quem ardore sitis stimulet Peneia planta.
- 30 Ingentem, flammam perpauca favilla secundat.
Fors aliquis post me cantu meliore precetur,
Ut Cirraea domus votis responsa remittat.
Diversis generi mortali surgit ab oris
Lampas, quae mundum lustrat; sed surgit ab illa,
- 35 Cyclos his geminos quae jungit cum cruce trina,
Percussura viam meliorem, junctaque stella
Exit cum meliore, et ceram temperat orbis
Terrarum plus sponte sua obsignatque sua vi.
Talem ingressa locum, quasi prima crepuscula noctis
- 40 Hic et mane illic effecerat, albidus ille
Semiorbis stabat totus, pars altera nigra,
Cum latus in laevum se vertere visa BEATRIX
Est mihi et inspicere in solem. Sic figere soli
Numquam aquila ausa suos est visus. Utque priore
- 45 Misso exit, sursumque solet resilire secundus
Fulgor, more peregrini remeare studentis:
Sic et ego hunc actum, qui nostris insinuavit
Sese luminibus, percussus imagine mentem,
Desumpsi, atque oculos infixi in lampada solis
- 50 Nostrum ultra morem. — Humanis virtutibus illic
Multa licent ratione loci, quem condidit auctor
Humano generi proprium, quae hic posse facultas
Non est. Hunc nec ferre diu, nec temporis horam
Sic tamen exiguam potui, ut candentis ab igne
- 55 Hunc instar ferri haud circum fulgere viderem.
Qui duplicare diem subito est mihi visus, ut ille
Si sole omnipotens alio decorasset Olympum.
Stabat in aeternas sphaeras immota BEATRIX
Tota, oculos figens, et ego mea lumina in ipsam

- 60 Inde amota mihi. Interius sum factus ob hujus
 Adspectum talis, qualem se vidit ob herbam
 Gustatam aequoreis consortem assidere Divis
 Glaucus. Sic hominem superum virtute potiri
 Res est, quae vetat ostendi per verba; sed istud
- 65 Est satis exemplum, queis servat gratia donum
 Tale experturis. — O aeterni ignis amoris!
 Si tantum illud ego mei eram, quod lucis in auras
 Duxisti ex nihilo primum, tu qui astra gubernas,
 Nosti. Nam tua lux me ad coeli sustulit aulam.
- 70 Ut rota, quam aeternas, o summa optata voluptas,
 Harmoniae illa vi, quam tu moderaris et apte
 Digeris, intentum attraxit, tum solis ab igne
 Vidi oculis tantum coeli excandescere, ut imber
 Vel flumen nunquam tam vasto quiverit alveo
- 75 Immanem peperisse lacum. Modulaminis ille
 Insueto sonus auditus mihi, lumen et ingens
 Mi desiderio incenderunt pectora tanto
 Caussarum, ut nunquam sim tale expertus acumen.
 Quapropter, quae me haud aliter, quam me ipse, videbat,
- 80 Commoti cupiens animi componere fluctus,
 Ante ego quam loquerer quidquam, sic ora resolvit
 Atque ait: Ipse facis te crassae mentis, inanem
 Effingens speciem rerum, ut tibi cernere non sit,
 Quod tu, hac excussa, adspiceres. Terram haud pede tangis,
- 85 Ut rere; at non sic nativam praepete cursu
 Effugiens sedem fulgur ruit, ut citus istam
 Tu repetis reditu. — Mihi si brevia edita dulcem
 Verba inter risum suaserunt exuere unum
 Confusae mentis dubium, irretire secundum
- 0 Me coepit, dixique: Ego jam me animo esse quieto
 Jussi, contentus sat magni a mole stuporis.
 Sed qui praevertam ista levissima corpora cursu,
 Id nunc admiror. Quare tunc pectore ducens
 Illa pio gemitum, tali in me lumina vultu

- 95 Vertit, quo nati deliri mater in ora,
Et coepit: Quidquid rerum est, has digerit ordo
Inter sese omnes. Isque ordo forma vocatur,
Quae facit omne Deo simile. Hic cuncta alta creata
Aeternae cernunt virtutis signa notasque,
100 Quae meta est, ad quam mihi dicta ea norma refertur.
Ordinis in leges, quas diximus, omnia prona
Sunt per diversas sortes, quae plusque minusque
Principio accedunt. Ita per mare cuncta moventur
Naturae immensum diversa ad littora, et una
105 Res quaeque infuso instinctu, quo singula fertur.
Hic ignem fert ad lunam, mortalia corda
Hic icit motu, hic terram cogitque premitque.
Nec modo quae ratione carent, hic appetit arcus,
At quae mente valent ac versant libera amorem.
110 Quae tot disponit propria sapientia luce,
Stare iubet semper coelum, in quo se rotat illud,
Quod mage festinum est. Atque huc, veluti ad loca certa,
Nunc illius agit nos virtus incita chorda,
Quae, quidquid jacet, hoc ad signum dirigit aptum.
115 Verum ut ab artificis discordat mente frequenter
Forma, ubi materies huic respondere recuset
Surda; ita et hoc abeunt a cursu saepe creata,
Quae sic acta suo divertere tramite possunt,
(Utque videre potes delabi nubibus ignem.)
120 Dummodo flectatur falsa dulcedine primus
Impetus in terram. Non plus tibi mira putanda est
Res, bene si reputo, quod scandis, quam exiguus fons
Alto monte ruens si fundum irrumpat in imum.
In te res miranda foret, si, te objice nullo
125 Impediente, jacens in terris ipse sederes,
Sicut humi vivax vis flammae strata quiete. —
Hinc illa ad summum vertit sua lumina Olympum.

II.

- Vos, rate qui vecti parva venistis, aventes
 Audire, usque meam sectati pone carinam,
 Quae mare cantando verrit, jam littora vestra
 Respicite, et pelagus ne ultra tentate profundum;
 5 Nam vos, me amisso, loca devia forte petetis
 Errantes. Nemo, quod arandum prendimus, aequor
 Unquam percurrit. Tritonia Diva labori
 Adspirat nostro, nos dexter ducit Apollo,
 Atque novem Musae monstrant Erimantidas ursas.
 10 Pauci, mature qui prospectastis hiantes
 Angelicum panem, quo vita hic vivitur, at non
 Exsaturata manet, dimittere salsa per alta
 Navigium vobis licet observantibus undam,
 Quam sulco, prius aequalis quam strata residat.
 15 Praestantes illi, qui adierunt Colchica regna,
 Obstupuere minus tunc, quum videre bubulcum
 Aesonidem factum, quam vos, mea vela secuti.
 Ingenita et jugis sitis in, quod imagine ridet
 Divina, regnum celeri nos impete agebat,
 20 Ferme quo adspicitis coelum. Spectare BEATRIX
 Sursum, et ego hanc. Tam forte diu, dum cessat arundo,
 Et volat atque fugit resolutam libera chordam,
 Sensi delatus, quo me divertere suasit
 Res mira ad se oculis. Illa autem, quam ulla nequibat
 25 Cura latere mei cordis, convertit utramque
 Ad me aciem pariter laeta, ut pulcherrima forma:
 Mente Deum, dixit, bene grata suspice, qui nos
 Primae conjunxit stellae. Mihi lucida visa est
 Ac densa ac solida ac nitido stans corpore nubes
 30 Nos tegere, haud secus atque adamas solis jubare ictus.
 Ingressos intus nos bacca aeterna recepit,
 Ut recipit lucem fluvialis gutta cohaerens.
 Si tum corpus eram, si non comprehendere mente est,

- Quæ rem, quæ triplex spatium occupat, insinuare
35 Altera passa sibi res sit, quod fiat oportet,
Corpus ubi in corpus repat, multo acrius esset
Ardendum nobis mirarier illius esse,
Qui sibi conjunxit naturam hominisque dei que.
Tunc ibi cernere erit, quod demonstrare nequibit
40 Hic quisquam atque fides jubet omnes credere certo,
Ut quæ vera patent per se notissima, primo
Credenda intuitu mentis. — Tunc ora resolvens
Dixi: Ego, Diva, pio, quoad possum, huic pectore grates
Solve, mortali qui me sejunxit ab orbe.
45 At quid, dic quaeso, quid sunt nigra corporis hujus
Signa ea, quæ in terris de Cain fingere suadent
Fabellam? Illa diu subrisit; deinde loquelam
Solvens: Si mortalis, ait, sententia aberrat,
Clavis ubi sensus nescit recludere verum,
50 Certe haud deberent jam pungere tela stuporis
Cor tibi; nam ratio, quæ sensus pone sequatur,
Cernere ut ipse potes, brevioribus utitur alis.
At da, quid tecum reputes. Tunc huic ego contra:
Ex raro ac denso, quæ sic diversa videntur,
55 Esse reor. — Multo hæc in vortice mersa videbis
Falsi, quæ modo credis, ait, si rite tenebis,
Quæ dicam contra. Demonstrat lumina vobis
Multa orbis sphaerae octavae, diversa notanda
Mole sua ac lucis natura. Hic collige primo.
60 Si rara ac densa efficerent ea, qualia constant
Quantaque, flammivomo cuivis vis unica inesset,
Plusque minusque tributa globo, atque aequaliter uni-
Cuique. At multiplices virtutes ex elementis
Primis, quæ formam statuunt cujusque, necesse est
65 Nasci, quæ deleta forent, te iudice, cuncta,
Hoc uno excepto. Adde etiam: si caussa nigroris
Rarum esset, quod tu vocitas; aut iste planeta
Partim ex materia jejunos forte laboret,

- Aut, ut opima adipe et mixtim minus uncta per artus
70 Corporis unius caro diditur, haud secus iste
In proprio chartam mutet versa vice libro.
Quae mihi dicta prior caussa est, in Solis aperta
Esset defectu, nam translucere videres
Lumen ut ingestum reji, quae corpore raro
75 Constat. At id non fit. Quare inspectare secundam
Est operae pretium. At tibi si dabo funditus istam
Eversam, tunc ista tuae sententia mentis
Falsa erit. Hoc rarum si haud est penetrabile, oportet
Sint certi fines, quos tendere non sinat ultra
80 Rem sibi pugnantem, seseque retro inde refundat
Alterius jubar, ut per vitrum, ubi bractea plumbi
Texerit huic tergum, resilit color. At modo dices,
Hic magis atque alibi jubar apparere retusum,
Quod vi rejectum magis interiore recessit.
85 Hunc tibi poscenti nodum experientia solvet,
Si forte hanc tentes, quae vestrae, fontis ad iustar,
Dat rivos artis. Speculorum lumina bina
Accipe, et his medius fac sistas. Inter utrumque
Pone aliud speculum, quod distet longius a te,
90 Inveniatque tuos oculos. Conversus ad illa
Fac tibi post tergum stet vivida flamma lucernae,
Quae triplex vitrum speculorum accendat, et ipsa
Ad te se referat rejecta vitri objice trino.
Quantulacumque licet discrimina cernere lucis
95 Non sit rejectae, facies prout singula vitri
A te dissimili posita est procul intervallo,
Cernes, ut speculo huic aequae splendere necesse est.
Nunc ut, quae nivibus subsunt, sole icta repente,
Exspoliata colore manent, et frigore primo;
100 Sic, hac mente tibi exuta, stat certa voluntas
Informare adeo vivaci lumine, ut, in te
Illud ubi incurrat, pleno fulgore coruscat.
Includit coelum divina pace quietum

- Corpus, perpetuo quod circum turbine fertur,
105 In cuius virtute jacet summae esse capaci
Conclusae spatio. Quod tot spectabile signis
Succedit coelum, accepta hinc partitur in omnes
Naturas alias passim, quas continet a se
Distinctas. Orbes reliqui, discrimine stellas
110 Distinctas vario amplexi, has componere fines
Ad proprios, pariterque ad semina propria pergunt.
Non secus ac jam cernis, eunt haec organa mundi;
Prout inde accipiunt, ita agunt in corpora quaeque.
Nunc tu per quod iter propero contingere, ut optas,
115 Verum, fac videas, ut posthac ipse tenere
Haec vada tu solus possis. Hic motus et illa
Sanctorum virtus gyrorum, non secus atque ars
Tudentis scalpri a fabro, Sic spiret oportet
A superis, commissa sibi quibus astra movere
120 Contigit. Ac coelum, quod tot fulgentia pandunt
Lumina, distinctum laetatur imagine pulchra,
Quam trahit a celsa volventis mente ministri,
Et consignatam reliquis consignat in astris.
Utque anima, in vestro dum degit pulvere, multa
125 Per membra, atque artus varios ac dispare forma,
Sese ad diversas vires dominata resolvit:
Sic sua multiplicans per stellas explicat intus,
Quae mens has agitat, bona, et una atque integra fertur.
Sese diverse pretioso corpore, cui dat
130 Vitales vires, virtus infusa remiscet;
In quo, ceu vita in vobis, consistit et haeret.
Naturam ob laetam, qua manat origine, mista
Virtus per corpus lucet, quo more modoque
Se per pupillas diffundunt gaudia vivas.
135 Effluit ex illa quidquid differre videtur
Lucem inter lucemque, haud texto ex raro et opaco,
Proque sua bonitate ea turbida claraque gignit.

III.

Qui mihi sol pectus prius inflammavit amore,
 Monstrarat pulchri, dempto velamine, veri,
 Dum sua confirmat, nostra argumenta refutat,
 Adspectum dulcem. Jamque, ut mentem ipse faterer
 5 Purgatam et certam, extuleram, ut magis arduus ore
 Farer, quoad decuit, caput. Ast objecta repente
 Est oculis visi species, quae inspecta revinxit
 Me totum usque adeo, ut praesentem errata fateri
 Fixerit immemorem. Ceu per pellucida, tersa
 10 Vitrea vasa, aut per, nullo turbante, nitentes
 Lymphas haud altas sic, ut fundi ima nigrescant,
 Tenuia tam redeunt nostrae exteriora figurae,
 Quam baccae candor, nivea qui in fronte locetur;
 Sic mihi se obtulerant fari plura ora parata;
 15 Quare me errori cepit contrarius error,
 Quo vir amore arsit captus fontisque suiue.
 Quod simulac sensi, ratus haec simulacra repulsa
 A speculis, ut cuja essent cognoscere possem,
 Conversis respexi oculis; sed nulla videre
 20 Contigit, hisque actis prae me, ducis ora petivi
 Dulcis, ab his pendens, quae ardebant lumine sancto.
 At mihi subridens: Noli admirarier, inquit,
 Ridentem, postquam ipsa tuum puerile notavi
 Judicium, quoniam tua planta insistere vero
 25 Non credit, sed more suo te ducit inani
 Conatu. Quas tu cernis sub imagine, verae
 Sunt animae, huc missae, quia, quae vovere, fatentur
 Se votis mansisse minus. Quare alloquere illas,
 Audi, atque adde fidem dictis. Nam vivida veri
 30 Lux, satis his faciens, a se has deflectere passum
 Ullum non patitur. — Tum unam, quae visa loquendi
 Plus cupida est, umbram fuit ingens ardor adire;
 Et coepi, quasi quem studium nimis acre fatigat

- Mussantem: O anima egregie fausta edita sorte,
35 Quae vitae ad jubar aeternae dulcedine abundas,
Quam qui non gustat, nunquam cognoscere possit:
Pergratum fuerit, si des mihi discere nomen
Ipsa tuum ac sortem vestram. — Quare illa parata,
Nec remorata diu, haec oculis ridentibus infit:
40 Nunquam noster amor portam poscentibus aequum
Claudit, non secus ac similem sibi qui jubet esse
Quemque sua ex aula. Quo me tunc tempore habebat
Mundus, virgo Deo sacrarum rite sororum
Augebam numerum; et, bene si scrutabere mente,
45 Non tibi celabor forma magis aucta decora,
Ac me PICCARDAM nosces, quae immixta beatis
Ipsa beata choris, ubi quam lentissima sphaera
Est lunae, locor hic. Quae nobis pectora solum
Exhilarata ardent divini flaminis igne,
50 Se duxisse hujus laetantur ab ordine formam;
Et nobis sors ista data est, quae tam ima videtur,
Quod curasse parum arguimur solemnia vota,
Et partim solvisse minus. — Tunc occupo et inquam:
Nescio quid vobis divini fulget in ore
55 Mirifico, prima quod vos ab imagine mutat.
Ipse fuit nobis revocandi tarda facultas.
At quod tu narras, dat opem, ut cognoscere vultum
Sit mihi res levior. Sed ne hoc mihi dicere parce:
Vos, quae felices in sphaera degitis ista,
60 Unquam fert animus magis altas quaerere sedes,
Plura ut mirari majoraque foedera vobis
Multiplicare illic detur. — Prius illa parumper,
Cum qua tunc umbra stabat, subrisit et exin
Vultu adeo laeto respondit, ut igne caloris
65 Icta videretur primi: Quae dissita nostrum est
Per pectus, frater, sancti vis plurima amoris,
Dat desiderio tranquilla pace potiri,
Et facit, ut simul illa velit, quae possidet, ultra

Nil sitiens. Etenim si ferret nostra cupido,
70 Adspirare ultra atque magis sublimia inire,
Nostra forent vota illius pignantia menti,
Qui nos sejunctas habet hic; quod et ipse videbis
Non cadere in sphaeras istas, ubi amare necesse
Dicas, si bene naturam perspexeris hujus
75 Aestus. Quin imo stat in hoc vitae esse beatae:
Stare intra fines, quos dat divina voluntas,
Cum qua de nostris quoque fit mens mentibus una.
Quare qualescumque sumus per multa gradatim
Limina, id et regno placet omni, non secus ipsi
80 Regi, qui nos sponte sua trahit, atque voluntas
Hujus pax nostra est. Ipsa est illud mare magnum,
Quo, quidquid creat illa, atque edit lucis in auras
Natura, assiduo motus conamine tendit.

Tum patuit mihi, ut in coelo Paradisus ubique est:

85 Etsi cuncta beans supremi gratia amoris
Impluat haud aequae. Hic illorum more virorum,
Quos daps una dedit saturos, at ubi altera restat
Esca gulam alliciens, illi hanc spectare videntur,
Gratiaque est aliis de prima, ego nutibus usus
90 Et verbis egi, totam ut cognoscere telam
Possem, unde haec radium nondum ad capita ultima traxit.

Perfectae ob cursum vitae, meritumque profundum
Altius in coelo, dixit, stat femina, cujus
Ad normam in terris vos inter membra teguntur,
95 Velaturque caput. Dulci dare corpora somno,
Et vigilare illo cum sponso tempus ad usque
Postremum cupiens, cui fiunt omnia cara
Et rata, quae pietas et amor conformat ad aequam
Illius mentem. Primaevo flore juventae,
100 Illam ut subsequerer, terrae bona fluxa valere
Jussi, quoque illa usa fuit, me vestis amictu
Inclusi, sectamque sequi sectaeque magistram
Certa, palam vovi. At gens plus male sueta nocere,

- Quam merita, avulsit dulcis me limine claustrum.
 105 Testor ego Superos, qualis post illa dolenda
 Vita mihi fuerit. Quae se lux altera monstrat
 Dextra mihi fulgens, quaeque ardet lumine nostri
 Toto orbis, quidquid de me sum farier orsa,
 Vult de se accipias, seseque fuisse sororem
 110 Dicit, cui capitis sacratum est tegmen ademptum.
 Sed quoniam ad vestros fluctus invita reducta est
 Jus contra moremque bonum, nunquam illa solutum
 Cor habuit velo. Lux haec CONSTANTIA magna est,
 Quae se ex Suevorum vento genuisse secundo
 115 Progeniem narrat, quae tertia et ultima lapsi
 Vis fuit imperii. — Sic illa, et voce canora
 Coepit: *Ave Maria!* atque canens evannit auras
 In tenues, veluti grave per vada turbida corpus
 Atque hanc, quoad potuit, cedentem nostra secuta
 120 Est acies: ubi deflexit, quo me egerat aestus
 Major, quaesivit signum et conversa petivit
 Tota BEATRICEM. Illa oculos mihi pereulit instar
 Fulguris, ut primos ictus ego ferre nequirem;
 Quae mihi caussa fuit, cur tardior ipse rogarem.

IV.

- Binos pone cibos distantes atque moventes
 Cor pari utrosque modo; vacuum prius ardor edendi
 Conficiet quemvis, qui liber sponte sua sit,
 Quam denti alterutrum admoveat. Sic agna luporum
 5 Iram inter geminam pariter perterrita staret;
 Sic duo damarum canis inter corpora restet.
 Quare, si tacui dubiis exercitus aequae,
 Nec me reprendam, quoniam res ipsa necessum
 Hoc habuit, nec me laudo. Labia ipse premebam;
 10 At desiderium liquide apparebat in ore,
 Solaque prex vultus plus, quam distincta loquela,

Posse videbatur. — Danielis more BEATRIX
Usa est, qui regis sceptro Babylona tenentis
Iram dissolvit, violenta et iniqua iubentis.

15 Atque ait: Haud me jam fallit te hinc inde retorquens
Cura duplex pressa intus, ut extra nulla patescat.

Tu sic concludis: Bona si durare voluntas
Certa est, cur unquam alterius violentia possit
Imminuisse modum meritis? Tibi et altera cura

20 Subjecit stimulos; ita enim remeare videntur
Ad stellas animae, ut sententia prisca Platonis
Innuit. Ista gravant aequali pondere mentem
Hinc atque inde tibi. Quare, quae extrema labori
Sunt tibi, quisque subest plus fellis, prima resolvam.

25 Qui plus ex Seraphim sese transformat eandem
In speciem, a vera quam ducit imagine patris
Supremi, Moses, Samuel atque ille Joannes,
Non Maria excepta, tu utrum velis, elige, dico,
Nemo aliis, animae quam illae, quarum ora videnda

30 Huc occurrerunt, scamnis considit, et aevo
Nemo minor fuerit, nec grandior; omnibus unus
Est locus, atque simul primo dant fulgere coelo,
Quod decorant, cuncti. Sed quisquis dispere norma
Dulcem ibi agit vitam, prout tangit plusque minusque

35 Aeternum hos flamen. Se hic exhibuere videndas
Illae animae, non quod sphaera haec sorte obtigit ipsis,
Ast ut quaerentem coelestia scamna docerent,
Quae minus adscendunt. Namque haec sola apta loquela
Est vestro ingenio, quod tantum a sensibus haurit,

40 Quae posthac menti committi digna putantur;
Quo magis indulget vestro Scriptura vigori,
Datque pedesque manusque Deo, et contraria vero
Accipit haec aliter. Sic sancta ecclesia pingit
Sub vultu humano Gabrielem, membra Michaeli

45 Appingit, sic et jusso sanare Tobiam.

Non hanc ille viam voluit calcare Timaeus,

- Humanas animas cum dicit ad astra redire;
Nam suasisse sibi, quae dixerat, ipse videtur,
Istas inde ratus decisas tempore ab illo,
50 Quo humanos artus informavere, vocante
Natura. Ast aliter fortasse is senserit, atque
Vox sonat ac posset fieri, ut, quae intelligit ille,
Deridenda minus fuerint. Nam si ille putasset
Ad sphaeras istas laudem probrumque venire
55 Virtutum, quae nostra valent in semina, forsan
Nonnihil in veri signum híc offenderit arcus.
Hoc secus acceptum, jam recto tramite totum
Avertit mundum sic, ut persuaserit error
Compellare Jovis Martisque et nomen inane
60 Mercurii. Sed quae mentem cura altera torquet,
Est minus illa nocens; nam te haud abducere quiret
Illius improbitas a me. Si nostra videtur
Justitia aequa minus mortalibus, haec via vobis
Vestiganda, fidem exercet, non sparsa latenti est
65 Haere eos viro. At quoniam bene inire potestis
Ingenio freti vestro haec penetralia veri,
Te mittam, ut cupis, expletum. Si, iudice te, sit
Vis, ubi, qui patitur, cogenti nil dare perstet,
Vis genus hoc animas non excusaverit illas.
70 Namque haud deficiet, si nolit, vestra voluntas;
Sed facit, in flamma quod vos facere usque videtis
Naturam, si quis millenis ictibus ignem
Torqueat assidue. Si flecti plusque minusque
Se sinat, illatam dubio procul ipsa secundat
75 Vim. Non absimili inveniens has mente fuisse,
Cum fuerit gressum ad sua claustra referre potestas.
Si mens firma illis haud cedere certa fuisset,
Quae te, Laurenti, flammata in crate manere
Passa est assatum; qua Scaëvola maluit asper
80 Esse suae dextrae, vis unde avulserat illas,
Huc retraxisset tandem sua quamque voluntas,

- Ut primum est data libertas. At pectora mente
Tam solida sunt rara nimis. Jam verba per ista,
Si bene, uti decuit, tu ista accipienda putasti,
85 Quae saepe ancipitem torsisset cura recursans,
Cassa cadit. Sed nunc alium tua lumina flexum
Offendunt, mente unde tua haud evadere posses;
Lassarere prius. Tu me docuisse tenebis
Id te: nunquam animam mentiri posse beatam;
90 Quod primo coram vero stat tempus in omne:
At dein, PICCARDA, audisti diversa locuta,
Quod meminisse potes, animo CONSTANTIAM amasse
Usque sacrum velum. Frater, saepe accidit istud,
Ut quisquam, luctans praesenti exire periclo,
95 Fecerit invitus, quod non fecisse decebat.
Non secus Alcmæon, qui, patre rogante, parentem
Ipse suam exstinxit, cum maluit impius ultor,
Quam minus ipse tenax patriae pietatis haberi.
Haec equidem tecum vellem tu mente volutes:
100 Suesse voluntati quoque vim concurrere mistam
Sic, ut purgari nequeant injuria facta.
Libera vis animi per se vitare parata est
Omne malum; ast isthuc tunc inclinare videtur,
Major ubi metus hanc moveat, si certa resistat.
105 Quare quae exprimitur, PICCARDA fante, voluntas,
Libera sponte sua est; aliter, quam hoc nomine dico,
Accipe. Sic discas pariter nos vera locutas.
Haud aliter sancta decurrit rivulus unda
Fonte illo egrediens, quo verum profluit omne.
110 Pace ita composita, mihi tum utraque cura quievit.
Dulcis amantis amor primi, diva inclita, dixi
Post paulo, sermo cujus mihi pectora inundat,
Inflammatque adeo, ut magis ac magis aucta vigore
Succrescant! Non tanta mihi est data copia cordis
115 Prodere sensa mei, dignas ut solvere grates
Pro meritis valeat; sed qui videt ima potestque,

- Ille tibi has referat. Jam sensi, ut nostra cupido
 Discendi haud unquam satura est, nisi cum unica veri
 Lux illa aeterni, quam extra spatiarier ullum
 120 Haud possit verum, tenebras disperserit omnes.
 Tunc ibi, ut in lustris fera, parta pace quiescit,
 Hoc simul attigerit, quod apisci est apta facultas.
 Nam secus omnis amor rerum cognoscere causas
 Insitus incassum foret. Istum propter amorem,
 125 Ut scatebra, ante pedes veri sententia menti
 Utrunque ambiguae emergit; naturaque mater
 Illa est, extremum quae trudit ad usque cacumen
 Ex colle in collem. Hic amor est, qui impellit, et hic est.
 Hoc quoque qui suadet te, Diva, rogare scienter;
 130 Nam res est obscura mihi. — Fert scire cupido,
 Num, si quis voti fuerit reus, et tamen istam
 Plusve minusve fidem tandem laesisse feratur,
 Sat facere is vobis possit sua per bene facta
 Alterius generis, vestra quae lance probentur
 135 Non minimum. — Tunc me visa est spectare BEATRIX,
 Plena utrosque oculos flamma coelestis amoris
 Divinum usque adeo in morem, ut, mihi robore visus
 Victo, terga darem, perstrictaque declinarim
 Lumina, restiterimque, quasi minus utilis essem.

V.

- Si praeter quem terra modum cognoscit, in aestu
 Cordis amore usti tanta tibi fulguro luce,
 Ut tibi jam virtus oculorum victa residat,
 Noli admirari; namque hoc ex robore visus
 5 Perfecti venit, isque cito; sua prout bona noscit,
 Cognita venatur. Video jam, ut limpida veri
 Aeterni tibi fax splendet, quae sola tuentis,
 Visa semel, mentem succendit amore perenni.
 Quodsi forte aliud vestram seducit amorem,

- 10 Id nihil est, quam hujus signum, male cognitus index
Hic interlucens. Modo te fert scire cupido,
An, qui vota minus persolverit, ipse repensis
Muneribus aliis tantumdem reddere possit,
Omni a lite animam ut tutetur. — Talia dixit
- 15 Hujus principium cantus initura BEATRIX;
Atque, ut qui coeptum haud sermonem obtruncat, ita illa
Propositum tenuit sanctum. Quae maxima dos est,
Largius indulgente Deo, qui cuncta creavit,
Inventa, apta magis bonitatem ostendere patris,
- 20 Quamque is plurimi habet, fuit haec vis libera vestri
Arbitrii in terris, qua cuncta et sola creata,
Queis lumen rationis inest, ditata fuerunt,
Et sunt. Nunc, si conjicias, voti alta patebit
Virtus, si quis fit reus, ac Deus annuat ipsi
- 25 Ultro paciscenti. Nam inter hominemque Deumque
Facta fides ubi sit, thesauri victima tanti,
Quem dico, evadit, proprioque obstringitur actu.
Quid tanti est, quaeso, pretii, quo tu ista rependas?
Nam tibi si oblati uti bene posse videris,
- 30 Ex male sublati igitur vis crescere belle.
Jam quod plus refert, manifesto in lumine cernis;
Sed quia dat veniam indulgens ecclesia sancta,
Quod penitus contra, quae dixi, vera videtur,
Nunc te paulum etiam ad mensam consistere oportet;
- 35 Namque cibus rigidum, qualem te sumere jussi,
Ut bene distribuas, aliquam tibi poscere debes
Rursus opem. Tibi consilium nunc pandito mentis,
Et mea dicta tene; nam quid tibi discere prodest,
Copia ubi desit retinendi intenta tenaxque?
- 40 Istius natura sacri res convenit intra.
Binas, quarum una est, qua constat victima, et una,
Quam debet promissa fides. Delere potestas
Postremam nulla est, nisi sis hanc solvere certus;
Quod sic praecise supra mea lingua monebat.

- 45 Quare etiam fuit Hebraeis offerre necesse,
Quamquam his mutandi nonnulla piaminis esset
Copia, quod nosti. Nam quae est tibi prorsus aperta
Altera, materiam dico, virtute valere
Illa potest tanta, ut dolus omais abesse putetur,
50 Si quis materiam diversam subdere averet.
At non permutet pondus, quo forte gravatur,
Pro arbitrio sibi quisque suo, ni argentea clavis
Flavaque se vertant; et quaevis stulta putanda est
Mutandi ratio, nisi res dimissa vicissim
55 Contineat sumptam, veluti in bis triplice summa
Bis duplicem invenies. Quare quodcumque suae vi
Naturae usque adeo grave sit, ut pondere lancis
Detrahat omne genus, nulla hoc impensa rependet.
Discite, mortales, votum non pendere nauci;
60 Sed servate fidem, nec agat vis coeca furoris,
Ut Jephten, ubi prima illi solvenda reperta
Strena est; cujus erat potius, se egisse fateri
Prave, quam praestare fidem pejora patrando.
Sic mente est visus stolidus dux magnus Achivum;
65 Quare flere sui decus Iphigenia coacta est
Vultus, prudentesque simul stultosque nefandi
Admonitu cultus lacrimas effundere adegit.
At vos, Christiadae, graviore incedite motu,
Neve instar pennae vos quaevis efferat aura,
70 Et ne credatis vos posse in qualibet unda
Sordes abluere. Antiqui Scriptura novique
Stat Testamenti; stat sancti ductor ovilis
Supremus pastor: sat vobis ista salutis
Sit via. Quodsi quidquam aliud perversa libido
75 Clamat, vos homines esse, haud expertia mentis
Armenta, admoneat ratio, ne, qui incola vestrae
Judaus terrae est, vobis illudere discat.
Ne vos ardor agat lascivi more bidentis
Agni, maternum qui lac contemnit et ipse

80 Pro lubito simplex miscet sua proelia secum.

Haec mihi, quae placuit scriptis mandare, BEATRIX.

Dein cupida, et sanctis exardens tota favillis

Illa oculis partem mundi quaesivit, ubi ora

Plas fulget vivax. Hujus reticentia, vultus

85 Mutatus, nova volventi ardentique rogare

Ingenio abruptit sermones; utque sagitta,

Quo missa est, stat fixa prius, quam chorda quiescat,

Sic sensi regnum nos irrupisse secundum.

Hic praeportantem tam laeta gaudia fronte

90 Tunc vidi Dominam, postquam se in luce locavit

Illius coeli, ut radiaverit ipse planeta

Uberius. Quodsi sese immutavit, et aureo

Igne astrum risit, quid ego mutabile nostra

Natura omnimodis animal? Ceu squamea clari

95 In lymphis stagni, quidquid super innat, hianti

Ore armenta petunt, escam rata: sic ego vidi

Millia splendorum lateri agglomerantia nostro,

Singulaque aiebant: Ecce illam, quae auget amores

Nostros; quoque magis propter se quaeque ferebat

100 Umbra, videbatur dare gaudia plena vibrante

Fulgore emisso. — Id, lector, fac mente volutes:

Si quae hic incipio, mox imperfecta relinquam,

Nullum addens verbum, qualis cruciaret egestas

Te scire ulteriora avidum? Et cognoscere quibus

105 Per te, quae fuerit, simulac patuere, cupido

Audire hos, fantes quae sit data cuique locato

Isthic conditio. O animans bene nate, triumphi

Aeterni sedes cui cernere gratia donat,

Ante a militia quam jusserit ista vacare,

110 Lumine coelorum totam spatiente per aulam

Nos sumus incensi; quare si forte voluntas

Hortatur clare rationem discere nostram,

Sponte tua hanc exple. — Sic de coetu una piorum

Vita illo dixit; pariterque est fata BEATRIX:

- 115 Dic age, dic tuto et crede, haec fore dicta Deorum.
 Sat bene percipio, propria qui in luce moreris,
 Atque hanc ex oculis ducas; nam flamma corascet,
 Prout tu diffuso pandis tua gaudia risu,
 Digna anima; at non scire mihi est, quo nomine nota
- 120 In terris fueris, nec quae dedit istius astri
 Causa gradum tibi, quod celat mortalibus ora
 Alterius propter radios. — Haec pectore fudi,
 Defixis oculis in lucem talia satam.
 Quare haec lucidius multo, quam fulserat ante,
- 125 Exarsit, veluti sol, qui splendore micanti
 Uberius, postquam corrosit flamma vapores
 Aestum mulcentes, oculis se subtrahit ipsum.
 Laetitia superante magis mihi facta serena
 Illa anima, involvit proprio se lumine, et almam
- 130 Mi celans penitus penitusque inclusa figuram,
 Haec responsa dedit cantu referenda sequenti.

VI.

- Ex quo aquilam a coeli cursu, quem est illa secuta
 Juncta deci antiquo thalamum Laviniae adepto,
 Compulit, aversam discedere Constantinus,
 Centum annos centumque et plures nobilis ales
- 5 Grata Deo, Europae extremis consedit in oris,
 Ad montes, unde illa prius digressa volatum
 Flexerat; alarumque sacra tutata sub umbra
 Mundum ibi, non interrupto rerum ordine, rexit,
 Mutandoque vices eadem ad me denique venit.
- 10 Caesar et ipse tui, quem nomine JUSTINIANUM
 Dicunt, atque volente illo, qui me icit, amore
 Primo, quod superans leges et inane jubebant,
 Delevi; atque prius tanto quam accingerer auso,
 Unam, non binas naturas rebar inesse
- 15 Christo, istaque fide vitam contentus agebam.

- At me pastoris supremi vox Agapeti
 Sincerae docuit fidei sanctissima normam.
 Credita res illi est; et clara in luce videnda
 Nunc mihi dicta patent hujus, ratione modoque,
 20 Quo, si quando aliquis quidquam simul asserit atque
 Ipse simul negat, et falsum et verum esse videbis.
 Ut primum movi vestigia cum grege sancto,
 Inceptum sublime, Deo adspirante benigno,
 Deduxi, incumbens totus, dum justa movebat,
 25 Imperium me dante, meus Belisarius arma:
 Cui sic juncta fuit coelestis dextera regis,
 Ut mihi suaderet studio requiescere in isto.
 Ad quae prima rogas, jam sat fecisse putarem
 Hoc tibi responsum; at me cogit longius ire
 30 Ejus conditio, atque aliud quidquam addere dictis.
 Ut bene perspicias, justo quo jure verendum
 Atque sacrum signum contra certamina tanta
 Permuli moveant, et qui sibi vindicet, et qui
 Abnuet adverse nitens; nunc accipe, quanta
 35 Fecerit hoc signum cunctis venerabile virtus,
 Ceperit ex illoque die, cum lumina noctem
 Clausit in aeternam Pallas, huic tradere regnum
 Dum studet. Haec volucris per trina ut sederit Albae
 Saecula et ulterius, nosti, sua corpora donec
 40 Pubes tergemina haud dubitavit propter eandem
 Objecisse neci; nostique, quid egerit ista,
 Triste Sabinarum tempus si mente revolvās,
 Atque inde usque illud repetas, cum pectora ferro
 Ulta suum admovit Lucretia prisca dolorem,
 45 Per septem victrix reges, dominata propinquos
 Imperio in populos: nosti, quid gesserit ipsa,
 In Brennum, in Pyrrhum a claris illata manipulis
 Romulidum, inque alios reges socialiaque arma.
 Quare Torquatus, tum Quinctius a neglecto
 50 Cincinno dictus, Decii Fabiique decora

Fulserunt fama, quam myrrha aspergo libenter.
Haec Arabum stravit fastum vexilla sequentum
Hannibalis, gelidas illis rumpentibus Alpes,
Ex quibus, Eridane, Italicis illaberis agris.

55 Hoc duce, adhuc pueri et juvenes, duxere triumphos
Scipio Pompejusque, et colli est visa dolenda,
Sub quo tu primas hausisti luminis auras.
Deinde prope aetatem, qua totius una voluntas
Coeli decrerat mundum componere pace,

60 Ipsam corripuit Caesar, Roma urbe rogante.
Et quid, praetergressa Varum, ad vada fluminis usque
Fecerit haec Rheni, satis Isara vidit et Hera
Sequanaque atque omnes valles, queis plenus abundat
Elabens Rhodanus. Quid, ubi est egressa Ravenna

65 Irrupitque amnem Rubiconem, haec gessit, id alae est
Talis, ut hanc oculi haud possent servare sequentum,
Nec scribae calamus. Contra oppida Iberica vertit
Agmen, dein propius Dyracchia moenia, et urbem
Pharsalon adeo percussit, ut usque vagatus

70 Ad Nili calidas luctus pervenerit undas.
Haec iterum Antandri terram Simoentaque vidit,
Unde olim exierat, bustumque ubi procubat Hector,
Atque in perniciem Ptolemaei denique somnum
Exuit; unde Jubam oppressura erupit ad instar
75 Fulgoris: Hesperiam dein vestram ingressa, volavit
Pompejanarum sonitu invitata tubarum.

At quod signiferum gessit comitata secundum,
In tetro latrant Brutusque et Cassius Orco,
Idque dolet Mutina, atque obsessa Perugia luget.

80 Nunc etiam tristis fundit Cleopatra querelas,
Quae instantem fugiens, subitam sibi traxit ab angue
Atque atram mortem. Hoc fortes ducente catervas,
Littus ad usque maris rubri discurrit et, ipso
Ductore, haec potuit mundum componere pace

85 Tanta, ut sacratam Janus sibi viderit aedem

- Clausam. — At quod suasit vexillum talia fari,
Fecerat ante et erat facturum pro imperii vi
Mortali in terris, quod sub ditione gubernat,
Fit leve et obscurum specie, si tertius haeres
90 Spectandus fuerit Caesar, te iudice acuto,
Et studii puro. Nam justa, aeterna potestas,
Hanc mihi quae inspirat mentem, concesserat illi.
Quem dico, laudem, quam ultam duxisset ob iram
Id dantis. — Nunc quae huc veniunt referenda, stupebis.
95 Dein, comitante Tito, poenas sumptura volavit
Antiquum ulta scelus. Tum vero, ubi ovile momordit
Dens Longobardus sanctum, sese illius alis
Tectum succurrisse isti, victo hoste, fatetur
Carolus in terris Magnus. Jam tu ipse videbis,
100 Qui sint, quos supra accuso, et quae hos crimina damnent,
Unde venit vobis cunctorum caussa malorum.
Altera communi signo pars lilia flava
Opponit, seorsim pars altera vindicat istud;
Mens est in dubio, quis major ceperit error
105 Alterutrum. Utatur solita pro viribus arte
Turba Ghibellini studio inflammata furoris;
Ast aliud signum quaerat sibi; non bene miles
Hoc sequitur, qui a justitia sejunxerit ipsum.
Neve hoc, Guelphorum turba stipante suorum,
110 Carolus iste novus sternat, verum horreat ungues,
Qui mage sublimi vellus vulsere leoni.
Jam saepe ob culpam nati flevere parentum;
Nec mutaturum propter sua lilia numen
Signa putet. Parvi decus hujus sideris ornant,
115 Quae nullos unquam detrectavere labores,
Gnavae animae, aeternum ut veniat post funera nomen.
Namque ubi curae isthuc tendunt, et tramite oberrant
Huc illuc vario, pariter veri ignis amoris
Et minus atque minus vivax adscendat, oportet.
120 Ast haec cum merito commensis pignora nostro

- Pars est aetitiae, quia nec majora videmus,
 Nec minus ampla dari. Hinc iudex ita temperat aequus
 In nobis pectus mulcendo, ut nulla cupido
 Nos unquam ad studium deducere possit iniquum.
- 125 Diversi vocum sonitus modulamine dulces
 Dant numeros; pariter scamna haec diversa potitos
 Hac vita, istarum harmonia resonante rotarum,
 Dulce beant. Hujusque inclusum lumine baccae
 Romaei est lumen, cui grandia pulchraque facta
- 130 Cesserunt male apud male gratos; sed neque risit
 Adversans Narbo. Quare pede claudicat ille,
 Qui nocitura sibi alterius benefacta putavit.
 Bis geminas habuit natas Ramundus, avito
 Nomine, quod dederat gens Berlingaria, notus,
- 135 Omnes reginas, ignobilis ac peregrini
 Cura Romaei. Deinde ore sat ille superbo
 Hunc justum totam rationem evolvere jussit,
 Bis ubi sena dedit, quae res bis quina ferebat.
 Inde hic cessit inops et multis debilis annis
- 140 At si magnanimi mundus cor nosset, in omne
 Mendicati aevum frustatim quamlibet escam,
 Laudatum valde magis hunc efferret ad astra.

VII.

- Sis nobis tutela, Deus, ter sancta potestas
 Pugnas pignantum ac virtutum, luce beatos
 Qui clara affulgens ignes haec scamna tenentum
 Illustras totos. Vocalem ita visus, ut ante,
- 5 Ille mihi arripuisse notam est hosque edere cantus,
 Quem super expandit duplicatum flamma nitorem.
 Mox ipse, atque alii rursus duxere choream:
 Utque favillarum quam velocissimus imber,
 Sese improvise mihi velavere abeuntes.
- 10 In dubio haerebam et mecum: dic, ipse loquebar,

- Dic Dominae, guttis praesenti dulcibus omnem
 Exsaturare sitim. — At toto pudor ille potitus
 Pectore, conantem depromere verba soluto
 Ore, BEATRICEM me compellare vetabat,
 15 Ut quem debilitat somnus. Nec passa BEATRIX
 Balbutire diu est, verbis et talibus infit,
 Illo mi radians risu, qui quemque bearet
 In medio igne hominem: Te falso impervia fantem
 Jam video: quare, qui poenam jure poposcit
 20 Laesus, is ultores jure haud est passus inultos?
 At tibi mox mentem expediam, tu figito dicta
 Haec animo; mea enim magni sententia doni
 Instar erit. — Qui vir non venit lucis in oras
 Prognatus, frena illa indignans apta volenti
 25 Virtuti, sese damnatus perdidit, una
 Damnavit genus omne. Ideo per saecula multa
 In magnis jacuit gens strata humana tenebris
 Aegra, Dei Verbo donec descendere visum est,
 Junxit ubi persona hujus sibi sponte rebellem
 30 Naturam auctore a proprio longèque remotam,
 Aeterno tendente arcum tantummodo Amore.
 Fac nunc advertas et, quae dicam, accipe mente.
 Ex nihilo ista creata recens natura parenti
 Juncta suo, qualis ficta est, fuit integra, justa;
 35 At propriam ob noxam regno est depulsa beato;
 Nam sese a vero vertit vitaeque priore.
 Poena igitur, quam crux subeundam praebuit illi,
 Si commetiri est naturam, quam sibi sumpsit,
 Cum poena, nullum tanto unquam jure momordit.
 40 At pariter nunquam ulla fuit tam injuria poena,
 Si tu personam, quae se compressit in istam
 Naturam, inspicias. Ex uno simplice facto
 Diversa exstiterunt. Placuit mors una Deoque
 Judaeisque: ob eam tellus concussa tremore
 45 Horruit, et portas patefecit regia coeli.

Ne mirere ultra, si quem sic farier audis,
Ultiores irae justae justam esse cohortem
Ultam. Ast implicitam tibi mentem haerescere nodo
Districtam vario video, quo magna cupido
50 Hanc extricatam expectat. Tu talia tecum:
Haec audita mihi facile est advertere mente;
Sed me caussa latet, cur solum hac arte redemptos
Nos Amor is vellet. Frater, manet ista sepulta
Lex oculis cujusque hominis, cui flamine sancti
55 Nondum etiam ingenium flammis adolevit amoris.
Ingenue ipsa quidem, nam huc spectant multa virorum
Consilia, atque parum sunt internoscere verum
Apta, loquar, quare fuerit ratio ista legenda
Digna magis. Quae omnem bonitas divina repellit
60 Livorem, proprii tota ardens ignibus ignis
Flammat ita, aeterni ut diffundat ubique decoris
Divitias. Quidquid privum modo manat ab ipsa,
Nunquam deletur. Neque enim hujus signa moventur,
Quae semel impressit. Quidquid privum impluit ipsa,
65 Non comitante alia caussa, manet omne solutum
Servitio (neque enim a rerum virtute novarum
Id pendet) plus huic sese conformat eoque
Plus placet. Ardor enim sanctus, luce omnia lustrans,
In quem plus similem sibi adit, vivacius igne
70 Fulgurat. Humanae cuncta haec dant crescere stirpi;
Deficiente uno, simul ipsa minuta necesse est
Nobilitate cadat. Quae libertate carentem
Hanc facit, est culpae labes; haec unica caussa est,
Diversam a summo quae ipsam deformat Amore;
75 Namque parum istius lucis se luce colorat:
Et nunquam in decus antiquum sese ipsa reponet,
Ni plenum instauret, quod culpa reliquit inane,
Accumulans justas contra mala gaudia poenas.
Vestra ubi se in proprio maculavit semine totam
80 Natura, istorum est ornatu exuta decorum,

- Et pariter procul a Paradisi sede beata
Pulsa; nec amissam sortem reparare potestas
Huic fuerat, bene si advertas, ratione modoque
Ullo, ni ipsa vadum ex istis transmitteret unum;
85 Aut Deus indulgens culpam dimitteret istam
Solutus, vel natura suo medicata furori
Vestra esset. Modo tu in barathrum defige profundum
Consilii aeterni visum, et mea collige dicta,
Intentaque tuis pro viribus accipe mente.
90 Limitibus finita suis humana propago,
Sat facere haud unquam poterat, nam copia deerat
Quam minimum inferius descendere, in omne futurum
Tempus parendo, quando se tollere in altum
Obsequiosa minus voluit. Nunc caussa patebit,
95 Cur generi humano noxae via clausa piandae est.
Ergo vias aperire suas coeleste necesse
Numen erat, lapsique hominis succurrere vitae,
Integra ut huic fieret; via seu foret utilis una,
Sive ambae. At quoniam tanto jucundius esse
100 Fertur agentis opus, quanto manifestius ampla
Elucet bonitas cordis benefacta parantis,
Primus Amor, propria qui signat imagine mundum,
Ut vos erigeret, voluit percurrere cunctas
Ipse vias. Nec cum veniet nox ultima terris,
105 Nec cum sol primum emicuit, tam utrique profundum,
Nec tam magnificum facinus fueritque foretque.
Nam supremus Amor sese largitus, ut apta
Progenies humana foret sese erigere, ultro
Largior est, quam si solus dimitteret ipse.
110 Nec sat iustitiae ratio quaecumque fuisset
Altera, ni Deus ipse Deo generatus, Adami
Indutus carnem ingenitum decus objecisset.
Nunc curam expletura omnem, nonnulla revertor
Ad loca declaranda, ut ibi tu cernere possis
115 Non secus atque ego nunc. Haec tu tecum: Aëra cerno,

- Humorem, terram atque ignem et mista omnia eorum
 Semina corrumpi atque parum diuturna manere.
 Et tamen ex nihilo fuerunt haec ipsa creata;
 Quare, si verum dixi, corrupta resolvi
- 120 Haud unquam possent. — Frater, chorus ales Olympi,
 Sincera haec regio, qua praesens ipse moraris, —
 Qualia nunc constant, — pura atque integra creata
 Haec possunt vere dici; at primordia rerum,
 Quae modo dixisti, tum quae nascuntur ab ipsis,
- 125 Omnia deducunt formam a virtute creata.
 Materiae, ex qua constant seorsim, ipsa creata est,
 Visque creata fuit per se apta inducere formam,
 Insita sideribus circum informanda rotatis
 Corpora. Sanctorum radius, motusque globorum
- 130 Pro cuiusque habitu, cui priva potentia juncta est,
 Attrahit alituum pecudumque gregisque marini
 Plantarumque animas. Bonitas at summa parentis
 Hanc nostram spirat vitam non conciliatam
 Externis rebus, simul inspirans sui amorem,
- 135 Ut desiderio dein Patrem semper anhelet.
 Hinc tibi colligere est, quare care vestra resurget,
 Si bene perpendas, qui tum fuit edita, primos
 Cum primus nobis genitores condidit auctor.

VIII.

- Olim haud absque suo credebat terra periclo
 Formosam Venerem, quam tertia sphaera rotantem
 Accipit, insanum radiis emittere amorem;
 Quare ubicunque loci veteres errore vetusto
- 5 Huic struxere aras, cultam in sua vota vocantes,
 Cumque Cupidine iis fuit usque in honore Dione.
 Hanc etenim matrem dixere, illumque creatum,
 Qui quondam infixus gremio infelicis Elisae
 Sederit. Hinc ipsi ducebant nomina stellae,

- 10 Cui modo cervicem est solis, modo cernere frontem,
Unde mihi istius desumpsi exordia cantus.
Ipsam adscensurus non sensi; intrasse BEATRIX
Admonuit; namque illa magis mihi visa decora est.
Ac veluti in flamma nitet inspicienda favilla,
15 Utque in voce licet vocem distinguere, ubi una
Atque eadem manet, atque abit exspatiata, reditque
Altera: sic alias vidi hac in luce moveri
Lampadas in gyrum properanter plusque minusque,
Aeterno prout cuique frui splendore dabatur,
20 Ut reor. Argenti nunquam de nube ruerunt
Perspicui, aut coeci cursu tam praepete venti,
Ut non impliciti lentique videntibus ista
Lumina sint visi, divina mihi obvia ferri,
Gyro interrupto, cujus primordia ab altis
25 Incepere prius Seraphim; post obvia prima
Auribus audiui *Hosanna!* tam dulce canorum,
Ut nunquam posthac repetitum audire cupido
Desinat. — Interea propius nos adstitit unus,
Et solus dixit: Cuncti indulgere parati
30 Hic tibi nos sumus, ut nobis gaudere facultas
Sit tibi. Nos cum principibus coelestibus unum
Circumagi in gyrum cursumque sitimque solemus,
Ad quos in terris fudisti hunc pectore cantum:
Vos, monstrante Deo, quæis tertia sphaera movenda
35 *Contigit;* ac tanta nobis cor ardet amoris
Flamma, ut non sit dulce minus cessare parumper,
Dum tibi sat fiat. Postquam pudibunda modeste
Lumina converti ad Dominam, et simul ipsa benigne
Annuit, atque fidem fecit, fuit impetus illam
40 Inspicere in lucem, quæ mi promittere tantum
Audita est donum, et: Dic, cuja es? nostra locuta est
Sensu vox impressa pio penitusque profundo.
Et quanta et qualis plus est mihi visa refulgens
Laetitia aucta nova, cum me sua gaudia fari

45 Vidit suadentem! Haud aliter verba edidit ista:

Non habuit me terra diu; si vita fuisset

Longa diu, mala multa forent, quæ nulla fuissent.

Me tibi laetitia occultat mea, plurima circum

Quæ radiat velatque tibi me animalis ad instar,

50 Serica fila sibi cui sunt sua fascia. Magno

Junctus amore mihi, nec deerat caussa, fuisti;

Nam si ibi mansissem, tibi veri ostendere amoris

Me plus quam frondem vidiisses usque paratum.

Pars ea laeva orae, Rhodani quam perluit unda,

55 Mista ubi sit Sorga, me quondam tota manebat

Regem, atque Ausoniae quod cornu tecta frequentant

Baris, Cajetae, Crotonis, ubi unda Truenti

Et Verdis pelago miscetur. Jam aurea crini

Serta meo dederant, quas terras irrigat Ister,

60 Postquam Teutonicos parcit contingere fines;

Quæque Pachinum inter tellus, interque Pelorum

Splendida caligat Trinacria, plusque laborat

A vento supra Catanam (nec poena Typhoei

Caussa est, sed nascens sulphur) proprios quoque reges

65 Vidisset. Nostro regnasset sanguine cretus

Carolus, et natae soboles generosa Rudolphus,

Ni pravam imperium, quod semper corda dolore

Subjecti torquet populi, clamare Panormi

Vulgus adegisset: Percelle, interfice, caede.

70 At si id prospiciat, mihi qui est germanus, avaram

Pauperiem fugeret Catalaunam, ut damna futura

Vitaret. Nam, ut vera loquar, sive ipse, necesse est.

Sive sui caveant, ne major sarcina onustae

Navi imponatur. Cujus natura propinquis

75 Edita munificis, descendit parca, ministrisque

Orbata est implere minus curantibus arcam.

Dum, quam tu fundis fando, haud secus atque ego cerno,

Altam laetitiam credo te cernere, ubi omne

Desinit, exoriturque bonum, mihi gratus istud

- 80 Contingit, simul et magni est; namque ista patescunt,
Te inspiciente Deum propius. Mea pectora comples
Laetitia; sed fac doceas, qui semine amarum
Ex dulci manare queat; nam, te ista locuto,
Mens pendet magna dubitandi exercita caussa.
- 85 Vix haec fatus eram, subito cum talia reddit:
Si tibi, quod pascis, mihi verum ostendere fas sit,
Ante oculos veniet, quod nunc post terga tenetur.
Quae totum bonitas, quod gestis scandere, regnum
Volvit satque facit, qua temperat omnia, mente,
- 90 Virtute ingenita haec ingentia corpora donat.
Nec modo naturas omnes sapientia per se
Optima disposuit, verum prospexerat ipsis
Atque saluti horum. Nam quidquid percutit artus
Iste, ad propositum finem descendat oportet,
- 95 Non secus ac telum iussum contingere signum.
Ni faciat, coelum, quod obis, sic ederet omne
Inceptum, ut possis hoc aequiparare ruinae:
Idque nequit fieri, ni mens haec astra moventum
Deficeret mensque illa prior minus apta jaceret.
- 100 Visne magis nitide hoc per me cognoscere posse?
Huic ego: Nil ultra; fieri non posse fatebor,
Ut quod, opus fuerit, natura parare gravetur.
Ille autem: Modo dic, numquid pejore futurum
Conditione putes hominem, nisi civis is esset
- 105 In terris? Verum, respondi; et nulla roganda
Hic est mi ratio. Sed quomodo civis in urbe
Esse potest? Nam illic, nisi quis diversa sequatur
Munera, diverse, non vivitur. Hoc dabis ultro,
Si bene praeceptor vester scripsisse putetur.
- 110 Sic is descendit pergens huc usque gradatim;
Postea conclusit: Diversas ergo necesse est
Vestrorum esse operum radices. Namque Solonis
Unus habet pectus; Xerxes hic nascitur; ille
Melchisedech; alter, qui natum perdidit, alius

- 115 Aëra tranantem. Coeli quae conficit orbes
 Natura, huic cerae mortali facta sigillum,
 Utitur arte sua; sed non praeponere curat
 Illam illamve domum. Hinc est, ut semine eodem
 Esavus natuè Jacobo a fratre recedat,
- 120 Nascaturque adeo vili genitore Quirinus,
 Quem Marti reddunt. Semper natura creata
 Iret iter, referens mores atque ora parentum,
 Si mens supremi non vinceret optima patris.
 Nunc tibi id ante oculos stat, quod post terga manebat.
- 125 Verum ut cognoscas, quam sis mihi carus, id addam,
 Quo te praecinctum cupio. — Natura per omnes
 Aetates, ubi fortunam sibi vidit iniquam,
 Ut quodvis aliud semen regione remotum
 A propria, evadit minus utilis et male cedit.
- 130 Quodsi terrigenae, quae fundamenta locavit
 Natura ante oculos, non contemnenda putarent;
 Ista secuti homines veris virtutibus irent
 Aucti. At vos in coenobium detruditis illum,
 Qui fuerat natus praecingier ense cruento,
- 135 Et regem facitis, qui est dignus dicere causas;
 Quapropter legitis vestigia devia cursu.

IX.

- Posteaquam ille tuus, CLEMENTIA pulchra, resolvit
 CAROLUS ambagem mihi, coepit deinde malignas
 Enarrare suum fraudes in semen itaras;
 Atque ait: Ista sile ac volucres sine labier annos.
- 5 Quare nil aliud possum, nisi dicere justum
 Venturum luctum vobis post aspera damna.
 Et jam versa erat ad solem vita illius ahni
 Luminis, explentem vota omnia, ut illa Voluptas,
 Sat cunctis quae sola facit. O pectora falsa,
- 10 Impiaque evasura, bono quae avertare tanto

- Haud dubitatis iter, res et spectatis inanes!
 Atque ecce ex illis lux altera, seque paratam
 Indulgere mihi, jaculando spicula flammae,
 Monstrabat. Tum oculis, ut primum, fixa BEATRIX
 15 In me, sat monuit capidum; atque ego talia fudi:
 O, quaeso, mea vota exple, sortita beatam
 Vitam anima, ac certum facias me in te intima cordis
 Posse repercutere. — Haec nova mi lux hactenus, imo
 Ex centro, unde dabat cantus, talem edere vocem
 20 Coepit, more viri gaudentis amore juvandi:
 Illa ubi prava Italiae regionis terra videnda
 Consideret, urbem intra Venetam fontesque minantis
 Medoaci ac Plavis, tollit se vertice collis
 Non alto, unde olim fax est delapsa, ruina
 25 Aggressa ingenti vicinos. Protulit una
 Me radix istamque. Vocor CUMMIRA, et isthic
 Fulgeo, quod placuit mihi splendor sideris hujus.
 At mihi caussa meae, qua laetor, maxima sortis
 Indulgenda venit, cujus non taeduit unquam;
 30 Quod facile haud vestro fuerit fors credere vulgo.
 Laetitia haec nostre praefulgens caraque in astro,
 Quaeque propinqua mihi magis est, monumenta paravit
 Permulta in terris magnam celebrantia famam,
 Atque, priusquam abeat, hic jam centesimus annus
 35 Quintuplicatur adhuc. Nunc disces, quam utile cedat
 Viribus ingenii, pulchrisque excedere factis
 Mortali, ut primam vitam nova vita relinquat.
 Non hoc, quam majus Tilaventum Athesisque recentem
 Progeniem claudunt, meditatur pectore turba;
 40 Nec, licet aspra premat clades, hanc poenitet acti.
 Sed non tempus abest, quo gens Patavina paludi
 Immutabit aquas, quae praeterlabitur agros
 Bergae, jus contra populo in fera fata feroce.
 Atque ubi se Silis Cagnano flumine miscet,
 45 Imperio exsultans elata fronte superbus

Incedit quidam, cui jam stat rete paratum
Ipsam capturum. Flebit quoque Feltria iniquam
Pastoris facinus, tali quae labe probrosa
Fiet, ut ob similem se quemquam Malta negarit
50 Antra sua ingressum vidisse. Sed unius esset
Ampla nimis mensura cadi, exceptura cruorem,
Quem scis effudisse tuas, Ferraria, venas;
Et lassaretur, si cui forte uncia lance
Singula collibranda foret, quem presbyter ille
55 Largus donabit, studia ut sua comprobet illi
Parti; atque istius gentis bene congrua vitae
Talia dona forent. Coeli sublimibus adstant
In templis specula, ista thronos gens vestra vocavit,
Judicis alma Dei lux nobis unde refulget
60 Sic, ut, quae dixi, nos pondus habere putemus.
Hic tacuit similisque alias sub pectore curas
Volventi visa est, ob, quam velut ante rotavit
Centrum ingressa, rotam. Mihi jam notae altera forma
Laetitiae praeclara oculis apparuit, instar
65 Arte laborati nitido sub sole balassi.
Laetantem domus alta Dei splendoribus auctat,
Non secus ac risu tellus; sed nigrior umbra
Tartarea est tanto, quanto est tristior ipsi.
Cuncta Deus videt, inque illum penetrasse putanda es,
70 O felix anima, huic dixi, ut jam nulla cupido
Suspirans ipsum tua lumina fallere possit.
Ergo voce tua, quae magnum oblectat Olympum
Cantibus assiduis ardorum mista piorum,
Quorum alae capiti senae implicuere cucullum,
75 Cur me non exples avidum? Nec verba manerem
Ipse tua, in te si inspicerem, in mea pectora ut ipse
Tu penetras. — Major vallis, tunc incipit ille,
Excepto pelago, quod mundum circumit omnem,
In quam se effundant undae, diversa pererrat
80 Littora, soli adversa adeo, ut medii ipsa diei

- Conficiat callem, cum illic, qui terminat aethram
 In plano medium, circulus spectetur, ubi ista
 Incipit. Illud ego littus, Macram inter et inter,
 Ebraeum, incolui, exiguo quod tramite Thuscum
 85 Dividit a Ligurum populo. Ortum vergit ad unum
 Occasumque quasi unum Saldarum, ac mea tellus,
 Quae quondam proprio tepefecit sanguine portum.
 Me haud ignara mei gens nominis appellavit
 FOLCUM. Signa mei coelum hoc praeportat, ut olim
 90 Hujus ego. Haud adeo exarsit Belo edita Dido,
 Sichaeo pariter, pariterque odiosa Creusae,
 Quantum ego, dum tulit id crinis. Non illa dolosum
 Demophoonta sibi Rhodope conquesta, nec imo
 Arsit ita Alcides inclusam pectore Iolen.
 95 At non ista tamen cor nobis cura remordet,
 Verum hic ridetur, non quae jam culpa redire
 In mentem haud posset, sed virtus, quae ista paravit.
 Hic ars suspicatur, quae astrum tanto ornat amore,
 Suspiciturque bonum, per quod mens prona deorsum
 100 Fert reditum ad Superos. Verum ut discedere curis
 Pacatis penitus possis, quas attulit ista
 Sphaera tibi, stat adhuc ultra procedere verbis.
 Scire cupis, cujum hoc lumen, quod fulget in illa
 Sic face me juxta, ut radius solaris in unda
 105 Pura. Nunc audi: hic intus sua gaudia RAHAB
 Expandit, nostroque choro conjuncta, sigillo
 Illius est impressa, gradum sibi nacta supremum.
 Sidus in hoc, ubi apex postremus desinit umbrae,
 Quam tua terra parit, Christo ducente triumphum,
 110 Haec assumpta prior venit, meritoque decebat
 Hoc aliqua in coeli sphaera mansisse trophaeum,
 Per quod clareret victoria tanta lucrati
 Utrisque hanc palmis. Haec primo faverat auso,
 Josue ubi victor sancta est tellure potitus,
 115 Quae minime tangit vestri praecordia Papae.

Urbs tua, quae illius planta est, qui vertere primus
 Terga suo auctori est ausus, cujusque dolendus
 Est adeo livor, progignit et undique fundit
 Florem illum tristem, pecudes qui avertit et agnos;
 120 Namque hic ex pastore lupum fecisse rapacem
 Arguitur. Quare Scripturae verba ducesque
 Magni linquantur. Pervolvere Decretales
 Unica cura est his, haec his sibi priva supellex.
 Hoc est Pontificis studium, hoc, qui cardine celso
 125 Effulgent positi, volvunt sub pectore Patres.
 Nazareth haud ipsis curae est, ubi Gabriel alas
 Tendit. Sed Petri templum et sacra caetera Romae,
 Bustaque militiae Petri vexilla secutae
 Turpi ab adulterio quamprimum libera cernes.

X.

In genitum inspiciens pariter cum flamine amoris,
 Saeculorum a serie aeterna quem spirat uterque,
 Primus rerum opifex, una, infinita potestas,
 Quodcumque aut menti aut oculo obversatur, is omne
 5 Ordine perfecit tanto, ut, qui viderit istud,
 Nemo carere queat potiundi illius amore.
 Ergo oculos attolle rotas, mi lector, ad altas,
 Recta illuc mecum suspectans, vis ubi motus
 Una aliam alternis icit rapido incita cursu;
 10 Atque illic artem fac contemplare magistri
 Intus amantis opus proprium, ut sua lumina ab isto
 Haud unquam amoveat. Cerne, ut diffunditur inde
 Circulus obliquus praesens afferre planetas,
 Ut sat terrigenis fiat clamantibus illos.
 15 Quodsi non ipsis via torta obeunda daretur,
 Permulta in coelo virtus effusa periret,
 Omnis et inferius vis ferme mortua staret.
 Quodsi plusve minusve a tramite declinarent

- Recto cedentes, valde imperfectus ubique
 20 Ordo foret sursum ac deorsum, quo cuncta moventur.
 Tu modo sede tua sedeas, ea mente volutans,
 Quae leviter libas, si gaudia plena, priusquam
 Deficias, o lector, amas. Tibi mensa parata est
 Per me; fac dapibus per te vescaris opimis.
- 25 Namque ea materies, quam sum describere adortus,
 Omne meum ad sese ingenium curamque retorquet.
 Quem sibi maiorem novit natura ministrum,
 Omnia qui signat coeli virtute superna,
 Lumine quique suo metitur temporis horas,
- 30 Illi, quam supra tibi paulo ostendimus ante,
 Parti conjunctus per spiras ipse rotabat,
 In quibus usque novum citius dat cernere mane;
 Cumque eo eram, sed tam sensi me adscendere, quam qui
 Senserit illapsam, quae motus prima ciendi
- 35 Causa fuit, menti. Oh tu, mi divina BEATRIX!
 Illa repente adeo magis et magis aucta decore
 Apparens, punctum ut praevertat temporis actu.
 Quantam debuerit per se diffundere lucem,
 Quae species in sole inerat, quem corpore inivi,
- 40 Haud distincta colore suo, sed flumine lucis,
 Ingenium quamvis artemque usumque vocarem,
 Non hanc exprimerem sic, ut vis cernere mentis
 Hanc possit; sed credere erit, maneatque cupido
 Spectandi. Quodsi nostrae simulacra videmus
- 45 Mentis radere humum, nec tam se attollere posse,
 Nil mirum. Haud oculus noster solem iverit ultra.
 Illic talis erat domus alti quarta parentis,
 Cui semper sat is est monstratque, ut spiret, et uni
 Sit genitor genito. Ne cessa solvere Soli
- 50 Agminis angelici grates, est fata BEATRIX,
 Qui tibi gratificans voluit te attollere ad istum
 Sensibus humanis aptum. Haud pietate profunda
 Quisquam composuit pectus mortale, Deoque

- Sic se subiecit totum, totaque paratum
55 Gratus mente, anima, ut digessi, hac talia fante,
Me totum; et meus exardens se iniecit in illum
Totus amor sic, ut defectum passa BEATRIX
Oblito exciderit: neque eam tamen ira momordit;
Sed sic subrisit, ridenti ut in ore renidens
60 Limpida lux uni conjunctam in plurima mentem
Sit partita meam. Plerosque ego cernere vivos,
Vincentesque ignes sum visus, qui orbe coronae
Expanso medios nos circumiere rotati,
Voce magis dulces, quam visum luce cientes.
65 Sic nos Latona genitam quandoque videmus
Aëre tam gravido cinctam, ut tantum ora videnda
Ultima sit zonae. Coeli, unde revertor, in aula
Copia gemmarum pretiosa et pulchra coruscat
Talis, ut advectam haud liceat subducere regno;
70 Splendoresque illi resonabant cantibus illas:
Qui non tranantes illuc sibi sumpserit alas,
Notitiam hinc maneat, muto narrante, novellam.
Postquam illi ardentes modulati haec carmina soles
Ter nos circumiere, velut quae stantibus astra
75 Volvuntu vicina polis, mihi visus adesse
Femineus chorus est, qui nondum lege solutus
Sit choreae, taciteque arrectis auribus adstat,
Usque novas captare notas dum copia detur.
Inque uno ex ipsis, ut sensi, clara loquela
80 Sic coepit: Quoniam coelesti gratia abundans
Lumine, quod veri flammam accendit amoris,
Et plus augescit, quo plus cor unit amantis,
Multiplicata tibi arridet, ac tanta refulget,
Ut te per scalas isthuc adduxerit illas,
85 Queis sine regressu nemo descenderit unquam;
Qui tibi de propria phiala sua vina negaret
Expletura sitim, sic liber, ut agmen aquarum,
Eset, quod pronum maris haud se immittit in aequor.

- Scire cupis, quae sint ornantes floribus orbem
90 Serti hujus plantae gaudentis pulchra tueri
Ora tuae Dominae virtute juvantis euntem
In coelum. Unus eram ex agnis, quos sanctus habebat
Grege, cui monstrat iter Caliguris nobile lumen,
Pinguis ubi crescit qui res non captat inanes.
95 Qui mihi dexter adest propior, mihi frater et auctor
Is fuit ALBERTUSQUE est ipse COLONUS; AQUINAS
THOMAS dicor ego. Reliquos si est scire cupido,
Tu me oculis fantem sequere, adscendensque beatum
Fac lente inspicias sertum. Qui fulgurat ignis
100 Alter, is ex risu CLUSINI erumpit, utrique
Qui sic sat fecisse foro narratur, in alto
Ut placeat regno. Nostrum qui propter honestat
Concilium, hic PETRUS est, cum quo paupercula stabat,
Thesauri ipse sui dum sanctae munera matri
105 Obtulit. At lampas fulgens pulcherrima sert
Istius quinta est, tantum quae spirat amoris,
Ut tellus avide, exspectet, qui vera reportent.
Lux alta intus adest, adeo ditata profundo
Consilii pelago, si verum vera loquuntur,
110 Ut vate a tanto non surrexisse secundum
Constet. Quod juxta stat lumen, cereus ille est,
Qui illic carne gravis melius vidisse putatur
Naturam angelicam fungendaque munera Divis.
Luce alia in tenui ridet, qui templa sacrata
115 Christiadam orator pro vi defenderat artis,
Ex cujus scriptis proprium convertit in usum
Multa AUGUSTINUS. Nunc tu si lumina visus
Ex luce in lucem laudantis verba secutus
Tranes, octavae tibi jam sitis altera restet.
120 Omnigenum spectare bonum sibi gaudet in ista
Sancta anima illius, per quem pellacia mundi
Insidiosa patet docilem huic praebentibus aurem.
Corpus, quo expulsa est, sacra stat in aede Papiae;

- Ipsa hanc ad pacem ex poena exilioque volavit.
 125 Adspice praeterea, fulgentes mittere flammās
 ISIDORI animam ardentem, BEATAEQUE, viroque
 Majoris, vasta dum agitat sublimia mente,
 RICHARDI. Iste est, unde tui ad me lamina visus
 Se referunt, animae splendor, cui funeris hora
 130 Tarda nimis visa est meditantī gaudia nostra.
 SIGERII aeterna haec lux est, quem stramine dictus
 Dicentem audivit vicus, vera aspra peritum
 Invidiosa homini concludere syllogismis.
 Exin, ceu certam quae machina nunciat horam,
 135 Tunc cum sponsa Dei surgit sub mane novellum
 Sponso accantatura suo, sibi ut aequet amorem.
 Cujus pars unam trahit, et partem altera adurget,
 Edens tinnitus numero tam dulce sonanti,
 Ut bene compositum pectus turgescat amore;
 140 Sic mihi praesignis decore est rota visa moveri,
 Et cantare melos, et respondere parata,
 Harmonia suavique modo, quem agnoscere non est,
 Ni sedes adeas, aeterna ubi gaudia vivunt.

XI.

- O stultas hominum curas! quam manca labascit
 Vanae vis sophiae, quae pennis verrere terram
 Vos docet! Hicce petebat jus, artemque medendi
 Alter, et ille sacros spectabat tonsus honores;
 5 Viribus hic, lingua hic regnum usurpare parabat;
 Quidam furandi, quidam civilia agendi
 Ardebat studio, quosdam damnosa fatigat
 In Venerem rabies, quosdam tenet otium inertes.
 His ego tum penitus studiis, carisque solutus
 10 Omnibus in coelo tecum, o bene nata BEATRIX,
 Versabar. Venit mihi gloria tanta recepto.
 Postquam quisque locum rediens devenerat illum

- Circuli, ubi ante fuit, ceu cerea candelabro
 Fax imposta, stetit. Tunc ante locuta lucerna
 15 Est audita mihi subridens talia rursus
 Ordiri exardens fulgenti purius igne:
 Sicut ego aeternum speculatus lumine lumen
 Istius ad jubar incendor, sic cernere in ipso
 Mi datur, unde fluant, quae agitant tua pectora, curae.
 20 Tu dubitas optasque, ut sic sermone patenti
 Atque explanato rursus mea verba reponam,
 Ut capiat tua mens. Jam scis haec me ante locutum:
Pinguis ubi crescit. — Non surrexisse secundum
A tanto. — Haec mea dicta satis distinguere oportet.
 25 Quae rerum summam sapientia sola gubernat
 Consilio tanto, ut mentis genus omne creatae
 Inspicientis in hanc, ante imum tangere fundum
 Quam sit, deficeret, rationis lumine victo;
 Ut sponsa illius, quam sacro sanguine fuso
 30 Junxerit ipse sibi, clamorem ex pectore ducens
 Altum, sub dulcis complexus iret amantis
 Tutior ipsa sibi, et magis ipsi fida, duobus
 Principibus notis, gemino hanc solamine juit,
 Ipsam ut ductores hinc inde utrique praeirent:
 35 Quorum unus Superùm totus spirabat amores;
 Alter, cui vastam implerat sapientia mentem,
 In terris coeli referebat imagine lucem.
 Dicam unum; quicumque unum laudaverit, ambos
 Dicit; uterque etenim ad metam tendebat eandem.
 40 Intra Tubinum et, quae collem elabitur, undam,
 Quam sibi narratur sedem legisse beatus
 UBALDUS, pendet clivus de monte praealto
 Fertilis, exercens Perusinos frigore, et aestu
 A porta solis, retroque jugum grave luget
 45 Nuceria et Gualdus. Qua plus huic ardua clivo
 Semita se frangit, sol terris fulsit obortus,
 Qualis nonnunquam surgens Gangetide ab ora.

Quare si cui forte locum memorare placebit,
Non ille Ascesi (nam verbis parcius esset
50 Usus), sed proprio hunc Orientis nomine dicat.
Nondum etiam adveniens multum distabat ab ortu,
Cum terras aliquo recreare levamine coepit
Virtutis dives magnae. Nam talis amore
Vinxerat hunc mulier, pro qua bella aspra subivit
55 Junior a patre, et cui, ceu morti, ostia gaudii
Haud quisquam pandit. Sed sacro antistite coram
Atque patre hanc sibi conjunxit, quam semper amavit,
Et magis, inque dies magis. Haec sponso orba priore,
Mille ultra et centum spreta atque obscura per annos;
60 Ante istum sedit, nullo invitante marito.
Nec juvat, quod fama refert, sub paupere Amicia
Invenisse casa, qui securum egerat aevum
Illius ad vocem, qui totum terruit orbem;
Et constans animo frustra fuit illa, feraxque
65 (Stante Maria infra) ausa crucem conscendere, Christo
Indivisa comes. Sed ne ultra obscura revolvam,
Disce his prolixè verbis me scribere amantes
Jam Paupertatem et FRANCISCUM. Laetus utrique
Vultus, mirus amor, mens concors, dulce tuentes
70 His oculi in sanctas rapiebant pectora curas.
Tunc primum nudare pedes venerabilis ardet
BERNARDUS, tantamque avidus contingere pacem
Emicuit, cursu sibi visus tardior isse.
O male cognitae opes, o copia vera bonorum!
75 Nudis AEGIDIUS, nudis SYLVESTER anhelat
Sectari sponsum pedibus; sic sponsa placebat.
Conjuge cum sancta incedit pater atque magister,
Quem proles humili sequitur circumdata fune.
Non huic securam frontem cor vile gravavit,
80 Quod natus PETRO sit BERNARDOVE parente,
Quod spretus mire, at regali pectore celsus
Durum propositum ostendit, quod dextera summi

- Pontificis sanxit; quo mox praeibente sigillum,
 Olli turba frequens mira paupercola vita,
 85 Quam melius caneret coelestis gloria coetus,
 Creverat; et serto est per **HONORIUM** adaucta secundo
 Flamine ab aeterno ductoris sancta cupido.
 Utque ardens propriam pro Christo effundere vitam
 Forti animo regis **Babylon** ante ora superba
 90 Oravit Christi caussam, Christumque sequentum;
 Cumque minus movit praecordia gentis acerba,
 Ne labor iret ibi nequidquam effusus, ad agros
 Italicos rediit, foecundaque gramina fructu.
 Antro marmoreo inclusus **Tibrim** inter et **Arnum**
 95 A Christo accepit, postremi insigne sigilli,
 Stigmata, quae membris binos is gessit in annos.
 Posteaquam est illi visum, qui dote bonorum
 Tanta hunc donarat, studioque et mente pusillum
 Attrahere assumptum promissa ad praemia coeli;
 100 Fratribus ille suam, ut justis haeredibus, aequae
 Cessit commendans, qua nil sibi carius unquam
 In vita fuerat, **Dominam**, hos hortatus, ut istam
 Constanter colerent, fido istam pectore amarent;
 Hujus et e gremio emissus se tollere ad auras
 105 Spiritus egregius voluit redituque recepit
 In sua se regna, istam unam decus esse feretri
 Sat ducens posito. — Nunc tecum conjice mente,
 Qualis erat socius cimbam servare peritus
 Petri, atque explorare poli rata in aequore signa.
 110 Dux fuit hic noster. Quare tibi nosse licebit,
 Quam lectam messem ferat, hunc quae turba sequatur,
 Ut jubet. At se implere nova grex istius esca
 Ardet hians adeo, ut non sit prohibere potestas,
 Quin per diversos saltus palatus aberret.
 115 Quoque magis pecudes longe lateque vagantur,
 Tanto ad ovile magis referunt se lactis inanes.
 Nosco equidem ex istis aliquas, quae damna timentes

Pastorem stringunt; verum haec est tantula turba,
 Ut satis exigui ad vestes sit copia panni.
 120 Nunc si nostra tibi non est obscura loquela,
 Si verba attentam tibi sunt immissa per aurem,
 Si, quae fatus eram, revocas, contentus abibis
 Ex parte; ipse etenim cernes plantam, unde secantur
 Rami, et praecinctum renes ita concludentem:
 125 *Pinguis ubi crescit, qui res non capiat inanes.*

XII.

Postremam simulatque suis lux alma loquelam
 Assumpsit labris fari ulteriora parata,
 Orsa rotare molam est sanctam: nec verterat ante
 Totum orbem, hanc alio quam incluserit altera circlo,
 5 Et motum motu, et cantum cantu ipsa secundans;
 Cantu, qui vincit tanto Parnassidas illas
 Sirenes nostras, quanto lux prima repulsi
 Splendorem radii. Veluti per mollia nubis
 Aequae distantes arcus similesque colorem
 10 Volvuntur, cum Juno jubet mandata referre
 Ancillam, (exterior quoniam generatur ab arcu
 Interiore arcus, ut quae fanti assonat Eccho,
 Quam consumpsit amor, ceu solis flamma vapores;)
 Et dant hic vulgo praesaga volvere mente,
 15 Quae pepigisse Deum cum Noade foedera novit,
 Se non ulturum pesthac mundum agmine aquarum:
 Sic duo sorta rosis aeternis laeta moveri
 Nos circum, internaecque ita respondere corona
 Extrema visa fuit. Postquam explicuere choream
 20 Laetitiamque aliam ingentem (tam voce canora,
 Quam luce in lucem alternis vibrante vicissim),
 Gaudia testatae ac blandae atque quiescere certae
 Ad tempus simul, ut, specie cum est percita dulci,
 Uno ictu prohibens aditum, reseransque necesse est

- 25 Dupla oculi utatur virtus; ex corde novellae
Lucis vox venit, quae me partem egit in illam,
Unde erat, instar acus stellam spectantis; et inquit:
Ille amor, unde mihi decus est, me dicere facta
Alterius ducis hortatur, quem propter eundem
30 Hac tanta est in laude meus. Res digna videtur,
Ut, quam unus tenuit sedem, hanc simul occupet alter;
Utque hi militiae pariter subiere labores,
Sic his aequalem splendorem gloria fundat.
Quam tanti fuerat Christo rursum instruere armis,
35 Lecta acies gressus post signum tarda movebat,
Raraque et addubitans. Cum Rex, qui tempus in omne
Regnat, militiae trepidae similique labanti
Consultum voluit, non quod quidquam ipsa mereret,
Sed gratis tantum; atque, ut paulo diximus ante,
40 Heroas geminos jussit succurrere sponsae,
Quorum acta, ac voces populum sine more vagatum
Veracem docuere viam, atque in calle stetere
Recto. Qua reserata venit placidi aura Favoni
Blanda aperire novas frondes, viridique colore
45 Induere Europam rursum, haud procul aequoris undas,
Pulsantes littus, post quas sol, longius ire
Jussus, saepe homini cuivis sua lumina celat,
Fortunata sedet Caliguris, tuta sub amplo
Scuto, ubi succumbit simulatque simul Leo vincit.
50 Ortus ibi est, verae qui religionis amator
Exstitit, humanusque suis, atque hostibus asper,
Luctator sanctus, cui mens, vix edita, plena
Sic virtute fuit viva, ut genitricis in alvo
Fecerit hanc vatem. Postquam sponsalia sacri
55 Propter fontis aquas hunc conjungere, fidemque,
Mutua ubi alternis se dotavere salute;
Femina, quae fuerat pro isto spondere parata,
In somnis vidit signum mirabile fructus
Inde egressuri, verisque haeredibus aequae.

- 60 Utque foret, re qualis erat, sacer impetus illi
A Domino ductum, qui usque est dominatus in ipsum,
Imposuit nomen, quod tempus in omne remansit.
Atque ego dico istum, veluti quem Christus in horto
Agricolam posuit, suam opem laturus amice.
- 65 Nuncius iste quidem Christoque domesticus usu
Visus erat; nam primus amor, qui exarsit aperte,
Consilium huic fuerat primum, quod voce rogatus.
Ediderat Christus. Vigilantem hunc saepe soloque
Invenit stratum ac tacitum, ut qui diceret: Adsum
- 70 Natus ad hoc, nutrix. — O, quo est genitore creatus,
Vere felicem! Quam vere dicta Joanna est
Mater, si in terris nota est vis nominis hujus!
Non is pro mundo, qui tot modo adire labores
Cogit, Taddaeo vestigia pressa sequentes,
- 75 Illius et flexus, cui dat magnum Ostia nomen;
At non fallacis manna compulsus amore,
Mox vasto dives doctrinae flumine magnus
Emicuit doctor sic, ut studiosus obiret
Vinetum facile expallescere, si malus illi
- 80 Vinitor affuerit. Sedem, magis ante benignam
Pauperibus justis, non quod culpanda sit illa,
Sed quod culpandus, qui degener occupat ipsam,
Non ut sectantem partiri, sive trientem
Dimidia de parte sibi daret, iste rogavit,
- 85 Non sortem sedis pinguem, quae prima vacaret,
Non decimas, quas jure dei paupercula turba
Clamat; at errantem contra sua bella ciere
Ille sinat mundum, pro quo te semine cingunt
Ter plantae octonae. Dein vi exundante profundae
- 90 Doctrinae simul, ac studii defungier orsus
Munere Apostolico, quasi quem premit alta ruentem
Vena amnem, in stirpes, quas severat haeresis, ictus
Ingeminans, illic usus potioribus armis.
Major ubi steterat vis ausa obsistere certa.

- 95 Diversa ex isto deinde emersere fluentia,
Queis riguis gaudet Christi pulcherrimus hortus,
Ut magis atque magis ducant arbusta vigorem.
Si talis bigae una fuit rota, qua stetit alma
Sponsa Dei victrix civilia proelia contra,
100 Te decet alterius non ignorare magistri
Virtutem egregiam, quem laudum prodigus ante
Nostrum initum tanta THOMAS in luce locavit.
At via, quam primam signaverat orbita, spreta est;
Quare, ubi crusta fuit, mucor dominatur amarus.
- 105 Quae non declinans unquam vestigia proles
Legerat istius, gressu revoluta retrorsum
Sic it, ut ad talos pedis anteriora ferantur.
Sentiet ipsa quidem actutum sub tempora messis
Culturam pravam, sibi cum clamabit ademptam
- 110 Areolam lolium. Tamen hoc mihi dicere vere est:
Si cui de nostro sit cura volumine chartas
Attento scrutari oculo singlariter omnes,
Nunc etiam hic aliquam dabitur reperire legendam,
Scriptum ubi adhuc maneat: Sum nondum degener, ille
- 115 Qui soleo. At non hic CASALI natus Aquaeve
Spartae; etenim noti est interpretes uterque statuti,
Alter ut hoc fugiat, hujus premat alter habenas.
Hic BONAVENTURAM est tibi discere Balneoregi
Natum, qui, quamvis sim grandia munera functus,
120 Decrevi semper laevam postponere curam.
Hic stat, qui ducit praeclarum a lumine nomen;
AUGUSTINUS adest pariter, qui paupere primus
Cum turba exuerat plantas, quae fune revincta
Renes gavisa est Regi placuisse superno.
- 125 Jungitur hic Ugo sancti VICTORIS alumnus;
Stat simul et PETRUS HISPANUS, qui quinque libellis
Et septem notus claret, PETRUSQUE COMESSOR,
Atque propheta NATHAN, pariterque CHRYSOSTOMUS olim
Metropolitanus, nec non ANSELMUS, et ille.

130 DONATUS primae dignatus porrigere arti
 Ipse manum. RABAN est isthic, Calaberque JOACHIM
 A latere effulget, sacro qui flamine plenus
 Ventura inspexit. Tanti viri ut aemulus essem,
 Fratris me hortata est comis sollertia THOMAE,
 135 Aequaque vox; mecumque mei arrisere sodales.

XIII.

Qui modo visa mihi plane dignoscere curat,
 Mente sua fingat sic, ut quam fingit imago,
 Dum dico, ante oculos solidae stet rupis ad instar,
 Quindenae stellas, quae per diversa plagarum
 5 Exhilarant coelum usque adeo splendore sereno,
 Ut superet coeci compages aëris omnes;
 Et currum fingat, cui sat sinus esse videtur
 Nostratis coeli sub noctis tempus opacae,
 Et sub mane novum, et nunquam temone voluto
 10 Deficit. Os fingat cornu, quod prodit in axis
 Cuspide, quem circum rota prima volumine fertur,
 De se composuisse sibi duo signa sub arce
 Aetherea, quo more sibi Minois, ubi artus
 Ipsa suos sensit mortali frigore solvi;
 15 Alterum et in jubar alterius radiare vicissim,
 Et circumferri ambo, sic ut tenderet unum
 Ante, unumque retro; atque fere sibi sideris umbram
 Veri mente sua teneat duplicisque choreae
 Circum, ubi constiteram, punctum se sponte rotantis.
 20 Namque hoc est nostro tanto superantius usu,
 Quanto praevertit Clanium qui vertitur axis
 Axibus aethereis velocior. Haud ibi Bacchi
 Thebani nomen, nec ibi Paeana caneant;
 Sed tres personas natura simplice, et una
 25 Divinas; ex his unam, quae hominisque Deique
 Naturam jungit. Certo dein tempore cantus

- Desiit, et turbo pariterque ea lumina sancta
 Me coram steterunt aestu crescente beata.
 Inter concordēs lux una silentia Divos
- 30 Rumpit, quae primum mihi sancti pauperis acta
 Dixerat et vitam miram, sic voce locuta:
 Postquam trita fuit paleae pars una bonumque
 Semen jam positum, et reliquam fert laeta cupido
 Tundere. Tu credis pectus, quo ex pectore costa est,
- 35 Unde gena illius prodivit pulchra, palatum
 Cujus terrigenis est tanti; pectus et illud
 Hasta confossum, quod sat post fecit et ante,
 Sic ut cuncta sua noxarum pondera lance
 Exsuperet; quidquid natura humana potiri
- 40 Luminis est apta, infusum portasse per illam
 Virtutem, quae utrumque in luminis edidit auras;
 Atque ideo mihi dicta supra mirabere forsan,
 Cum tibi narrabam sibi non habuisse secundum
 Quem divum quinta conclusum in luce notavi.
- 45 Nunc tu pande oculos ad quae responsa dabuntur.
 Et nitide adspicies tua quo sententia pacto,
 Quodque ego dicebam, in verum concurrat, in orbem
 Ceu centrum. Quod morte caret, quod victima leti est,
 Nil praeter formae splendorem est, quam parit altus
- 50 Regis amantis amor. Nam lucis vivida virtus,
 Quae sic a lucente suo meat, ut procul ipso
 Nusquam abeat, neque amore illo, qui trinus in uno est,
 Large gratificans effuso lumine donat
 Naturis fulgere novis, quasi si ipsa resultet
- 55 A speculo, aeternumque in tempus permanet una.
 Exin inferiora petens, atque ultima rerum
 Saecula, descendit magis et magis usque gradatim,
 Dum brevia efficiat, per quae signare volebam
 Edita, quae propria educit vertigine coelum,
- 60 Seu sata, sive ullo fuerint sine semine nata.
 Cera horum, quique hanc ducit, ratione modoque

Uno haud consistunt. Aeterna ita mente creata
Forma exin magis atque minus manifesta patescit
Sub signo. Quare non raro contigit, ut, quae
65 Planta eadem specie est, melius pejusque colono
Reddat, et ingenio diverso praedita corda
Sint vobis, simulac lucis venistis in oras.
Quodsi quis ceram deducere posset ad unguem,
Polleretque sua coelum virtute suprema,
70 Tota ea, quae signo lux esset inusta, niteret.
Ast illam semper mancama natura ministrat,
Non secus atque opifex longa assuetudine nactus
Artem, cui jam dextra tremit. Quodsi ardor amoris
Disponat primae claro in splendore videndam
75 Virtutis speciem, signetque; huic optima inesse
Cuncta operi deceat. Sic terra est digna creata
Virtute omnigena, qua humanum excellere pectus
Posset; sic gravida incessit sanctissima Virgo.
Quare mi laudanda tuae est sententia mentis:
80 Haud unquam ornatam virtutum dote fuisse
Naturam humanam tanta, et non affore posthac,
Quanta illas binas. Nunc si non persequar ultra,
Tu sic incipies: Cur ergo credere dignum est,
Hunc sibi non habuisse parem? Ast, ut clara patescat,
85 Quae res obscura est, tu tecum pectore volve,
Qualis erat? quae caussa fuit, quae suaserit illi
Poscere, ubi dictum est: *tibi poscito*? Non ego dixi
Tam tecte, ut nequeas id conjectare, fuisse
Regem, cui fuit in summis sapientia votis,
90 Ut regere imperii sciret satis aptus habenas.
Non ut, quot numero motores astra gubernant,
Sciret, quasque scholae tricas, et inania nectunt,
Scite extricaret. Nunc, si mea dicta notasti,
Quae facit ad regem prudentia, provida mens est
95 Absque pari. Huc tendo. Nunc si sat lumine claro
Surrexisse vides car dixi, rite videbis

Hic reges tantum me designasse per orbem
 Tam multos, virtus regum quam rara bonorum est.

- Fac ita distinguas, quae dixi; sic quoque nosces,
 100 Posse manere simul, quod ego fueram ante locutus,
 Et quod de primo tu credis patre, simulque
 De tibi dilecto et nobis. Atque istud ad instar
 Plumbi sit plantis, ut lento incedere passu,
 More hominis lassi, assuescas, si forte negandum
 105 Aut affirmandum veniat, quod lumine nondum
 Perspicias claro. Stultorum maximus ille est,
 Qui quidquam utrimque affirmative negative, priusquam
 Distinguat. Quare fit saepe, ut vergat iniquam
 Ad partem, quam corde tenet, sententia praesens,
 110 Dein studium obdurans innectat vincula menti.

- Pejus quam frustra discedit littore, quisquis
 Verum expiscari suadet sibi, nescius artis;
 Namque iste haud talis, qualis fuit ante, redibit,
 Atque haec, quae dico, vobis testantur aperte
 115 PARMENIDES, BRIXUS, mensque obfirmata MELISSI,
 Et multi, ignari, quo tendant, quove resistent.
 Hos inter fuerat, mihi crede, SABELLUS, ARIUS
 Atque illi stulti, gladiatorum more secare
 Scripturas ausi, torta sub imagine rectos
 120 Monstrantes vultus. Nimium segura minutae
 Nondum etiam sit mens plebis, cum iudicet, ut qui
 Aestimat in sulco segetes, ubi messis in herba est,
 Namque hiemem totam vidi rigidumque feroxque
 Stans prunum, quod deinde rosas in vertice habebat;

- 125 Et celerem rectaque via vada salsa secantem
 Cognovi pinam, quae portus limine in ipso
 Disperiit. Quae nata fuit, deducere lanam,
 Bertha, aut mercator Martinus, credere parcat,
 Si furem videt hunc, cumulantem altaria donis

- 130 Illum, divini se posse intrare latebras
 Consilii. Possit fur surgere, labior iste.

XIV.

Ex orbe ad centrum, atque ex centro fertur ad orbem
Aere cavo teretique inclusae motus aquai,
Sive hanc interior, seu caussa extraria pulset.

- Haec, ego quam dico, subito mihi venit imago,
5 Post ubi jam THOMAS finem dedit ore loquendi,
Ob similem casum, cum fati dicta BEATRIX
Excepit dictis, cui visum haec edere voce est
Post illum: Huic opus est, quod non ipse indicat ore,
Nec sensu interno monstrat, cognoscere veri
10 Radicem reliqui. Fac, per te discere possit,
Num lux, naturae quae dat florescere vestrae,
Qualis nunc fulget, vobiscum tempus in omne
Sit mansura aequae; quodsi est mansura, docebis,
Qui, postquam renovata dabunt vos membra videndos,
15 Fiat, ut haud obstat, quo vos minus ista vicissim
Vestra inspectetis. — Veluti superantibus actus
Laetitiae stimulis, choreae qui circumit orbem,
Gaudet et exhilarat gestus: sic sancta corona
Utraque voce pia subitaque illecta rogantis,
20 Orbe rotae, mirisque modis nova gaudia pandit.
Qui queritur, certa nos hic in morte teneri,
Queis datur in coelo vita gaudere secunda,
Non videt aeternae pluviae hoc sub sole levamen.
Ille unus, binus, trinus, qui nescius ortus,
25 Non circumscriptus, tamen omnia circumscribens
Vivit, et aeternum trinusque et binus et unus
Regnat, — ter cujusque animae resonarat in ore
Tam dulce, ut justa mercede rependere posset
Omne genus meriti. — Tum audiivi in luce minoris
30 Candidiore rotae vocem sermone modestam,
Qualis forte fuit GABRIELE affante Mariam,
Quae sic respondit: Quam duratura beati est
Festa dies regni, tam nostri vivida amoris

- Flamma diu sic hunc circum radiabit amictum.
 35 Lux hujus pariter cum aestu procedere pergit;
 Aestus cum intuitu; visque hujus tanta resultat,
 Quanta est, ipsius quae gratia vincit acumen.
 Ut decore insignem ac sanctam vestire licebit
 Carnem iterum, si, ut quanta illa est, sic tota redibit,
 40 Grator evadet cunctis persona beatis.
 Namque magis gliscet, quod lucis donat habere
 Summus amor gratis, lucis, quae posse tueri
 Dat nobis illum. Intuitus sic gliscat oportet,
 Gliscat ab intuitu calor ardens, gliscat et almus
 45 Inde fluens fulgor. Verum carbonis ad instar,
 Qui mittit flammam, et vivo candore renidens
 Sic illam superat, sese ut defendere perstet;
 Haud aliter jubar hoc, nos undique circumfusum
 Quale est, a carne exterius vincetur, in imo
 50 Quam terra usque sinu celat; nec copia lucis
 Tanta queat lassare oculos; namque organa nostri
 Corporis accipient vires, ut ferre potestas
 Sit, quidquid dulci mentem percellere sensu
 Eximie valeat. Jam alacres chorus unus et alter,
 55 Intentique omnes sunt visi erumpere in *Amen!*
 Ut desiderium defuncti morte pateret
 Corporis haud dubium; nec tantum forte sibi ipsis,
 Verum et pro patris, pro caro corpore matris,
 Et reliquae turbae, quam dilexere, priusquam
 60 Aeterni fierent ignes. Atque ecce repente
 Orta nitore pari superaddier altera primae
 Lux circum, qualis finitor circulus aureo
 Sole vehente diem; ac veluti sub vesperis horas
 Primas incipiunt nova signa adscendere in altum:
 65 Sic, ut in ambiguo stet mens, credatne, negetne
 Testi oculo verum, nova circumvertier illic
 Hos extra geminos orbes sunt flammea visa
 Signa. — O lux verax, o lampas flaminis alti,

- Ut subita et candens me circumfulsit et icit
 70 Lumina victa mihi non ultra passa nitorem!
 At tam formoso ridentique ore BEATRIX
 Obvia facta mihi est, ut ego inter caetera linquam,
 Quae mens nostra sequi haud valuit. Hic reddita nostro
 Est virtus oculo, et regna ad magis alta salutis
 75 Translatus sensi solus duce non sine Diva.
 Idque satis monuit risus majore coruscans
 Flamma, quo visa est sine more rubescere stella.
 Hic ego corde pio effusus, quoque omnibus uno
 Sermone est uti, Superumque hominumque parentem,
 80 Qua prece, adoravi, par est pensare novellum
 Hoc donum; et mihi sacri in corde piaminis ardor
 Nondum exhaustus erat, cum sat placuisse litamen
 Oblatum fauste novi. Nam copia tanta
 Fulgoris, tantus splendorum luce rubentum
 85 Imber se effudit radiorum ex igne duorum,
 Impetus ut fuerit clamare: O, qui Deus ornas
 Sic istos! Veluti, variante minusque magisque
 Lumine stellarum, distincta polum inter utrumque
 Albet ita, ut doctas agitet via lactea mentes;
 90 Haud aliter stellis stipati in Marte profundo
 Bis gemini fulgor jubaris venerabile signum
 Nectebat, juncti quod descripsere quadrantes
 Explentes circulum. — Hic, memori quae condita mente,
 Ingenium superant; neque enim, qua fulgere Christum
 95 In cruce ego vidi, exemplum, quod imagine tanta
 Sit dignum, mihi adhuc patuit reperire potestas.
 At quicumque crucem sibi tollit pone secutus
 Christum, excusabit mihi praetermissa, micantem
 Postea ubi hoc videat candore nitescere Christum.
 100 Ex uno, atque uno cornu summa inter et ima,
 Nescia stare, ibant circum ejaculantia flammās
 Lumina concursu pariter, pariterque recursu.
 Non secus hic cernes recta, obliqua, incita, tarda

- Multa minuta, modis miris sub lumine solis
 105 Longa modo, modo parva suas renovantia formas,
 Corpora ludere per radium, qui saepius umbra
 Miscetur repens, quam gens sibi gestit apisci
 Arte atque ingenio, defendens tela diei.
 Ut chelys atque fides, ubi vis bene tenta resultet
 110 Plurima, chordarum dulci modulamine tangunt
 Ignaros numeri: sic crebro ex agmine lucam
 Illic fulgentum melos undique conveniebat
 Ante crucem, quod me rapuit, quin verba notarem.
 Mente quidem sensi carmen complectier altas
 115 Laudes, namque audita mihi est vox ista: *Resurge*
Et vince, haud secus atque sonum captantibus aure
 Non perceptura, quae sit sententia dicti.
 Illic haerebam tanto defixus amore,
 Hactenus ut mihi res unquam non ulla catenis
 120 Tantum jucundis sensus devinxerit omnes.
 Ausus forte nimis videar sic ore locutus,
 Gaudia postponens oculis manantia pulchris,
 In quos inspiciens omnis mea cura quiescit.
 At si quis reputat, viva exemplaria pulchri
 125 Eximii tanto magis affulgere decora,
 Quo plus contingat sedes conscendere ad altas,
 Nec me spectavisse illuc, indulgeat isti
 Culpae, quam fateor, me purgaturus, et ipse
 Agnoscat, me vera loqui. Nam sancta voluptas
 130 Non hic dicta mihi est, quae conscendentibus arces
 Sublimes magis atque magis sincera redundat.

XV.

Mens bona, ubi semper, quae recte spirat amoris
 Aura, liquet, veluti non aequo in corde cupido,
 Suavisonam jussit citharam interrumpere carmen,
 Et sanctas cessare fides, quas dextera coeli

5 Et premit et lassat. Cur justis obstruat aures
Hic populus precibus, qui, pauca rogare paratum
Paene illecturus, concordi mente animoque
Conticuit? Merito veniat sine fine dolenda
Vita homini cupido, bona fluxa et vana potiri;

10 Pro quibus aeternum se illo spoliavit amore.

Sicut per noctis tranquilla et pura serenae
Interdum subito discurrere lumine flamma,
Securosque solet visus necopina movere
Mutantisque locum stellae sub imagine fertur:

15 (Excipe, quod parte ex illa, unde accensa recessit,
Nil fuit amissum; ista brevi vanescit in auras:)
Haud aliter cornu ex dextro, quod pertinet hujus
Ad postrema crucis, stellarum ubi plurimus ordo
Fulgebat junctus, multa cum luce cucurrit

20 Astrum; nec proprium lemniscum gemma reliquit,
Sed propter tractum radiorum excurrit, et igni
Assimile est visum, quem post alabastra locamus.

Composita ore pio Anchisis sic restitit umbra,
(Majori nostrae si dignum est credere Musae)

25 In valle Elisia, natum cum sensit adesse.

O sanguis meus, o super omnem gratia morem!
Et cuinam, ut tibi, reclusa est bis janua coeli?

Sic illud lumen: quare tum ego totus in illo;
Dein Dominae quaesivi oculos: namque altus agebat

30 Me stupor hinc atque hinc; quia tali huic lumina risu
Ardebant, ut et ipse meis mihi sorte datorum
Donorum summam, Paradisi et habere viderer
Jam partem. Dein vita oculis jucunda meisque
Auribus, ad primas adjecit talia voces,

35 Quae non percepi; sic sensu est fata profundo.
Nec jam consulto, at quod erat celare necesse;
Nam sermo illius signum super adstitit omni
Praefinitum homini. — At postquam deferbuit arcus
Ardentis studii sic, ut, quae funderet ore,

- 40 Descensu peterent quod nostra est tangere mente,
Hoc primum audiui: Bene sit tibi, Trine, qui es Unus,
Et nostrum es tanto dignatus munere semen.
Dein: Grata et diuturna nimis jejunia, fili,
Quae sunt ducta mihi libro ex maiore legenti,
45 Pagina ubi alterne haud reddit mutata colorem,
Solvisti, huic intus splendorem luminis, unde
Verba tibi emitto, hac plumas tibi dante, volatum
Ausus sublimem. Quae tu modo pectore versas,
Ad me cuncta meare putas ex principe caussa
50 Illa, non secus ac quintusque et sextus ab uno
Exsurgit numerus, si quis satis addere novit.
Quare quis fuerim, vel cur tibi laetior esse,
Quam quisquam ex ista proidenti gaudia turba
Nunc videar, non ulla fuit tibi caussa rogandi.
55 Quod credis, verum est; nam plusque minusque beante
Quae fruitur vita turba omnis suspicit illud,
In quo tu speculo pandis tua sensa, priusquam
Haec animo volvas. Verum ut sacri ignis amoris,
Qui vigilare jubet pascentem lumina viso
60 Perpetuo et desiderio me suaviter urit,
Plenius expletus maneat, vox libera, laeta
Et secunda sonet, quae vis aut corde volutas,
Ad quae mox decreta mihi responsa dabuntur.
Postquam respexi Dominam meque illa, priusquam
65 Inciperem fari, audivit, vultuque sereno
Annuit arridens, cupienti qui addidit alas.
Tunc ego sic coepi: Sapientia et aestus amoris,
Ex quo se vobis ostendit, quae regit aequae
Cuncta, et pro meritis cuncta aequat, summa potestas,
70 Uno respondent mensurae pondere vobis:
Nam solem propter, qui vos lustravit et ussit
Luce sua atque aestu, sic unicuique facultas
Utraque inest aequae, nihil ut simile esse feratur.
At studium, ac pariter mentis prudentia ob ipsam,

- 75 Quam nostis, caussam mortalia membra ferentum
Alis diversas suerunt imponere pennas.
Quare ego, qui vivo morti devotus, in ista
Sortis inaequalis video me lege retentum;
Atque haec caussa fuit, cur parcam solvere grates
- 80 Voce, ac laetitiae plaudam modo corde paternae.
Te precor ipse quidem, o vivax mihi flamma topati,
Hunc quae thesaurum pretiosum gemma decoras,
Per te explere tuo ut liceat mihi nomine mentem.
O mea frons, per quam venit mihi tanta voluptas
- 85 Solum expectanti, en radix tua, talia contra
Ille; ac deinde inquit: Qui primus nomina vestro
Imposuit generi, et post centum atque amplius annos
Certat adhuc primam montis superare coronam,
Is meus est natus, bisavus tibi, cui decet ore
- 90 Et factis te jam longum resecare laborem.
Antiquos intra fines Florentia stabat
Pace fruens plena, parvo contenta pudensque.
Non pictas acubus vestes, non illa corollas
Cognorat, non, femellis quae stringeret apte
- 95 Crura, periscelidem; nec quidquam, cingula praeter,
Formam fingeat. Nondum modo nata pavore
Filia torquebat patrem; nam tempora, dosque
Hinc atque inde modum nunquam transire sinebant.
Nulla domus, vacuum quam turba domestica morte
- 100 Deseruisset. erat. Nondum, qui in luminis oras,
Quidquid posset agi secreta in parte domorum,
Ederet, ortus erat tristi alite Sardanapalus.
Nondum Monsmarius monti, qui nomina primum
Duxit ab aucupio, palmam cessisse priorem
- 105 Visus erat, qui, ut nunc superatur culmine in isto
Adscensus, ita vincetur, dante urbe ruinam.
His ego vidi oculis Bertin-Belincionem ossis
Et corii ornatu vestitum incedere, et uxor
Illius numquam a speculo fucata redibat.

- 110 Del-Vecchium et Nerlun contentos simplice pelle
Vidi, et matronas fusum pensumque trahentes.
O fortunatas! Tumuli secura paterni
Singula erat. Needum ulla thoro deserta jacebat
Gallorum ob gladios. Pueri cunabula propter
115 Altera sidebat, verbis solata quietem,
Quae quondam patrum linguam matrumque juvabant.
Atque colo mollem deducens altera crinem,
Fallebat somnum, turba prope stante suorum,
Iliacas memorans Fesulasque urbemque Quirini.
120 Tum Cinguella, Lapis cognomine Saltarellus
Nostro illi populo portentum tale fuissent,
Quale foret vestro Cornelia, Cincinnatus.
His ita tranquillis, ita pulchris moribus urbis,
Tam fido populo, hospitio tam dulci et amico
125 Me dono dederat, genitrice vocante, Maria,
Et veteri ex vestro sacro fonte renatus
CACCIAGUIDA fui, fratre et consorte Moronto
Atque Elisaeo. Prognata in fluminis ora
Eridani conjux veniſt mihi. Nomen ab illa
130 Filius is duxit, cujus tu nomine gaudes.
Induperatoris dein sum vexilla secutus
Conradi, ense latus qui mi praecinxit, honore
Dignatus tanto propter benefacta merentem.
Contra nequitiam sum illum comitatus euntem
135 Legis, qua populus tellurem usurpat et urbem,
Pastoris culpa, quas vobis jura dederunt.
Atque ita mi gentem fuit extricata per illam.
Haec anima ex mundo praesenti fallere, cujus
Insidiosus amor multorum pectora turbat,
140 Atque ex martyrio ad pacem fuit exitus hancce.

XVI.

- O curanda parum deducta a sanguine nostra
Nobilitas, si humana doces jactare vetustum
Pectora te propter decus hic, ubi languet amoris
Flamma boni, nunquam fuerit mirabile visum
5 Id mihi: quo nullo declinat calle cupido
A vero, in coelo, si quid mihi gloria suasit.
Ipsa quidem es vestis, quae mox fit curta supellex,
Ut, nisi quis student quidquam superaddere in horas,
Te circum volitet tacitum cum forcipe tempus.
10 Vos, hac voce usus coepi, quam passa loquelam est
Roma prius, sed quam post non tenuere nepotes;
At quae constiterat paulum semota BEATRIX
Ridenti similis, quae tunc tussivit, ubi error
Primus, ut est scriptum, suasit peccare Ginevrae,
15 Vos estis pater, a vobis fiducia menti
Plena meae venit, vos sic me attollitis ultra
Vires, ut major me sim. Tot fontibus haurit
Mens mea laetitiam, ut per se sit facta beati
Fons gaudii; tamen in se se tenet unda, nec arcum
20 Effringit claustrum. Quare, carissima origo
Prima meae gentis, majores dicite vestros,
Dicite, quae primae fuerint signata juventae
Tempora, nec pigeat vos dicere, ovile Joannis
Quantum ibi tum fuerit, quique inter millia multa
25 Extiterint digni magis altis sidere scamnis.
Plantibus ut ventis flamma in carbone resumit
Vires, sic illam vidi splendescere lucem
Has ad blanditias: atque ut mage pulchra refulsit
Illa meis oculis, ita dulcius ore sonante,
30 Sed non, quo utuntur nostri, sermone locuta est:
Ex quo dixit Ave! coelo demissus ab alto
Gabriel, ad tempus, quo in luminis edidit auras
Me genitrix, quae sancta modo est, repetisse Leonem

- Iste suum est visus quingentis orbibus ignis
 35 Expletis, deciesque octonis, rursus ut ista
 Sub planta arderet. Patribus cunabula primis,
 Atque mihi dedit is locus, urbis ubi ultima sexta
 Est regio ex cursu, quem vobis ludus equorum
 Annuus absolvit. Nil de maioribus ultra.
- 40 Qui fuerint, quae caussa illis hanc suaserit urbem
 Appetere, est tacuisse magis, quam dicere, honestum.
 Totus ibi populus, cui vis erat apta ferendis
 Armis, si incipias a Martis ad usque Joannis
 Cultum, quinta tuae, quam scis modo vivere, gentis
- 45 Pars erat. Urbana at soboles, modo semine mista
 Campi, Certaldi, Fighini, pura reperta est
 Infimum ad usque fabrum. Sed quanto optatius esset,
 Nunc quoque finitimis, quas dico, gentibus uti
 Sic, ut Tresplanus tantum et Galluppius urbi
- 50 Terminus haereret, quam has intra moenia habere,
 Putoremque pati pago Agulione profecti
 Villici et alterius Signae orti, jam nimis acris
 Ad fraudem. Nisi, quam plus degenerasse videtis,
 In terris gens Augusto comperta noverca
- 55 Esset, at ut proprio genitrix non rustica nato,
 Talis se jactat modo sanguine Florentinum,
 Mutat, mercatur, Semipontem qui ire cupisset,
 Patris ubi genitor parvae stipis aes rogitabat.
 Montemurlus adhuc Comitum sub jure maneret
- 60 Contentus, CERCHIQUE forent, ubi pastor Aconem
 Convocat aere cavo populum, et fortassis amarent
 Nunc quoque Valdigravi tuta otia BONDELMONTES.
 Congeries confusa hominum fuit usque malorum
 Prima urbi labes, patinarum ut copia nostris
- 65 Corporibus; citiusque cadit, qui luminis expers
 Taurus eat, quam agnus, pariter cui lumen ademptum est;
 Nec raro magis ac melius, quam quina, secabit
 Unica vis gladii. Si tecum fata revolvās

- Lunae, Urbisaliae, ut jam defluxere retroque
70 Ut sublapsurae sunt res Clusique Sinaeque,
Non tibi res nova erit gentes audire ruina
Eversas, nec mira quidem, quando urbibus ipsis
Finis adest. Ut vos, sunt vestra obnoxia morti
Omnia, et haec aliqua, quae stat diuturna, latescit
75 In re, at vestra brevis vita est. Atque orbis ad instar
Lunam volventis, qui nudat littora et abdit,
Nec datur ulla quies; sic nunc fortuna vicissim
Vestram urbem exercet. Quare haud mirare loquentem
Me Florentinos, qui nunc capita alta ferebant,
80 Antiquam quorum celarunt tempora famam.
Ugos, Osmanos vidi, Graecosque Philipposque,
Atque Catellinos simul, et genus Alberichi,
Jam claros titulis, sorte inclinante superbis,
Et genere antiquo multos opibusque potentes.
85 Portam ultra, nova perfidiae quam pondera onustam
Tam graviter vexant, ut jam jactura gementis
Sit metuenda ratis, gens RAVIGNANA manebat,
Unde comes GUIDUS, quique a BELLINCIONE alto
Dein duxit nomen. Dominandi nulla latebat
90 Jam via PRESSENSEM, atque domi PALIGIUS auro
Ornat capulum. Stabat jam magna columna,
Quae niveum et maculis distinctum insigne gerebat,
Atque illi, admonitus modii quibus ora rubore
Inficit. O quales vidi, quos turgida fastu
95 Mens egit pessum! atque globos praedivite ab auro,
Per quos florebat coepto Florentia in omni!
Haud secus illorum sese gessisse feruntur
Patres, qui, quoties ecclesia vestra vacavit,
Ipsi in concilio stantes sibi corpus obesum
100 Curarant. Inflata domus, quae, — se ardua ut anguis
Attollens contra fugientem suscitatur iras,
Nunc, si quis dentem ostendat loculumve sonantem,
Mitescit velut agnus iners, — tum crescere primum

- Cooperat, at genere ex humili; socerum Ubaldino
105 Incusante suum, hanc consanguinitate propinquam
Quod sibi junxisset. Rem dicam haud credere dignam,
Sed veram: Angustam populus veniebat in urbem
Per portam, proprium cui gens PERUCCIA nomen
Imposuit. Quicumque gerunt insigne Dynastae
110 Magni perpulchrum, cujus nomenque decusque
Solatur sacrata dies celeberrima Thomae,
Inde et militiam duxere et munera priva;
Quamvis conveniat vili cum furfure plebis
Qui decus hoc hodie fulvo circumdedit auro.
115 Jam GUADEROTTI domus et domus IMPORTUNI
Stabat, et hic vicus multo pacatior esset,
Si nova ab hoc longe vicinia prorsus abesset.
Illa domus, vestri fletus fons primus, ob iram
Justam, quae tristi vos omnes funere mersit,
120 Quam propter vobis perierunt gaudia vitae,
Cum sibi conjunctis multo florebat honore.
Quam male, BONDELMONS, fugisti ducere sponsam,
Consilio alterius captus! Nam plurima turba,
Nunc tristis, tute laetanti incederet ore,
125 Si Deus, ut primum portam nostrae urbis inisti,
Teque tuosque Haemae tradendos ultro dedisset!
Scilicet id decuit lapidem, qui littore truncus
Prospectat pontem, ut foret is, Florentia, vobis
Victima postremae pacis. Cum gentibus istis,
130 Cumque aliis pariter, tanta est urbs pace potita,
Ut nunquam luctus caussa intercesserit ulla.
Istas per gentes justum insignemque decore
Usque adeo populum vidi, ut sua lilia nunquam
Plorarit capite inverso pendentia ab hasta,
135 Nec per dissidium rubro maculata colore.

XVII.

- Qualis, ubi Climenen adiit, sibi pignora certa
Exposcens contra linguae convicia acerbæ,
Qui docuit natis minus indulgere parentes :
Talis eram ac talem me senserat esse BEATRIX,
5 Ac sanctum lumen, quod pro me excesserat ultro
Sede sua. Quare, quæ dux mihi et arbitra stabat:
Eructa flammam studii, quod pectore versas,
Dixit, et erumpat signata impressaque clare
Interiore typo; non quod quidquam addere nostræ
10 Notitiæ per verba queas, at ut ipse suescas
Enarrare sitim, donec quis misceat undam.
O dilecta mihi, quæ sic extollere, planta,
Ut, veluti mens nostra videt non posse triquetrum
Binos accipere obtusos, ita cuncta, priusquam
15 Eveniant, ventura vides, atque ordine cernis,
In punctum inspiciens, quo tempora convenere!
Tunc cum VIRGILIO junctus vestigia traxi
Per curantem animas montem ac per mortua regna,
Multa mihi gravia audiui de sorte futuræ
20 Vitæ; etsi invicto videar mihi robore septus
Ictus fortunæ contra. Quare ista maneret
Cura satis contenta mihi, si discere detur,
Quæ mihi fata instent; siquidem prævisa sagitta
Fit violenta minus. Luci sic ante locutæ
25 Dixi, confessus studium prout ore BEATRIX
Jusserat. Obscuris haud illa ambagibus usa est
Assuetis animum vulgi captare, priusquam
Insons indigna clausisset lumina morte
Agnus divinus, qui tollit crimina mundi;
30 At claris usus verbis brevibusque paternus
Ille amor inclusus proprio et sua gaudia risu
Præportans inquit: Quidquid continget in horas
Venturas, vestrae quod non se porrigit extra

- Materiae tabulam, id totum sese explicat ante
35 Conspectum aeternum pictum: at non inde necessum
More alio sumit, quam navis sponte secundo
Flumine descendens, a spectatore sedente
Pro speculo in ripa. Venit inde, ut fertur ad aures
Dulcis ab organico sonitus, tibi sorte parata
40 Tempestas spectanda mihi. Ut discessit ab urbe
Hippolytus patria crudelis fraude novercae,
Sic te proripias profugum Florentia oportet.
Insidet hoc animis, agiturque, et mox bene cedit
Volventi hoc, ubi stat semper mercabilis aere
45 Christus; et offensam partem, ut fit, culpa sequetur,
Iudice vulgari fama; sed proxima poena
Testis erit veri caussam ulciscantis iniquam.
Omnia, quae fuerunt tibi pignora cara, relinques;
Atque hoc, exilii quod primum conjicit arcus,
50 Est telum. Disces, ut sal sapit acre palato
Alterius panis, quam sit via dura terenti
Alterius scalas, sursum deorsumque meando.
Quodque magis duro tua pondere terga gravabit,
Improba erit comitum delabens turba tuorum,
55 Cum qua tu pariter vallem laberis in istam.
Nam male grata tibi, et coeca deperdita mente,
Impiaque adversans ruet in te tota; sed ipsa
Post paulo incedet tristi suffusa rubore.
Exitus insani motus sic acta probabit,
60 Ut pulchrum fuerit tibi consuluisse seorsim.
Primum perfugium, hospitii spes prima quieti
Veronensis erit magni natura benigna
Portantis scalam, sancto super alite stante.
Hic te respiciet tam humanus, ut inter utrimque
65 Dantem ac poscentem, qui alias solet esse secundus,
Hic deprendatur primus. Deinde ipse videbis
Hujus ita imbutum fortis virtute planetae
Natali a primo puerum, ut praelustria facta

- Exspectes. Nondum id gentes sensere, novellam
70 Aetatem propter, quem circum sidera tantum
Explerunt novies orbem. Verum arte priusquam
Guasconius prava Hænicum deceperit altum,
Illius erumpet multas missura sagittas
Virtus, aspernata aurum, aspernata laborem.
75 Magnificæ splendor vitæ quoque lumine claro
Eminus, ac late sic effulgebit, ut hostes
Haud possint tacitis hunc prætermittere linguis.
Hunc tibi fac maneat, hujus benefactaque speres.
Hunc propter faciem mutabit plurima turba,
80 Dives ubi ac pauper versa vice transiget ævum.
Deque illo tibi corde feres hæc scripta sub imo,
At non narrabis. — Tum vero talia dixit
Non habitura fidem coram cernentibus ista.
Insuper hæc addit: Sunt hæc, me interprete, fili,
85 Quæ gravia audisti, perpessa, et facta dolosa
Abdita, quæ emergent paucis labentibus annis.
Non tamen invidas vicinis; nam tibi vita
Plus diuturna foret, quam tempus crimina tantæ
Perfidiae ulturum. — Postquam subtegmina telæ,
90 Stamine quam intendit, se sat duxisse, silendo
Sancta anima ostendit, coepi, ut qui fluctuat anceps,
Consilium poscens quem spectat, vultque seorsim,
Atque amat. Haud equidem, pater, ignoro, ut pede tempus
Veloci properet me cadere vulnere, multo
95 Asperiore homini, cui mens jam deficit æqua.
Quare si caveam, bene erit, ne, patria adempta,
Quod mihi plus carum est, alias mea carmina propter
Amittam sedes. Loca per sine fine dolenda,
Per montem, cujus jucundo a culmine Divæ
100 Lumina pulchra meæ me deduxere, per astra
Ex luce in lucem didici, quæ, verâ referre
Cum sim ausus, multis fuerint acri aspra sapore.
Quod si subtimidus veri deprender amicus,

- Inter eos timeo ne vitam amittere cogar,
 105 Antiquum quibus est, quod praesens labitur, aevum.
 Lux, sub qua risum pandebat copia tanti
 Thesauri mihi ibi inventi, primum ore corusco
 Fulsit, ut aurato in speculo flamma ignea solis.
 Exin respondit: Tenebrosi conscia facti
 110 Sive suo sive alterius mens tacta pudore,
 Sentiet ista quidem verborum tela tuorum.
 Tu tamen, amota fingendi qualibet arte,
 Quidquid vidisti, manifesta luce locabis,
 Et sine, ubi prurit scabies, ibi scalpere quemque;
 115 Quodsi forte labris tenus invenietur amara
 Vox tua, vitalem succum concocta relinquet.
 Iste tuus mugitus erit, ceu flamina venti,
 Quae majore ictu magis alta cacumina pulsan;
 Idque hominis fuerit generosum pectus habentis.
 120 Propterea sphaeris licuit tibi cernere in istis,
 In monte, in dirae nigra formidine vallis
 Tantum animas, quarum sunt nomina cognita fama;
 Nam mens illius, qui fanti accommodat aures,
 Nescit stare, fidem neque habet, si exempla sequantur,
 125 Quorum sit radix plerisque ignota latensque,
 Aut si res minime claro se lumine prodatur.

XVIII.

- Intus jam secum gaudebat vita beata
 Illa; ego gustabam, quae mecum corde movebam,
 Dulce acri miscens; at, quae me ad templa trahebat
 Alta Dei, mulier: Muta, quam pectore volvis,
 5 Curam, ait; id reputa, propius me adstare levantem
 Omni animas onere injusto. — Haec pia verba profatum
 Solamen mihi suspexi; at quo lumina amore
 Arderent sancto, minus aptus dicere mitto;
 Non modo, quod verbis male fidam, sed quia mentis

- 10 Virtus haud posset, nullo ducente, regressum
Per se ferre illuc. Id tantum dicere quirem,
Me, dum nostra acies visum pascebat in illa,
Omni alia cura pectus gessisse solutum.
Dum recta in Dominam radians aeterna voluptas
- 15 Explebat suspectum oculi pulchro ore secundum,
Illa ait unius domito mihi lumine visus:
Respice et ausculta; neque enim modo cernere nostri
Dant Paradisum oculi. — Veluti hic quandoque videmus
In vultu sensum mentis, si est tantus, ut omnes
- 20 Auferat huic vires: sanctae sic lucis in igne,
In quem respexi, fuerat mihi lecta cupido
Hortata hanc mecum ulterius non pauca profari:
Hisque inquit verbis: In quinto hoc limine plantae,
Vivere cui vertex donat, quae fructibus usque
- 25 Luxuriat, nec fronde una spoliabitur unquam,
Felices habitant animae, quae, regna priusquam
Haec devenerunt, magna sonuere per imum
Fama orbem, ut quaevis Musa exsultaret opima.
Quare, si inspicias venerandi in cornua ligni,
- 30 Cujus ego nomen dicam, ille ibi fulguris instar
Splendebit celeri findentis nubila flamma.
Per crucem ego adspexi jubar unum, nomine tantum
Josuis audito. Subito qui eruperit ignis,
Nec dictum ante mihi, quam factum, nosse facultas
- 35 Est data; et excelsi MACABAEI ad nomen, adactum
Vidi alium magno circum sese orbe rotantem;
Vimque a laetitiae ducebat verbere turbo.
CAROLI ita est MAGNI pro nomine, ROLANDIQUE
Nostra acies sectata duos, ceu suspicit auceps
- 40 Falconem, rapidis qui sese sustulit alis.
Deinde GUILIELMUS simul et RINOARDUS et ille
Sub Solyma ductor GODOFREDUS lumina ad istam
Nostra crucem traxit, GUISCARDI et flamma ROBERTI.
Deinde alias inter permota immistaque luces,

- 45 Ipsius est monstrata mihi vita ante locuti,
Cantores inter coelestes apta magistra.
Tum latus in dextrum converti lumina, in ore
Aut nutu Dominae ut legerem, quid poscat honestas;
Illiusque oculos tam pura luce micantes,
50 Ac tam jucunda vidi, ut pulchrum decus horum
Visa prius solitumque omnino vicerit usum.
Atque ut, quem benefacta juvant, magis ille vir usque
Se magis atque magis sentit virtutibus auctum:
Sic mihi circuitu majore auxisse videbar
55 Arcus et coeli tractum, cum pulchrius illud
Portentum vidi: qualisque, pudore gravatum
Si levet os mulier, versa vice candida tota est:
Tale meos icit visus, ubi me rota vertit,
Sextae ob candorem stellae, quae lenius ardens
60 Me ingressum accepit. Jovis illo in lumine vidi
Fulgentem clare, qui est sideris incola, amorem,
Signantemque meis oculis, quae nostra loquela.
Ac veluti volucres deserta pabula ripa,
Gratantes sibi paene, petunt, nunc agmine in orbem,
65 Nunc structo in longum: sic intus lumina sanctae
Cantabant animae volitantes, et modo signum
D, nunc I, nunc Lque dabant in luce legendum.
Cantantes prius in numerum se quaeque movebant;
Mox versae ex istis unam effecere figuram,
70 Exin constiterunt et conticuere parumper.
O divae Aonides, quas propter gloria summa
Contigit ingeniis, et longum vita per aevum,
Illaque vobiscum populos fecere perennes,
Sit vestro gaudere datum mihi lumine, ut harum
75 Signa legam, quo quamque modo mihi mente figuram
Concepi; ex istis pateat vestra inclyta virtus
Versiculis brevibus. Se monstravere per octo
Terque novem mistas vocales, conque sonantes;
Partesque, ut videor scriptas vidisse, notavi.

- 80 *Diligite* est primum visum signare, secundum
Iustitiam scriptum. Numeris tria claudere non est
Ultima legitimis, *qui iudicatis terram*.
M dein in quinta scripturae voce locatam
Circumiere illi splendores ordine stantes
- 85 Sic, ut ibi argentum distinctum Juppiter auro
Esse videretur. Reliquos descendere vidi,
Litterae ubi vertex exstabat, ibique manere
Cantantes, credo, qui se ad se versat, amorem.
Dein, ut percussis quos ignis torribus ussit
- 90 Innumerae surgunt, oculo mirante, favillae,
Quas propter stultae sibi captant omnia gentes,
Millia splendorum sunt visa hinc surgere, et illa
Altius attolli, illa minus, prout sorte parabat
Sol illa accendens. Postquam sed singula sede
- 95 Lux stetit in propria, tunc istam effingere vidi
Eximiam flammam caput et collum alitis almi.
Qui depingit ibi, ducentem haud consulit ullum,
Sed cuncta is ducit, simul illi accepta refertur
Virtus, quae forina est nidis. Turba altera sancta,
- 100 Quae contenta prius sua lilia circumferre
M est visa mihi, modico venerabile signum
Exegit motu. — O stellae dulcissima flamma,
O quae et quanta oculis gemmarum copia nostris
Ostendit, quidquid iusti versatur in orbe
- 105 Terrarum nostro, id totum descendere ab isto,
Quod decoras, coelo! Quare illi supplico menti,
Unde oritur motus flammaram visque tuarum,
Spectet eo, unde fluit vitians tua lumina fumus;
Ut plena irae iterum jamjam male mulcat ementes,
- 110 Vendentesque intus sacri penetralia templi,
Quondam ex martyriis et multis condita signis.
O vos militiae coeli, quarum agmina cerno,
Vos precibus placate Deum pro gente profana,
Quam pravum exemplum deduxit tramite recto.

- 115 Mos fuerat quondam gladiis bellare cruentis;
 Nostri bella gerunt rapiendo hinc inde dolosi
 Panem, quem nulli patris pia dextera claudit.
 At tu, qui scribis tantum delere paratus,
 Id tecum reputa, qui profudere cruorem
 120 Hoc pro vineto, quod tu vastare laboras,
 Et Petrum et Paulum quoque nunc protendere vitam,
 Quamvis hoc dicas: Mihi jam stat certa voluntas,
 Illum sectari, cui visum est vivere soli,
 Et cujus solvit caput a cervice revulsum
 125 Pro saltu pretium fassi inter vulnera Christum,
 Nec Piscatoris, neque Pauli nomina novi.

XIX.

- Ante oculos aderat pansis pulcherrima imago
 Alis, exhilarans pleni in dulcedine gaudi
 Consortas animas, quarum mihi singula parvus
 Visa pyropus erat, sic flammans solis ab igne,
 5 Ut mihi in adversos oculos refringeret illum.
 Et quod mox opus est mihi pingere, nulla referre
 Vox ausa est unquam, nulla unquam scribere dextra,
 Nec potuit virtus comprehendere Daedala mentis.
 Conspexi audivique simul rostrum edere verba
 10 Ac resonare *Meum* simul, et *Me* guttura fantis,
 Nos ubi, vel *Nostrum* vere sententia poscit.
 Et coepit: Quod vita pie casteque peracta
 Est mihi, nunc isthic splendorem tollor ad istum,
 Qui desiderio haud patitur se vincier ullo;
 15 In terris ac tanta mei monumenta reliqui,
 Ut gentes adeo pravae mea nomina laudent
 Et tamen exemplum fugiant. Sic pluribus unus
 Sentitur calor ex prunis, veluti unus amorum
 Multorum sonus effigie veniebat ab ista.
 20 Quare ego tunc: O aeternum vernantis in aevum

Laetitiae flores, vestros mihi odore sub uno
Mittentes cuncti singlariter undique odores,
Solvite, spirantes, nostrae jejunia mentis,
Quam fame torserunt longa, quia pabula nulla
25 Inveni in terris. Equidem me scire fatebor
Justum illum patrem, quamvis sese ipse videndum
Ut speculum ostendat coeli per caetera scamna,
Non huic sub velo sese praebere cohorti.
Scitis, ut arrectus consistam audire paratus;
30 Non ignoratis quaenam, male cura molesta,
Ancipitem ex longo esuries collecta moretur.
Qualis ubi exsiluit sublato tegmine falco,
Exagitat caput atque alis sibi plaudit apertis,
Ostentatque inhians formoso in corpore robur:
35 Tale illud signum contextum laudibus almi
Flaminis adspexi, circum resonantibus hymnis,
Quos didicere illic, qui aeterna pace fruuntur.
Dein: Qui supremum normam circumtulit orbem,
Totque ibi disposuit manifesta occultaque certo
40 Ordine, non potuit propriam sic sculperet ubique
Virtutem, sua quin spatium sapientia abesset
Longe infinitum exsuperans. Res ipsa notavit;
Nam Tumidus primus, cui perfectissima forma
Uni erat eximio, indocilis sibi poscere lumen,
45 Speque sua praeceps, casu est delapsus acerbo.
Atque hinc colligere est vobis, genus omne minoris
Naturae non esse Bono par fine carenti,
Quod sibi mensura est soli et quod se capit unum.
Ergo nostra acies, radio quae oriatur oportet
50 Ex aliquo mentis, cujus sunt omnia plena,
Natura haud potis est tanta virtute valere,
Ut non cognoscat se multo cernere primum
Principium inferius re; fitque, ut lumina, vestri
Qualia sunt mundi, sese in penetralia mittant
55 Justitiae aeternae, velut amplum per mare visus;

- Qui, quamquam adspiciat riparum ex margine fundum,
Non hunc inveniat, pelagus si adscendat in altum;
Est tamen ille, sed abscondunt vada coeca profundi.
Lux nulla est, quae non effulserit ore sereno,
60 Quod nullum turbat tempus; tenebrae omnia, carnis
Umbra vel illius, dempta ista luce, venenum.
Sat modo aperta patet clare latebra illa, vigentem
Quae tibi justitiam quondam celare solebat,
Et tibi miranti suasit tam crebra rogare;
65 Cum tu dicebas: Quidam Gangetide in ora
Nascitur, atque illic nemo est, qui nomine Christum.
Compellat, neque qui doceat scribatque legatque;
At recti huic mores, at nescia fallere vita,
Omnia facta pie, semper casta, aequa voluntas,
70 Quoad ratio humanae potuit pertingere mentis,
Non facti aut verbi maculavit crimine vitam:
Occidit, haud sacri ablutus baptismatis unda,
Absque fide; heu ubi justitia est, quae damnat eundem?
Aut ubi culpa hujus, si nescit credere Christo?
75 Equis es, in cathedra qui vis considerare iudex,
Ut rem discutias positam ultra millia centum,
Vix aptus metiri oculo spatium unius ulnae?
Certe illi, mecum qui percontatur acute,
Ni Scriptura ausis vestris praecideret alas,
80 Mira quidem, fateor, dubitandi caussa fuisset.
O curvae in terras animae, o caligine crassa
Obductae mentes! Quae per se prima voluntas
Est bona perfectumque bonum, usque immota manebit:
Id justum esse puta, quod totum congruit isti.
85 Nulla creata, licet per se optima, res trahit ipsam;
Quin immo haec radians est istius unica origo.
Qualis, ubi saturam officiosa ciconia prolem
Agnovit, sese nido secreta volutat,
Qualis et haec, quae matrem expleto ventre tuetur:
90 Tale fuit, me sic oculos utrosque tenente,

Sacratum signum, coram tot mentibus alas
Excutiens. Seque ultro rotans haec voce canebat:
Quale tibi melos est istud, quod nulla facultas
Est tibi discendi, tale est mortalibus illic
95 Copsilium aeternum. Dein clara incendia sancti
Flaminis in signo pariter composta quierunt,
Per quod Romulidum est mundo venerabile nomen.

Atque ipsum rursus: Nemo regnum istud inivit,
Qui non in solo statuit spem ponere Christo,
100 Aut prius, aut postquam clavis suspensus obivit.
Ast en complures, qui, *Christe, o Christe!* frequentant,
Quos multo minus hunc propter cum corpore vero
Josaphat adspiciet vallis, quam nescia Christi
Pectora queis fuerant; ac talia Christicolarum
105 Saecula Niliacae niger arguet incola ripae,
Cum duo in aversas partes collegia abibunt:
Unum in perpetuum locuples, unum omnium egenum.

Dicere quid poterit vestris gens Persa tyrannis,
Post ubi jam coram librum inspectabit apertum,
110 In quo cernere erit cuncta horum turpia facta?
Hic inter titulos Alberti quisque videbit
Illum, quem calamus properabit tradere chartis,
Quem propter Pragae regnum invasere ruinae;
Nec non moerorem, quo planget Sequana ripas,
115 Unius ob fraudem nummos corrumpere adorti,
Quem fortis porcus fractum sub Tartara mittet.
Nec non hic rabies stabit spectanda superbam
Immissura sitim, Scotumque Anglumque furentes
Quae trahit, ut nequeant intra consistere metam;
120 Nec non luxuries, et mollis vita Bohemi,
Regis et Hispani, queis nunquam cognita virtus,
Nunquam accepta fuit. Claudii a Solyma hic prebitatem
Signum I declarat, contraria M notat ausa.

Hic et avarities atque excors vita patebit
125 Illius, ignipotens quem detestata tyrannum est

- Insula, ubi Anchisis cecidit longaeva senectus.
 Utque satis pateat, quam sit levis iste miserque,
 Truncabit Scriptura notas, quae multa docebunt
 Exiguo in spatio. Et patrui fratrisque nefanda
 130 Facta apparebunt, per quos tam strenua pubes,
 Atque corona duplex it cum grege currucarum.
 Quique Tago est rex, quique Danis dat jussa proterva,
 Quique typi Veneti simulavit fraude numisma
 Illyricus, noscentur ibi. Pannonia felix,
 135 Si quando ulterius vexantem ferre recuset!
 O felix, si, quo praecingitur undique, monte
 Sese Navarra armaret! Sic credere dignum est;
 Hoc etenim didicit jam Famaugusta, simulque
 Nicosia in regem pecudem queribunda susurrat,
 140 Qui, dum alias sequitur pecudes, excedere nescit.

XX.

- Quum, qui terrarum flammis opera omnia lustrat,
 Nostro praecipitat semiorbe, nitorque diei
 Undique conficitur, qui aether tantummodo ab ipso
 Ignescit primum, multarum lumine lucum,
 5 In quas una jubar fundit, renovata repente
 Ostendit decora; atque mihi haec succurrit imago
 Aetheris, ut mundi et ductorum insigne suorum
 In sancto tacuit rostro. Nam spicula viva
 Splendorum, magis atque magis flammantia, cantus
 10 Coeperunt mihi pro mentis virtute caducos.
 Dulcis Amor, dulci quem vestit gloria risu,
 Quantus eras illis medius fulgoribus ardens,
 Queis unus sanctos subdebat spiritus aestus!
 Posteaquam cari lucentesque igne lapilli,
 15 Queis sextum vidi gemmatum fulgere lumen,
 Angelicis pariter fecere silentia linguis,
 Amnis ego sonitum vicini audire videbar,

- Qui lapides inter delabens, lucidus errat
Nativum ostentans secundum gramine culmen.
- 20 Ac veluti a collo citharae modulamina ducunt
Formam, et ab ore cavo penetrabilis aura cicuta,
Non secus illud avis murmur, mora nec fuit ulla,
Per collum adscendit, tanquam si hoc esset inane.
Isthic in vocem se vertit, et exiit isthinc
- 25 Per rostrum ipsius, formam accepitque loquela,
Qualem cor, in quo illa fuit mihi scripta, manebat.
Quae mea pars visu pollet, propiusque tueri
Dat vestris aquilis radiantis lumina solis,
Attente inspicienda tibi est, sic incipit illa;
- 30 Namque ignes inter, quorum in me lucet imago,
Qui in capite efficiunt oculos fulgore micantes,
Illi prae reliquis summa ad fastigia scandunt.
Pupulae in orbe meae medius qui fulgurat, ille est
Flaminis aeterni cantor, qui transtulit arcam
- 35 Ex pago in pagum; nunc discit carmina quanti
Sint sua, propterea quod vero haec pectore panxit,
Cum videat sese pretio maiore repensum.
Deque supercilium quinis cingentibus, ille,
Qui mihi stat propius rostrum, solatus amaras
- 40 Est viduae lacrimas natum lugentis ademptum:
Nunc scit, quam magno constet contemnere Christum,
Hanc dulcem expertus vitam, et contraria passus.
Quique orbem sequitur, dictum mihi jam ante, sub arcu
Qui supra est, vero confossus corda dolore
- 45 Tardavit mortem. Nunc scit non posse moveri
Judicium aeternum, quamvis in crastina verti
Saepe illic hodierna queant, dum vota precesque
Huc veniant dignae. Quique adstat proximus alter,
Codice cum legum, et genti se adscribere mecum,
- 50 Consilio suadente bono quod cessit amare,
Decrevit Grajae, Pastori cedere certus.
Nunc discit, quare, quidquid deducitur aequo

- Atque bono incepto prave, non possit obesse
 Auctori, inde licet foret emersura ruina
- 55 Eversura orbem. Sed qui spectandus in arcu
 Est tibi declivi, nomen Guilelmus habebat,
 Quem pia deplorat tellus, cui CAROLUS atque
 FRIDRICUS vivi eliciunt ex pectore fletus.
 Nunc videt, ut iusti regis coelum ardet amore;
- 60 Idque etiam ipse docet vultis fulgore coruscans.
 Quis, vestros inter priscis erroribus actos,
 Crederet Iliacum versari RUPHEA in isto
 Orbe oculi, et sanctis quintum sese addere flammis?
 Nunc sat divinae veniae, quam cernere mundus
- 65 Non valet, iste videt, barathri licet ipse profundi
 Haud oculis possit propriis descendere in ima.
 Qualis per liquidos tractus spatiat alauda
 Primum voce canens, ac dein contenta silescit
 Extremum modulata melos, quo expletur abunde:
- 70 Talis imago fuit mihi visa, impressa sigillo
 Aeterni gaudi, quod, prout fert corde libido,
 Omne facit quale est. Et quum defixus et anceps
 Vitro essem similis referenti veste colorem,
 Quo fuit imbutum, non longum est passa morantem;
- 75 Vique sibi propria: Quidnam hoc? mi extorsit ab ore;
 Quare laetitiam ingentem fulgore corusco
 Vidi exultantem. Post haec venerabile signum
 Luminibus magis accensis mihi talia reddit,
 Ne me suspensum post mira audita teneret;
- 80 Ut novi, narrata mihi tu credere dignum
 Esse putas, quia testor ego; at cognoscere non est,
 Qui possint fieri, et te, si sunt credita, fallunt.
 Stas homini similis, qui rem sat nomine novit;
 Cernere at ipse nequit, quid sit, ni accesserit auctor,
- 85 Qui doceat. Regnum coelorum a flamine amoris
 Vim patitur, vivaque a spe, cui victa voluntas
 Divina obsequitur, non, ut qui cedere victus

- Cogitur, at quia vult vinci, et sic victa benigno
Ipsa animo vincit. Quae prima, et quinta figurat
90 Vita supercilium, figit tibi corda stupore,
Quod superum Alituum regionem cernis ab ipsis
Ornatam. Haud isti, ut reris, sua corpora morte
Deseruere obita venerati falsa Deorum
Numina, sed Christum summa pietate colentes,
95 Unus passurum, passum alter. Nam unus ab Orco,
Unde redit nemo ad frugem, remeavit ad ossa,
Idque fuit merces spem vivam cordis habentis,
Sperantis, se posse Deum prece flectere blanda,
Illum morte obita ut superas revocaret ad auras.
100 Istaque, quam verbis compello, vita beata
Regressa ad carnem, non longum ibi jussa morari,
Illius est amplexa fidem, spes una salutis
Qui fertur; credens veri concepit amoris
Ignem, ut post mortem fuerit dignata secundam
105 Ista laetitia. Coelestis summa Parentis
Gratia, sic alto dimanans flumine, ut unquam
Nulla acies oculi in primam se immiserit undam,
Alterius menti illuxit, quam propter amavit
Is rectum, ac fuit in Teucris justissimus unus.
110 Idcirco, adspirante Deo, multo ante futurum
Is novit Christum redimentem sanguine mundum.
Credere in hunc igitur statuit, cui deinde mephiti
Vana superstitio haud potuit suffundere mentem,
Imo is perversae damnavit crimina gentis.
115 Huic tres pro sacro affuerunt baptismo Divae,
Quas orbe ex dextro licuit tibi cernere, mille
Pluresque ante annos quam esset baptismo nasci.
O virtus mentis, quae homines praedestinat ante
Ortum principium, quam te a radice remotam
120 Adspiciunt illi, queis primam agnoscere causam
Non est fas totam! Vos, o mortalia corda,
Discite iudicium vestrum compescere habenis;

- Nam nos ora Dei propius manifesta tuentes
 Ignoramus adhuc omnes, quos ille beandos
 125 Legerit; et dulce est pars haec detracta levamen;
 Nostrum namque bonum bonitate acquirit ab ista
 Perfectam summam, et quod vult divina Voluntas,
 Vult et nostra simul. Sic haec sanctissima imago,
 Ut daret obtusis oculis res cernere clare,
 130 Jucundam menti medicinam fecit egenae.
 Utque bonum citharista bonus vibrantia fila
 Cantorem hortatur sectarier, unde per aures
 Gravior it cantus; sic, dum est mihi talia fata,
 Splendores memini geminos vidisse beatos,
 135 Non secus atque oculorum ictus concordat utrimque,
 Cum verbis pariter facularum summa movere.

XXI.

- Jam defixa iterum Dominae mea lumina ab ore
 Pendebant animusque simul, quacumque remotus
 Cura alia. Haec autem risu parcebat, et inquit:
 Si modo riderem, tu qualis filia Cadmi
 5 Ires in cinerem; nam quo plus scandere templi
 Contigit aeterni scalas, plus aucta decore
 Mi facies micat, ut nosti; et ni temperet, ipsa
 Flammat ita, ut vis, qua polles, mortalis ad ignem
 Tantum frons esset, tonitru quae scinditur uno.
 10 Sublatos nos stella tenet, quae septima fulget
 Pectore sub Nemei flammis efflante Leonis,
 Quae interius virtute hujus modo mista coruscat.
 Attente vestiga oculis, atque utitor illis
 Ut speculo contra, quod se tibi sistit in isto
 15 Spectandum speculo, signum. — Cuicumque daretur,
 Discere, qualis erat pendentis ab ore beato
 Esca mei visus, cum alio divertere jussus
 Mutavi curam; facile esset fingere mente,

- Quam mihi jucundum fuerit parere magistrae
20 Coelicolae, partem cum animus librasset utramque.
Intra crystallum, quae mundi circumit oras
Nacta ducis nomen cari, quo rege jacebat
Nequitiae omne genus, scala aurea clara micante
Sole mihi visa est se sic attollere in altum,
25 Ut non hanc oculo assequeretur. Simul ipse videbam
Per cunctos effusa gradus tot millia lucum
Delabi, ut rerer, quidquid splendoris in aethra est,
Isthic diffusum. Ac veluti sub luce diei
Prima cornices nativo more moventur
30 Una, ut calfaciant torpentes frigore plumas:
Deinde aliae abscedunt, nec tangit cura regressus,
Quaque abiere, aliae redeunt, seseque rotantes
Consistunt aliae; talis splendoribus esse
Visa mihi est illis ratio; namque undique cuncti
35 Advenere simul, donec tetigere paratum
Unicuique gradum, et qui proximus adstitit ignis,
Usque adeo fulsit clare, ut sim corde locutus:
Quem mihi praeportas, facile est cognoscere amorem.
Ast illa, unde mihi tempusque modumque manebam
40 Scitandi ac studium pariter cum voce premendi,
Stat; nec consultum male erit mihi, si qua rogare
Ingratis mittam. At quae viderat ima tacentis
Illius inspiciens in vultum, qui omnia cernit;
Solve tuo, dixit, ferventem in pectore curam.
45 Et coepi: Haud ego sum tanti, ut, cui verba remittas,
Me dignum reputem; sed te sine flectier hujus
Promeritis, quae dat mihi poscere, vita beata
Laetitia occultata tua. Sit discere caussam,
Quae mihi te admovit propius, nec dicere parce,
50 Cur hoc dulce melos Paradisi cesset in orbe,
Quod tam voce pia per sphaeras diditur omnes
Inferius? — Tunc illa mihi: Mortalibus apta
Aure vales veluti visu; quare ista canorem

- Sphaera tenet, caussas ob quas tenuisse BEATRIX
55 Est tibi visa prius risum. Tantummodo lapsa
Sum sanctae gradibus scalae, tibi ut obvia fiam
Laetius accipiens verbis, ac, quo induor, igne.
Nec mihi vis major praecurrere suasit amoris;
Tantus enim, majorque animas agit astra tenentes
60 Aestus, ut ex fulgore patet cujusque micantis.
At qui summus amor famulas nos esse paratas
Consilio hortatur, quod digerit omnia solum,
Dat sortes isthic, quales tibi cernere fas est.
Ipse quidem video, respondi, sacra lucerna,
65 Quomodo liber amor satis ista regnet in aula,
Ut legem aeternae rationis cuncta sequantur;
Ast istud mihi difficile est cognoscere, quare
Te ratio ventura parans praedestinet unam
Tot tibi consortes inter, quae munere tali
70 Fungaris? — Nondum fueram postrema profatus,
Cum parte usa sui pro centro illa ignea lampas,
Ceu mola, veloci se circum turbine vertit.
Exin, intus amor qui stabat, talia reddit:
Divinae radius lucis super adstat acute
75 Insinuans isti, cujus concludor in alvo.
Vis hujus conjuncta meae, qua caetera cerno,
Usque adeo super extollit me, ut numinis esse,
Unde emuncta venit, videam. Hinc mea gaudia flammant;
Namque mihi visus acies, quoad clara, redundat
80 Aequo splendorem flammae. Sed da mihi quamvis
In coelis animam, quae plus clarescere digna est;
Da Seraphim, qui plus divini in spicula solis
Obtutus teneat fixos, tibi me ista roganti
Non satis is faciet. Nam sic se immittit in altum
85 Aeternae legis pelagus, quod discere averes,
Ut sit discissum quavis a mente creata.
Cumque feres reditum mundi ad mortalia saecula,
Hoc referes, ne quis nimium confiderit audax

Ad tantum se posse pedes appellere signum.

- 90 Quae mens hic lucet, terrarum est fumida in orbe;
Quare fac reputes, qui illic praestare valebit,
Quod non ipsa queant coelestibus addita Divis.

Sic mihi sermo hujus praescipsit. Quare ego misi
Quaerere, devenique illuc, ubi voce rogavi

- 95 Demisse, quatenam fuerit, dum membra gerebat.

Italiae surgunt inter duo littora saxa,
Non procul a vestrae distantia moenibus urbis,
Usque adeo, ut murmur tonitrus immugiat infra;
Gibbarem et efficiunt illum, cui Catria nomen,

- 100 Infra quam sacrata aedes deserta locorum
Sola tenet, soli cultum exhibitura supremo
Terrae ac Coelorum Domino. — Sic tertius infit
Sermo hujus; deinde haec pergens verba insuper addit:
Hic vixi servire Deo sic certus, ut esca

- 105 Solo adpersa oleo perferrem frigus et aestum
Perleviter, curam contentus figere in unam
Cor animumque, Deum meditans ac totus in illo.
Uberrim his coelis jam suebat reddere claustrum
Illud: inane modo factum est, ut oporteat omnes

- 110 Mox esse admonitos. PETRUS DAMIANUS habebam
Nomen ibi: Adriacum prope littus in aede Mariae
Olim PETRUS eram PECCATOR. Mi breve vitae
Mortalis restabat iter, cum saepe rogatum,
Quaesitumque diu ad rubrum traxere galerum,

- 115 Qui ruit in pejus, quo hunc plus transfundere curant.
Advenere CEPHAS et sancto flamine plenum
VAS MAGNUM, ambo illi pariter macri ac pede nudo,
Orantes panem cujusque ad limina portae.

At nostrae aetatis pastores brachia poscunt,

- 120 Queis fulti hinc atque hinc adscendant, brachia poscunt,
Quae se deducant, membrorum mole gravantur
Tanta, seque retro sustollant. Tegmine vestis
Quadrupedem propriae obvolvunt, ut pelle sub una

Binae ita belluae eant. Eheu patientia, quae tam
 125 Ista diu pateris! — Sed verba sub ista gradatim
 Complures vidi faculas descendere agique
 Circum, illisque decus renovabat singulus orbis.
 Circumiere istam ac steterunt tantoque susurro
 Clamavere omnes, ut nullum quiveris isti
 130 Isthinc assimilare sonum; nec venit ad aures
 Verborum cantus, tanto superante tonitru.

XXII.

Quum tota haereret mihi mens oppressa stupore,
 Quaesivi Dominam, quae me ducebat, ut infans
 Confugiens semper, quo plus confidit; at illa
 Illicet, ut mater praesens succurrere proli
 5 Pallidae, anhelanti, qua animum solet addere, voce,
 Sic ait: An nescis, te coeli templa tenere?
 An nescis, sanctum coelorum, quidquid ubique est?
 Quaeque isthic fiunt, studio fieri omnia recto?
 Quomodo concentus te transmutasset et ore
 10 In nostro risus, nunc est tibi fingere mente,
 Si tanto is clamor concussit pectora motu:
 In quo si audisses carmen commune precantum,
 Jam tibi nota foret, quam cernes, morte priusquam
 Occumbas, poenam. Qui isthinc stat pendulus ensis,
 15 Non cito, nec tarde caedit, nec fallere quemquam
 Est solitus, praeter properantum optata, metumque
 Poenam exspectantum. — Ast alias jam suspice flammas;
 Nam valde illustres animas, si lumina nostro,
 Ut dico, a vultu abducas, fulgere videbis.
 20 Ut visum est illi, reliqua omnia circumspexi,
 Et centum vidi globulos splendere, simulque
 Pulchris se alterius radiis ornare vicissim.
 Stabam more viri sub corde prementis acutum
 Mucronem desiderii, nec voce rogare

- 25 Audentis: refugit fixos transire pudoris
Fines urgendo nimis; at quae maxima, quaeque
Has inter baccas nitidissima luce micabat,
Prodiit, ipsa satis per se factura studentī
Discere; et ex alvo interior vox promere verba
- 30 Haec audita fuit: Si esset tibi cernere amorem,
Ut mihi, qui hic ardet, timidus quae discere mussas,
Prompsisses; at ne, dum exspectas, tardius altum
Ad finem venias, propere responsa remittam,
Ad quae tu tanto fari prohibere rubore.
- 35 Mons, ubi Cassinus divo super insidet, olim
Gente fuit celebris multa, quae culmen adibat,
Quo malus hanc error mens et perversa trahebat.
Isque ego sum, primus qui nomen ferre sub auras
Hic studui illius, qui terris vera reclusit,
- 40 Per quae mortales adeo tolluntur in altum.
Atque hic tanta meis respondit gratia votis,
Ut mihi mox dederit cultu deducere iniquo,
Qui mundum illexit, vicinos undique pagos.
Praestantes animae, quas contemplatio ad astra
- 45 Vexit, sunt ignes alii, quos ille perusait
Aestus, qui flores ac sanctos edere fructus
In terris solet. Hic MACCARIUS, hic ROMUALDUS,
Hic adsunt fratres, qui gressum in claustra tulere
Constantes, ut ego. — Tum: Qui tibi talia, dixi,
- 50 Fanti elucet amor, simul et praesentia comis,
Quam video atque noto manifestam in quolibet igne,
Sic mihi cor fidens expandit, ut ignea solis
Virtus saepe rosam, quae, quanta est, crescit aperta.
Quare quaeso, pater, dic et da discere certo,
- 55 An speranda mihi sit gratia tanta precanti,
Ut modicum detur, posito velamine, formam
Mi spectare tuam? Tunc is mihi: Frater, abunde,
Quae sic alta cupis, venient potiunda recepto
Extremam in sphaeram, quae caetera vota meumque

- 60 Explet. Ibi quaevis perfecta, integra cupido
 Et matura fuit. Tenet in se quidquid ubique est
 Illa ibi sola, ubi semper erat: nam nullibi nixa est;
 Non habet illa polos, sed scala haec scandit ad ipsam,
 Quare sese oculo sic subtrahit alta tuenti.
- 65 Usque illuc ipsam pertingere parte superna
 ISACIDES vidit, cum apparuit agmine pressa
 Alituum coeli tanto. At vestigia terris,
 Hanc ut conscendat, nemo divellere curat,
 Atque ibi chartarum damno composta remansit
- 70 Regula, quam dederam. Muri, coenobia quondam,
 Sunt modo speluncae facti, nostrique cuculli
 Apparent sacci vitiato surfure pleni.
 At Deus haud odit tantum grave foenus, ut illum
 Fructum, quo monachi sic insanire videntur.
- 75 Nam quidquid servat custos ecclesia, id omne
 Pauperis est poscentis opem sub imagine Christi,
 Non jam cognati, nec deterioris amici.
 Vestra adeo blanda est caro, ut haud satis esse putetur
 Inceptum felix illic a roboris ortu
- 80 Ad glandes. Opus hoc PETRUS est aggressus inanis
 Argenti atque auri: jejunia nostra precesque
 FRANCISCI, ac pietas quam demississima claustrum
 Fundarunt proprii murum; et si coepta revolvat
 Cujusque, ac repetas inde usque hoc temporis aevum,
- 85 Candida nigram mentes duxisse colorem.
 Vere versa retro Jordanis lympa recurrens
 Plus fuit, atque, volente Deo, rubri fuga fluctus,
 Mira oculis hominum, quam isti medicina dolori.
 Hic ita; et inde suos petiit. Dein turba coacta
- 90 Tota, velut turbo, sese in sublime recepit.
 Dulcis me mulier pone illos impulit uno
 Indicio, ut sanctae superarem altissima scalae;
 Sic virtus hujus naturam vicerat aegram.
 Nec fuit hic unquam loca per sublimia et ima

- 95 Tam celer a nostrae naturae robore motus,
Ut rapido posset cursu me aequare volantem.
Sic mihi fas fuerit. rursus spectare triumphum
Illum, mi lector, quem propter crimina vitae
Lugeo saepe meae et plango mihi pectora palmis;
100 Ut tibi demissum tam raptim avertere pruna
Non esset digitum, quam cernere contigit astrum
Post Taurum veniens, sensique ingressus in ipsum.
O luces almae, o magna virtute repletum
Lumen, cui, quotacumque esset, debere fatebor
105 Vim totam ingenii! Vobiscum exhibat, et oras
Vobiscum occiduas repetebat praepete cursu
Ille pater generans mortalia saecula cuncta,
Cum primum Hetruscis ego coepi vescier auris.
Post ubi largita est tantum mihi gratia donum,
110 Ut praecelsa rotae fastigia adire liceret,
Quae vos circumagit, regionem agnoscere vestram
Est mihi sorte datum. Modo vestros suspicit ignes
Suspirans anima ista pie, ut virtute potiri
Durum iter aggressae detur, quod me attrahit ad se.
115 Jam se summa Salus sistit sic proxima, coepit
Dux mea, ut et claris, et acutis lucibus uti
Jam te posse rear. Quare consiste, priusquam
Te mergas illuc, despectans. Adspice, quantum
Sub pedibus mundum tibi subjecisse videbor.
120 Quare sensa tibi quam jucundissima prodat
Pectus, ubi occurrat venienti turba triumphans,
Per coeli convexa hujus quae laeta propinquat.
Septenos iterum coelos ego lumine totos
Lustravi, talemque globum mihi cernere nostrum
125 Contigit, ut vili adspectu decerpserit ore
Invito risum; ac melius sentire videtur
Qui minimi hunc faciat, vereque est aequus habendus,
Longe diversas qui agitat sub pectore curas.
Natam Latona incensam vidi, atque sine umbra,

- 130 Quae mihi caussa fuit, cur olim mente putarim
 Hanc raram ac densam. Hic, Hyperione nate, tuorum
 Spicula sustinui splendorum, quoque rotentur
 Impete te circum natus Maja atque Dione,
 Miratus didici, ut moderetur Juppiter igni
- 135 Nati, algoque patris. Stationes caussa novandi
 Tunc patuit. Vidi septena haec corpora, quanta,
 Qualia erant, qualique ibant velocia motu,
 Utque potita situ distanti singula cedant.
 Areola haec, quae nos adeo facit esse feroces,
- 140 Me simul aeterna verti cum prole gemella,
 Tota mihi a summo se ostendit ad usque profundum:
 Exin pulchra meis quaesivi lumina rursus.

XXIII.

- Ceu nido incumbens frondes avis inter amicas
 Dulcia natorum prope corpora, nocte tegente
 Omnia, ut optato adspectu potiaturs et esca
 Hos alat inventa, duos solata labores,
- 5 Tempus praevertit, ramoque insistit aperto
 Et desiderio manet ardenti aurea solis
 Spicula, prospectans defixo lumine, donec
 Tandem Eos surgat; mea sic arrecta tenebat
 Diva oculos speculata plagam, sub qua ire videtur
- 10 Sol properante minus cursu. At cum lumina circum
 Volventem adspicerem ac suspensam, ut qui optat, et idem
 Quiddam aliud vellet, spem et praecipiente quiescit
 Pectore contentus, sic ora oculosque ferebam.
 Sed breve praeteriit tempus punctum inter utrumque;
- 15 Quo mansi, dico et vidi clarescere coelum
 Et magis ac magis; et simul haec est fata BEATRIX:
 Ecce tibi ingentem Christi sectata triumphum
 Agmina, et has sphaeras peragrantem qui manet omnis
 Te fructus. Mihi visus erat flammescere totus

20 Huic vultus, tantamque oculis diffundere plenis
Laetitiâ, ut cogar fructus id linquere inane.

Qualis sub noctem ridet pleno orbe serenam
Aethereas inter pulcherrima Delia nymphas,
Omnia pingentes coeli loca; millia supra

25 Splendorum adstantem vidi, qui lumine cunctis
Donabat splendere suo, solem, ut solet iste
Omnia luce sua perfundere signa superna.
Et jubare ex vivo caro fulgida translucebat
In visus tam clara meos, ut ferre nequirem.

30 O mihi dux dulcis, dux o mihi cara, BEATRIX!

Illa mihi: Quae te virtus domat, omnia frangit.
Hic sapientia adest, pariterque potentia pandens
Coelum inter terramque vias, quas plurima longum
Jam vota optarunt. — Ut ruptis nubibus ignis,

35 Qui non se capit, expansus petit ima, rebellis
Naturae; haud aliter, tanta inter pabula fines
Exsuperans arctos, se ipsa mens major abivit,
Nec, quae tum fierent, nunc est meminisse facultas.
Pande oculos, qualisque ego sim modo, suspice, dixit;

40 Talia vidisti, ut valeas jam ferre tuendo
Risum impune meum. Stabam, ut qui visâ requirit
Oblita excussus, frustra haec revocare laborans,
Tanta ubi promissa audiui, et tam digna favore
Grati animi, et nunquam ex libro delenda docente

45 Praeterita. At vero si nunc cuncta ora sonarent,
Jucundo quae lacte magis pinguescere turbae
Aonidum dederunt, mihi opem latura canenti
Risum alium, utque dabat clarescere purius ori
Formoso hic risus, pars haud millesima veri

50 Huc subeat. Quare Paradisum pingere adortus,
Sacratum saltu me transiluisse poema
Confiteor, qualis qui offendit forte recisum,
Quod peragrabat, iter. Sed qui grave mente volutot
Pondus materiae ac tergum mortale gravatum,

- 55 Haud iste arguerit tanta sub mole trementem.
Non iter est parvae cymbae, quod tendit arandum
Prora audax, non est navarchi, qui sibi parcat.
Cur mea te facies, inquit, tanto ardet amore,
Ut non adspicias pulchri decora alma vireti,
60 Quod se sub Christi radiis florum ornat honore
Omnigeno? Hic rosa inest, in qua sibi sumere carnem
Divinum voluit Verbum, hic se lilia tollunt,
Quorum pandit odor callem, qui ad sidera duxit.
Sic mea Dux; et ego totus parere paratus
65 Hujus consiliis, aegre certamina inivi
Pupillae rursus. Ceu, puro sole micante
Per nubem fractam, jam pictum floribus hortum
Umbris tecta mei viderunt lumina visus;
Sic ego splendorum vidi plura agmina ab igne
70 Desuper ardenti fulgentum; at cernere fontem
Haud mihi posse datum est. O, quae sic imprimis illos,
Percomis virtus! Voluisti scandere in altum,
Illic largitura locum haud tua ferre valenti
Spicula. Formosi floris, quem semper adoro
75 Et mane et sere, nomen majoris ad ignem
Lucis tota anima, toto me pectore traxit!
Atque ubi, quae vincit Superos, ut vicerat imos,
Qualisque et quanta est, oculos mihi vivida pinxit
Stella, intra coelum fax est descendere visa
80 Sub forma anelli, qualis solet esse coronae,
Praecinxitque illam, ac se circumfusa rotavit.
Harmoniae quodcunque genus, quod dulcius auri
Hic sonat, atque animum magis attrahit, esset ad istam,
Ut nubes quae rupta tonat, citharam, unde coronam
85 Pulchra refert coelos Sapphirus clarius ornans.
En ego sum, sum Amor Angelicus, qui circumit altam
Laetitiam puro spirantem e Virginis alvo,
Qui desiderii statio fuit hospita nostri.
Atque ibo circum, o Dominatrix inclita coeli,

- 90 Dum prolem ibis pone tuam, sphaeramque supremam
Plus diam efficies, illi quod es addita regno.
Ista melos circumductum sub carmina habebat
Finem, unaque aliae luces sonuere *Mariam*.
Regia, quae cingit cunctos vertigine gyros
- 95 Stelliferos, vestis mage servida, cuique ministrant
Plus vitae Patris mores atque halitus almus,
Nos super interius distantia concava habebat
Sic, ut, ubi steteram, mihi se nondum illa videnda
Praeberent: quae caussa fuit, cur copia nulla
- 100 Sit data luminibus nostris servare sequendo
Posse coronatam flammam sublime petentem
Ad genitum usque suum. — Velut infans, brachia tendit
Qui satur ad matrem, dum risu prodit amorem:
Sic se protendit quisque ex candoribus illis
- 105 Vertice sublato, ut norim, quam corde *Mariam*
Diligerent grato. Deinceps illi ante stetere
Ora mihi, usque adeo dulci, *Regina*, canendo,
Coeli! concentu, ut nunquam mihi mente voluptas
Exciderit. Quanta est ubertas condita in illis
- 110 Arcis divitibus, terrae bona semina doctis
Mandare! Hic vita est, juvat hic gaudere reposito
Thesaurο, quem, qui exul erat Babylonis in urbe,
Auro ibi neglecto, agcessit partum haud sine fletu.
Hic sub progenie, cujus genus a Patre summo
- 115 Cunctorum Domino, et Maria sub matre triumphat
Victor cum antiquis credentibus atque novellis,
Qui claves servat, per quas regnum itur in istud.

XXIV.

Juncta sodalitus sacra turba, electa beati
Grandem agni ad coenam, te sic pascentis abunde,
Ut desiderii usque tui sint gaudia plena;
Gratificante Deo, si est praelibare potestas

5 Huic data, quod vestra cadit ex mensa, ante diei
Horam postremam quam ipsi praescripserit aetas;
Stet posita ante oculos vobis immensa cupido
Ipsius, ac paulum vestro hunc adspergite rore.
Nam fons, unde fluunt, tacite quae cogitat intus,

10 Vobis usque patet. Sic est affata BEATRIX.

Tum vero illae animae laetae se vertere in orbes
Sphaerarum sese circum, stante axe, rotantum,
More cometarum flammanes. Utque videre est
Usque in machinulis lapsas strepitantibus horas

15 Sic volvi circlos, si advertas, ut prior unus
Sit similis stanti, extremusque volare putetur;
Sic illae choreae plaudentes dispare motu;
Prout rapidae aut lentae, cujusque expendere opum vim
Visus edocuere meos. Quae est visa notari

20 Dignior egregiam ob speciem, splendore refulsit
Felici usque adeo, ut nullum mage fulgere lumen
Ferret; terque BEATRICEM circum igne voluta,
Fudit ab ore melos tam divum, ut vivida mentis
Vis mihi non revocet. Quare hoc mea littera saltu

25 Praeterit, ac mitto describere; namque facultas
Quaelibet ingenii, nedum oris copia nostri,
Cum studet hos similare sinus, utetur inepte
Vivaci fuco. — Alma soror, quae supplice voce
Sic pia stas coram flammata exercita cura,

30 Tu sphaerae illius pulchrae mihi vincula solvis.

Deinde sacer cessans ignis sua flamina vertit
In Dominam, haec post dicta, meam; et jam talibus infit:
Magni o lux aeterna Viri, cui tradere claves
Est nostro visum Domino, quas detulit alto

35 Ex gaudi regno miri, haud tentare recusa
Istum de levibus gravibusque, ut corde cupido
Fert rogare, tuae fidei quae dogmata poscunt,
Per quam tu incolumis super undas aequoris ibas.
An bene amet, speretne bene, et bene credat, apertum

- 40 Est tibi, qui speculum figis tua lumina in illud,
In quo picta vides quaecunque amplectitur omne.
Sed quoniam ob veram regna haec coelestia cives
Accivere fidem, hanc jussos decorare triumphis;
Hanc tractaturum par est te accedere ad istum.
- 45 Ac veluti sumptis stat baccalaureus armis,
Nec mutit, donec, monitus scrutante magistro,
Certet, sed litem non est componere certus:
Sic argumenti mecum genus omne struebam,
Fante illa, ut tanto me respondere paratum
- 50 Quaerenti offerrem, et mihi credita vera fateri.
O bone Christicola, hic jam nunc tua promito sensa,
Fare: fides quidnam est? Frontem jubar extuli ad illud,
Quod sic spirabat; deinde est inspecta BEATRIX.
Annuit illa, ut aquam fonte interiore reclusam
- 55 Effundi sinerem. Quae dat mihi gratia coram
Primpilo, qui sit mihi sensus, fari, ego coepi,
Det quoque sat claros educere pectore sensus.
Tum porro: Ut tibi dilectus, Pater optime, frater,
Qui tecum Romam meliore in calle locavit,
- 60 Jam scripsit: *Rerum, quas nos sperare jubemur,
Vera fides fulcrum est, argumentumque latentum
Mortales hominum visus: talis natura videtur
Illius esse mihi. — Dein haec audita loquela est:
Tu recte sentis, si recte intelligis, illam*
- 65 Qui inter res simul interque argumenta reponat.
Mox ego: Quae sese mihi dant arcana colenda,
Sic latitant falluntque imae mortalia gentis
Lumina, ut, haec vere esse, fides pro teste sit una,
Qua spes alta sedet, stante ut fundamine, nixa:
- 70 Inde rei solidae ipsa fides sibi nomina sumit.
Atque fide ex ista par est deducere robur
Argumentorum, haud alia ducente lucerna;
Hanc etenim dico logicam. — Tum audita loquela est:
Si, quidquid vobis doctrina discere fas est,

- 75 Sic animo quisque acciperet, locus esse sophistae
Ingenio haud posset. Vox haec ex flamine amoris
Illius incenso venit; dein talibus infit:
Tum nota, tum pondus pensi bene convenit aeris.
At fare, an proprio ex loculo deprompseris istud?
- 80 Huic ego: Ita hoc servo tam fulgens tamque rotundum,
Ut typus haud quidquam incerti mihi habere putetur.
Exin ex luce est vox haec emissa profunda,
Quae splendebat ibi: Gemma haec carissima, qua stat
Nixa omnis virtus, unde est tibi? Talibus illa.
- 85 Ast ego: Largifluus divini flaminis imber,
Cujus in antiquis diffusa est copia chartis
Inque novis, firma mihi pro ratione valebit
Semper sic praesente, ut quaelibet esset ad illam
Vis demonstrandi evincens obtusa futura.
- 90 Deinde haec audiui: Doctrina antiqua recensque,
Quae sic concludit, cur est tibi sacra loquela?
Tunc ego: Facta probant istam testantia veram,
Ad quae non ferro, non est incudibus usa
Daedala naturae virtus. — Vox haecce remisit:
- 95 Quae tibi cautio erit, quaeso, haec narrata fuisse?
Illud idem, quod adhuc manet argumenta probantis,
Nemo tibi jurat. Si ostentis excita nullis
Amplexa est tellus Christum, haec mirabilis una
Res facit, ut reliquis non sit centesima virtus,
- 100 Dixi; tu campum pauper, jejunos inisti,
Egregiam ut sereres plantam, quae fertilis uvis
Jam fuit, at facta est modo sentis. Verba sub ista
Insonuere: *Deum laudamus!* carmine in illo
Concentuque, melos quod sunt cantare sueti
- 105 In coelo Divi. — At majestas Principis illa,
Quae sic ex ramo ad ramum me traxerat usque
Excuiens, donec jamjam ad folia ultima ventum est:
Quae se mente tua delectat gratia, dixit,
Hactenus, ut decuit, responsis ora resolvit;

- 110 Sic ut, quae emersere, probem; sed promere oportet,
Quae credenda putas, atque unde tibi obvia venit
Ista fides. — Pater alme, o mens, cui cernere fas est,
Quae jam credideras sic, ut vicisse feraris,
Qui pedibus melior properavit adire sepulchrum;
115 Mi clarare jubes fidei, quae credita prompte est,
Hic formam ac pariter caussam, qua insederit ista
In me credulitas; et respondere paratum
Invenies, dixi. Mihi creditur unicus, unus
Aeternusque Deus, qui totum haud motus olympum
120 Ipse movet desiderio flammante et amore.
Nec solum fecere fidem, subjecta fideli
Quae mihi sunt oculo, vel quae scrutata profundum
Mens humana refert, sed veri lucidus imber,
Qui pluit hinc large, Mose fundente, Prophetisque
125 Et Psalmis, Evangelio turbaque probante
Vestrorum (nam vos illum scripsistis ob ignem,
Qui vos inseruit Divis), certusque fateri
Sum tres personas aeternas, esseque eorum
Sic unum trinumque, ut et *es* patiatur, et *estis*
130 Coniunctim. Verum alta Dei, quam sic modo tango,
Conditio mihi inusta manet, renovante sigillum
Saepe Evangelio. Hic fons est, est illa favilla,
Quae vivum flammae se deinde effundit in imbrem,
Et, quale in coelo sidus, mihi lumine splendet.
135 Sicut herus, jucunda sibi si quae accipit aure,
Dein servi petit amplexus gratatus ob illa,
Quae sibi laeta tulit, simul hunc videt ore tacentem:
Sic bona verba mihi dixit sub nomine trino
Cantando ac ter me cinxit, simulatque quievi,
140 Lumen Apostolicum, quod respondere jubebat;
Sic placuere illi, quae sum verba ore locutus.

XXV.

- Si quando fiat, sacrum ut fortasse poëma,
 Cujus ego in partem coelum terramque vocavi,
 Sic ut me macie plures tenuaverit annos,
 Vincat crudeles animos me excludere ovili
 5 Pulchro juratos, ubi somno membra resolvi
 Agnus, corde lupos horrens sibi bella cientes;
 Voce ego mutata, mutato vellere, vatem
 Me referam reditu, sancti et prope marmora fontis,
 Unde abii ablutus, cingam mea tempora lauro.
 10 Namque et ego ipse fidem, quae animas rata signa ferentes
 Non sinit ignorare Deum, hunc ingressus adivi,
 Proque fide ipse mihi nutu Petrus annuit isto.
 Dein lux ex illo nobis fuit obvia coetu,
 Unde prior venit, qui munere functus eorum est,
 15 Quos sibi substituit Christus. Tum laeta BEATRIX:
 Tende oculos, dixit, specta; venit, ecce, Dynastes,
 Ob quem Gallaciam properat gens visere terram.
 Ut, quum sese addit socio Cythereius ales,
 Ambo trahunt gyros et amorem murmure produnt:
 20 Haud secus occurrere sibi simul unus et alter
 Dux magnus, decore insignis, coelestia laudans
 Prandia. Ubi alternis gratatus uterque quievit,
 Quisque stetit tacitus me coram, luce coruscans
 Tanta, ut mi obruerit vultum. Sed dulce BEATRIX
 25 Ridens: O quae, inquit, scripsisti gaudia nostrae,
 Inclyta vita, domus, doceas has aetheris altas
 Spem resonare plagas; nosti, namque exprimis illam
 Tu toties, quoties Christi magis ora videnda
 Emicuerere tribus. Caput arrige, pone timorem;
 30 Quidquid enim ad Superos mortali surgit ab orbe,
 Sub nostris radiis id maturescat oportet.
 Hoc mihi solamen pervenit ab igne secundo;
 Quare ego ad adstantes haud fugi tollere visum,

- Qui prius hunc nimio curvarunt pondere, montes.
 35 Quandoquidem tibi gratificans bonus Induperator
 Hunc dat congressum, ante obitum in penetrabile recepto
 Interius, Comitum turba assidente suorum,
 Ut, simulac verum perspexeris istius aulae,
 Spes ea, quae in terris homines incendit amore,
 40 Hac tibi ope atque tuis solamina larga ministret,
 Dic age, quid sit spes, et qui sese instruat illa
 Mens tua, et unde tibi est? Sic porro flamma secunda.
 Jam pia, quae monuit tam altum tentare volatum,
 Duxque meis fuerat pennis, sic occupat ultro:
 45 Munere militiae defungi ecclesia nata
 Plenius haud quemquam sperantem possidet, ut stat
 Scriptum in sole illo totam hanc radiante per aulam;
 Quare ex Aegypto datur huic Solyma inclyta adire,
 Ante a militia quam sit requiescere iussus
 50 Hoc primum. Illa duo, quae non scitanda videntur,
 Ut sciam, at ut referat, quam sit tibi amabilis ista
 Virtus, huic linquam; quae nec nimis ardua menti,
 Nec sint apta nimis dicentem inflare tumore;
 Et det ad haec idem responsa; atque a Patre lumen
 55 Afferat hoc ipsi. — Ut doctoris verba secundans
 Corde alacri, atque lubens, ad quae est expertus, alumnus,
 Ne sua vis istum lateat, sic ora resolvi:
 Spes stat in hoc: Vitam certo expectare futuram;
 Quod fit dante Deo et meritis simul ante paratis.
 60 Istud sat multis mihi venit lumen ab astris;
 At prior ille, ducis summi qui summus habetur
 Cantor, spem mihi cordi hanc instillavit, ubi inquit,
 Laude Deum celebrans: *In te cuncta edita sperent,*
Quae nomen novere tuum! Quis nosse negabit,
 65 Dum fidem et ipse meam teneat? Tua epistola cordi
 Hanc instillavit post hunc, ut copia abundem
 Inque alios vestram pluviam sponte ipse refundam.
 Haec me fante, uitor subitus creberque micabat

Illius incendi ex vivo interiore recessu

70 Vibrans, ut scissis erumpens nubibus ignis.

Deinde hanc efflavit vocem: Quae pectus amore
Ardet adhuc virtus mihi semper ad usque coronam
Fida comes, donec functus certamine obivi,
Me jubet adspirare tibi, qui suspicis illam;

75 Atque mihi est gratum, si tu, quid spondeat ipsa,
Ipe mihi dicas. — Ego tum: Veteresque novaeque
Scripturae statuunt signum, quod nuntiat horum
Sortem, quos Pater hic noster sibi fecit amicos.
Namque Isaias inquit: Se duplici veste

80 Ornabunt animae propria in tellure; sed ista
Vita hic tam dulcis sua cuique est propria tellus.
Germanusque tuus multo distinctius istud,
Alba ubi commemorat velamina, pandere nobis
Arcanum admonitus potuit. — Me talia fante,

85 Et quasi sub finem, coelorum ex parte superna
Vox, *In te sperent*, est exaudita, chorusque
Omnis ad hanc vocem pariter responsa remisit.

Exin has inter choreas lux una refulsit

Sic, ut, si tali flammaret Cancer ab astro,

90 Una dies hiemem totam aequatura fuisset.
Ac veluti surgitque itque ingrediturque choream
Virgo hilaris, modo dum sponsae persolvat honorem,
Non jactans sese: haud aliter procedere vidi
Splendorem instructum ad binos se utrosque rotantes

95 In gyrum, alterno ut decuit flammantia amore
Pectora, ibi simul et cantum et modulamina vocum
Ingressum subito. Mea tunc haerebat in illos
Defixa obtutu Domina, ut modo nupta puella
Muta, immota manens. Ecce hic Apostolus ille,

100 Qui jacuit supra Pelicani pectora nostri,
Cui lecto magnum legavit de cruce munus.
Sic haec; non tamen idcirco divertere visum
Postea, ut ante suas quam funderet ore loquelas.

- Ut stat, qui intentus prospectat, luce parumper
 105 Defectum solem jam certus cernere, et idem,
 Ut videat, visu manet orbis; ita ante lucernam,
 Ultima quae ardebat, steteram, cum perculit aures
 Haec vox: Cur aciem tibi sic obtundis aventi
 Vestigare, quod hic spatium non occupat usquam?
 110 In terris est terra meum nunc corpus, eritque
 Hoc tam terra diu reliquis cum corporum acervis,
 Donec ab aeterna numerum mente ante statutum
 Exaequet noster. Sunt hic duo lumina tantum
 Duplice pulchra stola, sic coelum adscendere digna;
 115 Idque tuis referes; factoque hic fine quievit.
 Ignitus vortex, blanda et discordia concors
 Vocum, edens sonitum conflatum flamine trino,
 Ut vitaturi casus maris, atque laborem,
 Ante reperiussi rapido undarum impete, remi
 120 Consistunt omnes, ubi sibilus insonet unus.
 Heu mihi! quam violens turbavit pectora motus,
 Ora BEATRICES quaerenti, ubi nulla facultas
 Hanc spectare dabat, quamvis ego propter adessem,
 Felicemque agitans vitam me mundus haberet!

XXVI.

- Anceps dum stabam restincto lumine visus,
 Fulgenti ex flamma, mihi quae restinxerat istum,
 Exiit aura jubens intentum me ora tenere;
 Namque inquit: Donec redeat tibi copia visus
 5 In me consumpti, bene erit, si damna rependas
 Sermoni indulgens. Ergo nunc incipe, quoque
 Mens tua prospectet, dic atque id volvito, lumen
 Defecisse tibi, non interiisse peremptum;
 Nam quae te hanc diem mulier deduxit in aedem,
 10 Virtutem praefert oculis, qua nota valebat
 Dextera Ananiae. — Huic contra: Ut fert corde libido,

- Tardius aut citius veniat medicamen ab illa
Istis luminibus, per quae est data porta ferenti
Flammam, quae totam penitus me incendit et urit.
15 Quae vestrum hunc explet consessum, summa voluptas
Principium ac finis scripti est cujusque legenti
Aut minus, aut magis intensum dictantis amorem.
Quae me vox eadem arrexit formidine stratum
Defectus subiti, mi acuit sub pectore curam
20 Ulterius fandi. Et: Tibi certe angustius, inquit,
Tranctandum est cribrum, ut recte res cernere possis,
Dicendusque tibi est, qui signum vertit ad istud
Arcus tela tui. Cui tunc: Ope philosophiae,
Per syllogismos, per, quae Scriptura propinat,
25 Hic venit infigendus amor mihi corde sub imo;
Namque bonum, ut natura boni est, simulatque patescit
Hoc inquirenti, succendit pectus amore,
Qui tanto est major, bona quanto hoc plura receptat.
Illius esse igitur superans genus omne bonorum
30 Sic, ut praeterea, quidquid sit amabile ubique
Mortali, nil sit quam ductum lumine ab isto
Tenue jubar, spectare oculis et mente necesse est,
Cunctis posthabitis, et re in quacunque probanda
Diligere id verum, quod clare elucet ab ipso.
35 Tale meae menti fuit aptus sternere verum
Ille idem, primum qui demonstravit amorem
Vitae cujusvis, aeternum quam manet aevum.
Hoc auctor sternit verax Mosi ista prolatus
De se: *Cuncta tibi ostendam bona.* Sternis et ipse
40 Altum exorditus carmen coelestia vulgans
Arcana in terris, nullo praecone sonante
Grandius. — Audivique: Igitur quae discere mente
Humana licuit, quae te docuere magistri
Sacri huic concordēs, iterum te iterumque monebunt
45 Observare Deum finemque caputque tuorum
Ardorum. At quoque dic, an ad hunc te forte trahentes

Experiare alias chordas, tot ut ipse remittas
Voces, quot tacitum tibi dentibus iste momordit
Pectus amor. — Non me latuit mens sancta petentis
50 Coelum aquilae, quam Christus amat, quin immo videbam,
Quo moliretur profitentem adducere, et inquam:
Ad summum quicumque valent cor vertere patrem,
Morsus, certarunt istum mihi inurere amorem.
Mundi natura atque mei mors, quam ipse subivit,
55 Ut fruerer vita, et quod sperat nomine Christi
Quisque, ut ego, fidens, et quae cordi intus inhaeret
Cognitio mihi dicta, obliqui ex vortice amoris
Me traxit rectique dedit contingere ripam.
Nunc folia aeterni toto frondentia in horto
60 Cultoris mihi amanda reor, prout largiter ista
Is donat. — Postquam tacui, dulcissima coelo
Insonuere mele, et simul est modulata BEATRIX,
Ter plaudens *Sancto*. Ac veluti sub lumine acuto
Illico somnus abit, mota virtute ciente
65 Visum, quae rapide splendoris ad ostia currit
Insinuans tunicis, et qui expergiscitur, horret
Cuncta suis subjecta oculis, tam nescius ille est
Evigilans subito, dum illi succurrere cessat
Judicium mentis: nostrorum ita depulit omnem
70 Labem oculis dux diva suis radiantibus ultra
Ingentem tractum. Hic melius mihi copia visus
Quam prius affulsit. Tum victus paene stupore,
Cum prope nos quartum vidissem fulgere lumen,
Illam scitabar, quae sic est ore locuta:
75 Hac sub luce suum auctorem miratur et ardet,
Quae prior aethereas anima est emissa sub auras,
Quam quemvis primae virtutis dextra creavit.
Ut frons, quae, vento praeterlabente, reclinat
Summum, dein propria vi surgit: sic ego, fantis
80 Sub verba admirans; dein me fiducia cepit
Jam desiderio ardentem mea promere sensa;

- Et coepi: O pomum, quod prima ab origine solum
 Stabas maturum, pater o antique, maritae
 85 Et socer et genitor cujusque, id te oro piaque,
 Qua possum, te mente precor, ne taedeat ore
 Edere verba tuo; mecum quae mente voluto
 Et taceo, tibi aperta patent, nec demoror ultra.
 Bellua saepe micat sic, ut, qui amor impulit illam,
 90 Stare diu tectus non possit, veste sequente
 Quod natura jubet: sic ex velamine prima
 Illa anima ostendit, quam se indulgere parato
 Laeta animo offerret. Dein vocem efflavit et inquit:
 Vel te dissimulante, tuo quam pectore versas,
 95 Curam, hanc inspicio melius, quam quidquid habebis
 Certum. Haec in speculo nunquam fallente videnda
 Stat mihi, dupliciter quod res dat cernere, nilque,
 Quod se conduplicet, patitur. — Te audire voluntas
 Nunc fert, quam dudum posuit me numen in horto
 100 Alto, ad quem scalis tam longis reddidit aptos
 Haec artus tibi; quamque diu percepta voluptas
 Luminibus sit tanta meis, quae propria magnam
 Causa iram accendit, tum queis sim vocibus usus,
 Quarum inventor eram. — Nunc, o mihi cara propago.
 105 Non tanti per se fuerat gustata palato
 Illius esca meo ligni, ut mihi tanta pararit
 Exsilia, ast intra fines consistere recti
 Indocile ingenium. Hinc ex sedibus, unde BEATRIX
 VIRGILIUM excivit, quater auctos millibus annos
 110 Et ter centenos, et bina volumina Solis
 Hoc ego concilium optavi; atque ad lumina cuncta
 Orbibus hunc novies centum et triginta peractis,
 Dum me terra habuit profugum, flammescere vidi.
 Quae mea lingua fuit, periit restincta, priusquam
 115 Non profecturo Nimrod conamine grande
 Maturaret opus. Nam quae ratione libido
 It duce, nulla homini vario, prout astra secundat,

Duravit semper. Natura dat ipsa loquelam,
 Quae sit cunque, homini; vestris vos viribus uti
 120 Pro lubito sinit. Ante Orco quam illaberer atro,
El inter vestros nomen sibi summus habebat
 Tunc Amor, unde fluunt, quae me isthic gaudia cingunt.
 Deinde *Eli* est dictus, quod vestrum haud dedecet usum
 Consimilem in ramo frondi: dum lapsa putrescit,
 125 Altera succedit. — Qui mons altissimus undis
 Imminet, hic fuerat vitae puraeque pudendaeque
 Hospitium, a prima mihi lucis ad usque secundam
 Horam, ubi sub sextam sol a quadrante recedit.

XXVII.

Et Patri et Genito et Paracleto gloria sancto!

Voce una coepit Superiorum exercitus omnis
 Sic, ut me abstulerit dulci mens ebria cantu.
 Quocunque adspicerem, mihi laetum expandere risum
 5 Cuncta videbantur, nam aures ac lumina inibat
 Ista mihi ebrietas. O inenarrabile gaudii
 Atque voluptatis pelagus, o integra amoris
 Aetas ac pacis, securaque copia, nulla
 Exstimulante siti! Ante oculos mihi quattuor ignes
 10 Incensi stabant; ast increbrescere coepit
 Qui prior adstiterat, factus mihi imagine talis,
 Qualis stella Jovis, si Martis sidus et illa
 Jam volucres fiant et pennas mutet uterque.
 Quae mens hic divina suo regit omnia nutu,
 15 Partiturque vicem officiumque, silentia toto
 Fecerat in coelo, cum vox haec venit ad aures:
 Noli admirari, si me mutare colorem
 Cernis; nam hos omnes, me nunc dicente, videbis
 Mutari pariter. Qui in terra est sede potitus,
 20 Sede data mihi, sede data mihi, quae vacat ante
 Ora Deo geniti, de nostro idem ille sepulchro

- Latrinam fecit manantem sanguine, odorem
Tetrum exhalantem, qua infra deterrimus isthinc
Lapsus placatur. — Quem, adverso sole, colorem
25 Indueret nubes sub prima crepuscula noctis
Vel lucis, vidi totum conspergere coelum.
Ac veluti secura sui stat femina honesta,
Ac tantum timida est alienae ob crimina culpaе,
Sic mihi visa fuit vultum mutare BEATRIX,
30 Atque fuisse reor talem splendoris in alto
Defectum coelo, cum passa est summa potestas.
Exin usque adeo mutata voce profari
Institit, ut nunquam adspectum converterit oris:
Christi sponsa meo non est nutrita cruore,
35 Atque LINI et CLETI, prolato ut veneat auro;
At vitam hanc pacti laetam SIXTUSQUE PIUSQUE,
Et post CALIXTUM URBANUS, cum lumina fletu
Rorassent multo, sacrum effudere cruorem.
Non fuit iste animus nobis, ut dextra sederet
40 Ad latus illorum, quibus est succedere nostram
In sedem, altera Christiadum pars, altera laeva:
Non ut concessae claves mihi bellica versae
In signa urgerent sacrato fonte renatos;
Nostra nec effigies fieret gemma apta sigillo
45 Ad privas leges, quas falsas vendere mos est,
Quas propter rubeo, atque oculi exarsere frequenter.
Hinc se mendaci pastorum veste tegentes
Est spectare lupos per pascua cuncta rapaces.
O tutela Dei, quianam hoc in tempore cessas?
50 Jamque Caorsini, jam nostro Vascones acrem
Sanguine avent satiare sitim. O rudimenta secunda,
Huccine deciditis? Sed quae Sapiencia Romae
Scipiadis dextra mundi defendit honorem,
Quam primum, ut video, rebus succurret acerbis.
55 At tu, qui pondus propter mortale redibis,
Fili, illuc, pande os, quaeque haud celanda retexi,

- Ne cela. — Veluti glacie concreta vaporum
Copia per nostrum delabitur aëra, solem
Cornigera tangente capra; sic aethera vidi
60 Desuper ornari totum et quasi vellera lucum
Ire triumphantum, quae mecum sedibus illis
Adstiterant. Ista oculo servante sequebar,
Atque secutus eram ripa tenus intervalli,
Quod medium est, donec distantia non dedit ultra.
65 Quare ubi suspectu me vidit Diva solutum,
Dejice nunc oculos, mihi dixit, et adspice, quo te
Invenies versum. — Qua primum ex temporis hora
Despexi, vidi me percurrisse quadrantem,
Quem plaga prima facit medium transgressa diei
70 Extremum ad finem. Quare mihi cernere aratum
Stulte trans Gades fuerat maris aequor Ulyxi,
Et citra propius ripas, ubi Agenore nata
Dulce stetit pondus. Plus et patulisset aperti
Areola ex ista, sed sol processerat ultra,
75 Sub pedibus nostris, plus quam unum tramite signum.
Quae sese oblectat semper mens percita amore
Cum Domina, magis atque magis tunc rursus ad illam
Ardebat revocare oculos: ac si afferat omnes
Ars simul et natura escas, quae lumina captant,
80 In carne humana pictaque in imagine carnis
Capturae mentes, divina ad gaudia, nostris
Quae affulsere oculis vultum mirantibus illum
Ridentem, una omnes junctas nihil esse faterer.
Quaeque mihi virtus oculorum indulserat usum,
85 Pulchro me nido Ladae divulsit, et illam
Impulit in sphaeram, quae velocissima fertur.
Singula pars hujus quam vivacissima, et alta
Convenit, et simili sunt cuncta ita praedita forma,
Ut, quam Dux legit, non sit mihi dicere sedem.
90 At desiderium quae noverat illa tacentis,
Ridens tam laeto tunc coepit farier ore,

- Ut Deus exsultare mihi sit visus in illo:
 Axem quae medium motus natura quietum
 Postulat et rapida vertigine caetera torquet,
 95 Prosilit hinc, ut fine suo; nec continet ulla
 Res alia hoc coelum, quam mens divina gubernans,
 In qua ignescit amor vertens, et quae pluit alto
 Virtus. Lux et amor coelum hoc praecingit, et ipsum
 Coelos praecingit reliquos, mensque unica cingens
 100 Praecinctum, sola hoc intelligit. Haud ciet ipsi
 Extera vis motum, proprio sed turbine motus
 Coelorum reliquos ipsum metitur, ut audis
 Dimidium quinasque decem metirier ulnas.
 Jamjam per te nosse potes, ut tempus in ista
 105 Radices testa, inque aliis dicatur habere
 Frondes. — O, quae mortales, malesuada cupido,
 Usque adeo mergis sub te, ut deducere ab undis
 Lumina nemo tuis valeat! Bene vestra voluntas
 Floret; at assiduo mutantur vera sub imbre
 110 Pruna, et degeneri vos ludunt vana sapore.
 Pura fides pietasque ac nescia fallere vita
 In teneris tantum pueris reperitur, et unus-
 Quisque prius fugit has, quam plumis mala tegatur.
 Est qui, dum balbutit adhuc, jejunia servat,
 115 Interea lingua pastus genus omne soluta
 Devorat audacter quovis sub lumine lunae.
 Est qui, dum balbutit, amatque auditque parentem,
 Quam cupit, integro sermone, videre sepultam.
 Sic solita est nigro tingi cutis alba colore
 120 In primo adspectu formosae illo patre natae,
 Qui, cum mane refert, abiens sibi subrogat umbras.
 At tu, ne ignarus stupeas, id pectore volve,
 In terris nullum esse ducem, qui regna gubernet;
 Quare hominum soboles declinat tramite recto.
 125 At prius hibernis totus quam excedere mensis
 Jani sortitus nomen cogatur, ob illam

Neglectam a vestro, quae est pars centesima, partem
Caesare, sic orbes superos rugire videbis.

Nam expectata diu puppes fortuna revolvit,

130 Stant ubi nunc prorae, et classis directa feretur;

Verus et erumpet post florem ex arbore fructus.

XXVIII.

Posteaquam ostendit manifesto lumine vere,

Qualem nunc agitent mortalia pectora vitam,

Quae facit ex omni mulier me parte beatum;

Ut flammam videt incensam quadruplice lychno,

5 Qui speculum inspiciat, pos tergum luce micante,

Ante hanc quam possit oculo vel mente tueri,

Atque is, visurus, num vitrum vera reportet,

Respicit atque utrimque videt sibi congrua cuncta,

Ut metro numerum: memori sic mente repostus

10 Stat mihi suspectus pulchris in lucibus haerens,

De quibus insidiatus amor mihi vincula fecit.

Utque ego respexi, atque mei mihi lumina visus

Attigerat species descripta volumine in illo,

Sese acies oculi quoties intenderit illuc,

15 Adspexi punctum radians ita lumine acuto,

Ut sit claudere opus, vehementis acumine lucis

Quos ardet, visus. Et quod nostrae incola terrae

Cerneret hinc minimum sidus, pleno orbe refulgens

Lunae esset moles, si hoc propter forte locetur,

20 Ut sidus propter sidus. Non longius absens,

Quam qui praecingit lucem, qua pingitur, halo,

Cum vapor, unde oritur, fit crassior; igneus illud

Punctum se circum tanto impete circlus agebat,

Omnia ut amplexens quam velocissimus orbis

25 Tardior esset ad hunc motu. Circumdabat ipsum

Alter, tertius hunc; dein quarto tertius, iste

Quinto, tum sexto quintus circumdatus ibat.

- Desuper assurgens comitabat septimus illos
 Amplus ita, ut minus apta foret Thaumantias arcu
- 30 Hunc capere. Haud secus octavus nonusque patebant,
 Quorum quisque movebatur, prout visus abesse est,
 Si numerum relegas, a puncto longius uno,
 Tardior; ardebatque illi sincerior ignis,
 Qui minus a purae distabat luce favillae,
- 35 Quod plus naturae verae insinuarat, opinor.
 Cum me suspensum mulier vidisset ob altam
 Curam: Pendet, ait, coelum naturaque tota
 A puncto hoc uno. Nunc illum suspice circum
 Huic mage conjunctum, et scito ferri ocus illum
- 40 Ob, qui ipsum penitus penitusque inflamat, amorem.
 Huic ego: Si mundum hic idem possederit ordo,
 Qualem his miror inesse rotis, satiata maneret
 Mens mihi spectanti tanta haec miracula rerum;
 Mundus at is, nostris qui sensibus obversatur,
- 45 Cernere dat sphaeras tanto divinius auctas,
 Quanto illas magis a centro distare videmus.
 Quare, si desiderio meta ultima nostro
 Debet in hoc miro Angelico consistere templo,
 Extremum cui lux et amor tantummodo finem
- 50 Constituunt, opus est, ut adhuc mihi discere detur,
 Qui fit, ut minus exemplum moveatur eadem,
 Qua lege exemplar. Nam frustra id pectore verso.
 Si talem ad nodum es digitis minus utilis aptis,
 Nil mirum; usque adeo, nullo faciente periculum,
- 55 Obdurat solidus. Sic illa atque insuper addit:
 Accipe, quod dicam, si vis satiatus abire,
 Inque isto fac mentem acuas. Quae corpora circum
 Volvuntur, vasta constant ea mole vel arcta,
 Prout plus aut minus est illis virtutis ubique
- 60 Sese extendentis. Bonitatis copia major
 Dat majore salute frui cumulumque salutis
 Majorem capiet majore volumine corpus,

- Illud ubi expletis constabit partibus aequae.
Hoc igitur nonum coelum, quod corripit omne
65 Secum, respondet circulo, quem plurimus igne
Ardet amor, nec non major sapientia ditat.
Quod si virtutis mensuram attendere mavis,
Quam speciem rerum, quae apparent mole rotundae;
Obvia succurret tibi convenientia mira,
70 Si mens huic major, si huic maxima, si illa minore
Virtute, haec minima est, ubi singula sphaera notetur.
Ut, si forte gena Boreas, quae lenius halat,
Spiret, pura nitet vultu laetata sereno
Aurarum regio, quia, quae turbaverat ante,
75 Scindit se nubes, et in aethera purgat apertum,
Unde suo rident sublimia templa decore.
Sic ego, ubi mea responso succurrere claro
Dux mihi non renuit, verumque ego cernere quivi
Ceu stellam in coelo. Postquam cessaverat illa,
80 Non secus ac vibrat ferrum, quod fervet ab igne,
Tunc omnes pariter circuli emisere favillas.
Quaeque sequebatur scintilla incendia eorum,
Totque inerant, ut, si numero quod duplici constat
Sexaginta tibi vicibus duplicaveris, inde
85 Non millenorum exsurgent tot millia dena.
Hosanna, hosanna! simul omnes voce frequenti
Insonuere chori circum non mobile punctum,
Quod stabili his dederat nunquam secedere nido,
Aeternumque ipsos retinebit, ubi usque fuisse;
90 Ast ea, quae vidit, dubia quid mente moverem:
Ecce, inquit, primae SERAPHIM CHERUBINQUE coronae,
Ostenduntque tibi, quanto sua vimina cursu
Sectentur, cupidae puncto assimilarier illi,
Qua possunt, possuntque, prout qui altissima spectant;
95 Quique illos alii circum vertuntur amores,
Esse THRONOS scito, divina in imagine semper
Haerentes, per quos finitur de tribus unus

- Ordinibus sanctis. Verum id te advertere oportet,
Tanto plus cunctos gaudi deducere, quanto
- 100 In verum penetrant illi, in quo tota quiescit
Mens animi. Hic facile est jam nosse, ut vita beata
Pendet ab intuitu, non cordis amantis ab aestu,
Qui dein subsequitur. Merces mensura tuendi est,
Gratia quam peperit simul et bene sana voluntas;
- 105 Sic mos in regno est nostro prodire gradatim.
Ordo alter trinus, qui aeterno vere sub illo
Germina tot generat, quae dispoliare nequibit
Arjes nocturnus, sine fine ac tempore vernat
Hosanna triplici harmonia, quam gaudia terna
- 110 Effundunt sonitu ter tres testante coronas.
Hanc hierarchiam trina ornat forma Dearum,
Quae veniunt primae, a Dominatu nomina sumunt;
Dein sunt VIRTUTES; quae nectit tertia gyros,
Turba POTESTATUM est. Quo dein penultima dantur
- 115 Gaudia PRINCIPIBUS plaudenda, simulque ministris
LEGATOS inter primis; totusque cohortes
Continet Angelicas ludentes ultimus orbis.
Istis ordinibus suspectum figere in altum
Mos est, atque infra sic vincere, ut usque trahantur
- 120 Ad Dominum atque trahant. Quare DIONYSIUS acre
Totus in his posuit studium speculatus, et horum
Nomina signavit distinxitque ordine eodem.
Ast alia est usus ratione GREGORIUS, illi
Non concors. Quare, simulatque arrexerit ad istud
- 125 Coelum aciem visus, idem se risit aperte.
Noli admirari secreta haec tanta locutum
In terris mortale genus; namque ille retexit
Ista, suo qui se vidisse haec lumine dixit,
Multaque praeterea verissima de orbibus istis.

XXIX.

- Cum gemini fratres Latona matre creati,
 Arjetis hic tergo velatus, et altera Libra,
 De circulo, medium sphaerae qui terminat orbem,
 Effecere sibi zonam, pars quantula it horae,
 5 Ex qua quod punctum supra caput adstat, utrumque
 Librat utrimque aequae, donec quisque exsilit illo,
 Semiorbem mutans, cinctu; pars tantula lapsa est
 Horae, cum tacuit risu suffusa BEATRIX,
 Inspiciens oculis contento lumine punctum,
 10 A quo victus eram; verbis dein talibus inquit:
 Dico, nec scitor, quod aves; namque omnia vidi,
 Prospectans, ubi adest locus omnis, tempus et omne.
 Non ut, quod nunquam fieri nos posse videmus,
 Auctet opes; sed ut, a tanto quod lumine splendet,
 15 Dicere, *Subsisto*, possit, qui semper, et ullo
 Est sine principio: idcirco extra tempus et omnem
 Normam aliam exempli voluit se ostendere Amorem
 Aeternum ipse novis in Amoribus ultro creatis.
 Nec, quasi torpuerit, prius est jacuisse putandus;
 20 Non processit enim prius aut post has super undas
 Aura Dei. Exsiluere actu junctae, atque merae res
 Forma ac materies, ubi nulla est menda reperta,
 Non secus ac triplici ex chorda tria spicula missa.
 Ac velut in vitro, electro, sive in crystallo
 25 Sic radius micat, ut tibi temporis intervallum,
 Cum venit ac simul est totus, dignoscere non sit:
 Haud secus effectus, sic Rege iubente, triformis
 Quantus erat simul emicuit, discrimine in ortu
 Nullo, jam totus. Rebus simul ordo creatus,
 30 Constructusque fuit, quaeque actu simplice constant
 In mundo formae, summum tenuere cacumen,
 Puraque vis imum, medium actu praedita eoque
 Vimine constricta, ut nunquam sua vincula solvat.

- Hieronymus scripsit, multo ante in luminis oras
 35 Exisse Aligeros, et saecula lapsa, priusquam
 Hic mundus fieret. Sed verum hoc flamine Sancto
 Multi afflante viri passim scripsere legendum;
 Et tu, si inspicias defixa mente, videbis.
 Id quoque paulisper ratio videt ipsa, negatque,
 40 Tam cessasse diu motores vi sine plena.
 Scis modo, ubi fuerint, quoque isti tempore Amores
 Facti, quoque modo. Sic ardor, triplice flamma
 Qui desiderii stimulabat, adurere parcit.
 Vix unum numerans decies duplicaveris, ex quo
 45 Pars magna Aligerum turbavit vestra ferentis
 Terrae elementa statum totum. Stetit altera et istis,
 Quas tu discernis, tam laeta est artibus usa,
 Ut versabundo nunquam discedat ab orbe.
 Fastus, triste malum, illius, quem pondere summae
 50 Vidisti toto compressum, prima ruinae
 Causa fuit. Quos hic est cernere, corde modesto
 De se senserunt, fassi, se cuncta referre
 Indulgenti accepta Deo bona tanta tuenda.
 Quare horum intuitus illustrans gratia pensis
 55 Evexit meritis, quin ipsos firma voluntas
 Destituat. Nolo dubites, sed mente tenebis
 Certa, parenti stimulis, quos gratia subdit,
 Augeri meritum, prout cor expandit amorem.
 Jamque hoc de coetu veniunt tibi multa videnda,
 60 Si mea verba legis, nullo auxiliante magistro.
 At quoniam in terris vestrae docuere palestrae
 Maturam Angelicam triplici virtute valere,
 Scilicet hanc intelligere et meminisse simulque
 Velle, ut germanum possis cognoscere verum,
 65 Quod solet a vestris confundi, queis male cessit
 Iste liber lectus, juvat ulteriora profari.
 Ut semel has vitas proprio Deus ore beavit,
 Nusquam devertunt oculos in imagine fixos,

- Quae nihil abscondit: quare intercidere earum
70 Nulla potest novitas visum. Hinc concludere oportet,
Non opus esse ipsis nunc has, nunc dividere illas
In partes animum, et rerum meminisse seorsim.
Sic vos, mortales, vigilantes somnia vana
Captatis, seu vera rati, seu dicere falsa,
75 Quorum unum culpae plus affert, plusque pudoris.
Non vobis cura est per iter delabier unum
Philosophi; usque adeo vos versat imagine primae
Frontis amor studiumque, levi quod pascitur aura.
Idque etiam coelo minus indignante feretur,
80 Quam cum negligitur Scripturae littera sacrae,
Vel detorquetur. Nemo est, qui expendere sumat.
Sanguine stet quanto in terris hoc spargere semen,
Quamque Deo placeat posito quicumque tumore
Pronus in obsequium divino credere fonte
85 Ardeat. At quisque ingenio, dum doctus haberi
Vult, studioque omni sua dum commenta propinat;
Oratorque sacer populis haec vendere curat,
Et canit, atque Evangelii doctrina tacetur.
Hic dicit, Lunam, Christo patiente, retrorsum
90 Fugisse atque ingens interposuisse volumen,
Quare non ultra indulsit sol lumina terris;
Ille, suum lucem per se celasse nitorem,
Atque ideo Hispanos defectum luminis illum,
Indos Judaeosque simul turbasse colonos.
95 Non tot habet Lapos, nec tot Florentia Bindos,
Quot similes tricas resonant suggesta per annum.
Interea redit a pastu saturatus inani
Aura grex ovium ignarus, nec crimina purgat,
Qui dicit, labem se non vidisse malorum.
100 Non dixit Christus primis, quos foedere junxit:
Ite et per totam nugas diffundite terram;
At dedit his verax fundamen; et illud in ore
Unum ejus sonuit, de quo sibi scutaque, et hastas

- Hi fecere sibi, luctati, accendere puram
 105 Lucem Evangelii. Nostri scurrilia, lusus
 Verborum, male salsa crepant; et dummodo abundant
 Risus, inflatur, sola haec est cura, cucullus.
 Ast in fasciola talis cubat ales, ut, ipsum
 Si vulgus videat, gauderes cernere, qualem
 110 Exspectet veniam, cujus fiducia crevit.
 Ob quam stultitiae tantum grassatur in orbe,
 Ut sine teste ullo cupiant quodcunque pacisci
 Promissum. Atque ideo porcum pinguescere sancti
 Vidimus Antoni, atque alios hoc de grege, porcis
 115 Pejores, solitos non cusos pendere nummos.
 At quoniam placuit longum divertere calle,
 Nunc jam respice iter rectum, ut via damna rependat
 Temporis. Ista gradus per cunctos crescit adauctu
 Natura immenso, ut percurrere nulla loquela,
 120 Nec vis mortalis numerum subducere possit.
 Et si, quae Daniel, coelo monstrante, revelat,
 Tecum animo reputes, ea millia millenorum
 Huic praeфинитum numerum celare videbis.
 Quae prima hanc omnem illustrat lux, dispere norma,
 125 Totque modis variis proprio communicat ipsam
 Lumine, quot sunt splendores sibi foedere juncti.
 Et quoniam affectus sequitur, qui concipit, actum,
 Isti dulcis amor varie fervetque tepetque.
 Nunc fac sublime adspicias pariterque profundum
 130 Virtutis pelagus summae, quae tot speculorum
 Perfecit millena sibi, in quae frangitur, in se
 Dum manet una atque una aequae subsistit, ut ante.

XXX.

Millia forte procul bis hinc tria millia fervet
 Sexta hora, atque umbras hic mundus ad usque cubile
 Inclinat planum, cum sensim se arduus aether

Altius assurgens nobis ostendere talem

5 Incipit, ut stella ex minimis spectantis in isto

Fundo aciem fugiat; et prout clarissima solis

Ancilla adventat, sic coelum clauditur uni-

Cuique extra flammam, quae agmen pulcherrima claudit;

Non secus hoc circum ludens sine fine triumphus,

10 A quo victus eram, punctum, simile ignibus illis

Incluso, quos includit, vanescere sensim

Visus et exstingui est. — Quare me quaerere rursus

Os Dominae rerum penuria amorque coegit.

Hac mihi dicta tenus si omnino includere in una

15 Omnia laude velim, minus hac ego sim vice functus.

Non modo, quam vidi, trans fines unica nostros

Forma modum excedit, sed dignum est credere, solum

Artificem ipsius toto hoc gaudere creatae

Formae portento. Hic me victum sponte fatebor

20 Plus, aliqua quam parte sui superatus et haerens

Argumenti unquam steterit, qui comica tractat,

Aut tragicos animos. Namque ut minus apta tuentis

Lumina sol, mihi sic risus meminisse beantis

Parte sui minuit mentem. Quo ex tempore primum

25 Illius in terris mihi cernere contigit ora,

Hoc usque ad visum, non intercisa sequenti

Hactenus ista fuit vati via; sed modo oportet

Praeterlabentem ulterius desistere cura.

Ut solet, ad summum cum venit, quisque peritus

30 Artis; non aliter qualis nunc ipsa renidet

Missa erit, utentique tuba hanc majore reservo,

Quam nostra ista fuit, quae altam deducere cantu

Materiam properat, longo quasi functa labore.

More ac voce ducis prompti rursum illa locuta est:

35 Nos sumus egressi majore ex corpore ad illud,

Quod mera lux coelum est; lux mentis amore repleta,

Optimi amore boni, cui gaudet copia abundat,

Gaudet vincentis gustando dulcia cuncta.

- Militiam hic dabitur Paradisi cernere utramque,
 40 Unamque ore illo, quod tu veniente videbis
 Tempore iudicii extremi. — Ceu nube repente
 Elisum fulgur, quo visus tota facultas
 Dejicitur sic, ut fraudetur imagine rerum
 Fortius irritantum oculos; lux vivida talis
 45 Me circumfulsit tali et velamine liquit
 Fulgoris cinctum, ut nihil internoscere quirem.
 Semper Amor coelum hoc componens, colligit intus
 Vim talem, ut proprio candelam accommodet igni.
 Vix brevis hic sermo, quem accepi, venit ad aures,
 50 Cum sensi fines ultra virtute potitus,
 Incensusque nova sic vi, ut lux nulla niteret
 Tam mera, quam mea non defendere pupula posset.
 Et lumen fluvio vidi simile, inter utrasque
 Effulgens splendore oras, quas undique mirum
 55 Ver depingebat. Scintillae ex flumine tali
 Vivae erumpebant, florum et genus omne subibant,
 Ut circumscriptus nitido carbunculus auro.
 Exin, multiplici ut temulentae copia odorum,
 Sese iterum miro mergebant gurgite, et, una
 60 Ingressa, exhibat mox altera. — Summa cupido,
 Quae nosse haec tibi visa modo ardet pectus et urget,
 Quo plus turgescit, nisi eo plus grata probatur:
 At prius haec potanda tibi unda est, quam sitis aestum
 Exsatures tantae. Sic sol, qui nubila ademit
 65 Cuncta meis oculis, ait atque haec insuper addit:
 Flumen et hae gemmae, ingressus semper repetentes.
 Risus et herbarum veri praeludia et umbrae
 Sunt hujus gaudi; non quod sint talia acerba
 Per se, verum oculi arcta tui est culpanda facultas.
 70 Nullus tam propero vultu in lac irruit infans,
 Cunctatus praeter morem se solvere somno,
 Qualis ego, cupidus speculis melioribus uti,
 Cernuus inspiciens undam, quae plurima circum

- Sese effundebat, visus meliore datura
75 Conditione frui. Utque illam bibit utraque circa
Palpebras suggrunda meas, sic illa rotunda
Visa mihi est fieri species, quae longa patebat.
Deinde, instar gentis sub larva et tegmine falso
Longe diversum vultumque habitumque ferentis
80 A primo, si aliena sibi haec unquam exuat ora,
In quibus evasit: sic flores, atque favillae
In majora mihi pompae sunt gaudia versae;
Quare ambos coeli potui lustrare cohortes.
O lux alma Dei, per quam spectare triumphum
85 Regni mi licuit veri, vim tu ipsa ministra,
Ut, qualem hunc vidi, talem describere verbis
Nunc possim. In coelo est lumen, quod cernere donat
Ora Creatoris cuicumque hoc patre creato;
Qui modo, amore avidos inhians dum pascit in ipso
90 Visus, pace sua fruitur; quod crescit in orbis
Formam sic ampli, Phoebea ut lampas ad istud
Arcta foret. Quidquid nobis est cernere in ipso,
Tantum uno constat radio, quem mobile primum
Parte sui summa retrorsum flectit, et inde
95 Vita sibi ac virtus venit; et ceu clivus in imo
Lympharum speculo sese inspicit, instar aventis
Cernere se ornatum varie pulchreque virentem
Luxurie ac florum ditem: sic luminis orbem
Hunc circa superadstantes affigere vultum
100 Huc, veluti in speculum, per plus quam millia vidi
Limina digestos, de nostris quotquot ad illa
Sese contulerant reduces coelestia scamna.
Quod si splendoris tantum gradus infimus in se
Collegit, foliis in cunctis quanta patebit
105 Haec rosa? Nec visus me deficiebat in alto
Atque amplo spatio, verum est mihi cognita tota,
Quanta erat, et qualis gaudi huius summa beantis.
Hinc procul, et propius consistere nec juvat hilum,

- Nec nocet. Omne regente Deo nullius egeno,
 110 Naturae lex pro nihilo est. Flavente rosae
 In centro aeternae augescit, decrescit oletque
 Laudis odor varius vernanti tempus in omne
 Soli. — Non secus, ac mutum farique studentem,
 Me traxit secum subridens dulce BEATRIX
 115 Atque ait: En quanta est albarum turba stolarum
 Ornatu fulgens! Cerne urbem, quam ampla patescit!
 Nostraeque scamna vide numero sic plena frequenti,
 Perpaucam ut gentem noster desideret orbis.
 Magno illo in solio, intenta quod mente tueris
 120 Ob superimpositum solio sertum, ante novellam
 Quam sponsi hanc coenam delibes, vita sedebit
 Magni HENRICI, quae in terris Augusta coletur,
 Erectum, prius huc quam sit migrare parata,
 Italiam veniet. Sed quae vos coeca cupido
 125 Fascinat, infanti similes jubet esse, premente
 Qui miser esurie perit altricemque repellit.
 Divinique fori Praefectus tunc erit unus,
 Qui occulte atque palam callem haud insistet eundem,
 Quem premet is rectum. Sed longum munere sancto
 130 Non sinet hunc fungi Deus, at detrudet in arcam,
 Simon ubi magus est merito; inferiusque, daturus
 Huic locum, Anagninus pastor pelletur in antrum.

XXXI.

- Candidulae ergo rosae sub imagine tota videnda
 Militia alma mihi patuit, quam sanguine Christus
 Effuso sponsam sibi scripsit: at altera plaudens
 Alis, quae decus inspectat celebratque canendo
 5 Illius, qui corda sibi succendit amore,
 Et qui se ad tantum bonitate evexit honorem;
 Non secus atque examen apum, quod florida poscit
 Rura modo atque modo cellas, ubi dulce saporem

Auget opus; florem in magnum, qui ornatus abundat
10 Tot foliis, hinc descendebat, et inde redibat,
Adscendens ubi semper Amor propriam incolit aedem.
Fulgebat vivo facies his omnibus igne,
Auro remigium alarum; sic caetera cudent,
Ut nix nulla aequae. In gremium dilapsa rosae

15 Hanc per et hanc seriem candorum, quidquid adeptae
Pacis et ardoris fuerat, dum ventilat alas,
Turba dabat. Nec jam volitantum exercitus, inter
Florem quodque supra est positus, spatio undique pleno,
Obstabat quidquam splendori, oculisque tuentum;

20 Nam, prout est dignum, se lux divina per omnes
Naturae immittit partes, ut nulla potestas
Huic obstare queat. Tuta illa beataque regna,
Usque adeo antiquaque novaque frequentia gente,
Visu et amore suo signum contendere ad unum

25 Gaudebat simul. O lux triplex, quae unico in astro
Flamine splendoris scintillans lumina cuncta
Sic explet, nostros de coelo respice fluctus.
Barbara si quondam gens ex regione profecta,
Quam semper Tegeaea tegit pia mater amata

30 Se cum prole rotans, Romam mirata simulque
Arduum opus stabat longum defixa stupensque,
Cum res mortales Lateranum se extulit ultra;
Qui modo ab humano ad divinum; a tempore fluxo
Veneram ad aeternum, atque a te, Florentia, justum

35 Ad populum ac sanum, quo tunc haerere stupore
Plenus debuerim! Hunc inter et gaudia tanta
Nil audire mihi linguaque silere lubebat.

Utque peregrinus, qua votum solvit, in aede
Gaudet pascendo visum, ac se posse referre

40 Sperat quidquid in hoc vidit; sic luce sub illa
Viva iter intendens oculis per cuncta vagabar,
Et sursum et deorsum mihi saepius orbe remenso.
Vidi compositos ad amorem fulgere vultus,

- Ornatos risuque suo alteriusque nitore,
45 Et praeportantes gestu decora omnia honesto.
Jamque inspecta mihi generalis forma beati
Regni tota oculis fuerat, quos nullibi fixos
Detinui, et, desiderio inflammante, petebam
Divae oculos Dominae, cupidus, quae mente tenebant
50 Res me suspensum, scitarier. — Unus ad ista:
Responditque alter. Tum qui spectare putabam
Ora BEATRICES, seniore[m] tegmine vidi,
Quo Superi, indutum, suffusum oculosque genasque
Comi laetitia gestuque pium, ut detet esse
55 Corde patrem tenero. Ast ego mōx: Ubinam illa? Mihi iste:
Ut tibi sat fiat, me movit sede BEATRIX;
At si suspicias qui tertius ordine summum
Circlus habet scamnum, rursus manifesta videndam
Se dabit in solio, benefactis ante paratis
60 Quod sortita fuit. — Visus sine voce levavi,
Deque repercusso aeterni splendore Parentis
Hanc suo ego vidi capiti fecisse coronam.
Quantus ab extrema regione, ubi flammeus aër
Plus tonat, humanus tendit despectus, ad imum
65 Oceani magis extremum, mihi tantus ab ista
Ad Dominam suspectus erat. Sed nulla nocebat
Mi ratio spatii; neque enim ad me forma meabat
Mista interposito medio. O mihi femina dia,
In qua spes viget ista mihi, cui tanta salutis
70 Cura meae fuit, ut sineres claustra infima leti
Signa tui portare pedis! Quot quantaque novi,
Haec accepta tuae virtuti cuncta, bonoque
Ingenio refero! Mihi servo posse dedisti
Libertate frui, rationibus usa modisque,
75 Queis fieri id posset. Tua splendida dona tuere,
Ut, quam tu sanasti, animam de corpore solvam
Dignam, quae placeat tibi! — Sic sum voce precatus.
Ast ea, tam longe distans mihi visa, benigne

- Risit respexitque, aeternum deinde petivit
80 Fontem. Sed senior sanctus mihi dixit: Ut istam
Conficias omnino viam satiatuſ abunde,
Quo me prex ſimul et ſancti viſ miſit amoris,
Fac properes acie hoc circumvolitare viretum;
Huius enim adſpectuſ divini luminis igni,
85 Plus ubi conſcendas, oculorum aptabit acumen.
Et Superum Regina, ſui quae me ardet amore
Totum, quidquid opus fuerit, non nescia fidi
BERNARDI, qui ego ſum, praebebit larga favoris.
Qualis, qui venit ex populis fortasse Liburnis,
90 Ut, quem noſtra refert ſacrum Veronica, vultum
Inſpiciat, nondum ſatiatus murmure priſcae
Famae; aſt haec ſecum, pignuſ monſtrante miniſtro:
Jeſu Chriſte, Deus, vere fuit iſtane imago
Hic tua? Talis eram mecum, miratuſ amore
95 Huius vivacem, qui, dum iſto degit in orbe,
Contemplan-do illam pacem guſtaſſe putatur.
Fili, gratificans, cui large gratia favit,
Cognita erit nondum, dixit, ſors haec tibi pulchra,
Donec defixa haec oculo miraberis ima;
100 Arrecta ſed utraque acie circumſpice circloſ,
Et circlum invenies, qui ſemotiſſimuſ alte
Surgit, Reginam donec ſpectare ſedentem
Sit tibi, quam pietate colunt haec ſubdita regna.
Sustuleram obtutuſ, et ſicut mane novello
105 Quae paſ in plano pluſ vergit ſoliſ ad ortum,
Exſuperat partem, qua lux feſtinat in aequor:
Sic, paene ad montem pergens ex valle proſectuſ,
Partem orae extremae reliquam fulgore videbam
Vincere proſpectum totum; utque videmus in ora
110 Exſpectante axem, Phaethonti qui male ceſſit,
Hinc magiſ atque magiſ lumen clareſcere, et inde
Paſſim diminui, ſic illiuſ Aurisflammae
Pacificae magiſ ac magiſ increbreſcere fulgor

- In medio, similique modo lentescere ubique.
 115 Inque illo medio plus quam millena volantum
 Agmina ego vidi passis plaudentia pennis,
 Singula splendoris distinctaque lumine et artis.
 Lusibus illorum, et concentibus arridentem
 Mirabar faciem, quae oculos inspecta beabat
 120 Cunctorum Superum. Quod si mihi copia tanta
 Esset dicendi, quanta est vis vivida mentis,
 Hujus ego gaudi minimam tentare canendo
 Non ausim partem. Ut defixa intentaque in ignem
 Lumina nostra suum vidit BERNARDUS, ad illam
 125 Mox sua convertit, tanto inflammatus amore,
 Ut mea in obtutu haerent ardentius isto.

XXXII.

- At contemplator, sua quem trahit alma voluptas,
 Non dedignatus doctoris sponte subire
 Officium, has primum sanctas dedit ore loquelas:
 Quod vulnus Virgo genitrix occlusit et unxit,
 5 Quae stat sub plantis hujus tam pulchra, reclusit
 Ac pupugit, sub qua RACHEL juxtaque BEATRIX
 Considunt, ut et ipse vides, ubi tertius ordo
 Sedes designat. Dein SARA, REBECCA, JUDITHA,
 Et quae illi proava est, qui errorem flevit amare
 10 Clamando: *Miserere mei!* — Per limina cuncta
 Sic descendentes poteris spectare gradatim
 Has series, ut ego, proprio qui nomine cunctas
 Appello, anumquemque rosae percurrere crinem
 Doctus. Postque gradum, qui est septimus ordine, ad usque
 15 Illum succedunt prognatae a sanguine Judae
 Heroinae infra: cunctos in flore capillos
 Hae dirimunt; nam, prout sese dedit ipsa videndam
 In Christum conversa fides, ita parjetis instar
 Sacras partiri scalas hae rite jubentur.

- 20 Hic, ubi multiplicis folium maturuit omne
Floris, considunt queis spes stetit omnis in uno
Christo venturo. Verum qua ex parte secantur
Semiorbes, spatio vacuo, stant pectora versa
In Christum missum, hac una spe freta salutis.
- 25 Utque hinc Reginae sedes praesignis, et hujus
Sub pede dispositae reliquae distare videntur
Tanto sejunctae spatio, sic prima JOANNIS
Magni stat sedes contra, qui solus in antro
Vixit perpetue sanctus, dein colla securi
- 30 Pro Christo dedit, atque duos habitaverat annos
Vallibus infernis. Atque infra contigit illa
Partiri pariter loca FRANCISCO, BENEDICTO
Atque AUGUSTINO, reliquisque, huc usque per omnes
Qui sibi succedunt circos. Nunc adspice, quantum
- 35 Divini pateat sapientia summa Parentis;
Nam verae fidei suspectus et unus et alter
Aequali numero complebit scamna vireti.
Idque volo discas, a prima sede superna
Incipiens atque inde oculo descendere pergens
- 40 Ad medium spatii, duo quod discrimina finit,
Sedem ibi habere suam, qui, nullis ante paratis
Promeritis propriis, tamen haec sunt gaudia adepti
Ob meritum alterius sub conditione statuta.
Istae namque animae sunt membris antè solutae,
- 45 Libera delectum quam sciret habere voluntas;
Tuque id nosse potes ex vultu et voce loquentum,
Qua pueri soliti, si inspectes, et sonitum aure
Accipias. — At tu dubitas, dubitansque silescis;
Verum ego dissolvam vinclum tibi forte tenaxque.
- 50 Quo te judicium mentis subtile coercet.
Hoc amplo in regno data forte sedilia nunquam
Apparent, ut nec dolor, esuriesve sitisve;
Nam quodcunque vides, aeterna est lege paratum;
Sic sese digito hic accommodat annulus aequè.

- 55 Quare isti, ante diem vera qui pace fruuntur,
Plusve minusve inter se excellunt non sine caussa.
Rex, per quem in tanto pausat regnum istud amore,
Inque hac laetitia, qua majus nulla cupido
Quidquam ausit, mentes, ut visum est, sponte creatas
60 Omnes diversae donavit munere dotis.
Atque id scire sat est, quod clare sancta notavit
Scriptura in foetu gemino, quem ventre parentis
Inclusum alternis commoverat impetus irae.
Quare prout praefert ea gratia prima colorem
65 Crinis, ita et dignum est, ut lux altissima sertum
Det capiti. Non ulla igitur mercede suorum
Morum stant ipsi diversa in sede gradatim,
Nilque in iis differt, nisi primum gratiae acumen.
Cum vita culpae immuni, satis esse saluti
70 Temporibus poterat primis in corde parentum
Vera fides tantum. Sed postquam saecula prima
Explerunt certos revolutis orbibus annos,
Ut plurimis marium innocuis satis apta daretur
Virtus, hos fuerat circumcidisse necesse.
75 Ast ubi corripuit decretum gratia cursum,
Qui sine perfecto Christi baptismo obivit
Culpae insons propriae, inferno stetit orbe retentus.
Adspice jam faciem, quae plus Christo esse videtur
Adsimilis; nam sola dabit tibi cernere Christum
80 Quae lux inde fluit. — Super hanc descendere tantam
Vim gaudi vidi, quae mentibus insinuabat
Discurrens sanctis regnum hoc sublime creatis
Pervolitare ultro, ut quodcunque mihi ante tueri
Fas fuerat, nunquam tanto mea corda stupore
85 Fixerit, aut tantum divini ostenderit oris.
Quique illuc descendit amor prior, ipse canendo
Carmen: *Ave, Maria!* et quae quondam caetera jussus
Dixerat, expansis ante illam restitit alis.
Undique divinum ad carmen turba illa beata

- 90 Respondit sic, ut cuncti magis igne micarent.
O pater alme, isthic me propter posse morari,
Dulci posthabito nido, qua sede sedere
Aeterna est tibi sorte datum, quisnam Angelus ille est
Reginae tanto suspectans lumina ludo
- 95 Nostrae? Ita amore ardens, ut possit et ipse videri
Igneus. — Haec rursum visum est scitarier hujus
Doctrinam, ornantem, solis de more Mariae
Matutinum astrum. Mihi contra is talia reddit:
Quanta unquam esse potest fiducia, quanta venustas
- 100 Angelico in vultu inque anima, tota ardet in illo;
Quod decet ac fiat volumus; nam detulit ipse
Ad Mariam in terris palmam, quo tempore Verbum
Divinum nostra voluit se carne gravare.
At jam sic oculis adsis, ut verba sequantur
- 105 Quae dicam, magnosque notans circumspice patres,
Imperii ista pii justissima regna colentes.
Copia, cunctorum quae felicissima in illo
Stat septo, AUGUSTAM propius considerare digna,
Haec duplex radix istius paene putanda
- 110 Est floris. Laevus, qui sese accommodat illi,
Antiquus pater est, qui gustu audacior omne
Humanum genus usque adeo dape pavit amara.
Stat dexter vetus ille pater, quo ecclesia sancta
Usa duce est, claves quem Christus jussit habere
- 115 Pulchri hujus floris. Dein qui omnia saecula, priusquam
Vitam exhalaret, vidit graviora decorae
Sponsae, quae teli et clavorum vulnere parta est,
Assidet hunc propter; juxtaque alium ille quiescit
Dux, sub quo vulgus male gratum, mobile, durae
- 120 Cervicis vixit manna. ANNAM conspice stantem
Adversus PETRUM, propria sic sorte beatam,
Dum figit visus in natam, ut lumina nusquam
Declinare alio hanc videas, dum cantat: *Hosanna!*
At contra sobolis genitorem LUCIA sidit

- 125 Illa, tuam quae olim movit, cum prona ruinam
Jamjam spectabant tua lumina territa monstro.
Sed quia tempus abit somni, hic mihi denique finis
Haereat, experto ut sartori ducere certo
Vestis opus, dum suppeditat sibi copia panni.
130 Atque aciem ad primum nos convertemus Amorem
Sic, ut suspiciens illum, ut fert vestra facultas,
Lumen in ipsius penetres. Nec forte recuses,
Dum pennas agitas, ratus ultra tendere cursu,
Est opus, ut studeas tibi opem impetrare precando,
135 Exorando illam, quae te virtute juvare
Larga potest, et corde tuo mea dicta sequaris
Sic, ut nusquam abeas animo, dum talia pango;
Atque precem hanc sanctam diffundere pectore coepit.

XXXIII.

- Virgo, tui simul et genitrix et filia nati,
Corde humilis, simul alta super genus omne creatum,
Consilii aeterni stans termine! Tu illa fuisti,
In tantum naturam hominum quae vexit honorem,
5 Hujus ut ipse opifex non dedignatus ab ipsa
Esse opus in terris fuerit. Vis arsit amoris
Ventrem ingressa tuum, cujus calor edidit hujus
Floris in aeterna germen mirabile pace.
Tu nobis isthic medii pro luce diei
10 Fax sanctae es flammae, deorsum mortalibus aegris
Spes fonte ex vivo. Sic virgo es magna potensque,
Ut, qui eget auxilii, in rebus nec confugit arctis
Ad te, idem ipse velit sua vota volare sine alis.
Non modo poscenti auxilium tua cura benigna
15 Succurrit, sed saepe preces prior occupat ultro.
In te cor miserans, in te pius ardor, et ample
Magnificum ingenium concurrit, et una receptas
Quidquid ubique boni est in re quacumque creata.

- Hic, qui ex valle ima, summarum quae ultima summa est,
20 Singula vestigans exutas corpore vitas
Huc usque inspexit, sibi te indulgente, vigoris
Implorat tantum, ut visus attollere possit
Altius ad primae auctoremque caputque salutis.
En ego, non ardens tantum studio ipse videndi,
25 Quantum hujus propter curam, te qua prece possum
Oro omni supplex, ne sit prex ista minoris;
Ut, quae nunc hebetant mortalis lumina visus,
Omnes dissolvas huic nubes ipsa precando,
Ne se ipsi celet Superum ac tua summa voluptas.
30 Idque etiam te oro, (tibi enim, Regina, quod optas
Posse datum est), ut post, quae tanta ac plurima vidit,
Ipsi incorruptos serves in pectore sensus,
Et vigil humanos vincas custodia motus.
Cerne BEATRICEM circumstantesque beatos,
35 Coniunctis illi manibus mea vota secundant.
Tam dilecta Deo venerataque lumina in illos
Defixa orantes nobis testata fuerunt,
Quam grato illa animo accipiat pia verba rogantum.
Exin aeternum haud dubitarunt quaerere lumen,
40 Ad quod nulla foret natura creata putanda
Clarius inspiciens aciei mittere robur.
At qui cunctarum rerum, quas discere avebam,
Jam prope eram finem, consumpsi, ut rite dabatur,
Ardorem desiderii. BERNARDUS ad ista
45 Annuere atque mihi arridere, ut suspicerem alte;
Sed jam talis eram per me, qualem esse volebat.
Nam mihi facta acies sincera, magisque magisque
Se radio insinuans lucem penetravit in altam,
A se quae vera est. Ex illo tempore major
50 Vis oculi venit, quam possim dicere lingua.
Nam cedit sermo, cedit meminisse facultas,
Pressa ictu tanto. — Ut qui in somnis somnia vidit,
Postque ea, quae vidit, manet intus cura reposta,

- Nec res succurrit revocanti; non secus ipse
55 Nunc maneo, cum visa mihi paene omnia cessant,
Et cor intus adhuc blanda inde exorta voluptas
Mi liquat. Haud aliter dissolvi, sole tepente,
Nix solet; haud aliter foliis commissa Sibyllae
Carmina perturbata ibant ludibria ventis.
- 60 O lux summa, adeo exsuperans mortalia sensa,
Suffice parva tui nostrae vestigia menti,
Qualis eras tunc visa mihi, fantisque loquela
Vim tantam, ut possim genti mandare futurae
Tantum ex divina, qua immense gloria abundas,
- 65 Unam scintillam. Namque huc redeunte frequenter
Mente, meique oris cantu resonante parumper,
Forte magis populi discent, ut tu omnia vincas.
Credo ego, ob ardentis jubaris quod lentus acumen
Sustinui, passus defectum forte fuissem,
- 70 Lumina si quando statuissem aversa tenere.
Et memini hoc propter me contra audacius isse,
Immensam donec virtutem tutus adivi.
- O mihi gratia opis dives, qua dante, meare
Non timui aeternam in lucem sic, ut, quod habebam
75 Visus, consumptum fuerit! Mihi, quidquid ubique est,
Hoc alto centro demersum, et amore revinctum
Cernere contigerat, simul omne, quod occupat orbem
Terrarum studiis curisque, volumine in uno;
Rem per se atque modum, et quod privi est moris utrique,
- 80 Sic conflata simul cuncta, ut quod dicere conor,
Sit simplex lumen. Tunc me vidisse putarem
Totam hujus formam nodi; nam copia gaudi
Largius irrorat mentem haec mihi visa locuto.
Unum horae punctum mihi plus solet esse veterni,
- 85 Quam si saecula decem bis sumpta et quina manenda
Auso illi fuerint, per quod Neptunus in umbra
Argus suspiciens stupuit. Sic tota morata est
Mens animi suspensa, haerens, immobilis, alta

- Intenta, inque suo obtutu magis usque flagrabat.
90 Istam qui adspiciat lucem, fit talis, ut inde
Declinare oculum atque alio divertere nunquam
Vere contentus possit; nam cuique voluptas,
Meta voluntati, tota huc concurrit et extra
Hanc, quaecunque alibi sunt optima, manca labascunt.
95 Parcus ad haec, quae commemoro, jam verba profundam,
Ut qui matris adhuc humectat ad ubera linguam.
Non quia constaret plus simplice imagine vivum,
Quod suspectabam, lumen; nam tempus in omne
Semper idem est, quod erat; sed visus propter acumen,
100 Major ab intuitu cui vis veniebat, imago
Una, mihi tantum mutato, est visa laborans.
Hujus in excelso puncti claroque nitore
Tres orbes triplicem referentes luce colorem
Cernere sum visus triplicemque hunc ambitu in uno.
105 Unus de alterius dissultans lumine lumen
Visus erat, veluti Iris de Iride; tertius ignis
Hinc atque hinc aequae efflatus. Quam angusta loquela
Haec mea ineptaque iis est, quae mens concipit intus!
Atque haec tantula sunt, ad quae illo tempore vidi,
110 Ut non sufficiant conanti pauca referre.
O, quae sola super te sidis, lucida flamma
Aeterna, et quae te solam una intelligis, a te
Et percepta et percipiens te, huic annue curae.
Ille orbis visus, te ipsum generante, moveri
115 More percussi splendoris, fixa moratus
Lumina nostra diu, ille idem intus imagine pictus
Nostra erat, hanc proprio ipsius monstrante colore:
Namque ego pendebam totus defixus in illum.
More geometrae, qui totus inhaeret in una
120 Circli mensura intentus, neque multa moventi
Invenisse fuit, quod primum postulat usus;
Restiteram illius tactus novitate figurae:
Cura erat inspicere, u circolo convenit imago,

Atque ut se huic aptat; sed non sat ad ista fuere,
125 Quas habui pennas; at mens fuit icta nitore,
Qui desiderium explevit. Me hic alta reliquit
Phantasiae virtus. Sed jam studium omne meaeque
Regna voluntatis, motae aequae more rotai,
Circumagebat Amor, solem astraque caetera torquens.

FINIS.

Lipsiae, typis J. B. HIRSCHFELDI.

Rob'd S Holliday
7/01

LIPSIAE MDCCCLVIII
SUMTIBUS IOAN. AMBROS. BARTHE